NANARTHARATNAMALA

WITH MEANINGS

V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS

292, ESPLANADE ROW

MADRAS

1933.

జననం : 26.9.1905

మరణం : 6.9.1992.

శ్రీ గుడిమెడ శ్రీనివాసరావు

రైల్వే ఫార్వాడింగ్ ఏజెంట్, హనుమాన్ పేట, విజయవాడ. వారి భార్య జయలక్ష్మి గార్ల

అభీష్టము మేరకు వారి కోడలు

కీ.శే. శ్రీ గుండిమెడ తిరుమలేశ్వరరావుగారి భార్య ప్రభావతి మరియు మనుమడు

జి. జె. వి. డి. వి ప్రసాదరావు,

భార్య : పద్మజ, కుమారుడు: అభిరామ్‌లు

పద్మావతి సహిత శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివార్ల కృపతో యున్న తిరుమల – తిరుపతి దేవస్థాన గ్రంథాలయమునకు సమర్పించిన

సంస్కృత, తెలుగు, హిందీ, ఆంగ్ల పుస్తక భాండాగారము

AUG 1994

ఈ సత్కార్యములో పాల్గొన్నవారు

G. భావనారాయణ, T. లక్ష్మీనారాయణ, N.V.V. భద్రయ్య.

సమర్పించినవారి అడ్రసు:

G.J.V.D.V.Prasada Rao

Lecturer in Physics,

2/9-10, Brodiepet,

GUNTUR - 522 002. Andhra Pradesh.

శ్రీరస్తు.

నానార్థరత్నమాల

సటీకము

ఇరుగపదండనాథప్రణీతము.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే బ్రకటితము.

1933

Printed by
V. RAMASAWMY SASTRULU & SONS,
at the 'VAVILLA' PRESS,
Madras—1933—750.

శ్రీ రస్తు.

నానార్థరత్నమాల.

సటీక.

అవతారిక. ఇరుగప దండనాథుఁ డనుకవి నానార్థరత్నమాల యనునీగ్రంథమును జేయఁగోరి తాను రచించుగ్రంథమునందు ప్రామాణ్యదార్ఢ్యము గలుగుటకై తన నానాగ్రంథపరిశీలనప్రౌఢిమను దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

మూ. వివిధగ్రన్థసఙ్ఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్,
యస్య చేతస్సరస్వత్యా విలాసముకురాయతే. ౧
సోఽయం గ్రథ్నాతి నానార్థరత్నమాలాం గుణోజ్జ్వలామ్,
శ్రీమానిరుగపదణ్డేశో నాత్యల్పం నాతివిస్తరమ్. ౨

టీక. వివిధగ్రంథసంఘాతవిమర్దవిలిఖీకృతమ్-వివిధ=నానావిధములైన, గ్రంథ=గ్రంథములయొక్క, సంఘాత=సమూహముయొక్క, విమర్ద=ఒఱయుటచేత, విలిఖీకృతం=చిత్తరువువ్రాయఁబడిన, యస్య=ఎవనియొక్క, చేతః=మనస్సు, సరస్వత్యాః=సరస్వతీదేవికి, విలాసముకురాయతే=విలాసార్థమైన యద్దమువలె నాచరించుచున్నదో, సోఽయం=ఆయీ, శ్రీమాన్=ఐశ్వర్యసంపన్నుఁడైన, ఇరుగపదణ్డేశః=ఇరుగప దండాధినాథుఁడను విద్వాంసుఁడు, గుణోజ్జ్వలాం-గుణ=శబ్దాలంకారాది గుణంబులచేతను (రత్నగుణంబులచేతను), ఉజ్జ్వలాం=ప్రకాశించుచున్న, నానార్థరత్నమాలాం=నానార్థరత్నమాల యనెడిగ్రంథమును (నానార్థ=నానార్థంబులనెడి, రత్న=రత్నములయొక్క, మాలాం=హారమును), నాత్యల్పం=మిక్కిలిస్వల్పము కానట్టులును, నాతివిస్తరం=మిక్కిలి విస్తారము కానట్టులును, గ్రథ్నాతి=కూర్చుచున్నాఁడు.

అవ. గ్రంథకర్త తాఁజెప్పుగ్రంథముయొక్క పద్ధతిని దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:-

మూ. కాణ్డైశ్చతుర్భి రేకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః,
సఞ్జ్ఞావ్యయకాణ్డాభ్యామితి షడ్భిరనుక్రమాత్. 3

టీ. ఏకద్విత్రిచతుర్వర్ణవర్ణితైః-ఏక=ఒకటియు, ద్వి=రెండును, త్రి=మూఁడును, చతుః=నాల్గునైన, వర్ణ=అక్షరములచేత, వర్ణితైః=వర్ణింపఁబడిన, చతుర్భిః = నాలుగైన, కాండైః=కాండములచేతను (అనఁగా నేకాక్షరకాండ-ద్వ్యక్షరకాండ-త్ర్యక్షరకాండ-చతురక్షరకాండలచేతననుట), సంకీర్ణావ్యయకాణ్డాభ్యాం=సంకీర్ణకాండావ్యయకాండములచేతను, ఇతి=ఈప్రకారముగా, షడ్భిః = ఆఱుకాండములచేత, అనుక్రమాత్=వరుసగా, గ్రథ్నాతి=కూర్చుచున్నాఁడు (గ్రథ్నాతియనుపదము పూర్వశ్లోకమునుండి యనువర్తింపఁబడియె.)

అవ. గ్రంథకర్త ముందు పండితులచేఁ జెప్పఁబడియున్న నామలింగానుశాసనహేమకోశాదులకంటెఁ దాను జెప్పెడిగ్రంథమునందలి విశేషమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు:—

మూ. కథితాః కేఽపి నానార్థశబ్దాస్తత్రాన్తరాధ్వనా,
అమీ సలిఙ్గనిర్లిఙ్గభేదాద్ద్వేధా భవన్తి హి. ౪

టీ. నానార్థశబ్దాః = నానార్థములుగలశబ్దములు, కేఽపి = కొన్ని, అన్తరాధ్వనా=విశేషముఁజెప్పని స్థూలమార్గములచేత, తత్ర=ఆగ్రంథములయందు, కథితాః = చెప్పఁబడియున్నవి, అమీ=ఈగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడియున్న నానార్థశబ్దములు, సలిఙ్గనిర్లిఙ్గభేదాత్=సలిఙ్గనిర్లిఙ్గములనెడిభేదములవలన, ద్వేధా = రెండువిధములుగా, భవంతిహి=అగుచున్నవిగదా.

మూ. సలిఙ్గాన్సప్తధా కృత్వా స్త్రియాం పుంసి నపుంసకే,
స్త్రీపుంసయోః క్లీబపుంసోస్స్త్రీనపుంసకయోస్త్రిషు. ౫
శబ్దాన్ పుంసస్స్త్రియః క్లీబాన్నానాలిఙ్గానలిఙ్గకాన్,
ప్రాయః క్రమాత్ప్రవక్ష్యామి కాన్తాదీన్ ద్వ్యక్షరాదిషు. ౬

టీ. సలిఙ్గాన్=నియతలింగములైన, శబ్దాన్=శబ్దములను, స్త్రియాం=స్త్రీలింగమునందును, పుంసి=పుంలింగమునందును, నపుంసకే=నపుంసకలింగమునందును, స్త్రీపుంసయోః = స్త్రీపుంలింగములయందును, క్లీబపుంసోః = నపుంసకపుంలింగములయందును, స్త్రీనపుంసకయోః = స్త్రీలింగనపుంసకలింగములందును, త్రిషు = పుంస్త్రీనపుంసకలింగములయందును, సప్తధా=ఏడువిధములుగా, కృత్వా=చేసి, పుంసః=పుంలింగములను, స్త్రియః=స్త్రీలింగములను, క్లీబాన్=నపుంసకలింగములను, నానాలింగాన్ = ముల్లింగములునుగల, అలింగకాన్=నియతలింగములుకాని, కాన్తాదీన్=కాంతాదిశబ్దములను, ప్రాయః = తఱుచుగా, ద్వ్యక్షరాదిషు = ద్వ్యక్షరకాండము మొదలైనకాండముల

యందు, క్రమాత్ = వరుసగా, ప్రవక్ష్యామి=చెప్పఁగలను. అనఁగాఁ దాను జెప్పెడి గ్రంథమునందలి శబ్దములు స్త్రీలింగములును బుంలింగములును నపుంసకలింగములును స్త్రీపుంలింగములును నపుంసకపుంలింగములును స్త్రీనపుంసకలింగములును త్రిలింగములు నని సలింగము లేడువిధములనియును, త్రిలింగము లగుశబ్దములు అలింగములనియును నీసలింగభేదములు 'ప్రాయశః' అనియు 'ద్వ్యక్షరాదిషు' అనియుఁ జెప్పినందువలన నేకాక్షరకాండమునందు లింగభేదముల విశేషముగఁ దెలియఁజేయలేదనియును ద్వ్యక్షరాదికాండములయందు నన్నిశబ్దములకును లింగభేదము దెలియఁజెప్పఁబడిన దనియును దాత్పర్యము.

అవ. ఇపుడు గ్రంథకర్త తాను జెప్పెడి గ్రంథమునఁ బ్రతిశబ్దమునకును లిం[illegible] మును జెప్పఁగాఁ గ్రంథవిస్తార మగునని తలంచి యొక్కొకలింగములపదంబులకు గు[illegible] తును దెలియఁ జెప్పుచున్నాఁడు.

మూ. రూపభేదాత్సాహచర్యాత్కణ్ఠోక్త్యా వా విభావయేత్,
లిఙ్గాన్యథాది త్వన్తం వా పదం పూర్వేణ నాన్వయి. [illegible]

టీ. రూపభేదాత్=(నామములయొక్క తుదినున్న దీర్ఘము విసర్గము బిందు[illegible] ఇవి మొదలైన) రూపభేదంబులవల్లను, సాహచర్యాత్ = (అరూపభేదంబున నెఱుం[illegible] రానిహలంతశబ్దములను లింగంబు నెఱుంగఁదగినశబ్దంబులయొక్క) సాన్నిధ్యమువల్లను కంఠోక్త్యావా=(ముందుఁజెప్పిన రెండుపాదంబులచేతం దెలియరానిశబ్దంబుల నీప[illegible] మీలింగమని) చెప్పుటవల్లను, లింగాని=పుంస్త్రీనపుంసకలింగంబులను, విభావయేత్ [illegible] తెలియవలయును, అథాది=అథశబ్దము మొదటఁగలిగినదైనను, త్వంతంవా = తు అ[illegible] శబ్దంబు తుదియందు గలిగినదైనను, పదం=పదము, పూర్వేణ = పూర్వపదంబుతో[illegible] నాన్వయి = అన్వయముగలది కాదు.

అనఁగాఁ 'అర్కోఽమఘూని స్ఫటికే' అనుస్థలంబున అర్కశబ్దము విసర్గాంతమ[illegible] యుండుటవలనఁ బుంలింగమనియు, 'త్రికం పృష్ఠాధరే త్రయే' అనుస్థలంబున త్రి[illegible] బ్దము బింద్వంతమయి యుండుటవల్ల నపుంసకమనియు 'నేమ్యాంశూపస్య చ త్రికా' అ[illegible] స్థలంబున త్రికాశబ్దము దీర్ఘాంతమయి యుండుటవలన స్త్రీలింగమనియు నీరీతిన రూ[illegible] భేదంబువలనఁ దెలియవలయు ననియు, నామలింగానుశాసనము మొదలైనవానియం[illegible] సాహచర్యశబ్దంబులకు నుదాహరణంబు చూడవలయుననియు, 'స్త్రీ త్రోటౌ చఞ్చ[illegible] రేరణ్డే నా కూర్చ స్వస్త్రియాం బుక్కశే' ఇత్యాదులయందు చంచుశబ్దము ముక్కునకు పేరైనపుడు స్త్రీలింగంబనియు ఆముదపుఁజెట్టునకుఁ బేరయినపుడు పుంలింగమనియు కూర్చశబ్దము దర్భవాచకమైనపుడు పుంలింగనపుంసకంబు లనియు నీరీతి కంఠో

పుమాన్, త్రిష్వాన్నతేఽథ వ్యఙ్గో నా' అనుచోట వ్యంగశబ్ద మథశబ్దంబునకుఁ బైనుం డుటవలనఁ గ్రిందఁజెప్పిన తుంగశబ్దంబుతోడను, 'అఙ్గం గాత్రాన్తికోపాయప్రతీకే ష్వప్రధానకే, దేశభేదేతు పుంసి స్యాత్' అనుచోట వ్యంగశబ్దం బప్రధానకశబ్దము వఱకు నపుంసకమును దేశభేదశబ్దంబులకు తు శబ్దంబు తుదినుండుటవలన నది పుంలింగం బనియుఁ నీనపుంసకంబుతో నన్వయింపదనియుఁ దాత్పర్యము.

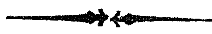
అవ. ఇపుడు గ్రంథకర్త విశేషవిధిగా లింగంబును విధించుటకు నక్షరలాఘ వంబుకొఱకు కొన్ని సంకేతంబులఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

మూ. త్రిష్వితి త్రిషు లిఙ్గేషు జ్ఞేయం ద్వన్ద్వే ద్వయోరితి,
లిఙ్గాన్తరనిషేధోఽత్ర శేషలిఙ్గవిధాయకః. ౮

టీ. త్రిషు లిఙ్గేషు = ఈపదంబు మూఁడులింగంబులయం దని చెప్పఁదగిన చోట, త్రిష్వితి=త్రిషు అనియు, ద్వన్ద్వే=స్త్రీలింగపుంలింగంబులయందని చెప్పఁదగిన చోట, ద్వయోరితి=ద్వయోః అనియు, అత్ర = ఈస్థలంబునందు, లిఙ్గాన్తరనిషేధః = కొన్నిలింగములనిషేధము, శేషలింగవిధాయకః - శేషలింగ = నిషేధింపఁబడని లింగ మును, విధాయకః=విధించునది యనియు, జ్ఞేయం= తెలియఁదగినది.

అనఁగా 'కుఞ్జోఽస్త్రీ దన్తినాం దన్తే' అనుచోట అస్త్రీ యని స్త్రీలింగనిషే ధమువలన కుంజశబ్దము పుంలింగనపుంసకంబులయందనియు, 'పుంస్యేవ నిచుళో' అను చోట పుంస్యేవ అని పుంలింగమునే చెప్పుటవలన స్త్రీలింగనపుంసకంబులు లేవనియుఁ దాత్పర్యము.

ఏకాక్షరకాండము.

అకారో బ్రహ్మ విష్ణ్వీశ
మతే ష్వఙ్గణే రణే, గౌరవే
న్తఃపురే హేతౌ భూష
ణేఽఙ్ఘ్రౌ వృమేజ్యయోః. ౧
ఆకారస్తు పదే భావే పరి
తాపే పితామహే,

అ॥పు॥ ఇది, బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునకును, తాఁబేటికిని, ముంగిలికిని, యుద్ధమునకును, గొప్పతనమునకును, అంతఃపురమునకును, హేతువునకును, భూషణమునకును, పాదమునకును, పార్వతికిని, యాగమునకును పేరు.

ఆ॥పు॥ ఇది, స్థానమునకును, సత్తకును, పరితాపమునకును, బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఇకారః ఫణి రత్నార్చి
ష్వగ్రతోఽర్థ గుహార్థయోః.
ామే కరేణౌ కక్ష్యాన్తే నిశా
రకరే స్మరే,

ఇ॥పు॥ ఇది, పామునకును, రత్నమునకును, కాంతికిని, ముందునటకును, రహస్యార్థమునకును, ఈశ్వరునకును, ఆఁడుయేనుఁగునకును, అంతఃపురమునకును, చంద్రకిరణమునకును, మన్మథునకును పేరు.

ఈకారోఽబ్జద శేలక్ష్మ్యాం
ాణ్యాం కమలకేసరే. ౧౧
సనాయాం శక్రచాపే బా
ణే ఫణిని కన్దరే,

ఈ॥స్త్రీ॥ ఇది, తామరఱేకునకును, లక్ష్మీదేవికిని, సరస్వతికిని, ఆకరుపువ్వులకును, నాలుకకును, ఇంద్రధనుస్సునకును, బాణమునకును, పామునకును, పర్వతబిలమునకును పేరు.

ఉకారః క్షత్రియే నేత్రే
ంరమాళౌ హరే హరౌ.

ఉ॥పు॥ ఇది, రాజునకును, కంటికిని, శివశిరస్సునకును, శివునకును, విష్ణువునకును, పేరు.

ఊకారః పురుషే చన్ద్రే
ాజపుత్రే గళే సురే, ప్రాం
ణోపమయోః పూర్ణ ఈ
మ్యే వణిజ రక్షణే. ౧౩

ఊ॥ పు॥ ఇది, పురుషునకును, చంద్రునకును, రాజపుత్రునకును, కంఠమునకును, దేవతకును, గొప్పముంగిలికిని, సాటికిని, నిండుకడవకును, వర్తకునికిని, రక్షించుటకును పేరు.

ఋకారః కుఞ్జరే శైలే
భేదే దేవమాతరి, భావే దే
రిపౌ నద్యాం సురాయాం
వరే దివి. ౧౪

ఋ॥ పు॥ ఇది, ఏనుఁగునకును, కొండకును, బుద్ధిభేదమునకును, అదితికిని, స్వభావమునకును, దేవశత్రువునకును, నదికిని, కల్లునకును, పెనిమిటియొక్క అన్నదమ్ములకును, ఆకాశమునకును పేరు.

ౠకార శ్చికురే సర్పదృ
ట్యాం విగతసమ్పది, హిమ
ద్మ దితి స్వర్గ ధన భూషా
ుజాఽమ్బుషు. ౧౫

ౠ॥ పు॥ ఇది, వెండ్రుకలకును, పాముకంటికిని, దరిద్రునకును, మంచునకును, కమలమునకును, రాక్షసులతల్లికిని, స్వర్గమునకును, ధనమునకును, భూషణమునకును, భుజమునకును, ఉదకమునకును పేరు.

ఇకారో దన్తినాం దన్తే
కుళీర కపిదన్తయోః, స్వర్గా
దిత్యోర్లిప్తగాత్రే గతసత్త
రి వక్షసి. ౧౬

ఈకారః కృకలాసేఽద్రా
వంగే క్షేమకరే సురే, లీలా
గతౌ లోచనేఽస్థ్ని నాగ
మాతరి మాతరి. ౧౭

ఏకార స్తేజసి జలే రా
త్రౌ హార్మ్యోదరే హరౌ,
వ్యోమ్న్యేకాదశసంఖ్యా
యాం దినాదౌ మణికుట్టిమే.

ఐకారో దిఙ్ముఖే హస్తే
హరేఽద్రిశిఖరే త్వచి,

ఓకారః పద్మ కుడ్యామ్బు
శ్రీద మేఘేన్దుయోనిషు.
శక్రే జీవే విరిఞ్చౌ స్యా

దౌకార స్త్వమ్బికాసుతే,
విశుద్ధాంగేందుకలయో రనం
తే సిద్ధపుష్పకే. ౨౦

అం శబ్దో వక్రవాక్యేఽతి
దీర్ఘేఽఞ్జలి నియోగయోః,
సప్తస్వరాన్తమానే చ పరం
జ్యోతిషి చ స్మృతః. ౨౧

అః శ్శిఖాయాం సిద్ధమన్త్ర
ప్రగ్రహేఽర్క రథార్వణి,
చక్రే కుక్కుటమూర్ధ్నీన్దు
బిమ్బే బ్రహ్మేశవిష్ణుషు. ౨౨

కో బ్రహ్మాత్మానిలార్కాగ్ని
చిత్త ధీ యమ కేకిషు, విష్ణౌ
వాహాతశబ్దే ఽర్ధే సితవర్ణే
వసౌ ద్యుతౌ. ౨౩

ఇ॥పు॥ ఇది, ఏనుఁగుదంతమునకును, ఎండ్రకాయకును, కో
కోతికును, స్వర్గమునకును, అదితిదేవికిని, గంధాదులచేఁ బూయ
బడిన మేనుగలవానికిని, చనిపోయిన మనమఁడుగలవానికి
ఱొమ్మునకును పేరు.

ఈ॥ పు॥ ఇది, ఊసరవెల్లికిని, పర్వతమునకును, శరీరవ
కును, శుభమును జేయువానికిని, దేవతకును, విలాసగమనవ
కును, కంటికిని, ఎముకకును, కద్రువకును, తల్లికిని పేరు. ఇచ
మాతృశబ్దముకొలఁతగానికి పేరనికొండఱు. తల్లికిఁ బేరైనపుడు॥

ఏ॥ పు॥ ఇది, తేజస్సునకును, ఉదకమునకును, రాత్రికిని,
యొక్క మధ్యభాగమునకును, విష్ణువునకును, ఆకాశమునకి
పదునొకొండవసంఖ్యకును, సూర్యోదయకాలమునకును,
మయమగు తిన్నెకును పేరు.

ఐ॥పు॥ ఇది, దిక్కునకును, హస్తమునకును, శివు
పర్వతశిఖరమునకును, చర్మమునకును పేరు.

ఓ॥ పు॥ ఇది, కమలమునకును, గోడకును, ఉదకమున
కుబేరునకును, మేఘమునకును, చంద్రునకును, యోనికిని,
నకును, బృహస్పతికిని, బ్రహ్మదేవునకును పేరు.

ఔ॥పు॥ ఇది, కుమారస్వామికిని, స్వచ్ఛమగు మేనికిని,
కళకును, అనంతుఁడను సర్పమునకును, సిద్ధులయొక్క
మునకును పేరు.

అమ్॥న॥ ఇది, అడిగినప్రశ్నను మఱియొకవిధమున
చేసికొని చెప్పు నుత్తరమునకును, మిక్కిలి పొడవునకును,
కిని, ఆజ్ఞకును, సప్తస్వరముల కాలపరిమాణమునకును, పర
కును పేరు.

అః॥పు॥ ఇది, సిగకును, సిద్ధమంత్రమునకును, నిర్బం
కును, సూర్యరథాశ్వమునకును, చక్రమునకును, కోడి
చంద్రబింబమునకును, బ్రహ్మకును, శివునకును, విష్ణువునకున

క॥ పు॥ ఇది, బ్రహ్మకును, పరమాత్మకును, వాయు
సూర్యునకును, అగ్నికిని, చిత్తమునకును, బుద్ధికిని, య
నెమలికిని, విష్ణువునకును, కొట్టుపడ్డధ్వనికిని, సముద్ర
తెల్లవన్నెకును, పసుపునకును, నిగ్గునకును పేరు.

కం శిరోఽమ్బు సుఖేక్లీబం
తత్రైవ చ కమవ్యయమ్,
కిం ప్రశ్నాక్షేపకుత్సాసు
వితర్కే చ త్రిలిఙ్గకమ్. ౨౮
కి మవ్యయం చ కుత్సాయాం
వికల్పప్రశ్నయోరపి,
కుస్త్రీస్స భువి కుపాపే
ఽల్పే కుత్సాయాం వారణే
ఽవ్యయమ్. ౨౯

ఖః పుమాన్ గరుడే ఖ
డ్గే స్వర్గే శాన్తరసే కుణౌ,
ఖ మిన్ద్రియసుఖవ్యోమ
నక్షత్ర క్షేత్ర పట్టణే. ౩౦
కృపాఫలకయోః శూన్యబి
న్దౌ సంవృత్త రన్ధ్రయోః,
గం గీతే
గా తు గాథాయాం
గో గన్ధర్వగణేశయోః. ౩౧
గౌః క్రతౌ వృషభే చం
ద్రే వాగ్భూ దిగ్ధేనుషు స్త్రి
యామ్, ద్వయోస్తు రశ్మి
దృగ్బాణ స్వర్గ వజ్రామ్బు
లోమసు. ౩౨
మేఘే నిదాఘే కిఙ్కి
ణ్యాం ఘంటాయాం ఘట్టనే
చ ఘః,
ఘం వాద్యాఽమృతయోః
ర్ఘా భూ వార్తా ఘోరేషు
చ స్మృతా. ౩౩
జం క్లీబ మఞ్జనే నాతు
భైరవే విషయే జనే,

కమ్—॥న॥ ఇది శిరస్సునకును, ఉదకమునకును, సుఖమునకును పేరు. ఈయర్థములయందే 'కమ్'అని అవ్యయముంగలదు.

కిమ్—॥న॥ ఇది ఏమనియడుగుటకును, ఆక్షేపణమునకును, నిందకును, బేరైనపుడు, సందేహమునకుంబేరైనపుడు॥త్రి॥నిందకును, వికల్పమునకును, ప్రశ్నకును బేరైనపు డవ్యయముంగలదు.

కుః—ఇది భూమికిం బేరైనపుడు॥స్త్రీ॥కుత్సితమైనపాపమునకును, కొంచెమునకును, నిందకును, నివారించుటకును బేరైనపు డవ్యయము.

ఖః—॥పు॥ ఇది గరుడునకును, కత్తికిని, స్వర్గమునకును, శాంతరసమునకును, ఈచంబోయిన కాలు సేతులుగలవానికిని పేరు.

ఖమ్—॥న॥ ఇది ఇంద్రియమునకును, సుఖమునకును, ఆకాశమునకును, నక్షత్రమునకును, పరిమడికిని, పట్టణమునకును, దయకును, పలకకును, అభావమునకును, గుఱుతైన బిందువునకును, ఉంచుటకును, రంధ్రమునకును పేరు.

గమ్—॥న॥ ఇది గానమునకుం బేరు.

గా—॥స్త్రీ॥ ఇది శ్లోకమునకుం బేరు.

గః—॥పు॥ ఇది గంధర్వునకును, వినాయకునకును పేరు.

గో (గౌః॥ ప్ర.ఏ.వ)—ఇది యజ్ఞమునకును, వృషభమునకును, చంద్రునకును బేరైనపుడు॥పు॥వాక్కునకును, భూమికిని, దిక్కునకును, గోవునకును, బేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ కిరణమునకును, నేత్రమునకును, బాణమునకును, స్వర్గమునకును, వజ్రాయుధమునకును, ఉదకమునకును, రోమమునకును పేరైనపుడు ॥పుంస్త్రీ॥

ఘః—॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, వేఁడిమికిని, చిరుగంటకును, ఘంటకును, ఒరియుటకును పేరు.

ఘమ్—ఇది వాద్యమునకును, అమృతమునకును బేరయినపుడు ॥న॥ భూమికిని, లోకవృత్తాంతమునకును, భయంకరమునకును బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥.

జమ్—ఇది కాటుకకుం బేరైనపుడు ॥న॥ భయంకరమునకును, దేశమునకును బేరైనపుడు ॥పు॥

చస్తురుష్కే స్వరే చోరే చకోరే చన్ద్రమస్యపి.

చః-॥పు॥ ఇది తురకవానికిని, ధ్వనికిని, చోరునకును, చకోరపక్షికిని, చంద్రునకును, అపిశబ్దమువలనఁ జామరమునకును పేరు.

చా స్త్రీ శోభా శోణితేతు చం క్లీబే విమలే త్రిషు,

చా-ఇది కాంతికిఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ నెత్తురునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ నిర్మలమయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥.

స్యాల్లిఫ్స్వాచ్ఛాదనాబ్దేషు ఛం క్లీబే సంవృతౌ పుమాన్. 31. త్రిష్వయం నిర్మలే నిత్యే మలినే భేదకేఽపిచ,

ఛమ్ - ఇది ఇచ్ఛకును, కప్పుటకును, సంవత్సరమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ వెలుఁగునకు పేరయినపుడు ॥పు॥ స్వచ్ఛమైనదానికిని, నిత్యమైనదానికిని, మలినమైనదానికిని, వేఱయినదానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥

జో జపేచ జయే మేరౌ శబ్దే జేతరి మత్సరే. 32

జః-॥పు॥ ఇది జపమునకును, జయమునకును, మేరువునకును, ధ్వనికిని, జయించుస్వభావముగల పురుషునకును, పరులసంపద నోర్వలేకపోవుటకును పేరు.

జా స్త్రియాం దేవవాహిన్యాం యోని సాగరవేలయోః,

జా-॥స్త్రీ॥ ఇది దేవసేనకును, యోనికిని, సముద్రపుఁగట్టకును పేరు.

జం కటౌ భూషణే పత్న్యాం తేజస్యమ్బుని జన్మని. 33

జమ్-॥న॥ ఇది పిరుదునకును, భూషణమునకును, భార్యకును తేజమునకును, ఉదకమునకును, పుట్టుటకును పేరు.

ఝః కీర్త్యాం సజ్వరే జీర్ణే జీవే వ్యోమ పిశాచయోః,

ఝః-॥పు॥ ఇది కీర్తికిని, యుద్ధమునకును, జీర్ణించుటకును, బృహస్పతికిని, ఆకాశమునకును, పిశాచమునకును పేరు.

ఝా స్త్రీ వాణ్యాం

ఝాః-॥స్త్రీ॥ ఇది సరస్వతికి పేరు.

ఝశబ్దస్తు పుమాన్ ధాతరి హంసకే. 34. ప్రతాపే భ్రమణే నష్టే చోరే జం ఝానిలే మదే,

ఝః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, అందెకును, పరాక్రమమునకును, తిరుగుటకును, నశించినదానికిని, చోరునకును, వానతోఁ జేరిన పెనుగాలికిని, మదమునకును పేరు.

ఞో వ్యూహే విషయే గర్వే లేపే మూర్ధ్ని ఖరధ్వనౌ. 35. త్రిషూత్తానే మూఢరూపే క్లీబే తు భయ పద్యయోః,

ఞః-ఇది సమూహమునకును, దేశమునకును, గర్వమునకును, గంధాదులయొక్క పూఁతకును, శిరస్సునకును, గాడిదకూఁతకును బేరయినపుడు ॥పు॥ ఊర్ధ్వముఖమైనదానికిని, మూఢరూపమైనదానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥ భయమునకును గీత్రికిఁ బేరయినపుడు ॥న॥.

జ్ఞః ప్రాజ్ఞే త్రిషు నా చన్ద్రసూనావాత్మని వేధసి.

జ్ఞః - ఇది విద్వాంసునకుఁ బేరయినపుడు ॥త్రి॥ బుధునకును, బుద్ధికిని, బ్రహ్మదేవునికిని బేరయినపుడు॥పు॥.

టః పుమాన్ కరటే ధూమే

టః-ఇది కాకికిని, పొగకును, వింటికిని, సూర్యకిరణమునకును

...వా పేఽర్కకిరణే ధ్వనౌ,
...వా టావర్తయోస్సూనౌ
సామ్యావృత్త్యోఽస్తు టా
స్త్రియామ్. ౩౭

ధ్వనికిని, తలుపునకును, సుడికిని, పుత్త్రునికిని బేరయినపుడ ॥పు॥ భూమికిని, పలుమారు పలుకుటకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥.

ఠ శ్శంకరే బృహద్ధ్వానే
ఠం క్లీబే చన్ద్రమణ్డలే, స్త
మ్భనే సాహసే చాథ త్రిషు
శూన్యే శఠే దృఢే. ౩౮

ఠః-ఇది, శివునకును, అగ్నికిని బేరయినపుడు ॥పు॥ చంద్ర మండలమునకును, సాహసమునకును (కట్టుటకును) బేరయినపుడు॥న॥.

డః పుమాన్ విషయే శం
భౌ హాసే త్రాసే క్షయే ధ్వ
నౌ, శబ్దధ్వనౌ రౌద్రరసే
వ్రీడా వాచోస్తు డా స్త్రి
యామ్. ౩౯

డః-ఇది, అభావమైనదానికిని, దుష్టమైనదానికిని, దృఢమైనదానికిని బేరయినపుడు ॥త్రి॥ దేశమునకును, శివునకును నవ్వునకును, భయమునకును, నాశమునకును, ధ్వనికిని, శం ధ్వనికిని, రౌద్రరసమునకును, బేరయినపుడు ॥పు॥ లజ్జకును వాక్కునకును, బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥.

డం క్లీబే డామరే దుర్గే
పటే డమరుకేఽపి చ, అన్దోళ
నే చ త్రిషు తు డశ్శబ్దో గా
యకే జడే. ౪౦

డమ్-ఇది, డామరవాద్యమునకును, దుర్గస్థలమునకును వస్త్రమునకును, డమరుకమను వాద్యమునకును, అందలమునకును బేరయినపుడు ॥న॥ గాయకునికిని, జడునకును, బేరయినపు ॥త్రి॥.

ఢః పిశాచే భయే కాలే
రాగే పాన్థే ధ్వనౌ చ సా, ఢ
క్కాయాం తు స్త్రియాం క్లీబే
జ్ఞానే తూర్యముఖేఽపి ఢమ్.
త్రిష్వయం నిర్గుణే గూఢే
సౌమ్యే సవ్యాపసవ్యయోః,

ఢః-ఇది, పిశాచమునకును, భయమునకును, కాలమ కును, ప్రేమకును, మార్గస్థునికిని, ధ్వనికిని బేరయినపుడు ॥ జయభేరికి బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకును, వాద్యమునక బేరయినపుడు ॥న॥ గుణహీనునికిని, దాగినవానికిని, సాధు కును, ఎడమ కుడిప్రక్కలకును బేరయినపుడు ॥త్రి॥.

ణ శబ్దస్తు పుమాన్ జారే
భైరవే కణ్టకే ధ్వనౌ. ౪౧

ణః-॥పు॥ ఇది, జారునికిని, భయంకరమునకును, గగ సాటునకును ధ్వనికిని బేరు.

ణా స్త్రియాం రజనీ శ
య్యాధేను నాసాకృపాసు
చ, ణం సరోజదళే జ్ఞానే
త్రిషు నిస్తుషవస్తుని. ౪౩

ణా-ఇది రాత్రియందును, పాన్పునందును, గోవు దును, ముక్కునందును, దయయందును, వర్తించునపుడు తామరఱేకునందును, జ్ఞానమందును, వర్తించునపుడు ॥న॥ ఊక లేని వస్తువునందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥.

తశ్శబ్దః పుంసి సంభోగే నిశ్చ
యే కోప పుచ్ఛయోః, ధా

తః - ఇది సంభోగమునందును, నిశ్చయమునంద కోపమునందును, తోకయందును, రసవాదమునందును, చో

ణాయాం తు తా స్త్రియాం.

తచ్ఛబ్దః ప్రకృతార్థోక్తౌ త్రిషు హేతౌ తదవ్యయమ్,

తత్-ఇది ప్రస్తుతార్థమునందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥ హేతువునందు వర్తించునపుడు అవ్యయము.

తే శబ్దః క్రీడనే స్త్రీ స్యాత్ క్రీడకే త్వభిధేయవత్.

తేః-ఇది క్రీడించుటయందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ క్రీడించువానియందు వర్తించునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ నదియందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ భయమును బోఁగొట్టుటయందు ॥న॥ తెలుపు నలుపు లావుగల వస్తువులం జెప్పునెడల విశేష్యలింగము.

స్త్రీలిఙ్గోఽయం తరఙ్గిణ్యాం క్లీబే భయనివారణే,
వాచ్యలిఙ్గస్తు ధవళే శ్యామలే పృథులేఽపిచ. ౪౬

దః పుంసి దాతరి చ్ఛేదే దా స్త్రియాం క్షాన్తి దానయోః, దం క్లీబే పాద వైరాగ్య కళత్రే ష్వవలోకనే. భేద్య లిఙ్గ స్త్వయం మూకే గృహీతే ద్రావకే శుచౌ,

దః-ఇది దాతయందును, ఛేదించుటయందును వర్తించునపుడు॥పు॥ ఓర్పునందును, దానమునందును వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ పాదమునందును, వైరాగ్యమునందును, భార్యయందును, చూపునందును వర్తించునపుడు ॥న॥ మూఁగయందును, పట్టువడినవానియందును, ఊఱకువానియందును, పరిశుద్ధునియందును, వర్తించునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ ఇచ్చట ద్రావకశబ్దము ద్రావకమను నౌషధమునకుఁ బేరని కొందఱు.

దర్శన జ్ఞాన నేత్రేషు దృక్స్త్రీ ద్రష్టరితు త్రిషు. ౪౭

దృక్-ఇది చూచుటయందును, జ్ఞానమందును, నేత్రమునందును వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ చూచువానియందు వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

ధః పుం సీంద్రే ధ్వనౌ ధ్యానే శ్రీదే ధన్వన్తరౌ ఘటే, ధం వేశ్మని ధనే ధాన్యే బుద్ధౌ స్త్రీ ధాచధిశ్చ ధీః. ౪౮

ధః-ఇది ఇంద్రునియందును, ధ్వనియందును, ధ్యానమునందును, కుబేరునియందును, ధన్వంతరియందును, కడవయందును, వర్తించునప్పుడు ॥పు॥ గృహమునందును, ధనమునందును, ధాన్యమునందును వర్తించునప్పుడు ॥న॥ బుద్ధియందు వర్తించునప్పుడు ॥స్త్రీ॥ ఈయర్థమున 'ధా ధిః ధీః' అని మూఁడురూపములుగలవు.

ధూ ర్నా ధూపే స్త్రీతు కంపే విత్తే భారే యుగాగ్రయోః,

ధూః (ర్)-ఇది ధూపమునందు వర్తించునప్పుడు॥పు॥కంపమునందును, ద్రవ్యమునందును, భారమునందును, కాఁడిమ్రానుయందును, తుదియందును వర్తించునప్పుడు॥స్త్రీ॥

హేరమ్బే నః పుమా న్నా స్త్రీ నాభౌ నం జ్ఞాన వాద్యయోః.౪౯.వస్త్రా సూక్ష్మపరిక్లిష్ట శూన్యభేదేషు న స్త్రిషు,

నః-ఇది వినాయకునియందు వర్తించునపుడు ॥పు॥ నాభియందు వర్తించునపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునందును, వాద్యమునందును వర్తించునపుడు ॥న॥ గొడ్రాలియందును, సూక్ష్మమైనదానియందును, మిక్కిలి కష్టమైనదానియందును, అభావమయినదానియందును, భేదమయినదానియందును వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

నుశబ్దస్తు స్తుతౌ స్త్రీ స్యా
న్నౌః స్త్రీ తరణికాలయోః.
పః పుమాన్ పవనే శైలే
ప్రకాశే కౌస్తుభే క్షణే, శు
భలగ్నే
ఽథ పం క్లీబే హేమ్ని
పాః పాతృపానయోః. స్త్రీ
లిఙ్గే త్వంబుధారాయాం
సుధాయాం సమ్మతౌ చ పా,
స్త్రీ ష్వార్తే ప్రసన్నే చ
పూః స్త్రీ పురశరీరయోః.
౫౩. పూరణేచా
ఽథ పుం శబ్దః పురుషే
పరమాత్మని,
ఫో జంఝానిల ఆస్ఫోటే
ఫూత్కారే వారణే రణే.
౫౪
ఫా స్త్రియాం నిష్ఠురో
క్తౌచ కలా కేళి కుటీషుచ.
అథ స్ఫారే పరోక్షేచ
శబ్దో వాచ్యలిఙ్గకః. ౫౫
బః కుమ్భే వరుణే బిన్దౌ
కల్పేచ గురౌ మదే, విభూ
కారే కలహే పక్షే గర్భే
పర్వణి. ౫౬
బా స్త్రియాం కాహళీవ
శృఙ్ఖలా స్వమలేత్రిషు.
భ శ్శంభౌ భ్రమరే భా
శుక్రే ఽంశౌ జలదే పు
మాన్. ౫౭. భా భు వ్యల
కృతౌ దీప్తౌ
స్త్రియాం భాః కరణే

నుః-॥సీ॥ ఇది స్తుతికిఁ బేరు.

నౌః-॥సీ॥ ఇది ఓడయందును, కాలమునందును వర్తించును

పః-॥పు॥ ఇది వాయువునందును, పర్వతమునందును, ప్రకాశించుటయందును, కౌస్తుభమణియందును, క్షణమందును, శుభలగ్నమందును వర్తించును.

పమ్-ఇది పైఁడియందు వర్తించునపుడు ॥న॥ పానముఁ జేయువానియందును, పానమునందును వర్తించునపుడు 'పా'అని ఆకారాంతపుంలింగముంగలదు. ఉదకధారయందును, అమృతమునందును, సమ్మతియందును వర్తించునపుడు ॥సీ॥ ఆపదనొందినవానియందును కోపములేనివానియందును వర్తించునపుడు ॥త్రి॥

పూః (ర్)-॥సీ॥ ఇది పురమునందును, శరీరమునందును, నిండించుటయందును వర్తించును.

పుమ్-॥పు॥ ఇది పురుషునకును, పరమాత్మకును బేరు.

ఫః-॥పు॥ ఇది వానతోఁ జేరిన పెనుగాలికిని, భుజమును దట్టుటకును, ఫూత్కారమునకును, నివారించుటకును, యుద్ధమునకును బేరు.

ఫా-॥సీ॥ ఇది కఠినోక్తికిని, పదియాఱవభాగమునకును, ఆటకును, గుడిసెకును బేరు. ఇచట కలాశబ్దము విద్యాపరమనికొందఱు.

ఫః-ఇది విస్తారమునకును, మఱుఁగైయుండుటకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును.

బః-॥పు॥ ఇది కడవకును, వరుణునకును, బిందువునకును, వికల్పమునకును, గురువునకును, మదమునకును, సంపదను జేయువానికిని, కలహమునకును, పక్షమునకును, గర్భమునకును, పర్వతమునకును బేరు.

బా-ఇది బూరగకును, తీఁగెకును, సంకిళ్లకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ స్వచ్ఛమయినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

భః-ఇది శివునికిని, తుమ్మెదకును, స్వభావమునకును శుక్రునకును, కిరణమునకును, మేఘమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ భూమికిని, అలంకారమునకును, ప్రకాశమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥

భాః (స్)-ఇది సాధనమునకును, కాంతికిని బేరగునపుడు॥సీ॥

ద్యుతౌ, క్లీబేతు గగనే రా
శౌ తారాయాం పుణ్డ్రచ
క్రయోః. ౧౮

భిః స్త్రీ భిత్త్యాం ఖగే
పుంసి

స్థాన భూమ్యోస్తు భూః
స్త్రియామ్, భు శ్శమ్భౌ
ధాత రీన్దౌ నా

చన్ద్రే మాసిచ మాః పు
మాన్. ౧౯

మా స్త్రీ మానే మృతౌ
వేలా మేధా శ్రీ మధ్యమాతృ
షు, మాఽవ్యయం ప్రతిషే
ధేచ జనేతు స్యా న్నపుం
సకమ్. ౨౦

మః పుంసి బన్ధనేపిఙ్గ పిఙ్గ
శాభిధవర్ణయోః,

యః స్త్యాగే నిలయే వాయౌ
యమే దాతరి యాతరి. ౨౧

యా స్త్రియాం యాన
మఞ్జర్యో శ్శోభా లక్ష్మ్యోశ్చ
నిర్మితౌ,

య చ్ఛబ్ద స్సర్వనామా
ఖ్య స్త్రిషు హేతౌ తద
వ్యయమ్. ౨౨

ఖ్యాస్త్రీఖ్యాతౌ ప్రకథనే
జ్యామౌర్వీమాతృభూమిషు,
ద్యు ర్నాకే వ్యహ్ని వ
హ్నౌ చ
స్వర్గోవ్యోమ్నో ర్ద్యోదివౌ
స్త్రియామ్. ౨౩

రః పుమాన్ పావకే కా

ఆకాశమునకును, రాశికిని, నక్షత్రమునకును, త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రములకును, చక్రమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భిః-ఇది గోడకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పక్షికి పేరగునపుడు ॥పు॥ ఇచ్చట 'భీత్త్యాం' అను పాఠాంతరమున భయమునకుఁబేరు.

భూః-ఇది ఉనికికిని, భూమికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ శివునికిని, బ్రహ్మకును, చంద్రునకును పేరైనపుడు (భుః) ॥పు॥

మాః (స్)-॥పు॥ ఇది చంద్రునకును, మాసమునకును పేరు.

మా-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రమాణమునకును, మృతికిని, చెల్లెలికట్టకును ధారణగలబుద్ధికిని, లక్ష్మీదేవికిని, మధ్యప్రదేశమునకును, తల్లికిని పేరు. నిషేధమునకును బేరగునపుడు ॥అ॥ జనమునకు పేరగనపుడు ॥న॥

మః-॥పు॥ ఇది బంధనమునకును, పచ్చవన్నెకును, గోరోజనమువంటి వర్ణమునకును పేరు.

యః-॥పు॥ ఇది త్యాగమునకును, స్థానమునకును, వాయువునకును, యమునికిని, దాతకును, పోవుచున్నవానికిని పేరు.

యా-॥స్త్రీ॥ ఇది వాహనమునకును, పువ్వులగుత్తికిని, కాంతికిని, లక్ష్మికిని, చేయుటకును పేరు.

యత్-ఇది సర్వనామసంజ్ఞను పొందునపుడు ॥త్రి॥ హేతువునకుఁ బేరగునప్పుడు ॥అ॥

ఖ్యా-ఇది ॥స్త్రీ॥ ప్రసిద్ధికిని, చెప్పుటకును పేరు.

జ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది వింటినారికిని, తల్లికిని, భూమికిని పేరు

ద్యుః-॥స్త్రీ॥ ఇది స్వర్గమునకును, పగటికిని, అగ్నికిని, ; రమువలనఁ గాంతికిని పేరు.

ద్యో-దివ్ ॥స్త్రీ॥ ఇవి స్వర్గమునకు, ఆకాశమునకును -

రః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, మన్మథునికిని, నాశనమునకును,

వైశ్యే జనే పురీషే వి
ట్ప్రా)మా త్పుంసి ద్వయో
స్త్రియామ్. ౨౦

విట్-ఇది వైశ్యునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ జనవాచక
నపుడు ॥ప్న॥ అమేధ్యమునకు బేరగునపుడు ॥సీ॥

స్వో౽ స్త్రీ ధనే పు
మాఙ్ జ్ఞాతౌ త్రి ష్వాత్మీ
యే స్వమాత్మని,

స్వః-ఇది ధనమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ జ్ఞాతికిఁ
నపుడు ॥పు॥ తన సంబంధమునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥
బేరగునపుడు ॥న॥

స్వ రవ్యయం చ త్రిదివే

స్వః-॥అ॥ ఇది స్వర్గమునకు పేరు.

త్విట్కా న్తి జ్వాలయో
స్త్రి(స్త్రీ)యామ్. ౨౧

త్విట్-॥సీ॥ ఇది కాంతికిని, అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

వల్కే లవఙ్గవల్కే త్వ
గ్వాక్స్వ రోపాయయో
స్త్రి(స్త్రీ)యామ్,

త్వక్-॥సీ॥ ఇది మ్రానిపట్టకును, లవంగపుపట్టకును,
మార్గమునకును, ఉపాయమునకును పేరు.

శో వల్మీకే శివే కూర్మే
భూపే శిష్యే తనూకృతౌ.
౨౨

శః-॥పు॥ ఇది పుట్టకును, శివునికిని, తాఁబేటికిని,
కును, శిష్యునికిని, కొంచెపఱచుటకును పేరు. శివశబ్దమును
చక మనియుఁ గొంద అందురు.

శా స్త్రియాం దేవపూజా
యాం శక్తౌ శోభా వరేణ్య
యోః, రమాయాంచా

శా-॥సీ॥ ఇది దేవతాపూజకును, సామర్థ్యమునకును,
కిని, శ్రేష్ఠునికిని, లక్ష్మీదేవికిని పేరు.

౽థ శం క్లీబే శాస్త్రే శ్రే
యసి మఙ్గళే. ౨౩. కీర్తౌ
శక్రాయుధే స్వర్గే పరో
క్షే చ త్రిలిఙ్గకః, శ మవ్య
యం చ సౌఖ్యార్థే

శమ్-ఇది శాస్త్రమునకును, శ్రేయస్సునకును, శుభము
కీర్తికిని, ఇంద్రధనుస్సునకును, స్వర్గమునకును బేరగునపు
ఎదురలేనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ సౌఖ్యమునకుఁ
నపుడు ॥అ॥

శి శ్శమ్భౌ శివశా న్తయోః.
నిర్వాణ హింసా స్వాపేషు

శిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, శుభమునకును, శాంతునికిని,
మునకును, హింసకును, నిద్రకును బేరు.

ష స్స్వర్గే విషయేచనా,
షా స్త్రీ రమాయాం షం
క్లీబే గర్భే మోక్షావసాన
యోః. ౨౪. మర్షణే చ త్రి
లిఙ్గస్తు పరోక్ష శ్రేష్ఠయోర
యమ్,

షః-॥పు॥ ఇది స్వర్గమునకును, దేశమునకును బేరు.
దేవికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ గర్భమునకును, మోక్షమునకును
కును, ఓర్చుటకును బేరగునపుడు ॥న॥ పరోక్షమునకును,
మునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

సః పుంస్యుమాసుతే వాయౌ

సః-ఇది గౌరీపుత్రునకును, వాయువునకును బేరగునపు

దేహకాన్తౌ తు సా స్త్రియామ్. ౭౬. సం క్లీబే స్యన్దనపథే జ్ఞానే ధ్యానే నివారణే,

దేహకాంతికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ రథమార్గమునకును, జ్ఞానమునకును, ధ్యానమునకును, నివారించుటకును బేరగునపుడు ॥న॥

సన్ సత్యే విదుషి శ్రేష్ఠే సాధౌ భవతి చ త్రిషు.

సన్-॥త్రి॥ ఇది సత్యమునకును, విద్వాంసునికిని, శ్రేష్ఠునికిని, సత్పురుషునికిని, పూజ్యునికిని బేరు.

సల్క్లీబ మృక్షే

సల్-॥న॥ ఇది నక్షత్రమునకు పేరు.

సూః శబ్దః ప్రేరణే గర్భమోచనే,

సూః-ఇది ప్రేరేపణకును, ప్రసవమునకును బేరు.

సే శబ్దః స్సేవనే స్త్రీస్యాత్సేవకేత్వభిధేయవత్. ౭౮

సేః-ఇది సేవనమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ సేవకునికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును.

హ శ్శఙ్కరే హరౌహంస రణరోమాఞ్చవాజిషు, గర్వే ప్రచేతసి

హః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, విష్ణువునకును, హంసకును, యుద్ధమునకును, గగురుపాటునకును, గుఱ్ఱమునకును, గర్వమునకును, వరుణునికిని బేరు.

స్త్రీతు హా త్యాగే గతి వీణయోః. ౭౯

హా-॥సీ॥ ఇది త్యాగమునకును, గమనమునకును, వీణకును పేరు.

హం క్లీబ మస్త్ర సుఖయోః క్వణితే మణిరోచిషి, పరబ్రహ్మమన్త్రణయో స్త్రిషు తూత్థాన హాస్యయోః. ౮౦

హమ్-ఇది బాణమునకును, సుఖమునకును, వీణాదిసకలవాద్యధ్వనికిని , మణికాంతికిని, పరబ్రహ్మకును, పిలుచుటకును బేరగునపుడు ॥న॥ పైకి లేచుటకును, నవ్వుటకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

క్షస్సంరోధే విరోధేచ క్షేమ దుస్స్వప్నయోశ్చనా,

క్షః-॥పు॥ ఇది అడ్డగించుటకును, విరోధమునకును, క్షేమమునకును, దుస్స్వప్నమునకును పేరు.

క్షా స్త్రీ క్షమాయాం నిద్రాయాం

క్షా-॥సీ॥ ఇది ఓర్పునకును, నిద్రకును బేరు. ఇచ్చట క్షమాశబ్దము భూవాచకమని యందురు.

క్షం క్లీబే క్షేత్రరక్షసోః.

క్షమ్-॥న॥ ఇది పొలమునకును, రాక్షసునికిని పేరు.

అవ. ఇచ్చట గ్రంథకర్త తాను గొన్ని శబ్దములకు లింగములఁ జెప్పమికిం గారణమును దెలియఁజేయుచున్నాఁడు.—

శ్లో. అప్రాచుర్యాత్ప్రయోగస్య లిఙ్గం క్వచిదుపేక్షితమ్,
ఏకాక్షరేషు శబ్దేషు తదూహ్యం లక్ష్యవేదిభిః. ౮౧

ుత్షయేవ జ్రే శయే ఋతౌ,
రా స్త్రియాం హేమ్ని
ాలాయా మాశంసాయాం
తా వపి. ౬౪
రం క్లీబే రుధిరే మూర్ధ్ని
్యాన వ్యో మాణ్డ కుక్షిషు,
క్త్రే భయే చ త్రిషు తు
రసే త్యాగ తీక్ష్ణయోః. ౬౫
రా స్తు ద్వయో ర్ధనే
ర్ణే
రి శబ్దస్తు స్రవే క్షయే,
స్త్రీ రు గ్జ్వాలేచ్ఛయోః
స్త్రా రు జ్ఞా యుద్ధే భ
సే ధ్వనౌ. ౬౬
స్త్రీ కామినీ వ మ్రి కయోః
హా స్స్వర్ణే కామరూపిణి,
శ్రీ ర్వేషరచనా శోభా
ంప త్సరళశాఖిషు. ౬౭
ాణీ లక్ష్మీ లవఙ్గేషు విషే
ల్వే
వ్యథ త్రిషు, జటాయాం
ారణే ప్రా స్త్రీ
స్రు ఘ్హోమాంగే గతౌ స్త్రీ
హామ్. ౬౮
లః ఖణ్డితే త్రి ప్స్వాదానే
స్త్రీ నేన్దౌ లవణే తు లమ్,
వః పుమాన్ సాత్వికే వా
యౌ సంయమేవరుణే స్మరే.
వి శ్చక్షుషి వ్యోమ్ని వా
తే పరమాత్మని పక్షిణి,

మునకును, హస్తమునకును, ఋతువునకును పేరు.

రా-॥స్త్రీ॥ ఇది బంగారునకును, శాలకును, కోరుటకును, నడచుటకును పేరు.

రమ్-ఇది నెత్తురునకును, శిరస్సునకును, ధ్యానమునకును, ఆకాశమునకును, గ్రుడ్డునకును, కడుపునకును, ముఖమునకును భయమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ రసహీనమైనదానికిని, త్యాగమునకును, తీక్ష్ణమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

రాః (రై)-॥పు॥ ఇది ముద్రాంకితమైన ధనమునకును, పసిండికిని పేరు.

రిః-॥పు॥ ఇది స్రవించుటకును, క్షయించుటకును పేరు.

రుక్-ఇది రోషమునకును, అగ్నిజ్వాలకును, ఇచ్ఛకును, కాంతికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ యుద్ధమునకును, భయమునకును, ధ్వనికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

రూ-॥స్త్రీ॥ ఇది యువతికిని, చెదలునకును, బంగారమునకును, కామరూపికిని పేరు.

శ్రీః-॥స్త్రీ॥ ఇది అలంకరించుటకును, కాంతికిని, సంపదకును, చిల్లచెట్టునకును, సరస్వతికిని, లక్ష్మికిని, లవంగమునకును, విషమునకును, మారేడుచెట్టునకును పేరు.

స్రః-ఇది జడకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ నిందించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ అపిశబ్దమువలన సాలెపురుగునకుఁ బేరు.

స్రుక్-॥స్త్రీ॥ ఇది హోమసాధనపాత్రకును, నడుచుటకును పేరు.

లః-ఇది ఖండింపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ గ్రహించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ చంద్రునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ లవణమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

వః-॥పు॥ ఇది సాత్వికునికిని, వాయువునకును, లెస్సఁగ జాలించుటకును, వరుణునికిని, మన్మథునికిని పేరు.

విః-॥పు॥ ఇది నేత్రమునకును, ఆకాశమునకును, వాయువునకును, పరమాత్మకును, పక్షికిని పేరు.

టీ. ప్రయోగస్య=ఏకాక్షరశబ్దప్రయోగముయొక్క, అప్రాచుర్యాత్ = మెండుగా లేకపోవుటవలన, క్వచిత్ = ఒకానొకస్థలమున, లిఙ్గం = లింగబోధకశబ్దము, ఉపేక్షితమ్ = ఉపేక్షచేయఁబడెను. లక్ష్యవేదిభిః = ప్రయోగములు తెలిసినవారిచేత, ఏకాక్షరేషు = ఒక యక్షరముగల, శబ్దేషు=శబ్దములయందు, తత్ =ఆలింగము, ఊహ్యామ్= తెలియఁదగినది.

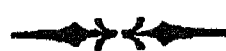
శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
ఏకాక్షరపదకాణ్డః పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్. ౮3

టీ. జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్ =లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైనదియుం ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయాం - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచిత యామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాల యను గ్రంథమునందు, ఏకాక్షరపదకాణ్డః-ఏకాక్షరః=ఒకయక్షరముగల, పద = పదములయొక్క- కాణ్డః=సమూహము, ఇతి=పూర్వోక్తప్రకారము, పూర్ణః=ముగిసెను.

ఏకాక్షరకాండము - సంపూర్ణము.

ద్వ్యక్షరకాండము

కాంతవర్గము.

అర్కో మఘోని స్ఫటికే జ్యేష్ఠభ్రాతరి భాస్కరే, శుభ్రే ఽర్కపాదపే చాథ మర్కో మనసిమారుతే.

అర్కః—॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, స్ఫటికమునకును, జ్యేష్ఠభ్ర కును, సూర్యునికిని, తెల్లవన్నెకును, జిల్లేడుచెట్టునకును పేరు

మర్కః—॥పు॥ ఇది మనస్సునకును, వాయువునకును పేరు.

కాఙ్క్షోహః కర్మ వాదేషు తర్కః

తర్కః—॥పు॥ ఇది ఆశకును, ఊహించుటకును, కర్మకు వాదమునకును పేరు.

కర్కస్తు దర్పణే, ఘట భేదే సితాశ్వేఽగ్నౌ

కర్కః—॥పు॥ ఇది అద్దమునకును, ఘటవిశేషమునకును, తె గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని పేరు.

రఙ్కః కృపణమల్లయోః.

రఙ్కః—॥పు॥ ఇది కృపణునికిని, జెట్టికిని పేరు.

అఙ్కో నాటకవిచ్ఛేదే సంఖ్యాయాం యుధి భూషణే, సమీపే రూపకే స్థానే మతా పుత్సఙ్గచిహ్నయోః.

అఙ్కః—॥పు॥ ఇది నాటకముయొక్క నిలుపుటకును, సం కును, యుద్ధమునకును, భూషణమునకును, సమీపమునకును, దానియం దొకదాని నారోపించుటకును, ఉనికికిని, బుద్ధి ఒడికిని, చిహ్నమునకును పేరు.

వఙ్కః పల్యాణభాగే చ వక్రత్వే చా

వఙ్కః—॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱపుజీనునకును, వక్రతకును, చకార వలన మూలకును పేరు.

థ టఙ్కణే, గర్వే ఖనిత్రే జంఘాయా మసికోశేఽశ్మదారిణే. ౪. స్థూణాన్తరే చ టఙ్కస్స్యాత్

టఙ్కః—॥పు॥ ఇది వెలిగారమునకును, గర్వమునకును, గు కిని, మోఁకాలికిని, కత్తియొరకును, ఉలియులికికిని స్తంభమ దేశమునకును పేరు.

కఙ్కస్తు యమపక్షిణోః,

కఙ్కః—॥పు॥ ఇది యమునికిని, గ్రద్దకును పేరు.

న్యఙ్కు ర్గురుకులస్థాయి శిష్యే మీనే మృగే మునౌ.

న్యఙ్కుః—॥పు॥ ఇది గురుసమీపముననుండెడు శిష్యుని మత్స్యమునకును, మృగమునకును, న్యంకువను మునికిని పే

శఙ్కుః పర్ణే సిరాజాలే యాదోభేదే ఽస్త్ర సఙ్ఖ్యయోః, స్థాణౌ కీలే మేహనే చ

శఙ్కుః—॥పు॥ ఇది ఆకునకును, ప్రేవులగుంపునకును, మత్స భేదమునకును, బాణమునకును, సంఖ్యకును, శివునికిని, మే కును, శిశ్నమునకును బేరు.

కేకశ్శఙ్కా విహారయోః.

కేకః—॥పు॥ ఇది సందేహమునకును, క్రీడకును పేరు.

నాకుర్వల్మీకేపర్వతేమునౌ,
పాకో జరసి నిష్ఠాయాం
మర్భకే పవనేఽపిచ. ౮
జనవిష్టపయోర్లోకః
శ్లోకః పద్యే యశస్యపి,
శృఙ్గాను క్రోశయోశ్శోకో
నాకస్స్వర్గాన్తరిక్షయోః.
చక్రవాకే వృకే కోకః
శకో గోమయ దేశయోః,
ముష్కోఽణ్డకోశే మోక్షే
ఽద్రౌ
శఙ్కా త్రాస వితర్క-
యోః. ౯
లఙ్కా రక్షఃపురీ శాఖా
శాకినీ కులటాసుచ,
అఙ్కం తు దురితే క్లేశే
ప్యోకస్సేమన్దిరాశ్రయా. ౧౦
శకలే వల్కలేఽపి స్యా
చ్ఛల్కంవల్క మితిద్వయం,
రతిభేదే శుకవ్యూహేశాకం
భేకస్తు తారకే. ౧౧. త్రి
షు వర్షాభ్వే పుంస్యేవ
త్రికం పృష్ఠాధరే త్రయే,
త్రిక స్త్రయాణాం సఙ్ఘేచ
నేమ్యాం కూపస్యచ త్రికా.

పుష్పభేదే బకం దక్షః
పక్షియక్షాధిపావకాః,
కీరే దశాననామాత్యే శో
ణకే వ్యాసనన్దనే. ౧౩.శుక

నాకుః-॥పు॥ ఇది పుట్టకును, పర్వతమునకును, మునికిని
పాకః-॥పు॥ ఇది ముదిమికిని, నియతస్థితికిని, బాలు
వంటకును, చకారమువలన ఫలమునకును పేరు.
లోకః-॥పు॥ ఇది జననమునకును, జగత్తునకును పేరు.
శ్లోకః-॥పు॥ ఇది పద్యమునకును, కీర్తికిని పేరు.
శోకః-॥పు॥ ఇది శిఖరమునకును, కరుణారసమునకును
నాకః-॥పు॥ ఇది స్వర్గమునకును, ఆకాశమునకును పేర
కోకః-॥పు॥ ఇది చక్రవాకమునకును, తోఁడేటికిని
శకః-॥పు॥ ఇది గోమయమునకును, దేశవిశేషమునకును
ముష్కః-॥పు॥ ఇది వృషణమునకును, మోక్షమున
పర్వతమునకును పేరు.
శఙ్కా-॥సీ॥ ఇది భయమునకును, సందేహించుటకును

లఙ్కా-॥సీ॥ ఇది రాక్షసపురికిని, కొమ్మకును, శాకినీ
మునకును, వ్యభిచారికిని పేరు.
అఙ్కమ్-॥న॥ ఇది పాపమునకును, కష్టమునకును పే
ఓకః (స్)-॥న॥ఇది గృహమునకును,ఆశ్రయమునకును
శల్కమ్-వల్కమ్॥న॥ ఈరెండుపదములును వరుసగా
కును, మ్రానిపట్టకును పేళ్లు.
శాకమ్-॥న॥ఇదిరతివిశేషమునకును,చిలుకలగుంపునకును
భేకః-ఇది నక్షత్రమునకు బేరగునపుడు ॥త్రి॥ కప్పకు
గునపుడు ॥పు॥
త్రికమ్-ఇది వెన్నెముకకు దిగువనున్న ప్రదేశము
మూఁడను సంఖ్యకును, పేరగునపుడు ॥న॥ మూఁడు స
యొక్క సమూహమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ బావియం
పేరగునపుడు ॥సీ॥
బకమ్-ఇది పుష్పవిశేషమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ రా
కిని, కొంగకును, యక్షరాజునకును, పేరగునపుడు ॥పు॥
శుకః-ఇది చిలుకకును, రావణాసురుని మంత్రికిని,
గపు చెట్టునకును, శుకయోగికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

గ్రన్థిపర్ణయోః,
త్రి ష్వల్పే చాతకే పుంసి స్తోకో

స్తోకః-ఇది కొంచెమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ చాతకపక్షికి పేరగునపుడు ॥పు॥

రాక స్తు పూషణి. ౧౪
రాకా నవరజో నార్యాం పూర్ణచన్ద్రతిథా వపి,

రాకః-ఇది సూర్యునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ క్రొత్తగా సమర్తాడిన స్త్రీకిని, పూర్ణచంద్రుఁడుంగల పున్నమకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

శాక శ్శక్తౌ వృక్షభేదే భూప ద్వీప విశేషయోః.

శాకః-॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, వృక్షవిశేషమునకును, శాకమహారాజునకును, శాకద్వీపమునకును పేరు. ఈశాకశబ్దము కూరకు పేరగునపుడు పున్నపుంసకలింగము.

అయం త్వస్త్రీ హరితకే
పఙ్కోఽస్త్రీ కర్దమైనసోః,

పఙ్కః-॥పు॥ ఇది అడుసునకును, పాపమునకును పేరు.

ద్వయోః కిష్కు ర్వితస్తౌ నా హస్తే

కిష్కుః-ఇది జేనకు బేరగునపుడు ॥ప్న॥ హస్తమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

నిష్కస్తు న స్త్రియామ్. ౧౬. హేమ్ని వ్యురోభూషణే కర్షే సాష్టసువర్ణశతే పలే, దీనారే చా

నిష్కః-॥ప్న॥ ఇది బంగారమునకును, రొమ్మునధరించెడు సొమ్మునకును, కాలుపలమునకును, ౧౦౮ సువర్ణములకును, పలమునకును, పైఁడిటంకమునకును పేరు. (సువర్ణమనఁగా ౮౦ గురిగింజలయెత్తు)

థ కల్కోఽస్త్రీ దమ్భ విట్కిట్ట పాప్మసు. ౧౭

కల్కః-॥ప్న॥ ఇది దంభమునకును, విష్టకును, (క్రొవ్వు, రేతస్సు, నెత్తురు, మెదడు, మూత్రము, విష్ట, గులిమి, చీమిడి, తెమడ, కన్నీరు, పుసి, చెమట, అను నీ ౧౨ విధములైన) మలములకును, పాపమునకును పేరు.

ఛేకోఽభిజ్ఞే త్రిషు గృహాసక్తపక్షి మృగేషు నా,

ఛేకః-ఇది నేర్పరికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇల్లుమరిగిన పెంపుడుపక్షి మృగములకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

పథి కైర్మార్గరక్షిభ్యో జామాత్రా శ్వశురాయచ. ౧౮ రాజ్ఞే చాశ్వాదివిక్రేత్రా ప్రదాయం శుల్కమస్త్రియాం,

శుల్కమ్-॥ప్న॥ ఇది దారికావలివాండ్రకు మార్గస్థులిచ్చు ద్రవ్యమునకును, మామగారికి నల్లుఁడొసంగు ధనమునకును, రాజునకు, గుఱ్ఱము మొదలయినవానినమ్ము వర్తకులిచ్చు ద్రవ్యమునకు పేరు.

త్రి ష్వవాగ్దీనయో ర్మూక

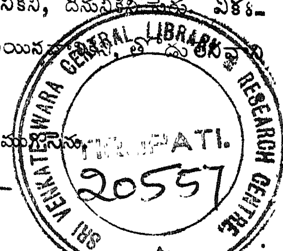
మూకః-॥త్రి॥ ఇది మూఁగవానికిని, దీనునికిని పేరు. ఏకః-

ఏకే ము ఖ్యాన్య కేవలాః.

॥పు॥ ఇది ప్రధానునకును ॥సీ॥ వేఱయినవానికి, [illegible] కిని పేరు.

ఇతి కాన్తాః.

కాంతవర్గము ముగిసెను.

కేతుగ్రహే వహ్నా
ంశే కుక్కుటే ద్రుమే.
మూషకయో రాఖు
ః పాదప వేదయోః.
శ్యృనే శరాదౌచ
ం శ్రేణి లేఖయోః,
ంఖా పర్యటనే వాజి
ఖాతు వర్తనే. ౨౧
ఃచ
ఖా తు పాదే పక్షా
ంజే, నికటే పాద
చ ప్రభేదే ఛన్దసా
౨౨.
గా శిఖా కేకిమాళ్యో
శాఖాగ్రమాళిషు,
ఖం ప్రధానే ప్రార
వక్త్రే నిస్సరణేఽపిచ.
మే ద్వారితామ్రేఽథ
ుం స్వర్గామ్బు శర్మ
రుణస్య నగర్యాంతు
ద్రవ్యేత్వయం త్రిషు.
జా లిపౌ చ లేఖా
పుం స్వయం లేఖ్య
ాః,
శఽస్త్రీ నఖరే నాతు
పే దళే నఖమ్. ౨౩
ఙ్ఖో మనోజ్ఞేఽన్యలిఙ్గ
షట్ప్రణవేషునా,

శిఖీ-॥పు॥ ఇది కేతుగ్రహమునకును, అగ్నికిని, నెమలికిని, కోడికిని, వృక్షమునకును పేరు.

ఆఖుః-॥పు॥ ఇది పందికిని, పందికొక్కునకును పేరు.

శాఖీ-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, వేదమునకును పేరు.

పుంఖః-॥పు॥ ఇది డేగకును, బాణముయొక్క మొదటికిని పేరు.

రేఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తికిని, వ్రాసినపత్రికకును పేరు.

ప్రేఙ్ఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది సంచరించుటకును, గుఱ్ఱములగతి భేదమునకును పేరు.

రింఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది వర్తనమునకును, గతిభేదమునకును పేరు.

శాఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది పాదమునకును, పక్షాంతరమునకును, భుజమునకును, సమీపమునకును, మ్రానికొమ్మకును, వేదభేదమునకును పేరు.

శిఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఊడలకును, నెమలిశిఖకును, అగ్నిజ్వాలకును, కొమ్మయొక్క తుదకును, సిగకును పేరు.

ముఖమ్-॥న॥ ఇది ప్రధానమునకును, ఆరంభమునకును, ముఖమునకును, తలవాకిలికిని, ఉపాయమునకును, ద్వారమునకును, రాగికిని పేరు.

సుఖమ్-ఇది స్వర్గమునకును, ఉదకమునకును, సుఖమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ వరుణునిపురమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ ద్రవ్యమునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥

లేఖా-ఇది పంక్తికిని, అక్షరపంక్తికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ వ్రాయఁదగినదానికిని, దేవతకును పేరయినపుడు ॥పు॥

నఖః-ఇది గోటికి పేరయినపుడు ॥పున॥ నపుంసకునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ కోపమునకును, దళమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

న్యూఙ్ఖః-ఇది రమ్యమైనదానికి పేరయినపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ సామవేదముయొక్క ప్రణవముల ఆఱింటికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

సఖా త్రిషు సహాయే నా
త్రే
శఙ్ఖ స్త్వహా నిధౌ. ౨౬
ాటాస్థి న్యస్త్రియాంతు
ఖ్యా వలయకమ్బుషు,

ఇతి ఖాన్తాః.

అగో నగశ్చ భుజగే నా
భూరుహా భూధరే. ౨౭
ఖగా స్సూర్యేన్దు వి శర
హా గీర్వాణ వాయవః,
అసి గణ్డకయోః ఖడ్గో
భూప్రదేశే మృగే లగుః,
భృగు ర్దైత్యగురౌ శమ్భౌ
దగ్నౌ ప్రపాతయోః.
రాగోఽనురాగే మాత్స
లాక్షాదౌ రక్తిమ త్వి
గాన్ధారాదౌ రఞ్జనేచ
పూగ స్తు క్రముకే గణే,
ోగస్తు భోజనే విత్తే
శే పాలనే సుఖే. ౩౦.
ాదిభృతౌ రాజ్యే సర్ప
ఫణకాయయోః,
యోగ స్సన్నహనే ధ్యా
యుక్తౌ సఙ్గ త్యుపాయ
ః. ౩౧. ప్రయోగే భే
విస్రమ్భాదౌ విస్రబ్ధ
ని,
మార్గో మాసే మృగమదే
షణే పథి సౌమ్యభే.
ర్గో నిశ్చయ నిర్మోక

సఖా-ఇది సహాయమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్నేహితునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

శఙ్ఖః-ఇది శంఖుఁడను సర్పమునకు, శంఖనిధికిని నుదుటియెముకకును పేరగునపుడు ॥పు॥ సంఖ్యకును, కడియమునకును, శంఖమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అగః-నగః ॥పు॥ ఈ ౨-ను సర్పమునకును, నాభికిని, వృక్షమునకును, పర్వతమునకును పేళ్లు.

ఖగః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని, పక్షికిని, బాణమునకును, నవగ్రహములకును, దేవతలకును, గాలికిని పేరు.

ఖడ్గః-॥పు॥ ఇది కత్తెరకును, ఖడ్గమృగమునకును పేరు.

లగుః-॥పు॥ ఇది భూప్రదేశమునకును, మృగమునకును పేరు.

భృగుః-॥పు॥ ఇది శుక్రునికిని, శివునికిని, జమదగ్నికిని, కొండచరియకును పేరు.

రాగః-॥పు॥ ఇది ప్రేమకును, అన్యులసంపద నోర్వమికిని, లత్తుక మొదలయినవానికిని, ఎఱ్ఱవన్నెకును, గాంధారాదిరాగమునకును, పూఁతకును పేరు.

పూగః-॥పు॥ ఇది పోఁకకును, గుంపునకును పేరు.

భోగః-॥పు॥ ఇది భోజనమునకును, ధనమునకును, అనుభవించుటకును, పాలించుటకును, సుఖమునకును, స్త్రీలు, గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు మొదలయినవాని పోషణకును, రాజ్యమునకును, పాముయొక్క పడిగెకును, దానిశరీరమునకును పేరు.

యోగః-॥పు॥ ఇది కవచాదులకును, ధ్యానమునకును, కూర్చుటకును, కూటమికిని, ఉపాయమునకును, ప్రయోగించుటకును, ఔషధమునకును, నమ్మకము మొదలయినదానికిని, నమ్మినవానిజంపినవానికిని పేరు.

మార్గః-॥పు॥ ఇది మార్గశీర్షమాసమునకును, కస్తూరికిని, వెదకుటకును, మార్గమునకును, మృగశీర్షానక్షత్రమునకును పేరు.

సర్గః-॥పు॥ ఇది నిశ్చయమునకును, విడుచుటకును, స్వభావ

స్వభావాధ్యాయ సృష్టిషు, ఉత్సాహత్యాగయో శ్చ

మునకును, అధ్యాయమునకును, సృష్టికిని, ఉత్సాహమునకు త్యాగమునకును పేరు.

థ త్యాగో వర్జన దానయోః. 33

త్యాగః-॥పు॥ ఇది విడుచుటకును, దానమునకును పేరు.

వేగాః ప్రవాహ కింపాక జవాః

వేగః-॥పు॥ ఇది ప్రవాహమునకును, కింపాకమను వృ మునకును, వేగమునకును పేరు.

స్వర్గః ప్రియేఽపి చ,

స్వర్గః-॥పు॥ ఇది ఇష్టవస్తువునకును, అపిశబ్దముచేత స్వ మునకును పేరు.

శృఙ్గీ విషాయాం మీనే చ వృషభాఖ్యౌషధే చ సా.

శృఙ్గీ-ఇది అతివసకును, మత్స్యమునకును పేరైనపుడ ॥స్త్రీ॥ వృషభమను సౌషధమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ శృఙ్గిన్.

శృఙ్గం విషాణే ప్రాధాన్యే సానౌ క్రీడాంబుయన్త్రకే, పర్వతాగ్రే చ

శృఙ్గమ్-॥న॥ కొమ్మునకును, ప్రభుత్వమునకును, కొండచరి కును, చిమ్మనగ్రోవికిని, పర్వతశిఖరమునకును, చకారమువల జీవకమను గ్రంథద్రవ్యమునకును పేరు.

శార్ఙ్గం తు చాప కేశవ చాపయోః. 3౪

శార్ఙ్గమ్-॥న॥ ఇది ధనుస్సునకును, విష్ణుధనుస్సునకును పేరు.

లిఙ్గం స్యాత్సాధ్యగమకే శేఫ చిహ్నే శమూర్తిషు,

లిఙ్గమ్-॥న॥ ఇది సాధ్యార్థమునకును, శిశ్నమునకును, గు తునకును, శివమూర్తికిని పేరు. సాధ్యార్థమనఁగా 'పర్వతో వహ్నిమాన్' అను నీవాక్యమునందు పర్వతమున నగ్ని సాధ్యార్థము ఆపర్వతమునకుఁ బోఁగ గలిగియుండుట లింగము; ఈతీరు దెలిసికొనునది.

భర్గ శ్శివే తథా లోకే

భర్గః-॥పు॥ ఇది శివునకును, లోకమునకును పేరు.

హ్యాగసీ మన్తు కిల్బిషే.

ఆగః (స్)-॥న॥ ఇదిఅపరాధమునకును, పాపమునకును పేర

భగ శ్శ్రీ కామ మాహాత్మ్య యత్నైశ్వర్యార్క ముక్తిషు, ఇచ్ఛా వీర్య తపః కీర్తి వైరాగ్య జ్ఞాన కాన్తిషు. 3౫. యోనౌ తు స్యాద్భగం క్లీబే

భగః-॥పు॥ ఇది సంపదకును, కోరికెకును, మాహాత్మ్యమ కును, ప్రయత్నమునకును, ఐశ్వర్యమునకును, సూర్యునికి ముక్తికిని, ఇచ్ఛకును, పరాక్రమమునకును, తపస్సునకును, కీ కిని, వైరాగ్యమునకును, జ్ఞానమునకును, కాంతికిని పే యోనికి పేరగునపుడు ॥న॥

యుగం హస్తచతుష్టయే, యుగళే చ కృతాదౌ చ తథాద్యం గే తు నా యుగః.

యుగమ్-ఇది నాలుగుచేతుల ప్రమాణమునకును, జం కును, కృతాదియుగములకును, పేరగునపుడు ॥న॥ కాడిమ్రా నకు పేరగునపుడు ॥పు॥

దుర్గా తు గౌర్యాం కాళ్యాం చ దుర్గం తు నరకే పురే, శైలాది దుర్గమస్థానే త్రిషు త్వేష దురాసదే.

దుర్గా- ఇది గౌరికిని, కాళికాదేవికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ నరకమునకును, పట్టణమునకును, పర్వతము మొదలగు చొరగూడని ప్రదేశమునకును, పేరగునపుడు ॥న॥ పొంద నశక్యమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మృగః పశౌ కురంగే చ గజభేదే శశాంకభే, యాచనే మృగయాయాం చ మృగీ తు వనితాన్తరే. ౪౦

మృగః - ఇది పశువునకును, లేడికిని, ఏనుఁగజాతిభేదమునకును, మృగశీర్షానక్షత్రమునకును, యాచించుటకును, వేఁటాడుటకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మఱియొక స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నాగ స్సర్పే గజే మేఘే పున్నాగే నాగకేసరే, దేహాంతర్వాయుభేదే చ ముస్తకే నాగదన్తకే. ౪౧ గృహే శ్రేష్ఠే పృథో నాగం సీసే రంగే రసాన్తరే,

నాగః - ఇదిసర్పమునకును, ఏనుఁగునకును, మేఁకకును, సురపొన్నచెట్టునకును, నాగకేసరమునకును, వాక్స్థానమందుండెడు వాయువునకును, తుంగగడ్డకును, ఏనుఁగుదంతమునకును, గృహమునకును, ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరయినపుడు ॥పు॥ సీసమునకును, తగరమునకును, రసభేదమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

సఙ్గ స్సంమేళనేఽపిస్యాత్

సంగః - ॥పు॥ ఇది కలియుంటకును, అపిశబ్దమువలన జక్కని నడకగలవానికిని పేరు.

భఙ్గః ఖణ్డే పరాజయే. ౪౨. తరంగే రోగభేదే చ భంగా తు శణసంజ్ఞికే, భఙ్గః ప్రకారే

భంగః-ఇది తునకకును, పరాజయమునకును, అలకును, రోగభేదమునకును, ప్రకారమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గిలకచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

తుంగ స్తు శైల పున్నాగయోః పుమాన్. ౪౩. త్రిషూన్నతే

తుంగః - ॥పు॥ ఇది పర్వతమునకును, సురపొన్నచెట్టునకును పేరు. ఇది ఉన్నతమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

థ వ్యంగో నా భేకే హీనాంగకే త్రిషు,

వ్యంగః - ఇది కప్పకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అందహీనునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అంగం గాత్రాన్తికోపాయ ప్రతీకే ష్వప్రధానకే. ౪౪. దేశభేదే తు పుంసి స్యాదంగే త్వామంత్రణేఽవ్యయమ్,

అంగమ్-ఇది శరీరమునకును, సమీపమునకును, ఉపాయమునకును, అవయవమునకును, అప్రధానమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ దేశమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ సంబోధనమునందు 'అంగ' అని యవ్యయము.

వంగౌ తు పింగ వృన్తాకౌ వంగం సీసక రంగయోః.

వంగః-ఇది కోకిలమునకును, వాఁకుడుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ సీసమునకును, తగరమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భృంగ స్త్వళిని ధూమ్యాటే షిద్గే భృంగంతు కుంతలే,

భృంగః-ఇది తుమ్మెదకును, కూంకటిమూఁగ యనుపక్షికిని, విటునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ వెండ్రుకలకు పేరగునపుడు ॥న॥

రంగం త్రపుణి రంగో వా రాగే నృత్తస్థలే రణే. ౪౬.

రంగం-ఇది తగరమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ప్రేమకును నాట్యస్థలమునకును, యుద్ధమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి గాంతాః.

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అర్ఘః పూజావిధౌ మూల్యే

అర్ఘః - ॥పు॥ ఇది పూజకును, వెలకును పేరు.

దుఃఖైనోవ్యసనేష్వఘమ్,

అఘం- ॥న॥ ఇది దుఃఖమునకును, పాపమునకును, ద్యూతవ మొదలగు వ్యసనములకును పేరు.

ఇచ్ఛాప్రశంసయోశ్శ్లాఘా భే మఘా భేషజే మఘీ. ౪౭

శ్లాఘా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇచ్ఛకును, పొగడుటకును పేరు.

మఘా-ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఔషధమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥ మఘి ॥న్॥

మోఘా స్త్రీ పాటలాయాం స్యాత్త్రిషు నిష్ఫలదీనయోః,

మోఘా-ఇది కలిగొట్టుచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వ్యర్థమైనవానికిని, దీనమైనవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అగురు క్షిప్ర నిస్సార మనోజ్ఞేషు లఘు స్త్రిషు.

లఘుః-॥త్రి॥ ఇది బరువులేనిదానికిని, శీఘ్రమైనదానికి సారములేనిదానికిని, అందమైనదానికిని పేరు.

ఇతి ఘాన్తాః.

ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్రౌంచో ద్వీపే ఖగే శైలే

క్రౌంచః-॥పు॥ ఇది క్రౌంచమనుద్వీపమునకును, కొంగకు, క్రౌంచపర్వతమునకును పేరు.

పిచు స్తూలే సురాన్తరే, కుష్ఠరోగేఽపి

పిచుః - ॥పు॥ ఇది బలిసినవానికిని, పిచుఁ డనురాక్షసునికి కుష్ఠరోగమునకును పేరు.

కాచ స్తు శిక్య మృద్భేద దృగ్రుజః. ౪౮

కాచః - ॥పు॥ ఇది ఉట్టికిని, గాజుపెంకునకును, కంటిరోగమునకును పేరు.

అర్చా పూజాప్రతిమయో

అర్చా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పూజకును, ప్రతిమకును పేరు.

శ్చర్చా లేపన చిన్తయోః,

చర్చా-॥స్త్రీ॥ ఇది గంధాదులయొక్క పూఁతకును, శాస్త్ర విచారమునకును పేరు.

రుచి స్తు కిరణే కాంతా వభిషంగాభిలాషయోః.

రుచిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కిరణమునకును, కాంతికిని, అత్యాసక్తి ఇచ్ఛకును పేరు.

సూచి స్సురతభేదే ఽభి

సూచిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది సురతభేదమునకును, అభినయమునకు

మే పయనసాధనే,
ంచిః కుంతలవక్రత్వే స్వ
, పఙ్క్తి తరఙ్గయోః. ౫౧
కాఞ్చీ పురీ మేఖలయో
ృచః ఖర్వేఽధమేత్రిషు,
ర్చాంసి జ్వాల వి డ్భాస
శోచి శ్శుద్ధి శు గంశుషు. ౫౨

కదళ్యాం శాల్మలౌ మో
ం పుం స్యయం శిగ్రుపా
పే,

శుచి ర్నా శుక్ర శృం
ర చంద్రాషాఢహరాగ్ని
. ఉపదా శుద్ధసచివే గ్రీష్మే
్వతగుణే రవౌ, అయం తు
్వతగుణిని శుద్ధేఽనుపహ
త్రిషు. ౫౪

స్త్రీ త్రోటా చంచురే రం
నా

కూర్చ స్త్వస్త్రీయాం కు
,శ్మశ్రు కైతవ పీఠేషు భ్రు
ర్ధ్వే వికత్థనే. ౫౫
కచ శ్శుష్కే వ్రణే బం
కేశే సూనౌ బృహస్ప
ః, కచా కరిణ్యా
మర్చిస్తు న పుమాన్ జ్వాల
శోచిషోః. ౫౬

ఇతి చాంతాః.

కచ్ఛో గుహ్యాంబర ప్రాం
పార్శ్వే కూపస్థలేతటే,

సూదికిని పేరు.

వీచిః – ॥స్త్రీ॥ ఇది వెండ్రుకలు వక్రములైయుండుటకును, స్వల్పమునకును, వరుసకును, అలలకును పేరు.

కాఞ్చీ॥స్త్రీ॥ఇది కాంచీపట్టణమునకును, మొలనూలునకును పేరు

నీచః – ॥త్రి॥ ఇది పొట్టివానికిని, అధమునికిని పేరు.

వర్చః(స్)–॥న॥ఇదిఅగ్నిజ్వాలకును,విష్ఠకును, కాంతికిని పేరు.

శోచిః॥స్॥–॥న॥ ఇదిశుద్ధికిని, దుఃఖమునకును, కిరణమునకును పేరు.

మోచా–ఇది అరఁటిచెట్టునకును, బూరుగచెట్టునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ మునగచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

శుచిః–॥పు॥ ఇది శుక్రునికిని, శృంగారరసమునకును, చంద్రునికిని, ఆషాఢమాసమునకును, శివునికిని, అగ్నికిని, మోసపోనిమంత్రికిని, గ్రీష్మర్తువునకును, తెలుపుగుణమునకును పేరు. ఈశుచిశబ్దము తెల్లగుణము గలదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని, కొట్టఁబడనిదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చంచుః–ఇది పక్షులముక్కుకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆముదపుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కూర్చః–॥ప్న॥ ఇది దర్భకును,గడ్డముమీసములకును, దొష్ట్యమునకును, పీఠమునకును, కనుబొమల నడిమికిని తెలిసితెలియక కూయుటకును పేరు.

కచః–ఇది ఎండినదానికిని, వ్రణమునకును, కట్టుటకును, వెండ్రుకలకును, బృహస్పతికుమారునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆఁడయేనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అర్చిః (స్) – ॥న॥ ఇవి అగ్నిజ్వాలకును, కాంతికిని పేరు.

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కచ్ఛః – ॥పు॥ ఇది స్త్రీపురుషులవస్త్రమును గట్టిపెట్టు కొకనము తుదకును, పార్శ్వమునకును, బావిగట్టునకును, ఉదకముతోఁజేరినప్రవాహప్రదేశమునకును పేరు.

గుచ్ఛ స్తు స్తబకే స్తంభే
హారభేద కలాపయోః. ౫౭

గుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది పూగుత్తికిని, స్తంభము
రెండుముత్యములు గలహారమునకును, పింఛమున

పిచ్ఛా శాల్మలినిర్యా సేమం
దేఽశ్వచరణామయే,

పిచ్ఛా-॥స్త్రీ॥ ఇది బూరుగబంకకును, నిర్యా
ములకాళ్లకువచ్చురోగమునకును పేరు.

పిచ్ఛం ఖగచ్ఛదే బర్హే

పిచ్ఛమ్-॥న॥ ఇది పక్షిఱెక్కలకును, నెమ
పేరు.

తుచ్ఛం దుఃఖే నపుంస
కమ్. ౫౮. ఊన్యే త్రి

తుచ్ఛమ్-ఇది దుఃఖమునకుఁ బేరగునపుడు ॥
పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ష్వథ పుచ్ఛోఽస్త్రీపశ్చా
ద్భాగేఽపి వాలధౌ,

పుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది వెనుకప్రక్కకును, తోఁ

త్రిష్వచ్ఛో నిర్మలే నా
తు భల్లూకే స్ఫటికేఽవ్య
యమ్. ౫౯

అచ్ఛః-ఇది నిర్మలమైనదానికి పేరగునపుడు
గొడ్డునకును, స్ఫటికమునకును పేరగునపుడు ॥పు

ఇతి ఛాంతాః.

ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మా సోత్సాహ బలే షూ
ర్జో

ఊర్జః-॥పు॥ఇది కార్తికమాసమునకును, ఉ
బలమునకును పేరు.

వ్యాజశ్ఛాత్వ్యపదేశయోః,

వ్యాజః-॥పు॥ ఇది దుష్టభావమునకు, వ్యాజవ

కుజా ద్రు నరకాంగారా

కుజః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, నరకాసుర
కునికిని పేరు.

వ్రజా గోష్ఠాధ్వసంచయాః.

వ్రజః-॥పు॥ ఇది పశువులదొడ్డికిని, మార్గము
కును పేరు.

రాజా నృపే తాలభేదే
పతౌ క్షత్త్రియచంద్రయోః,

రాజా (న్)-॥పు॥ ఇది రాజునకును, తాటి
మిటికిని, క్షత్త్రియునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

వాజీ ఖగ శ రాశ్వేషు

వాజీ(న్)॥పు॥ఇదిపక్షికిని, బాణమునకును,గు

వాజః పక్షే జవేస్వనే.

వాజః-॥పు॥ ఇది ఱెక్కలకును, వేగమునకును

ప్రజా సన్తాన జనయో
స్స్యా ద్రుజా రోగ భఙ్గ
యోః,

ప్రజా ॥స్త్రీ॥ ఇది సంతానమునకును, జనము
రుజా ॥స్త్రీ॥ ఇది రోగమునకును, భంగమున

రాజిః పంక్తౌ చ రేఖా

రాజిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తికిని, రేఖకును పే

యామాజి ర్యుద్ధే సమస్థలే.

ఆజిః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, సమరభూ

ఖర్జూ కీటవిశేషే స్యా

ఖర్జూ - ॥స్త్రీ॥ ఇది పురుగునకును, దురదకు

ర్యం ఖర్జూరికా ద్రు

కలధ్వనౌ కాకే
ద్యవిశేషయోః.
రేతసి తత్త్వేఽన్నే
వజుఙ్కారకారణే, బీ
ణే జ్ఞానే బలే గ
శయోః. ౭౪
బలే ప్రతాపేఽ
్షు వేత స్య
జః, గుణే రేణౌ

జో విప్రేఖగేరదే.
ౌరీ రేణుకయో
నా స్వేద పుత్ర
పుంసకంశోణితేఽ
హతా పాణౌ భు
యోః. ౭౫
ంష పద్మయోః క
ర్ధో మూర్ధని వేధసి,
ఽస్త్రీ దన్తినాం
ంజే కాననే హ
౭౭
ఖన్యాం సురాగే
గాడ్డే గారేతు పుం

కాంబుజయో రబ్జం
ఖే తు పుంసి వా.
పుంస్యేవ నిచుళే శీ
ధన్వంతరావపి,
కా చిహ్నా ఖట్వాఙ్గ
. ధ్వజము సి యూం.

మునకును పేరు.

కూజా - ॥సీ॥ ఇది మధురధ్వనికిని, కాకికిని, బింబమునకున
వాద్యభేదమునకును పేరు.

బీజమ్-ఇది రేతస్సునకును, యథార్థమునకును, అన్నమ
కును, హేతువునకును, విత్తనమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ శబ్ద
ణమునకును, జ్ఞానమునకును, బలమునకును, గర్వమునకును, ప్ర
శమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

తేజః (స్) - ఇది బలమునకును, ప్రతాపమునకును, అగ
కిని, కాంతికిని, ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.

రజః (స్)-॥న॥ ఇది రజోగుణమునకును, ధూళికిని, ముట్టు
త్తురునకును పేరు.

ద్విజః-ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని, దంతమునకును పేర
నపుడు॥పు॥ భారంగికిని, తక్కోలమునకును పేరగునపుడు ॥
స్వజః-ఇది చెమటకును, పుత్రునికిని, పేరైనపుడు ॥
నెత్తురునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భుజా-॥స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకును, హస్తమునకును పేరు.

కఞ్జమ్-ఇది అమృతమునకును, కమలమునకును పేరగునపుడ
॥న॥ శిరస్సునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కుఞ్జమ్-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగులదంతములకును, పొదరిండ్లకున
అడవికిని, చెక్కిలికిని పేరు.

గఞ్జా-ఇది లోహరత్నాదులుపుట్టు గనికిని, కల్లంగడికి
కుండకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ గృహమునకును పేరగునపుడు ॥

అబ్జమ్-ఇది ఉప్పునకును, కమలమునకును పేరగునపుడు ॥
శంఖమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గన్నేరుచెట్టునకును, చంద్ర
నికిని, ధన్వంతరికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

ధ్వజమ్ - ॥స్త్రీ॥ ఇది టెక్కెమునకును, గుఱుతునకు
ఖట్వాంగమును, సాయుధమునకును, శిశ్నమునకును పేరు.

గుచ్ఛ స్తు స్తబకే స్తంభే
హారభేద కలాపయోః. ౫౭
పిచ్ఛా శాల్మలినిర్యాసేమం
దేఽశ్వచరణామయే,
పిచ్ఛం ఖగచ్ఛదే బర్హే

తుచ్ఛం దుఃఖే నపుంస
కమ్. ౫౮. శూన్యే త్రి
ష్వథ పుచ్ఛోఽస్త్రీపశ్చా
ద్భాగేఽపి వాలధౌ,
త్రిష్వచ్ఛో నిర్మలే నా
తు భల్లూకే స్ఫటికేఽవ్య
యమ్. ౫౯

ఇతి ఛాంతాః.

మా సోత్సాహ బలే షూ
ర్జో
వ్యాజశ్శాఠ్యాపదేశయోః,
కుజా ద్రు నరకాంగారా
వ్రజా గోష్ఠాధ్వసంచయాః.

రాజా నృపే తాలభేదే
పతౌ క్షత్రియచంద్రయోః,
వాజీ ఖగ శ రాశ్వేషు
వాజః పక్షే జవేస్వనే.
ప్రజా సన్తాన జనయో
స్స్యా ద్రుజా రోగ భఙ్గ
యోః,
రాజిః పంక్తౌ చ రేఖా
యామాజి ర్యుద్ధే సమస్థలే.

గుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది పూగుత్తికిని, స్తంభమునకును, రెండుముత్యములు గలహారమునకును, పింఛమునకును

పిచ్ఛా-॥స్త్రీ॥ ఇది బూరుగబంకకును, నిర్భాగ్యునికిని ములకాళ్లకువచ్చురోగమునకును పేరు.

పిచ్ఛమ్-॥న॥ ఇది పక్షిఱెక్కలకును, నెమలిపింఛ పేరు.

తుచ్ఛమ్-ఇది దుఃఖమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥అభ పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పుచ్ఛః-॥పు॥ ఇది వెనుకప్రక్కకును, తోఁకకును

అచ్ఛః-ఇది నిర్మలమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గొడ్డునకును, స్ఫటికమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఛాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఊర్జః-॥పు॥ఇది కార్తికమాసమునకును, ఉత్సాహ బలమునకును పేరు.

వ్యాజః-॥పు॥ ఇది దుష్టభావమునకు, వ్యాజమునకును

కుజః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, నరకాసురునకును, కునికిని పేరు.

వ్రజః-॥పు॥ ఇది పశువులదొడ్డికిని, మార్గమునకును కును పేరు.

రాజా (న్)-॥పు॥ ఇది రాజునకును, తాటిచెట్టునక మిటికిని, క్షత్రియునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

వాజీ(న్)॥పు॥ఇదిపక్షికిని, బాణమునకును,గుఱ్ఱమునకు

వాజః-॥పు॥ ఇది ఱెక్కలకును, వేగమునకును, ధ్వని

ప్రజా ॥స్త్రీ॥ ఇది సంతానమునకును, జనమునకును

రుజా ॥స్త్రీ॥ ఇది రోగమునకును, భంగమునకును పే

రాజిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తికిని, రేఖకును పేరు.

ఆజిః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, సమరభూమికిని పే

క్ష్మాండ్యాం ఖర్జూరికా ద్రుమే,

మునకును పేరు.

కూజా కలధ్వనౌ కాకే బిమ్బవాద్యవిశేషయోః.

కూజా - ॥స్త్రీ॥ ఇది మధురధ్వనికిని, కాకికిని, బింబమునకును వాద్యభేదమునకును పేరు.

బీజం రేతసి తత్త్వేఽన్నే హేతౌ వఙ్కురకారణే, బీజశ్శబ్దగుణే జ్ఞానే బలే గర్వప్రకాశయోః. ౨౮

బీజమ్-ఇది రేతస్సునకును, యథార్థమునకును, అన్నమునకును, హేతువునకును, విత్తనమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ శబ్దగుణమునకును, జ్ఞానమునకును, బలమునకును,గర్వమునకును, ప్రకాశమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

తేజో బలే ప్రతాపేఽగ్నౌ త్రిషు వేతస్యథో రజః, గుణే రేణా వార్తవే

తేజః (స్) - ఇది బలమునకును, ప్రతాపమునకును, అగ్నికిని, కాంతికిని, ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.

రజః (స్)-॥న॥ ఇది రజోగుణమునకును, ధూళికిని, ముట్టు త్తురునకును పేరు.

ఽథద్విజో విప్రేఖగేరదే. ద్విజా భారీ రేణుకయో

ద్విజః-ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని, దంతమునకును పేరైనపుడు॥పు॥ భారంగికిని, తక్కోలమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

స్వజో నా స్వేద పుత్రయోః,నపుంసకంశోణితేఽథ బాహౌ పాణౌ భుజా ద్వయోః. ౨౯

స్వజః-ఇది చెమటకును, పుత్రునికిని, పేరైనపుడు ॥పు॥ నెత్తురునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భుజా-॥ప్స॥ ఇది భుజమునకును, హస్తమునకును పేరు.

పీయూషపద్మయోః కఞ్జం కఞ్జో మూర్ధని వేధసి, కుఞ్జోఽస్త్రీ దన్తినాం దన్తే నికుంజే కాననే హనౌ. ౩౦

కఞ్జమ్-ఇది అమృతమునకును, కమలమునకును పేరగునపుడ ॥న॥ శిరస్సునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కుఞ్జమ్-॥ప్న॥ ఇది ఏనుఁగులదంతములకును, పొదరిండ్లకును అడవికిని, చెక్కిలికిని పేరు.

గఞ్జా ఖన్యాం సురాగేహే భాణ్డే గారేతు పుంస్యయం,

గఞ్జా-ఇది లోహరత్నాదులుపుట్టు గనికిని, కల్లంగడికి కుండకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ గృహమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

లవణాంబుజయో రబ్జం క్లీబే శంఖే తు పుంసి వా. ౩౧. పుంస్యేవ నిచుళే శీతరశ్మౌ ధన్వంతరావపి,

అబ్జమ్-ఇది ఉప్పునకును, కమలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ శంఖమునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥ గన్నేరుచెట్టునకును, చంద్రునికిని, ధన్వంతరికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

పతాకా చిహ్న ఖట్వాఙ్గ మేఢ్రేషు ధ్వజమస్త్రియాం.

ధ్వజమ్ - ॥ప్న॥ ఇది టెక్కెమునకును, గురుతునకును ఖట్వాంగమను నాయుధమునకును, శిశ్నమునకును పేరు.

కుబ్జాధోముఖయో ర్న్యుబ్జ స్త్రిషు రోగాన్తరే తు వా,

న్యుబ్జః - ఇది మరుగుజ్జువానికిని, తలవంచుకొనినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ రోగభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

అజ శ్శంభౌ విష్ణు ధాత్రోః కామే ఛాగే రఘో స్సుతే. ౨౦. త్రిషు త్వనాదౌ

అజః-ఇది శివవిష్ణుబ్రహ్మలకును, మన్మథునికిని, మేఁకకును రఘుమహారాజుకొడుకునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మొదలులేనివానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పిఞ్జం తు బలే క్లీబం వధే పుమాన్, హరిద్రా తూలయో స్స్త్రీ స్యా ద్వాకులే త్వభిధేయవత్. ౨౧

పింజమ్-ఇది బలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ వధకు పేరగునపుడు ॥పు॥ పసుపునకును, ప్రత్తికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ తొట్రుపాటు గలదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది యగును.

అథోత్తమే త్రిష్వవక్రే ఽప్యుత్పత్తిరహితే ఋజుః,

ఋజుః-॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, వంకరముకానిదానికిని, [illegible] పుట్టుకలేనిదానికిని పేరు.

సజ్జ స్సంభృత సన్నద్ధౌ

సజ్జః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, యత్నపడువానికిని పేరు.

నిజ స్స్వీయావినాశినౌ.

నిజః-॥పు॥ ఇది తనదానికిని, నశింపనిదానికిని పేరు.

ఇతి జాన్తాః.

జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఝంఝా ధ్వనివిశేషే స్యా దప్యసూక్ష్మామ్బువర్షణే.

ఝంఝా-॥స్త్రీ॥ ఇది ధ్వనివిశేషమునకును, సూక్ష్మముకానిదానికిని, ఉదకము వర్షించుటకును పేరు.

ఇతి ఝాన్తాః.

ఝాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సంజ్ఞా నామ్న్యర్క-జాయాయాం చైతన్యే ప్యర్థసూచనే. ౨౩

సంజ్ఞా-॥స్త్రీ॥ ఇది నామధేయమునకును, సూర్యునిభార్యకును తెలివికిని, అర్థసూచనకును పేరు.

ప్రజ్ఞా ధియ త్రిష్వభిజ్ఞే త్రిష్వజ్ఞో జడ మూర్ఖయోః,

ప్రజ్ఞా-ఇది బుద్ధికి పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ వివేకికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

అజ్ఞః-॥త్రి॥ ఇది తెలివిలేనివానికిని, తెలియఁజెప్పిన వినని వానికిని పేరు.

ప్రాజ్ఞీ విదుష్యాం

ప్రాజ్ఞీ-॥స్త్రీ॥ ఇది విద్వాంసునిభార్యకు పేరు.

ప్రాజ్ఞా తు ప్రజ్ఞావత్యాం త్వయం త్రిషు. ౨౪

ప్రాజ్ఞా-ఇది బుద్ధిగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఇతి ఞాన్తాః.

ఞాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వటో లలాట న్యగ్రోధా
ప్రియాళు వసనే పటా.
త్వష్టారౌ దేవశిల్ప్యర్కౌ
నటా న ర్తక శోణకౌ. ౭౫
విట స్స్యా ల్లవణే షిద్గే
మూషకే ఖదిరే గిరౌ,
సృష్టి స్స్వభావే నిర్మాణే
స్యా త్పుష్టి ర్వృద్ధి పో
షయోః. ౭౬
వృష్టి ఫలే సమృద్ధౌ స్యా
ద్దృష్టి ర్ధీ దర్శ నాక్షిషు,
యష్టి ర్దణ్డే హారభేదే మ
ధుకే ప్యాయుధా న్తరే. ౭౭
దిష్టి ర్ధ్యాన సుఖానన్ద
పరిణామే
ష్వథో జటా, మాంస్యాం
మూలే లగ్నకచే
విష్టి ర్నరకపాతనే. ౭౮
బలాత్కారే చ భద్రాఖ్య
కరణే కర్మవేతనే,
సటా జటా కేసరయో
ర్ఘోంటాబదరపూగయోః.
కోటిః ప్రకర్ష చాపాగ్ర
సంఖ్యా పక్షాన్త రాశ్రిషు,
త్రుటిస్స్యా త్సంశయే లేశే
హ్రస్వేలా కాలమానయోః.
త్రోటి శ్చంచౌ కట్ఫలే చ

పటః - ॥పు॥ ఇది నొసటికిని, మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు.

పటః-॥పు॥ ఇది వృక్షవిశేషమునకును, వస్త్రమునకును పేరు.

త్వష్టా-॥బు-పు॥ ఇది దేవశిల్పికిని, సూర్యునికిని పేరు.

నటః-॥పు॥ ఇదినట్టువవానికిని,దుండిగపుమ్రానునకును పేరు.

విటః - ॥పు॥ ఇది ఉప్పునకును, విటునికిని, ఎలుకకును, చంద్రమ్రానికిని, కొండకును పేరు.

సృష్టిః-॥సీ॥ ఇది స్వభావమునకును, సృజించుటకును పేరు.

పుష్టిః - ఇది వృద్ధికిని, పోషించుటకును పేరు.

వృష్టి - ॥సీ॥ ఇది ఫలమునకును, సమృద్ధికిని పేరు.

దృష్టిః-॥సీ॥ ఇది బుద్ధికిని, చూపునకును, కంటికిని పేరు.

యష్టిః-॥సీ॥ ఇది కఱ్ఱకును, హారవిశేషమునకును, అతిమధురమునకును, ఆయుధభేదమునకును పేరు.

దిష్టిః-॥సీ॥ ఇది ధ్యానమునకును, సుఖమునకును, సంతోషమునకును, స్వభావమును వదిలి మఱియొకగుణమును బొందుటకును పేరు.

జటా-॥సీ॥ ఇది జటామాంసికిని, వేరునకును, వెండ్రుకల జడకును పేరు. మూలమనఁగా చెట్టుయొక్కయూడ యనికొందఱందురు.

విష్టిః-॥సీ॥ ఇది నరకమునఁబడుటకును, బలాత్కారమునకును, భద్రకరణమునకును, కూలికిని పేరు.

సటా - ॥సీ॥ ఇది జడకును, ఆకరుపూలకును పేరు.

ఘోంటా-॥సీ॥ ఇది రేఁగుచెట్టునకును, పోఁకచెట్టునకును పేరు.

కోటిః-॥సీ॥ ఇది అతిశయమునకును, వింటికొనకును, లెక్కకును, పక్షాంతరమునకును, అంచునకును పేరు.

త్రుటిః-॥పు॥ ఇది సంశయమునకును, లేశమునకును, అల్పభూమికిని, కాలప్రమాణమునకును పేరు.

త్రోటిః-॥సీ॥ ఇది పక్షులముక్కునకును, గుమ్మడిచెట్టునకును పేరు.

రేటి ర్వ్యాహ్నే శ్చ రటితం
వాణీ చాసఙ్గతోత్కటా.

పట్టి ర్లలాటభూషాయా
మపి లాక్షాప్రసాదనే,

యాగేచ్ఛాదాన దేవా
ర్చా స్విష్టిః

సృష్ట్యాదయ స్త్రిషు. ౨౩

వ్యుష్టం ప్రభాత దివసఫల
పర్యుషితే ష్వపి,

రిష్టం స్యా దశుభ క్షేమ
నాశ నిస్త్రింశ పాప్మసు.

కూటోఽస్త్రీ గిరిశృఙ్గే
యన్త్రే రాశౌ వయోఘనే
వ్యాజేఽనృతే మాయాయా
మపి సీరాఙ్గే నిశ్చలేచ పా
పేచ. ౨౪

ఖేటః కఫ కుత్సితయో
ర్గ్రామే ఫలే గుడవికారే చ,
శ్రోణ్యాం భృశే కళింగే
గజగండే శపథే శవే చ క
టః. ౨౫

కటు స్త్రీ కరసే క్షారరసే
నా తద్వతి త్రిషు, సుగన్ధి
మ త్పరాకా ర్యాప్రియ తీ
క్ష్ణే ష్వపి త్రిషు. ౨౬. కటు
స్త్రీ(న్) కటురోహిణ్యాం దూ
షణే తు నపుంసకమ్,

ఘటః కుమ్భే సమాధౌచ
ఘటా తు గజసంహతౌ.
ఘటనాయాంచ గోష్ఠ్యాంచ

కుట స్తు ఘటవేశ్మనోః,
కుటి స్త్రీ(న్) స్యా త్కుమ్భ

రేటిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది అగ్నియందు బుట్టుధ్వనికిని, ఒకదానిత్
జేరక మిక్కిలి విస్తారమయిన వాక్కునకును పేరు.

పట్టిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది నొసటఁగట్టుసొమ్మునకును, ఎఱ్ఱి లొద్ద
చెట్టునకును పేరు.

ఇష్టిః-॥స్త్రీ॥ ఇదియాగమునకును, ఇచ్ఛకును, దానమునకు
దేవపూజకును పేరు.

సృష్టిశబ్దము మొదలు ఈ ౧౭ శబ్దములును త్రిలింగము

వ్యుష్టమ్-॥న॥ ఇది ప్రాతఃకాలమునకును, దినమునకు
ఫలమునకును, చద్దికిని పేరు.

రిష్టమ్-॥న॥ ఇది అశుభమునకును, క్షేమమునకును, నాశ
నకును, కత్తికిని, పాపమునకును పేరు.

కూటః-॥పు॥ ఇది పర్వతశిఖరమునకును, మృగాదులహిం
చునట్టి యంత్రములు మొదలగు సాధనములకును, రాశికి
సమ్మెటకును, కపటమునకును, బొంకునకును, ఇంద్రజాల
మొదలగు మాయలకును, నాఁగేటికఱ్ఱునకును, కదలనియా
శము మొదలయినవానికిని, పాపమునకును పేరు.

ఖేటః-॥పు॥ ఇది కఫమునకును, కుత్సితమునకును, గ్రామ
నకును, డాలునకును, బెల్లముయొక్క వికారమునకును పేరు.

కటః - ॥పు॥ ఇది పిరుఁదునకును, ఎక్కువకును, కూఁక
మూఁగయను పక్షికిని, ఏనుఁగు గండస్థలమునకును, ఒట్టునకు
శవమునకును పేరు.

కటుః-ఇది చేదునకును, ఉప్పునైనరసమునకును, ఒట్టునకు
॥పు॥ ఆచేఁదు నుప్పనయుఁగల వస్తువులకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి
పరిమళముగలదానికిని, పరులసంపద నోర్వమికిని, అకార్య
నకును, అనిష్టమునకును, తీక్ష్ణమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి
కటుకరోహిణికిఁ బేరగునపుడు॥స్త్రీ॥దూషించుటకు పేరగునపు
॥న॥

ఘటః-ఇది కడవకును, సమాధికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఏ
గు గుంపునకును, కూర్చుటకును, సభకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుటః - ॥పు॥ ఇది కడవకును, గృహమునకును పేరు.

కుటిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది నీళ్లమోయుం బానిసెకును, గుడిసెకు

్యా మల్పవేశ్మని చా
రా
స్త్వట్టాలకే పూరే
ష్కేఽవ్యయం త్రి
ష్టం త్వన్నేఽ

ృష్టి స్త్రీ(?) కర్షణే
తు నా. ర్ణా
ర ప్రసూతా గౌర్ఘు
) సూకరే తు నా,
దైవ పరీణా మానన్దే
యే తు నా. కాం
త్రిషు పటు స్తీక్ష్ణే
నిపుణేఽపి చ,
తీరభృగూ
స్త్యక్త నిశ్చిత నిర్మి
కాం
హూశంసి తే దత్తే హు
యో రపి,
మ్లానా స్పష్టవాచా
ంఫుల్ల యో స్స్ఫ
కా
ఇతి టాన్తాః.

వాచకశబ్దే స్యా
నే గళే ధ్వనౌ,
ు నాశే నిష్పత్తా
త్పర్యయాచ్ఞయోః.
చరమమాత్రే చ
ృరమే చ తత్,
త్వలక్ష్మీ నక్షత్ర

నానార్థ—5

నామధేయములు.

అట్టః-ఇది బురుజుమీఁదనయినను, వాఁకిటిమంటపముమీఁద నయినను, యుద్ధము చేయుటకై కట్టినయింటికిని, ప్రవాహము నకును, మిక్కిలి యెండినవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ అన్నము నకు పేరగునపుడు ॥న॥

కృష్టిః-ఇది దున్నుటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పండితునికి పేరగు నపుడు ॥పు॥

ఘృష్టిః-ఇది ఒకతూరి యీనినయావునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పందికి పేరగునపుడు ॥పు॥

దిష్టమ్-ఇది దైవమునకును, పరిపక్వమునకును, సంతోషము నకును పేరగునపుడు ॥న॥ కాలమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

పటుః-॥త్రి॥ ఇది తీక్ష్ణమయినదానికిని, రోగము లేనిదానికిని, సమర్థమయిన దానికిని పేరు.

తటమ్-॥పు॥ ఇది గట్టునకును, కొండచఱియకిని పేరు.

సృష్టః-॥పు॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, నిశ్చయింపఁబడిన దానికిని, చేయఁబడినదానికిని పేరు.

ఇష్టమ్-॥న॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికిని, ఇయ్యఁబడినదానికిని, హోమము చేయఁబడినదానికిని, పూజింపఁబడినదానికిని పేరు.

మ్లిష్టః-॥పు॥ ఇది వాడినదానికిని, స్ఫుటము కాని మాటకును పేరు.

స్ఫుటః-॥పు॥ ఇది ప్రకాశమైనదానికిని, వికసించినదాని కిని పేరు.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కంఠః-॥పు॥ ఇది అర్థముగలశబ్దమునకును, సమీపమునకును, కంఠమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

నిష్ఠాః-॥స్త్రీ॥ ఇది నాశమునకును, కలుగుటకును, తుదకును, తాత్పర్యమునకును, యాచనకును పేరు.

పృష్ఠమ్-॥న॥ ఇది తుదకును, శరీరముయొక్క వెనుకప్రక్క కును పేరు.

జ్యేష్ఠాః- ఇది అలక్ష్మికిని, జ్యేష్ఠానక్షత్రమునకును, బల్లికిని

గృహ గోధాసు మాసి నా.

పేరగునపుడు ॥సీ॥ జ్యేష్ఠమాసమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

అయం వృద్ధతమ శ్రేష్ఠ
పూర్వజేషు త్రిలింగకః,

ఈజ్యేష్ఠశబ్దము మిక్కిలి ముసలివానికిని, శ్రేష్ఠునికిని, అన్న
కును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సభాసల్లాపయో ర్గోష్ఠి
గోష్ఠం గోస్థానకే భవేత్.

గోష్ఠిః-ఇది సభకును, ఏకాంతమున మాటలాడుటకును పేర
నపుడు ॥సీ॥ ఆవులదొడ్డికి పేరగునపుడు (గోష్ఠ) ॥న॥

శ్రేష్ఠో నా ధనదే వర్యే
త్రిషు

శ్రేష్ఠః-ఇది కుబేరునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠమైనదాని
పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కాష్ఠం చ దారుణి, కాష్ఠా
దర్వ్యాం కాలభేదే ప్రక
ర్షే దిశి సామ్నిచ. ౯౬

కాష్ఠమ్-ఇదికొయ్యకు పేరగునపుడు ॥న॥ కొయ్యతెడ్డునకున
కాలభేదమునకును, అతిశయమునకును, దిక్కునకును, సా
వేదమునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

కుక్షే రన్త ర్గృహ స్యా
న్తః కుసూలే కోష్ఠ మస్త్రి
యామ్,

కోష్ఠమ్-॥ప్న॥ ఇది లోనికడుపునకును, లోయింటికిని, గా
దెకును పేరు.

పాఠో నా పఠనే పాఠా
విద్ధకర్ణ్యాం

పాఠః-ఇది పఠించుటకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అగరుశొంఠి
పేరగునపుడు ॥సీ॥

మఠా మఠే. ౯౭. గదే
చ కుష్ఠ మస్త్రీ స్యా

కుష్ఠమ్-॥ప్న॥ ఇది చెంగల్వకోష్ఠునకును, కుష్ఠవ్యాధికిని పేరు.

త్ప్రేష్ఠ స్త్రిష్వగ్రగే

ప్రేష్ఠః-॥త్రి॥ ఇది మొదటివానికిని, శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

వరే, కుంఠ స్స్యా దకృ
తో ద్వాహే ఖర్వే ప్యనిశి
తాయుధే. ౯౮

కుంఠః-॥పు॥ ఇది వివాహముచేసుకొనినవానికిని, పొట్టివా
కిని, వాడిలేనియాయుధముగలవానికిని, అపిశబ్దమువలన కార్య
ములయందు మందుఁడగువానికిని పేరు.

ఇతి ఠాంతాః.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గణ్డో వ్రణే కపోలే
పిటకే గర్వే మృగాన్తరే
యోగే, మూలాదిదుష్టభా
గే మాయభూషణే బుద్బుదే
ఉప్యుపాయే చ. ౯౯

గండః-॥పు॥ఇది వ్రణమునకును, చెక్కిలికిని, బొబ్బలకును
గర్వమునకును, ఖడ్గమృగమునకును, గండనామయోగము, గండ
దోషమునకును, గుబ్బపు సొమ్ములకును, నీరుబొబ్బలకును, ఉపా
యమునకును పేరు. అపిశబ్దమువలన గండశిలకును పేరు.

దణ్డీ ద్వార్థ్స్థే యమే పిణ్డ
స్థగనే తిలకల్కకే,

దండి(న్)-॥పు॥ ఇది ద్వారపాలకునికిని, యమునికిని, పింద
ము నంటినరోగమునకును, గానుగపిండికి బేరు.

చోడా కంచులికా దేశా

చోడః-॥పు॥ ఇది రవికెకును, అజ్ఞకును బేరు.

వ్యాడా హింస్రపశూరగౌ.

వ్యాడః-॥పు॥ ఇది హింసించుదుష్టపశువునకును, సర్పము

నకును పేరు.

వ్యథాకరుణయో
ల్యాపగర్వయోః,
నాళ ఘటీ దూర్వా
స్వంగసిరాసు చ.
వా గ్గో ద్యు భూనా
హా స్యా ద్బుధప

పీడాః-॥సీ॥ ఇది బాధకును, దయకును, శిరస్సునం జుట్టు పుష్పమాలికకును, గర్వములేనివానికిని పేరు.

నాడీః - ॥సీ॥ ఇది పయిరుకాండకును, కడవకును, దూర్వా ను, నారికురుపునకును, శరీరమునంబుట్టిన నరములకును పేరు.

ఇడాః-॥సీ॥ ఇది వాక్కునకును, గోవునకును, స్వర్గమునకును భూమికిని, ప్రేవులకును, బుధునిభార్యకును పేరు.

కరికరే మధ్యే
వారయోషితి.
ర్తృకనారీ తు రణ్డా
పర్ణ్యపి,
ముష్కే విహం

తు మార్జనే.౧౦౩
ధనేఽ మత్రే భూ
శ్వభూషణే,
ర్ణ్వ్రపే గదే శ్వే
గా గుణిని త్రిషు.
౧౦౪

శుండాః-॥సీ॥ ఇది ఏనుగుతొండమునకును, మధ్యభాగము నకును, తామరకొలనుకును, వేశ్యకును పేరు.

రండాః - ॥సీ॥ ఇది పెనిమిటిచచ్చిన స్త్రీకిని, ఎలికచెవి చెట్టునకును బేరు.

అండమ్ - ॥న॥ ఇది వృషణమునకును, పక్షులు మొదలయిన వాని గ్రుడ్డునకును బేరు.

భాండః - ॥న॥ ఇది మద్దెలకుండకును, వర్తకము చేయుటకై యుంచిన మొదటిసొమ్మునకును, పాత్రమునకును, భూషణము నకును, గుఱ్ఱపుసొమ్మునకును బేరు.

పాండుః - ఇది పాండురాజునకును, పాండురోగమునకును, తెల్లనిగుణమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥ గుణముగలదానికి బేరగు నపుడు ॥త్రి॥

దైత్యాంతరే రా
రార్థి౨ త్రిషు తు

ముండః-ఇది రాక్షసునికిని, రాహువుకును, శిరస్సునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ బోడితలవానికి బేరగునపుడు ॥త్రి॥

విఖ్యాతయో శ్శౌ
పుంసి తు కుక్కు
౧౦౫

శౌండః - ఇది మంత్రమునకును, ప్రసిద్ధునికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ కోడికి బేరగునపుడు ॥పు॥

ర్జలదపఙ్క్తౌ చపిప్ప
గా రపి,
మస్త్రీ మణే ర్దో
కేక్షువికారయోః.
స్నుహీగుళికయో
క్ష్ణేత్పుపాకయోః,

శౌండీః-॥సీ॥ఇది మేఘపంక్తికిని, పిప్పలికిని, చవ్యమునకు ను బేరు.

ఖండమ్-॥ప్న॥ ఇది మణులయొక్క దోషమునకును, తునుక కును, కండచక్కెరకును బేరు.

గుడాః - ఇది జెముడుచెట్టునకును, గుళికకును బేరగునపు డు॥సీ॥ పిండమునకును, బెల్లమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

జడ స్త్వజ్ఞే బుద్ధిహీనే హిమగ్రస్తేఽపివాచ్యవత్.
శాకశింబ్యాం జడా

జడః-ఇది జాగ్రతలేనిమందునికిని, బుద్ధిహీనునికిని, తఁ గొట్టువడినవానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము. డికి పేరగునపుడు ॥న॥

నీడ మస్త్రీ స్థాన కులాయ యోః,

నీడమ్-॥ప్న॥ఇది స్థానము,పక్షియొక్కగూఁడు వీని

క్రోడో నా సూకరే క్లీబ ముత్సంగే వక్షసి ద్వయోః.

క్రోడః - ఇది పందికిపేరగునపుడు ॥పు॥ ఒడికిపేర ॥న॥ రొమ్మునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥

క్ష్వేడా వేణు శలాకా యాం సింహనాదేఽపి చ స్త్రియామ్, క్ష్వేడో వా పుంసి గరళే ధ్వనా రక్తా ర్కపాదపే. ౧౦౯

క్ష్వేడాః-ఇది వెదురుతూలికెకును, సింహనాదము గునపుడు ॥స్త్రీ॥ విషమునకును, ధ్వనికిని, ఎఱ్ఱజిల్లేడు చె పేరగునపుడు ॥పు॥

బాణావసర గ్రంథి స్తంభ రహో వాజి వారి వర్గేషు, స్కన్ధే చ భూరుహాణాం గర్వే నాళే బలే చ కాణ్డో ఽస్త్రీ. ౧౧౦

కాండః-॥ప్న॥ ఇది బాణమునకును, సమయమునకు పునకును, స్తంభమునకును, ఏకాంతమునకును, గుఱ్ఱ ఉదకమునకును, గుంపునకును, మ్రానియొక్క వ్రేళ్లు కొని కొమ్ములవఱకుగల మధ్యభాగమునకును, గర్వ ఊఁచకును, బలమునకును పేరు.

చండో దైత్య విశేషే యమదాసే త్రిషు తు తీవ్ర కోపనయోః, చణ్డీ గౌర్య

చండః - ఇది చండుఁడనురాక్షసునకును, యమ పేరగునపుడు ॥పు॥ తీవ్రముగలవానికిని, మిక్కిలి కో కును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గౌరికి పేరగునపుడు (చండీ

థ మస్తుని మణ్డ మసౌ సారపింఛయోః పుంసి.

మండమ్-ఇది మీఁగడకు పేరగునపుడు ॥న॥ సత్తున మలిపింఛమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

కుణ్డం పిఠరే తోయా ధారవిశేషేచ వహ్నిగర్తేచ, కుండో జారా జ్జాత స్సభ ర్తృకాయాం

కుండమ్-ఇది కుండ, ఉదకపాత్ర, అగ్నికుండ నామమయ్యేనేని ॥న॥ రంకులాడికి మగండుండఁగ జా గలిగిన తనయునికి నామమయ్యేనేని ॥పు॥

కమణ్డలుః కుణ్డీ. ౧౧౨

కుండీః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కమండలమునకుఁ బేరు.

దండోఽస్త్రీ దమహింసా సేనా లగుడేషు శాసనే రాజ్ఞామ్, దణ్డో మానవిశేషే వ్యూహే రవిపారిపార్శ్వ కే పుంసి. ౧౧౩

దండః - ఇది శిక్షించుట, హింసించుట, సేవ, ద రాజాజ్ఞ, కప్పు, కోలత, గుంపు వీనికి నామమయ్యే సూర్యపార్శ్వవర్తికి నామమయ్యేనేని ॥పు॥

ండో వపుషి నివాపే
ళే పృథ పిణ్డ మయసి
ృశిశౌ, ఆజీవనే

డుస్తు త్రిషు కుబ్జే పుంసి
పుష్ట్యోః. ౧౧౪
ణ్డ షణ్డే వర్ష్మధరే గోప
వధ్యపూరుషే.

ఇతి డాన్తాః.

ఢదంష్ట్రా చ్ఛ యో
ఢా సుతే నా ధర్తరి
షు. ౧౧౫
ాఢం రహసి గుహ్యా
బే త్రిషుతు సంవృతే,
ఢం త్రిషు దృఢే క్లీబ
మత్యా
ఢ త్రిషు. ౧౧౬. మూ
జ్ఞే మూర్ఛితే
ూఢం విన్యస్తే సంహతే
,
ఢా బలి స్థూల గాఢా

సిఢా శక్తిమావతోః.
ఇతి ఢాన్తాః.

ార్వే సూద వృకోదర
త్వావృత్తీన్ద్రియేషు రూ
ా, సత్వాదౌ సంధ్యా
త్యాగాదా వప్రధానే
ణాః. ౧౧౭

పిండః–ఇది శరీరము, పితృదేవతలను గూర్చి జేయు దానాదులు, మన్ను మొదలైనవానిచేతఁ జేయఁబడిన యుంటలు వీటికి నామమయ్యేనేని ॥పు॥ ఇనుము, గర్భముననున్న శిశువు, కడుపు కూటికిని పేరగునపుడు ॥న॥

గడుః–ఇది మఱుగుజ్జువానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ కణితికిని, పుష్టికిని నామమయ్యేనేని ॥పు॥

షండః–॥పు॥ ఇది నపుంసకుఁడు, వృషణహీనుఁడు, ఆఁబోతు, చంపఁదగిన తప్పుచేసినవానికి పేరు.

డాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వోఢాః–ఇది గాఢమయినకోరకును, స్వచ్ఛమైనదానికిని, పుత్రునికిని బేరయ్యేనేని ॥పు॥ బరువుమోయువానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

గూఢమ్–ఇది రహస్యము, గుహ్యదేశము–వీనికి నామమయ్యేనేని ॥న॥ దాఁగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

బాఢమ్–ఇది దృఢమైనదానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ అనుమతికి నామమయ్యేనేని ॥న॥

మూఢః–॥త్రి॥ ఇది మూఢునకు, మూర్ఛగలవానికిని పేరు

వ్యూఢమ్–॥న॥ ఇది ఉంపఁబడినదానికిని, కూడినదానికిని, ఊరిచుట్టువేసిన కంపవెలుగునకును నామము.

దృఢః–॥పు॥ ఇది బలవంతునికిని, లావువానికిని, దట్టమైనదానికిని బేరు.

సోఢాః–॥పు॥ ఇది సమర్థునకు, ఓర్పుగలవానికిని బేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గుణః–॥పు॥ ఇది వింటినారికిని, వంటవానికిని, భీమునకును, దారమునకును, పలుమారు చెప్పుటకును, ఇంద్రియమునకును, రూపాదిగుణములకును, సత్వరజస్తమస్సులకును, సంధివిగ్రహాది షడ్గుణములకును, పక్షాంతరమున వ్యాకరణశాస్త్రమునఁ జెప్పియున్న గుణమను పేరుగలసంధికిని, త్యాగాదిగుణములకును, అప్రధానకార్యమునకును నామము.

వ్యవహారే భృతిధనయోః
పూలీషుచ విక్రయార్హ్యేశా
కాదేః, మూల్యే వరాటే
మానే ద్యూతే కార్షాపణే
గ్లహే చ పణః. ౧౧౯

పణః-॥పు॥ ఇది వ్యవహారమునకు, కూలికిని, ధనమున
ముద్రగలవరాకు, విక్రయయోగ్యమగువస్తువుల క్రయమున
గుడ్డిగవ్వకు, ప్రమాణమునకు, ద్యూతమునకు, పదియాఱు గ
గింజల యెత్తుగల వెండిటంకమునకు, జూదమందలి పందెమున
చకారమువలన రెండున్నరయెత్తుగల రాగిముద్రకును నామమ

వ్యాపార వికలతాయా
ముత్సవ పరతంత్రతా ము
హూర్తేషు, పరమాణు కాల
భేదే ఘటీషడంగే క్షణ
స్తథావసరే. ౧౨౦

క్షణః-॥పు॥ ఇది వ్యాపారములేకయుండుటకు, ఉత్సవ
నకు, పరాధీనమగుటకు, అహోరాత్రకాలమున ముప్పదవభాగ
నకు, పరమాణువునకు, సమానమయిన స్వల్పకాలమునకు, ఒ
గడియకాలమున నాఱవభాగమునకు, సమయమునకు నామమ

సైన్యభేదే సమూహేచ
సంఖ్యాయాం ప్రమథే గ
ణః,

గణః-॥పు॥ ఇది ౨౭ ఏనుఁగులు, ౨౭ రథములు, ౮౧ గు
ములు, ౧౩౫ కాలుబంట్లునుగల దండునకు, సమూహమున
లెక్కకును, నంది మొదలయిన ప్రమథగణములకును నామమ

శ్రోత్రరాధేయయోః కర్ణః

కర్ణః-॥పు॥ ఇది చెవికిని, కర్ణునకును నామము.

కోణోఽశ్రౌలగుడేఽర్కజే.
వీణాదివాదనోపాయే వాద్య
గేహైకదేశయోః,

కోణః-॥పు॥ ఇది అంచునకును, దుడ్డుకోలకును, శనికి
వీణాదులవాయించుకోడుపునకును, వాద్యగృహమునకును, ఏ
మూలకును నామము.

దేవేఽర్కే తర్ణి

తర్ణిః-॥పు॥ ఇది దేవునకును, సూర్యునకును నామము.

రర్కాగ్న్యోర్జూర్ణి

జూర్ణిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, అగ్నికిని నామము.

రగ్న్యర్చిషోర్ఘృణిః.

ఘృణిః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, జ్వాలకును నామము.

వృష్ణిస్తు యాదవే మేషే
పాషండే హిమదీధితౌ,

వృష్ణిః-॥పు॥ ఇది వార్ష్ణేయునకును, గొఱ్ఱెకును, పాషం
నకును, చంద్రునకును నామము.

శాణః కర్షోపలే మాషచ
తుష్కే కరపత్రకే. ౧౨౩

శాణః-॥పు॥ ఇది ఒరగంటికిని, ౨౦ గురిగింజలయెత్తున
రంపమునకును నామము.

దేహాన్తరానిలే ప్రాణో
జీవాత్మ పరమాత్మనోః, ఆ
యు రిన్ద్రియసత్వేషు ప్రణ
వే కార్యమర్మణి. ౧౨౪

ప్రాణః-॥పు॥ ఇది దేహమునందలి ప్రాణవాయువునకు
జీవునకును, పరమాత్మకును, ఆయువునకును, ఇంద్రియమునకు
బలమునకును, ప్రణవమునకును, కార్యరహస్యమునకును నామ

భ్రూణోఽర్భకే స్త్రైణ
గర్భే గర్భిణ్యాం శ్రోత్రి
యే ద్విజే,

భ్రూణః-॥పు॥ ఇది పిన్నవానికిని, స్త్రీలగర్భమునకును, గరి
స్త్రీకిని, వేదవేత్తకును, బ్రాహ్మణులకును నామము.

ఊర్ణా భ్రూమధ్య మావ

ఊర్ణా-॥స్త్రీ॥ ఇది కనుబొమ్మలనడుమనుండు సుడికిని,

ర్తే తన్త్రా మేషాదిలోమసు. ౧౨౭

వేణిః ప్రవాహే సరితాం మే
నే కేశబన్ధనే, దేవశాణ్డే
వ్యథ స్థూణే స్తమ్భాయః
ప్రతిమే స్త్రియాం. ౧౨౮
వీణా తటిచ్చ

ఘోణా తు నాసికా రథ
ణ్డికా,
ఘృణా జుగుప్సాకృపయో
స్తృష్ణాత్వీహాపిపాసయోః.
వర్ణ స్స్వర్ణ కథా కుథనుతి
ణ శోభా యశోవిశేషేషు,
తిక్రమే ద్విజాదౌ శుక్లా
చాక్షరేషు వర్ణం వా.
కణా జీరకపిప్పల్యోః క
ధాన్యాంశలేశయోః,
ద్రోణః కృపీపతౌ కాకే
కవృశ్చికయో శ్చ నా.
స్త్ర్యాఢకచతుష్కే చ
ద్రోణీ కాష్ఠాంబువాహినీ,
బాణౌ దైత్యశరౌ చాథ
యో ర్నీలీ కురణ్టకే.
౧౩౦
తీక్ష్ణం క్లీబే విషే యుద్ధే
ముద్రలవణాయసోః, త్రి
తిగ్మే తుతే క్షారే
శోణ స్త్వరళుపాదపే.
వేఽగ్నౌ రక్తతురగే రాగే
తద్వతి త్రిషు,
మార్ణో గద్యే స్త్రియాం

మునకును, గొఱ్ఱె కుందేలు ఎలుక మొదలయినవాని వెండ్రు
కలకును నామము.

వేణిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రవాహమునకును, నదులుగూడుటకును
జెడకును, సమర్థుడైన దేవతకును నామము.

స్థూణా:-॥స్త్రీ॥ ఇది స్తంభమునకును, ఇనుపప్రతిమకున
నామము.

వీణా:-॥స్త్రీ॥ ఇది మెఱుపునకును, చకారమువలన వీణెకును
నామము.

ఘోణాః-॥స్త్రీ॥ ఇది ముక్కునకును, రథచక్రముయొక్క
కుండకును నామము.

ఘృణాః-॥స్త్రీ॥ ఇది రోతకును, దయకును నామము.

తృష్ణాః-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆశకును, దాహమునకును నామము.

వర్ణః-ఇది పైడికిని, కథకును, ఏనుఁగువీపునవేయు రత్నకం
బళికిని, స్తుతికిని, గుంపునకును, కాంతికిని, కీర్తికిని నామమయ్యె
నేని ॥పు॥ గానమునకును, బ్రాహ్మణాదిజాతులకును, శుక్లాది
వర్ణములకును, అక్షరమునకును నామమయ్యెనేని ॥న్న॥

కణాః-ఇది జీరకమునకును, పిప్పలికిని నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥
నూకలకును, కొంచెమైనదానికిని నామమయ్యెనేని ॥పు॥

ద్రోణః-ఇది ద్రోణాచార్యునకును, మాలకాకికిని, కప్పకును,
తేలునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥ నలుదూములకు నామ
మయ్యెనేని ॥న్న॥

ద్రోణీః-॥స్త్రీ॥ ఇది దోనెకు నామము.

బాణః-ఇది బాణాసురునకును, బాణమునకును నామమయ్యె
నేని ॥పు॥ నల్లపువ్వులగోరింటకును, పచ్చపువ్వులగోరింటకును
నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥

తీక్ష్ణమ్-ఇది విషయమునకును, యుద్ధమునకును, సముద్రల
వణమునకును, ఇనుమునకును నామమయ్యెనేని ॥న॥ వేఁడికిని,
తుమ్మునకును, గాఱుప్పునకును నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

శోణః-॥పు॥ ఇది దుండిగపుమ్రానికిని, శోణనదమునకును,
అగ్నికిని, ఎఱ్ఱగుఱ్ఱమునకును, ఎఱుపునకును నామము. ఎఱుపుగల
దానికిని నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

చూర్ణః-॥పు॥ ఇది చూర్ణికకు నామమయ్యెనేని॥ స్త్రీ॥ పొడికిని,

చూర్ణం క్షోదే క్షారాన్త
రేఽపి తత్. ౧౩౨. పర్పా
టకే స్త్రియాం
రేణు ర్ద్వయో ర్ధూళ్యా
మణు స్తునా, ధాన్యభేదే
త్రిషు స్వల్పే
రణోఽస్త్రీ యుధి నా ధ్వ
నౌ. ౧౩౩
మణి ర్ద్వయోరజాకణ్ఠస్త
నే రత్నేప్యళిఞ్జలే,
మేహనాగ్రే తు నాసా
యాం ఘ్రాణం ఘ్రాతే
త్వయం త్రిషు. ౧౩౪
పార్ష్ణి రున్మత్త నార్యాం
స్త్రీ నా త్వయం గుల్ఫయో
రధః, పశ్చాద్భాగే సైన్య
పృష్ఠే
జిష్ణు స్తు త్రిషు జిత్వరే.
౧౩౫. పార్థేన్ద్రయో ర్నా
పర్ణం తు పత్రే పుంసి తు
కింశుకే,
శ్రేణి ర్ద్వయో స్సజాతీ
యశిల్పిసంహతి రావళిః.
ద్వయో రాణి రణి శ్చా
సౌ సీమ న్యక్షేఽగ్రకీలకే,
స్థాణుః పుమాన్ మహాదేవే
శఙ్కౌ వస్త్రీ స్థిరే త్రిషు.
శ్రాణా యవాగ్వాం పక్వే
తు త్రిషూ
ష్ణ స్త్వాత పోష్మణోః,
జహన్నా తు పుంసి చతుర

సన్నమునకును నామమయ్యేనేని ॥న॥ పర్పాటకమునకు నామ
మయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥

రేణుః-॥ద్వ॥ ఇది దుమ్మునకు నామము.

అణుః-ఇది చిరువడ్లకు నామమయ్యేనేని ॥పు॥ అల్పమైన
దానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

రణః-ఇది యుద్ధమునకును నామమయ్యేనేని ॥పు॥ ధ్వనికి
నామమయ్యేనేని ॥పు॥

మణిః-॥ద్వ॥ ఇది మేఁక మెడచంటికిని, రత్నసామాన్యము
నకును, కాఁగునకును నామము.

ఘ్రాణమ్-ఇది శిశ్నముయొక్క కొనముక్కునకు నామ
మయ్యేనేని॥న॥మూర్కొనఁబడినదానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

పార్ష్ణిః-ఇది వెఱ్ఱిపట్టిన స్త్రీకి నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥ కాలి
మడిమెకును, వెనుకప్రక్కకును, సేనయొక్క పృష్ఠభాగమునకును
నామమయ్యేనేని ॥పు॥

జిష్ణుః-ఇది గెలుచు స్వభావముగలవానికి నామమయ్యేనేని
॥త్రి॥ అర్జునునికిని, ఇంద్రునికిని నామమయ్యేనేని ॥పు॥

పర్ణమ్-ఇది పత్రమునకు నామమయ్యేనేని ॥న॥ మోదుగ
చెట్టునకు నామమయ్యేనేని ॥పు॥

శ్రేణిః-॥ద్వ॥ ఇది భేదములేని కార్యసమూహమునకును,
పంక్తికిని నామము.

ఆణిః, అణిః-॥ద్వ॥ ఈ రెండును ఎల్లకును, బండియొక్క
యిరుసునకును, కడపట బండికన్ను జారకుండుటకై యుంచిన
చీలకును నామము.

స్థాణుః-ఇది శివునకునామమయ్యేనేని ॥పు॥ మేఁకునకు నామ
మయ్యేనేని ॥ద్వ॥ స్థిరమైనదానికి నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

శ్రాణాః-ఇది గంజికి నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥ పక్వమునకు
నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥

ఉష్ణః-ఇది ఎండకును, వేఁడికిని, అగ్నికిని నామమయ్యేనేని
॥పు॥ సమర్థునకును, వేఁడిగలదానికిని నామమయ్యేనేని విశేష్య

తిగ్మయో స్త్వేష వాచ్యవత్.

వ్యాసార్జునాగ్ని హరి కోకిల కాక శూద్ర తామిస్రవక్ష కరి నీలగుణేషు కృష్ణః, ద్రవ్యేత్రిషు ద్రుపదజా తటినీ కణాసు కృష్ణా థ లోహమరిచే దురితంచ కృష్ణమ్. ౧౩౯

లింగము.

కృష్ణః-ఇది వ్యాసముని, అర్జునుఁడు, అగ్ని, విష్ణువు, కోకిల కాకి, శూద్రుఁడు, కృష్ణపక్షము, ఏనుఁగు, నీలగుణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ నలుపుగల ద్రవ్యమునకు నామమయ్యేనేని ॥త్రి॥ ద్రౌపది, కృష్ణానది, నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఇనుము మిరియము, పాపమునకు నామమయ్యేనేని ॥న॥

ఇతి ణాన్తాః.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వసాదయ స్సప్త కఫాదయ స్త్రయో భూతాని పంచ స్వగుణా శ్చ గైరికమ్, శిలావికా రేంద్రియ శబ్దయోనయో లోహం స్వభావః కనకం చ ధాతవః. ౧౪౦

ధాతుః - ॥పు॥ ఇది వసాదులు (అనఁగా నన్ని మాంసము లో మేలైన క్రొవ్వు, నెత్తురు, మాంసము, మెదడు, ఎముక పులిసీరు, రేతస్సు, ఈయేడింటికి) కఫ, వాత, పిత్తము లనుమూడింటికి, పృథివి, అప్పు, తేజము, వాయువు, ఆకాశము అననీపంచభూతములు. వానిగుణములగు గంధరసరూపస్పర్శశబ్దములు, జేగురు, మనశ్శిలా హారితాళ గంధకములు మొదలైన శిలావికారము, త్వక్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణములు పంచేంద్రియములు శబ్దకారణములైన భ్వాదిధాతువులు, ఇనుము మొదలైన లోహజాతి, స్వభావము, బంగారమునకు పేరు.

కేతుర్గ్రహే ధ్వజేచిహ్నే కిరణోత్పాత వహ్నిషు,

కేతుః - ఇది కేతుగ్రహము, టెక్కెము, గుఱుతు,కిరణము ధూమకేతువు మొదలైనయుత్పాతకములకును, అగ్నికిని పేరు

మర్త్యాపరాధయో ర్మంతుః

మంతుః - ॥పు॥ ఇది మనుష్యుఁడు, అపరాధమునకును పేరు

కంతుః కామకుసూలయోః.

కంతుః - ॥పు॥ ఇది మన్మథుఁడు, గాదెకును నామము.

క్రతు ర్మున్యంతరే యజ్ఞే

క్రతుః - ॥పు॥ ఇది ముని, యజ్ఞమునకు పేరు.

హన్తు ర్మృత్యౌ మహాగదే,

హంతుః - ॥పు॥ ఇది మృత్యువు, పెద్దరోగమునకు పేరు.

ఆళిప్రకారయో స్సేతు

సేతుః - ॥పు॥ ఇది పంక్తికిని, రీతికిని పేరు.

ర్హేతుః కారణ కర్మణోః.

హేతుః-॥పు॥ ఇది కారణమునకు, కార్యమునకును నామము.

తాతో దయాయాం పితరి

తాతః - ॥పు॥ ఇది దయకు, తండ్రికిని నామము.

గ్రీష్మాదౌ స్త్రీరజస్యృతుః,

ఋతుః - ॥పు॥ ఇది షడృతువులకు, స్త్రీలరజస్సునకు పేరు.

గాతుః పుంస్కోకిలే భృంగే

గాతుః - ॥పు॥ ఇది మొగకోవెలకు, తుమ్మెదకును పేరు.

యన్తా హస్తిపసూతయోః.

యన్తా - ॥పు॥ ఇది మావటివానికిని, సారథికిని నామము.

క్షత్తా స్యా త్సారథౌ ద్వార్థ్స్నే వైశ్యాయా మపి శూద్రజే,
మూత మూతంచ ద్రవ్యే తృణై ర్వ్రీహ్యాదిబంధనే. ౧౪౪

క్షత్తా - ॥పు॥ ఇది సారథికి, ద్వారపాలకునకు, వైశ్యస్త్రీయందు శూద్రునివలన జనించినవానికిని, అపిశబ్దమువలన క్షత్రియస్త్రీయందు శూద్రునివలనం బుట్టినవానికిని నామము.

మూతమ్-ఇది బంగారు మొదలయినవాని కరిగించి ద్రవ్యాంతరముతోం జేర్చిపొడిచేయుట, వడ్లుమొదలైనవానికిం గట్టిం ముడికిని నామము.

దంతోఽద్రికటకే కుంజే రదనేఽప్యన్న తోపలే,
యానపాత్రశిశూ పోతౌ
హస్త స్స్యా ద్విస్తృతే కరే. ౧౪౫

దంతః - ॥పు॥ ఇది కొండనడిమిభాగము, పొద, దంతము పొడవగు ఱాతికిని పేరు.

పోతః-॥పు॥ఇది ఏరుదాంటునట్టియోడ,శిశువునకును నామము

హస్తః - ॥పు॥ ఇది విస్తారమునకు, హస్తమునకును పేరు.

సీతా సస్యే నభోనద్యాం జానక్యాం లాఙ్గలాధ్వని,
లతా కస్తూరికా శాఖా దూర్వా వల్లీ ప్రియఙ్గుషు.
పిపీలికాయాం మాధవ్యాం జ్యోతిష్మ త్యూర్ణ నాభ యోః,

సీతా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పైరునకు, ఆకాశగంగకు, జానకికి, నాంగేటిచాలునకును నామము.

లతా - ॥స్త్రీ॥ ఇది కస్తూరి, కొమ్మ, దూర్వ, తీంగ, ప్రేంకణపుచెట్టు, చీమ, బండిగురుగింజ, మెఱుపుతీంగె, సాలెపురుగునకును నామము.

ఆర్తిః పీడా ధనుష్కోట్యో ర్మూర్తిః కాఠిన్య కాయ యోః. ౧౪౬

ఆర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పీడ, వింటికొప్పునకును నామము.

మూర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కఠినత్వము, శరీరమునకును పేరు.

కీర్తిః ప్రసాదే యశసి కర్దమే విస్తృతా వపి,
వర్తి ర్దీపదశా గాత్రలేప యో ర్మణిరంజనే. ౧౪౭
వ్రణభేదే భేషజే చ నయనాంజనలేఖయోః,

కీర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది అనుగ్రహము, కీర్తి, అడుసు, విస్తరించుటకును పేరు.

వర్తిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది దీపపువత్తి, గంధద్రవ్యముంజేర్చి మెదిపినముద్ద, మణులచేతం జెక్కంబడుట, వ్రణము, ఔషధము, నేత్రము, కాటుకరేఖకును నామము.

శాన్తిః కల్యాణక్షమయోః
కాన్తి శ్శోభావరేణ్యయోః.
పఙ్క్తి శ్ఛన్దోఽపి దశమం
భ్రాన్తి ర్మిథ్యామతా వపి,

శాంతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది శుభము, ఓర్పునకు నామము.

కాంతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతి, శ్రేష్ఠమగుదానికిని పేరు.

పఙ్క్తిః - ॥పు॥ ఇది పదియక్షరములపాదముగల ఛందస్సు, అపిశబ్దమువలన బారుగానుండుటవలన, పదింటికి నామము.

భ్రాంతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది భ్రాంతి, అపిశబ్దమువలనం దిరుగుటకు పేరు.

న్యాయ యోజనయో ర్యు
క్తి ర్భక్తి స్స్యా ద్భాగ
సేవయోః. ౧౫౦

శక్తిః కాసూ ప్రభుత్వాది
బలదుర్గాదిదేవతాః,

శుక్తిః కపాలశకలం దు
ర్నామా నయనామయః.
ముక్తాస్ఫోటో హయావర్త
శ్శఙ్ఖ శ్శఙ్ఖనఖో నఖః,

కృత్తి శ్చర్మణి భూర్జే చ
కర్తనే కృత్తికాసు చ.

గుప్తి స్స్యా ద్భూవ్యదా
సేఽపి కారావేశ్మనిరక్షణే,

ఆప్తి స్సమ్బన్ధ లాభ దా

ప్రాప్తి స్స్యా దుదయేఽ
పి చ. ౧౫౩

భిత్తిః కుడ్యే భేదనే స్యా
దవకాశప్రకాశయోః,

వర్తనం జీవనం టీకా కై
శిక్యాద్యాశ్చ వృత్తయః.
౧౫౪

విత్తి ర్విచార సద్భావ
జ్ఞాన లాభే ష్వ

థో రతిః, రతీ కామప్రి
యా ప్రీతౌ

స్తృతి స్తు గతిమార్గయోః.

జాతి శ్ఛన్దో జన్మగోత్రం
స్వవ్యాహతి కరోత్తరమ్,
సామాన్యం మాలతీ చాథ

సాతి ర్దానావసాదయోః.

యుక్తిః - ||సీ|| ఇది న్యాయము, కూర్చుటయును నామము.

భక్తిః - ||సీ|| ఇది భాగము, సేవచేయుటయును నామము.

శక్తిః-||సీ|| ఇది భల్లమనునాయుధము, ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తులు, బలము దుర్గము మొదలైనశక్తులకును నామము.

శుక్తిః-||సీ|| ఇది వెంక, ఏనుఁగుజెలగ, కంటిరోగము, ముత్తెపుచిప్ప, గుఱ్ఱపుసుడి, శంఖము, నత్తగుల్ల, గోటికిని పేరు.

కృత్తిః-||సీ|| ఇది చర్మము, భుజపత్రపుచెట్టు, ఛేదించుట, కృత్తికానక్షత్రమునకు నామము.

గుప్తిః - ||సీ|| ఇది నేలగుంట, చెఱసాల, రక్షించుటకు పేరు.

ఆప్తిః - ||సీ|| ఇది సంబంధము, లాభము మొదలయినవానికి నామము.

ప్రాప్తిః-||సీ|| ఇది ఉదయము, అపిశబ్దమువలన పొందుటకు నామము.

భిత్తిః-||సీ|| ఇది గోడ, ఛేదించుట, అవకాశము, ప్రకాశమునకు నామము.

వృత్తిః - ||సీ|| ఇది ఉంచుట, కృష్యాదిజీవనోపాయములు, సూత్రాదివివరణగ్రంథములు, అలంకారశాస్త్రప్రసిద్ధములగు కైశిక్యాదివృత్తులకును నామము.

విత్తిః - ||సీ|| ఇది విచారము, సత్స్వభావము, జ్ఞానము లాభమునకు నామము.

రతిః - రతీ ||సీ|| ఈరెండును, మన్మథునిభార్య, ప్రీతికిని నామము.

స్తృతిః - ||సీ|| ఇది నడుచుట, మార్గమునకు పేరు.

జాతిః-||సీ|| ఇది ఛందస్సు, పుట్టుట, వంశము, తనకువిరోధకరమైన మాటకును, గోత్వబ్రాహ్మణత్వాదులు, జాజితీఁగెకును నామము.

సాతిః - ||సీ|| ఇది దానము, ముగియుంటకును నామము.

శ్రుతి రామ్నాయ వార్త యోః, కర్ణే ప్యాకర్ణనే
చాథ ధర్మశాస్త్రేఽపి చ స్మృతిః. ౧౫౭

శ్రుతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది వేదము, వార్త, చెవి, వినుటకు నామము.

స్మృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది మన్వాదిధర్మశాస్త్రము, అపిశబ్దమువలన స్మరించుట, జ్ఞాపకమునకు నామము.

ధృతి ర్యోగాన్తరే ధైర్యే ధారణే ప్రీతిసౌఖ్యయోః,

ధృతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది యోగభేదము, ధైర్యము, ధరించుట, సంతోషము, సౌఖ్యమునకును నామము.

గీతి ర్వృత్తాన్తరే గానే

గీతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది వృత్తభేదము, గానమునకు నామము.

నీతి స్స్యా త్ప్రాపణే నయే. ౧౫౮

నీతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పొందించుట,నీతిశాస్త్రమునకును నామము.

ఈతి స్స్యా దతివృష్ట్యాది షట్కే-డింభప్రవాసయోః,

ఈతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది అతివృష్టి మొదలయిన యీతిబాధల కాఱింటికి, బాలుఁడు, ప్రవాసమునకు నామము. ఈతిబాధలనఁగా- 'శ్లో. అతివృష్టి రనావృష్టిశ్శలభా మూషకా శ్శుకాః, అత్యాసన్నాశ్చ రాజాన షడేతా ఈతయస్స్మృతాః' అనునీశ్లోకమున జెప్పఁబడిన షడుపద్రవములు.

చితి శ్చితా స్తోమ ధీషు

చితిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది చితి, సమూహమునకు, బుద్ధికిని నామము.

భృతి ర్భరణమూల్యయోః.

భృతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కూలి, వెలకును నామము.

గతి స్తు గమనే మార్గే దశాయాం బుద్ధ్యుపాయయోః,

గతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది నడుచుట, దారి, బాల్యము మొదలయిన యవస్థలు, బుద్ధి, ఉపాయమునకును పేరు.

భూతి ర్మాతఙ్గ శృఙ్గారే జన్మ సంపత్తి భస్మసు. ౧౬౦

భూతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగునలంకరించుట, పుట్టుట, సంపద, భస్మమునకును నామము.

సేవనే సన్తతౌ ప్యాతి

ప్యాతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది సేవించుట, సంతతికిని నామము.

రూతి స్స్యాతౌ చరక్షణే,

ఊతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది బట్టలు మొదలైనవానినిగుట్టుట, రక్షించుటకును నామము.

భీతిః కమ్పే భయే

భీతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది వడంకుట, భయమునకును నామము.

ప్రీతిః ప్రేమ్ణియోగాన్తరే ముది. ౧౬౧

ప్రీతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రేమ, ప్రీతియనుయోగము, సంతోషమునకును నామము.

క్షితిః క్షయావాసభూషు

క్షితిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది నాశము, ఉనికిపట్టునకును, భూమికిని నామము.

హేతి ర్జ్వాలా యుధాంశుషు,

హేతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది జ్వాల, ఆయుధము, కిరణమునకును నామము.

రీతి స్స్యన్దే లోహకిట్టే వైదర్భ్యా ద్యారకూట

రీతిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది జారుట, ఇనుపచిట్టెము, వైదర్భి మొదలయినరీతులు, పిత్తళి, మర్యాద, వ్యవహారమునకును నామము.

యోః. ౧౬౨. మర్యాదా
యాం ప్రచారేఽ
థఖణ్డనే దైత్యమాతరి,దితిః
కృతి స్తు యత్నే చ వర్గా
ఖ్యగణితేఽపి నా ౧౬౩
మతి రిచ్ఛాధిషణయోః
స్థానమర్యాదయోస్థ్సితిః,
సతీ దక్షసుతాసాధ్వ్యో
స్త్రేతా త్వగ్నిత్రయే యు
గే. ౧౬౪
వృన్తంపయోధరాగ్రేఽపి
స్యా చ్ఛ ప్రసవబంధనే,
జ్యోతిస్తా రాగ్ని భా జ్వా
లా దృక్పుత్రా ధ్వరా
త్మసు. ౧౬౫
స్రోతో ఽంబునిర్గమద్వా
రే ప్రవాహేంద్రియయో
స్తే,
రేతస్తు సలిలే శుక్లే
స్వాంతం గహ్వర చిత్త
యోః. ౧౬౬
స్త్రియాం వీతి ర్గతా వ
గ్నేః ప్రభాయాం ఘోట
కేతు నా,
పత్తిః పదాతౌ నాస్త్రీ
ం గతి సేనావిశేషయోః.
యతి ర్భిక్షౌ పుమాన్ స్త్రీ
ం నియమే, శ్లోకవిశ్రమే,
న్తోఽస్త్రీనిశ్చయేనాశేస్వ
పేఽగ్రేఽన్తికేఽన్తరే.
వాస్తు రస్త్రీ గృహం సీమా
రంగా గృహభూః పురీ,

దితిః ॥స్త్రీ॥ ఇది ఖండించుట, దితిదేవికిని నామము.

కృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది యత్నము, వర్గయను పేరుగలగణితము, అపిశబ్దమువలన ప్రబంధమునకును నామము.

మతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇచ్ఛ, బుద్ధికిని నామము.

స్థితిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ఉనికి, మర్యాదకును నామము.

సతీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది దాక్షాయణి, పతివ్రతకును పేరు.

త్రేతా-॥స్త్రీ॥ ఇది గార్హపత్యాహవనీయ దక్షిణాగ్నులు, త్రేతాయుగమునకును నామము.

వృంతమ్-॥న॥ఇది స్త్రీలయొక్క చనుగొనలు, పూవులయొక్క తొడిమె, చకారమువలన వాకుడుచెట్టునకును నామము

జ్యోతిః-॥న్॥ ॥న॥ ఇది నక్షత్రము, అగ్ని, కాంతి, జ్వాల, నేత్రము, పుత్రుడును, ధనము, యాగము, ఆత్మకును నామము.

స్రోతః (న్) ॥న॥ ఇది జలదారి, ప్రవాహము, ఇంద్రియములు, ఉదకమునకును నామము.

రేతః-(న్) ॥న॥ ఇది ఉదకము, రేతస్సునకును నామము.

స్వాంతం ॥న॥ ఇది గుహ, చిత్తమునకును నామము.

వీతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది నడుపు, అగ్ని, తేజస్సునకును నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥ గుఱ్ఱమునకు నామమయ్యేనేని ॥పు॥

పత్తిః-ఇది కాలిబంటునకు నామమయ్యేనేని ॥పు॥ నడక, సేనాభేదమునకును, నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥

యతిః-ఇది సన్న్యాసికి నామమయ్యేనేని ॥పు॥ నియమము, శ్లోకముయొక్క విశ్రమస్థానమునకును నామమయ్యేనేని ॥స్త్రీ॥

అంతః-॥న్న॥ ఇది నిశ్చయము, నాశము, స్వరూపము, ముందుభాగము, సమీపము, మధ్యమునకును నామము.

వాస్తుః-॥న్న॥ ఇది గృహము, ఎల్లకును, సురంగము, గృహభూమికిని, పట్టణమునకు నామము.

అనుక్తలింగే ష్వేతేషు
వాచ్యలింగత్వ మామృతా
త్. ౧౬౯

బ్రాహ్మ్యాదికా అకారా
ద్యాః ప్రసూ ర్గౌరీ చ మా
తరః, స్త్రియాం మాతా
మాపకే నా

ధాతా ధర్తరి నా విధౌ.
శాస్తా చ శాసనే నాతు బుద్ధే
వప్తా తు వాపకే, పుమా న
యం స్యా త్పితరి

శీతా వలసశీతలౌ. ౧౭౧
శీతం క్లీబే శైత్యగుణే
శీలు వేతసయోః పుమాన్,
వృత్తిషు స్నీరుజో ర్వా
ర్తం త్రిషు చారోగ్యఫల్గు
నోః. ౧౭౨. స్త్రియాం ము
దన్తే వార్తాకే కృష్యాదౌ
వర్తనేఽపి చ,

శ్వేతో వళక్షే క్లీబే తు
రూప్యే నాద్వీపవర్ణయోః.
కృతీ కృతార్థవిదుషో
శ్శితి ర్ధవళసేలయోః,
స్వామిపోషకయో ర్భర్తా
వక్తా పణ్డితవాగ్మినోః.
౧౭౪

పూతం పవిత్రే వస్త్రాది
శోధితే బహుళీకృతే,
యుంతో యుక్తపృథగ్భూ
తౌ
మతౌ సమ్మతపూజితౌ.
౧౭౫

ఇది మొదలు-ఆమృతాత్=ముందు చెప్పఁ
వఱకు అనుక్తలింగేషు=లింగమును దెలియఁజెప్ప
శబ్దములయందు, వాచ్యలింగత్వం=విశేషలింగత

మాతా-ఇది బ్రాహ్మి, మహేశ్వరి, కౌమారి,
రాహి, ఇంద్రాణి, చాముండి యనుసియేడ్గురిక
షోడశాక్షరములకును, కన్నతల్లికిని, గౌరికిని స
॥సీ॥ కొలతగానికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥

ధాతా-॥పు॥ ఇది ధరించువానికిని, బ్రహ్మకు
శాస్తా-॥పు॥ ఇది శిక్షునికిని, బుద్ధదేవునకును
వప్తా-॥పు॥ ఇది విత్తెడువానికిని, తండ్రికినినా

శీతః-॥పు॥ ఇది మందునికిని, చల్లనైనదానికిని
శీతమ్-ఇది చల్లదనమునకు పేరగునపుడు ॥
కును, ప్రబ్బలిచెట్టునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥
వార్తమ్-ఇది జీవనముగలవానికిని, రోగహీ
మయ్యెనేని ॥న॥ ఆరోగ్యమునకును, తుచ్ఛమునక
య్యెనేని ॥త్రి॥ లోకవార్తకును మునగచెట్టున
జీవనోపాయములకును, జీవనమునకు నామమయ్యె

శ్వేతః-ఇది తెలుపునకు నామమయ్యెనేని॥పు
మయ్యెనేని ॥న॥ ద్వీపము, కాంతికిని నామమ
కృతీ-॥పు॥ ఇది కృతకృత్యునకును, విద్వాంసు
శితిః-॥త్రి॥ ఇది తెల్లనిదానికిని, నల్లనిదానికిని
భర్తా-॥పు॥ ఇది ప్రభువునకును, పోషకునికిని
వక్తా-॥పు॥ ఇది పండితునకును, తానుబలుక
యర్థమును జక్కఁగా నిర్వహించిపలుకువానికిని
పూతమ్-॥త్రి॥ పరిశుద్ధమైనదానికిని, వస్త్రాదు
గట్టఁబడినదానికిని, విస్తారము చేయఁబడినదానికిని
యుంతః-॥పు॥ ఇది కూడినదానికిని, వేరైనదా
మతః-॥పు॥ ఇది ఇష్టమైనదానికిని, పూజిం
పేరు.

మితౌ జ్ఞాతపరిచ్ఛిన్నౌ

మితః - ॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినదానికిని, కొలువఁబడిన దానికిని నామము.

ఏతౌ వాగతకర్బురౌ,

ఏతః - ॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, చిత్రవర్ణమునకును పేరు.

యతౌ తు బద్ధనియతౌ

యతః - ॥పు॥ ఇది కట్టఁబడినదానికిని, నియమముతోఁ గూడినదానికిని నామము.

వక్రబంధురయోర్నతం.

నతమ్-॥న॥ ఇది వక్రమైనదానికిని, వంగినదానికిని నామము.

గతిహీన ప్రతిజ్ఞాత నిశ్చితోర్ధ్వజ్ఞు సు స్థితం,

స్థితమ్-॥న॥ ఇది గమనహీనమైనదానికిని, ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానికిని, నిశ్చయింపఁబడినదానికిని, పొడుగు మోఁకాళ్లు గలదానికిని పేరు.

అవాప్త న్యాయ్యయోః ప్రాప్త

ప్రాప్తమ్-॥న॥ ఇది పొందఁబడినదానికిని, న్యాయముగల దానికిని నామము.

మాప్తస్స్యాత్సభ్యలబ్ధయోః. ౧౭౭

ఆప్తః - ॥పు॥ ఇది సభాయోగ్యునకును, పొందఁబడినదానికిని నామము.

గూఢరక్షితయోర్గుప్తం

గుప్తమ్-॥న॥ ఇది రహస్యమైనదానికిని, రక్షింపఁబడినదానికిని నామము.

లిప్తం భక్షితదిగ్ధయోః,

లిప్తమ్-॥న॥ ఇది భక్షింపఁబడినదానికిని, పూయఁబడినదానికిని నామము.

స్థాపితే ప్రేరితే క్షిప్తం

క్షిప్తమ్ - ॥న॥ ఇది ఉంపఁబడినదానికిని, ప్రేరేపింపఁబడిన దానికిని నామము.

హితం ప్రహితపథ్యయోః.

హితమ్-॥న॥ ఇది పంపించుటకును, పథ్యమునకును పేరు.

శుక్తౌ పూత్యమ్లపరుషౌ

శుక్తః-॥పు॥ ఇది దుర్వాసనగలపులుసునకును, కఠినమయిన దానికిని పేరు. దుర్వాసనగల పులుసనగాఁ గుండయందు తేనె, బెల్లము, కలి ఈ 3 నుం గలిపి ధాన్యరాశియందు 3 రాత్రిళ్లు పెట్టినపులుసునకు నామము.

మృతం స్యాద్యాచితేఽపి చ,

మృతమ్ - ॥న॥ ఇది యాచింపఁబడినభైక్షమునకును, అపి శబ్దమువలన మృతిబొందెననుటకును నామము.

న్యాయ్యేఽపి యుక్తం

యుక్తమ్ - ॥న॥ ఇది న్యాయము నతిక్రమింపనిదానికిని, అపిశబ్దమువలన కూడినదానికిని నామము.

గ్రస్తస్తు లుప్తవర్ణపదేఽపి చ. ౧౭౮

గ్రస్తమ్ - ॥న॥ ఇది అక్షరలోపమైనపదము, అపిశబ్దము వలన గ్రహింపఁబడినదానికిని పేరు.

ఇతం గతం చ జ్ఞానేఽపి

ఇతమ్-గతమ్॥న॥ ఈ ౨-ను జ్ఞానము, అపిశబ్దమువలన బొందు [టకును పేరు.

ధుతం ధూతఞ్చ కమ్పితే, త్యక్తే

ధుతమ్-ధూతమ్॥న॥ ఈ ౨-ను కదిలింపఁబడినదానికిని, విడువఁబడినదానికిని పేరు.

పృథ శ్రుతం క్లీబే శాస్త్రావధృతయో రపి. ౧౮౦

శ్రుతమ్-॥న॥ ఇది శాస్త్రము, వినఁబడినదానికిని పేరు.

క్లీబే శాతం శితం చాపి సుఖే చ నిశితే కృశే,

శాతమ్-శితమ్ ॥న॥ ఈ ౨ను సుఖము, తీక్ష్ణము, కృశించిన దానికిని పేరు.

శ్వేతే బద్ధే సితం శర్కరాయాం స్త్రీ నా గుణే కవౌ. ౧౮౧

సితమ్-ఇది తెలుపు, బంధమునకును నామమయ్యెనేని ॥న॥ చక్కెరకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ తెలుపు, శుక్రునకును నామమయ్యె నేని ॥పు॥

తతం వ్యాప్తే విస్తృతే చ వీణాదౌ తు నపుంసకమ్,

తతమ్-॥న॥ ఇది వ్యాపింపఁబడినది, విస్తరింపఁబడినది, వీణె మొదలగు వాద్యములకును పేరు.

క్లీబే కృతం యుగేఽపి స్యాత్ఫలపర్యాప్తయో రపి.

కృతమ్ - ॥న॥ ఇది కృతయుగము, ఫలము, నివారించుట కును పేరు.

ద్రుతం విలీనావదీర్ణ వేగే ష్వేష తు న ద్వయోః, శీఘ్రే శీఘ్రగతౌ చా

ద్రుతమ్ - ॥న॥ ఇది కరుగుట, కరిగినఘృతాదుల వేగము, శీఘ్రగమనమునకును పేరు.

ఋతం ప్రాపితే తు భవే దృతమ్. శిలోఞ్ఛ సత్య సలిలసు శీలేషు తు న ద్వయోః,

ఋతమ్ - ॥న॥ ఇది పొందింపఁబడినది, మళ్లలోని ధాన్యము నేరి బ్రదుకుట, ఉంఛవృత్తి, సత్యము, ఉదకము, సత్స్వభావ మునకును పేరు.

ప్లుతం త్రిమాత్రకేఽప్యశ్వగతౌ తు స్యాన్నపుంసకమ్.

ప్లుతమ్-॥న॥ ఇది త్రిమాత్రా కాలము, గుఱ్ఱము పేరెమువదిలి కాళ్లను మీఁదికిఁ గదిలించుటకును పేరు.

మృతే నారకసత్త్వే చ ప్రేతో భూతాన్తరే తు నా,

ప్రేతమ్ - ॥పు॥ ఇది చచ్చినవానికిని, నరకమునందుండు జంతువు, పిశాచమునకును పేరు.

భూతం న్యాయ్యే సమే ప్రాప్తే యథార్థాతీతయో రపి. ౧౮౨. క్లీబే త్వయం పిశాచాదౌ భూమ్యాదౌ జంతు సత్త్వయోః,

భూతమ్ - ఇది యోగ్యమయినదానికిని పేరయినపుడు ॥న॥ సమానమయినదానికి, పొందఁబడినదానికి, యథార్థము, గడిచిన దానికిని నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥ పిశాచాదులు, పృథివ్యాది పంచభూతము, జంతుమాత్రము, సత్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

ఉత్పన్న భూతయో ర్జాతం బృందజాత్యో స్తు నద్వయోః. ౧౮౩

జాతమ్-ఇది పుట్టినదానికి నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥ అయినది యనుట, గుంపు, జాతికిని పేరగునపుడు ॥న॥

పీతం పీతే హరిద్రాభే గౌరవర్ణే తు పుం స్వయమ్, పీతా హరిద్రా

పీతమ్-ఇది ఆకుపచ్చ, పసుపువన్నెకును పేరగునపుడు ॥న॥ తెల్లని కాంతికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ పసుపునకును నామమయ్యె నేని ॥స్త్రీ॥

పాతస్తు రక్షితే పతనే చ నా. ౧౮౭

పాతః-॥పు॥ ఇది రక్షింపఁబడినదానికిని, పడుటకును పేరు.

పీతం శాన్తే దుర్బలాశ్వే గతే చ బలవర్జితే,

పీతం-॥న॥ ఇది శాంతమునకును, బలములేనిగుఱ్ఱమునకును, అట్టియేనుఁగునకును పేరు.

సుత స్త్వభిషుతే పుత్త్ర్యాం సుతా నా త్వాత్మజే నృపే. ౧౮౮

సుతః-ఇది యజ్ఞమునందు సోమలతలంబిండినవానికి పేరయినపుడు ॥పు॥ కొమార్తెకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పుత్త్రునకు, రాజునకు పేరయినపుడు ॥పు॥

పిత్రోః ప్రసూతే సూత స్స్యాత్స తు వా తక్ష్ణిసారథౌ, క్షత్త్రా ద్ద్విజాసుతే వ్యాసశిష్యే పారదవన్దినోః.

సూతః-॥పు॥ ఇది తల్లిదండ్రులకును, కనుటకును, వడ్లవానికిని, సారథికిని, రాజువలన బ్రాహ్మణస్త్రీకిఁ బుట్టినవానికిని, వ్యాసశిష్యునికిని, రసమునకును, భట్టువానికిని పేరు.

సుప్తే ఽస్తం పశ్చిమాద్రౌ తు పుంసి

అస్త-ఇది నిదురఁబోయినవానికి నామమయ్యోనేని ॥న॥ పశ్చిమాద్రికి నామమయ్యోనేని ॥పు॥

శస్తంతు విశ్రుతే, క్లీబం క్షేమే

శస్తం-॥న॥ ప్రసిద్ధమునకును, క్షేమమునకును పేరు.

ఽథ భక్తం స్యాత్సత్వరే ఽన్నే తు న ద్వయోః.

భక్తం-॥న॥ ఇది త్వరకును, అన్నమునకును పేరు.

వృత్తం స్యా ద్వర్తులాతీతదృఢేషు త్రిషు న ద్వయోః, స్వరూపే చరితే పద్యే జననే వర్తనేఽపి చ.

వృత్త-ఇది వట్రువయినదానికి, గడచినదానికి, బటువయినదానికిని నామమయ్యోనేని ॥త్రి॥ స్వరూపము, చరిత్రము, పద్యము, వేగము, జీవనోపాయములకును నామమయ్యోనేని ॥న॥

ఉక్తం ప్రోక్తే న ద్వయోస్తు ఛన్దోభేదేఽపి భాషణే,

ఉక్తం-॥న॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికిని, మొదటిఛందస్సునకును, మాటకును పేరు.

వ్యక్తం స్పష్టే నా తు బుధే

వ్యక్త - ఇది స్పష్టమయినదానికి నామమయ్యోనేని ॥న॥ పండితునకు నామమయ్యోనేని ॥పు॥

తిక్తస్తు రసభేదవాక్. తిక్తా స్త్రీకటురోహిణ్యాం సుగన్ధరసయోస్తు నా,

తిక్త-ఇది చేఁదుగలదానికి నామమయ్యోనేని ॥పు॥ కటుకరోహిణికి నామమయ్యోనేని ॥స్త్రీ॥ సుగంధమునకును, రుచికిని నామమయ్యోనేని ॥పు॥

రక్తోఽనురక్తే నీల్యాది రంజితేలోహితేఽపిచ. వర్ణే చ నా కుంకుమాసృక్తామ్రేషు త్వేష న ద్వయోః,

రక్త-ఇది ప్రేమగలవానికి, నీలిమొదలయిన చాయవేయఁబడినదానికి, ఎఱుపుగలదానికి, ఎఱుపునకును నామమయ్యోనేని ॥పు॥ కుంకుమ, నెత్తురు, రాగికిని నామమయ్యోనేని ॥న॥

పరిత్యక్తేఽపి ముక్తస్స్యా త్స్మృతో ముక్తాఫలే స్త్రియామ్. ౧౯౪

ముక్తః-ఇది విడువఁబడినదానికిని, అపిశబ్దమువలన ముక్తునకును నామమయ్యోనేని ॥పు॥ ముక్తి, ముత్యమునకును నామమయ్యోనేని ॥స్త్రీ॥

కాంతం చారౌ స్త్రీతు యోషి త్ప్రియంగౌ పుప లేఽపి నా,
క్లీబే రతం గుహ్యరత్యోః
క్లీబ మాజ్యామ్బునో ర్ఘృతమ్. ౧౯౫

కాంతమ్-ఇది అందమయినదానికి నామమయ్యోనేని ॥న॥ స్త్రీకి నామమయ్యోనేని ॥స్త్రీ॥ ప్రేంకణపుచెట్టు, సూదంటుఱాయి, అపిశబ్దమువలన ప్రియమునకును నామమయ్యోనేని ॥పు॥

రతమ్-॥న॥ ఇది రహస్యమును, రతికిని పేరు.

ఘృతమ్-॥న॥ ఇది నేతికిని, నీళ్లకును పేరు.

పూతాదీనాం త్రిలిఙ్గత్వం నిష్ఠా చే త్కర్తృకర్మణోః, భావే చే త్క్లీబమేవాత్ర సర్వతన్త్రే ష్వయం విధిః. ౧౯౬

అత్ర=ఈగ్రంథమున, పూతాదీనాం=పూతశబ్దము మొదలైనవానికి, కర్తృకర్మణోః = కర్త్రర్థక కర్మార్థకములయందు, నిష్ఠాచేత్=క్తప్రత్యయమువచ్చెనేని, త్రిలింగత్వం=ముల్లింగములుంగలుగుట, భవేత్=అగును. భావేచేత్ = భావార్థమునఁ క్తప్రత్యయమువచ్చెనేని, క్లీబమేవ=నపుంసకమే, సర్వతంత్రేషు = సకలసిద్ధాంతములయందును, అయమ్=ఇది, విధిః=విధానము.

ఇతి తాన్తాః.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అర్థః ప్రకారే విషయే వ్యవహారే ప్రయోజనే, అభిధేయే ధనే శాస్త్రే వస్తు హేతు నివృత్తిషు. ౧౯౭

అర్థః-॥పు॥ ఇది భేదమునకును,మృత్పాషాణాదులకును, వ్యవహారమునకును, ప్రయోజనమునకును, వాచ్యార్థమునకును, ధనమునకును, శాస్త్రమునకును, వస్తువునకును, హేతువునకును, నివర్తించుటకును పేరు.

గజపృష్ఠా స్తీర్ణ చిత్రద్రవ్యే వేణ్వాం కుశే కుథః,
రథో దేహేఽపి

కుథః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుమీఁపునఁబరుచు రత్నకంబళికిని, వెదురుకును, దర్భకును పేరు.

రథః-॥పు॥ ఇది దేహమునకును, అపిశబ్దమువలన మనోరథమునకును, రథమునకును, వాహనమునకును పేరు.

సార్థస్తు వణిక్సఙ్ఘేచ సంహతౌ. ౧౯౮

సార్థః-॥పు॥ ఇది వర్తకులసమూహమునకును, గుంపునకును పేరు.

మన్థో సాక్తవమన్థానౌ
గ్రన్థిః పర్వగదాన్తరే,
గ్రన్థో ధనే వాక్సన్దర్భే
ద్వాత్రింశద్వర్ణసంహతౌ.

మంథః-॥పు॥ ఇది పిండికిని, పక్వమునకును పేరు.

గ్రంథిః-॥పు॥ ఇది గణుపునకును, రోగభేదమునకును పేరు.

గ్రంథః-॥పు॥ ఇది ధనమునకును, శబ్దములఁగూర్చిన ప్రబంధమునకును, ౩౨. అక్షరముల సముదాయమునకును పేరు.

ఆస్థా ప్రతిజ్ఞా తాత్పర్య గోష్ఠీయత్నోపలమ్భనే,

ఆస్థా—॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, తాత్పర్యమునకును, కొలువు కూటమునకును, యత్నమునకును, అనుభవించుటకును పేరు.

సంస్థా స్థితౌ వ్యవస్థాయాం సమాప్త్యాకార మృత్యుషు. ౨౦౦

సంస్థా—॥స్త్రీ॥ ఇది స్థితికిని, మర్యాదకును, సమాప్తికిని, స్వరూపమునకును, మృతికిని పేరు.

వీథీ వర్త్మని పంక్త్యాంచ గృహాంగే రూపకాన్తరే,

వీథీ—॥స్త్రీ॥ ఇది మార్గమునకును, పంక్తికిని, గృహావయవమునకును, నాటకభేదమునకును పేరు.

నవనీతం జలం పాథ మన్నంతోయంచ పాథసీ.

పాథం — ॥న॥ ఇది వెన్నకును, ఉదకమునకును పేరు.

పాథః—॥స్॥ ॥న॥ ఇది అన్నమునకును, ఉదకమునకును పేరు.

జలావతారో గురు యోన్యుపాయ శాస్త్రాది యజ్ఞో మునిజుష్టతోయమ్, మన్త్రాద యోఽష్టాదశ పుణ్యభూమిః పాత్రం జలం స్త్రీకుసుమం చ తీర్థమ్. ౨౦౨

తీర్థమ్—॥న॥ ఇది రేవునకును, గురువునకును, యోనికిని, ఉపాయమునకును, శాస్త్రమునకును, యజ్ఞమునకును, మహర్షులుస్నానము చేయుం జలాశయమునకును, రాజుయొక్క యాలోచనస్థలము మొదలగు ౧౮ స్థలములకును, పుణ్యస్థలమునకును, పాత్రమునకును, ఉదకమునకును, స్త్రీలముట్టునకును పేరు.

పృథుర్నృపే స్త్రీతు కృష్ణజీరకే మహతి త్రిషు,

పృథుః — ఇది ఒకరాజునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లజీలకఱ్ఱకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ విస్తారముయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

కటే స్త్రీ గర్భయో రశ్వఘోణాయాం ప్రోథమస్త్రియామ్. ౨౦౩

ప్రోథమ్—॥ప్న॥ ఇది పిఱుఁదునకును, స్త్రీకిని, గర్భమునకును, గుఱ్ఱముయొక్క ముక్కునకును పేరు.

సిక్థో భక్తపులాకే నా మధూచ్ఛిష్టేతు న స్త్రియామ్,

సిక్థః—ఇది మెతుకునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ మైనమునకు పేరగునపుడు ॥ప్న॥

నీలీ సూక్ష్మైలయో స్తుత్థా తుత్థ స్స్యాద్దఞ్జనే పుమాన్. ౨౦౪

తుత్థా—ఇది నీలిచెట్టునకును, స్వల్పభూమికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ రసాంజనమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

నాథస్త్రిషు ప్రభౌ నేన్ద్రే ప్రస్థోఽస్త్రీ సానుమానయోః,

నాథః—ఇది ప్రభువునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇంద్రునక [పేరగునపుడు ॥పు

ప్రస్థః—॥ప్న॥ ఇది కొండచరికిని, కుంచమునకును పేరు.

యాచకే ధనికే త...

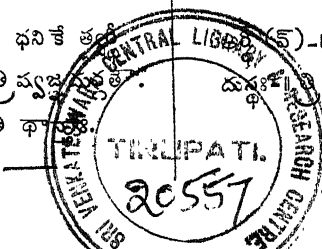
...(స్)—॥పు॥ ఇది యాచకునకును, ధనికునకును పేరు.

దుస్థో త్రిష్వజ్ఞ...

దుస్థః—॥త్రి॥ ఇది మూఢునకును, కష్టమును జెందిన వానికిని పేరు.

ఇతి థా...

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శబ్దోఽక్షర యశో గీత
వ్యోమవాక్యధ్వనిష్వపి,
అబ్ద స్సంవత్సరే మేఘే
క్షోదో రజసి పేషణే. ౨౦౬
వశాభిప్రాయయో శ్ఛన్ద
స్స్యా త్పర్ణే గరుతి ఛ్ఛదః,
గజదానం గర్వహర్ష రేతో
మృగమదా మదాః. ౨౦౭
వేద శ్ఛన్దసి యజ్ఞాంగే
రదో దన్తే విలేఖనే,
భేద స్స్యా దుపజాపేచ
విదారణ విశేషయోః. ౨౦౮
శాదః పఙ్కే బాలతృణే
స్వేద స్స్వేదనఘర్మయోః,
పాదో బుధ్నే తురీయాంశే
శైలప్రత్యన్తపర్వతే.
౨౦౯. చరణే కిరణే చాథ
క్లేదో రసళశాఙ్కయోః,
కన్దో వృక్షాదిమూలేచసూ
రణామ్బుదయోరపి. ౨౧౦
స్కన్దో గుహే నదీ
కూలే
సా ద్యశ్వారోహ సూ
తయోః,
పాదుకోపానహోః పా
దూ
ఛర్ది ర్వమన రేతసోః
పాదభూషాశృఙ్ఖలయో ర
దు స్త్రయ
స్త్వమీ స్త్రియః,
పదవ్యాజాంఘ్రి తచ్ఛి

శబ్దః-॥పు॥ ఇది అక్షరమునకును, కీర్తికిని, గానమునకును, ఆకాశమునకును, వాక్యమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

అబ్దః-॥పు॥ ఇది సంవత్సరమునకును, మేఘమునకును పేరు.

క్షోదః-॥పు॥ ఇది ధూళికిని, నూఱుటకును పేరు.

ఛందః-॥పు॥ ఇది అధీనునికిని, అభిప్రాయమునకును పేరు.

ఛదః-॥పు॥ ఇది ఆకునకును, ఱెక్కకును పేరు.

మదః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు మదమునకును, గర్వమునకును, సంతోషమునకును, రేతస్సునకును, కస్తూరికిని పేరు.

వేదః-॥పు॥ ఇది వేదమునకును, అత్తిచెట్టునకును పేరు.

రదః-॥పు॥ ఇది దంతమునకును, గీరుటకును పేరు.

భేదః-॥పు॥ ఇది భేదోపాయమునకును, పగల్చుటకును, విశేషజ్ఞానమునకును పేరు.

శాదః-॥పు॥ ఇది అడుసునకును, లేఁతకసవునకును పేరు.

స్వేదః-॥పు॥ ఇది చెమటపట్టుటకును, చెమటకును పేరు.

పాదః-॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదటికిని, నాలవభాగమునకును, కొండసమీపమునను్న తిప్పకును, పాదమునకును, కిరణమునకును పేరు.

క్లేదః-॥పు॥ ఇది రుచికిని, చంద్రునకును పేరు.

కన్దః-॥పు॥ ఇది వృక్షాదులయొక్క వేరునకును, కలువగడ్డకును, మేఘమునకును పేరు.

స్కందః-॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, నదియొక్క గట్టునకును పేరు.

సాదీ (న్)-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱపురౌతునకును, సారథికిని బేరు.

పాదూ-॥స్త్రీ॥ ఇది చెప్పునకును, పావుకోళ్లకును పేరు.

ఛర్దిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కక్కుటకును, రేతస్సునకును పేరు.

అదుః-॥స్త్రీ॥ ఇది అందెమొదలయిన పాదాభరణములకును, ఏనుఁగులంగట్టుగొలుసునకును పేరు.

అమీ-ఈ పాదూ, ఛర్ది, అదు, అనుశబ్దములు 3 ను, స్త్రియః= స్త్రీలింగములుగలవి.

పదమ్॥న॥ ఇది స్వార్థమయి యొకదానినుద్దేశించి మఱియొక

హ్న స్థాన త్రాణాంశు ల
క్ష్మసు. ౨౧౨. వ్యవసాయే
సుస్తిఙోఘే సాయకే వస్తు
వాక్యయోః,

దానిఁజేయుంటకును, పాదమునకును, అడుగుజాడకును, స్థానమునకును, రక్షించుటకును, కిరణమునకును, అడియాళమునకును, ఉద్యోగమునకును, సుబంతతిఙంతసమూహమునకును, బాణమునకును, వస్తువునకును, వాక్యమునకును పేరు.

ఛందాంసి త్రిష్టుబాదీని
శ్రుతీచ్ఛానునయా అపి.

ఛందః (స్) - ॥న॥ ఇది త్రిష్టుప్ మొదలగుఛందస్సులకును, వేదమునకును, ఇచ్ఛకును, ఊరడించుటకును పేరు.

నద స్సముద్రే నినదే సరి
ద్భేదే

నదః-॥పు॥ ఇది సముద్రమునకును, ధ్వనికిని, పడమరగాఁ బారునదికిని పేరు.

నదీ సరిత్,

నదీ-॥స్త్రీ॥ ఇది నదికిఁ బేరు.

గదో రోగహరిభ్రాత్రో
ర్గదా స్యా దాయుధాం
తరే. ౨౧౩

గదః-ఇది రోగమునకును, శ్రీకృష్ణునితమ్మునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆయుధవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కున్దం మాఘ్యేచ కుందో
నా నిధిభేదమురద్విషోః,

కుందమ్-ఇది మొల్లపూవునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ నిధికిని విష్ణువునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

మన్దః పుంసి రవే స్సూనౌ
గజభేదే త్వయం త్రిషు. ఖ
లమూర్ఖ జడస్వైరస్వల్ప ని
ర్భాగ్యరోగిషు,

మందః-ఇది శనైశ్చరునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ మందజాతియేనుఁగునకును, కొండెగానికిని, మూర్ఖునకును, వివేకహీనునకును, స్వేచ్ఛకును, కొంచెమునకును, నిర్భాగ్యునకును, రోగికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

మృ ద్వనుష్ణేఽపి

మృదు-॥త్రి॥ ఇది వేఁడిలేనిదానికిని, అపిశబ్దమువలన మెత్తనిదానికిని పేరు.

మధురం మృష్ట స్స్వా
త్స్వా

స్వాదు - ॥త్రి॥ ఇది మధురమయినదానికిని, రుచిగలదానికిని పేరు.

ద్వి మా త్రిషు. ౨౧౪

ఈమృదుస్వాదుశబ్దములురెండును త్రిలింగములు గలవి.

ఇతి దాంతాః.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

బుధ స్సూరౌ సురే సౌమ్యే

బుధః-॥పు॥ఇది పండితునకును, దేవతకును, బుధునకును పేరు.

వేధా విష్ణౌ విధాతరి,

వేధాః(స్)-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును పేరు.

విధు స్సుధాకరే కాలే
విష్ణౌ వాతేఽగ్ని రక్షసోః.

విధుః-॥పు॥ ఇది చంద్రునకును, కాలమునకును, విష్ణువునకును, వాయువునకును, అగ్నికిని, రాక్షసునికిని పేరు.

విధి ర్విధానే నియతౌ
కాలే పద్మభవే

విధిః॥పు॥ ఇది చేయుంటకును, దైవమునకును, కాలమునకును, బ్రహ్మకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమునకును, విధాయక వాక్యమునకును పేరు.

వ్యథ, అధిష్ఠానే చిత్త
దుఃఖే వ్యసనే బంధనేఽపి
చ. ౨౧౮. ఆధి
ర్బోధి స్సమాధౌచ కు
కుటాశ్వత్థబుద్ధిషు,
అబ్ధి స్సరస్సరస్వంతౌ
బంధూబంధూకబాంధవౌ.
గంధో గంధక సంబంధా
మోద లేశ స్మయేషుచ,
స్కంధో దేహావిభాగే
ఽంసే ప్రకాండే సంహతౌ
నృపే. ౨౨౦

విధా విధానే హస్త్య
న్నే ప్రకారే వేతనేఽపిచ,
సుధామృతం లేపభేదో
మూర్వా సర్పాశనం స్ను
హీ. వధూ ర్నవోఢాస్ను
షయో ర్భార్యా స్త్రీ శారి
బాసుచ,
గోధా తలే నిహాకాయా

వృద్ధి ర్మోదసుఖర్ధిషు.
సంధాఽవధౌ ప్రతిజ్ఞాయాం
శ్రద్ధా త్వాస్తిక్య కాం
క్షయోః,
ఆలస్యనిద్రయో ర్మిద్ధం
ఖండేఽర్ధోఽర్ధం సమాంశ
కే. ౨౨౩
చైత్రవసంత మధుద్రుహా
దైత్యవిశేషు పుంసి మ
ధుశబ్దః, క్లీబే త్వంబునిదుగ్ధ

ఆధిః-॥పు॥ఇది ఒకదానికినాధారమైనదానికిని, మనోవ్యాధికిని, వ్యసనమునకును, బంధనమునకును పేరు.

బోధిః-॥పు॥ ఇది సమాధికిని, కోడికిని, రావిచెట్టునకును, బుద్ధికిని పేరు.

అబ్ధిః - ॥పు॥ ఇది కొలనికిని, సముద్రమునకును పేరు.

బంధుః - ॥పు॥ ఇది మంకెనచెట్టునకును, బంధువునకును పేరు.

గంధః-॥పు॥ ఇది గంధకమునకును, సంబంధమునకును, పరిమళమునకును, లేశమునకును, గర్వమునకును పేరు.

స్కంధః-॥పు॥ ఇది బౌద్ధశాస్త్రమునఁజెప్పిన రూపవేదనావిజ్ఞాన సంజ్ఞాసంస్కారములను పంచస్కంధములకును, మూఁపునకును, వేళ్లు మొదలుకొని కొమ్మలవఱకుఁగలచెట్టుయొక్క మధ్యభాగమునకును, గుంపునకును, రాజునకును పేరు.

విధా-॥స్త్రీ॥ ఇది చేయుంటకును, గజాన్నమునకును, ప్రకారమునకును, కూలికిని పేరు.

సుధా - ॥స్త్రీ॥ ఇది అమృతమునకును, సున్నముపూఁతకును, చాఁగకును, సర్పాశనమునకును, జెముడుచెట్టునకును పేరు.

వధూః-॥స్త్రీ॥ ఇది నూతనముగ వివాహము చేయఁబడిన పెండ్లికూఁతునకును, కోడలికిని, భార్యకును, స్త్రీకిని, సుగంధపాలతీఁగెకును పేరు.

గోధా - ॥స్త్రీ॥ఇది వింటినారిదెబ్బతగులకుండుటకై చేతఁగట్టుకొను తోలునకును, నీరుడుమునకును పేరు.

ఋద్ధిః-॥స్త్రీ॥ఇదిసంతోషమునకును,సుఖమునకును,వృద్ధికిని పేరు.

సంధా-॥స్త్రీ॥ ఇది మర్యాదకును, ప్రతిజ్ఞకును పేరు.

శ్రద్ధా-॥స్త్రీ॥ ఇది కలదనునమ్మకమునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.

మిద్ధమ్-॥న॥ ఇది ఆలస్యమునకును, నిద్రకును పేరు.

అర్ధః - ఇది ఖండమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ సమాంశమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

మధుః-ఇది చైత్రమాసమునకును, వసంతర్తువునకును, విష్ణువునకును, రాక్షసునకును, పేరైనపుడు॥పు॥ ఉదకమునకును, పాలకును పూఁదేనెకును, భ్రామరమను తేనెకును, ఇప్పపువ్వుకల్లు

మకరన్దేఽష్ట్రే మద్యయో ర
స్త్రీ. ౨౨౪
రాధా కర్ణ స్యోపమా
తా విశాఖా గోపికాసు చ,
నా వైశాఖే
౽థ బాధాస్యా ద్వానా
దుఃఖనిషేధయోః. ౨౨౫
సిద్ధః పుమాన్ దేవయో
నా నిత్యనిష్పన్నయో స్త్రిషు,

దిగ్ధో విషాక్తబాణే నా
త్రిషు లిప్తప్రబుద్ధయోః.
౨౨౬
త్రిషు స్యా ద్బుధితే బు
ద్ధం విద్వత్సుగతయోః పు
మాన్,
శ్రద్ధావతి త్రిషు శ్రాద్ధ
పితృకృత్యేతు న ద్వయోః.
సాధు స్త్రిషూచితే చారౌ
సభ్యే వార్ధుషికే ౽పి
నా,
వినేత్రే౽న్ధ స్త్రిషు ధ్వా
న్తే క్లీబే
సింధు స్తు వారిధౌ. ౨౨౭
దేశే నదే గజమదే నా
నద్యాంతు స్త్రియా మయం,
దుగ్ధం నపుంసకం క్షీరే
ఛేద్యలింగం ప్రపూరితే.
లుబ్ధో నా మృగయా
గృధ్నౌ త్రిలింగ స్సాన్యవ
దథ త్రిషు, ముగ్ధ స్సా
మ్యే నవే మూఢే

నకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

రాధా – ఇదికర్ణునిదాదికిని, విశాఖానక్షత్రమునకును, రాధ యను గోపికకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ వైశాఖమాసమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

బాధా–॥స్త్రీ॥ ఇది దుఃఖమునకును, నిషేధమునకును పేరు.

సిద్ధః – ఇది దేవయోనివిశేషమయినసిద్ధునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ నిత్యమయిన దానికిని, పాకాదులచేత నాయత్తమయిన యన్నాదులకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥

దిగ్ధః – ఇది విషముచేఁబూయఁబడిన బాణమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ లేపముచేయఁబడినదానికిని, వికసించినదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

బుద్ధమ్ – ఇది మేలుకొన్నవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ విద్వాంసునకును, బుద్ధదేవునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

శ్రాద్ధః–ఇది శ్రద్ధగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ పితృకార్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సాధుః – ఇదియోగ్యమయినదానికిని, సుందరమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥ సభాయోగ్యునకును, వడ్డివల్లజీవించువానికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

అంధః – ఇది గ్రుడ్డివానికి పేరైనపుడు॥త్రి॥ అంధకారమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సింధుః – సముద్రమునకును, సింధుదేశమునకును, పడమరగా ప్రవహించుపురుషనదమునకును, ఏనుఁగుమదమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ నదికి పేరైనపుడు ॥సీ॥

దుగ్ధమ్ – ఇది పాలకు పేరైనపుడు ॥న॥ నిండింపఁబడిన దానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

లుబ్ధః – ఇది వేఁటగానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆశగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ముగ్ధః-॥త్రి॥ ఇది సాధునకును, క్రొత్తదానికిని, మూఢునకును పేరు.

విద్ధ స్తాడితనున్నయోః.

౨౩౦

సమృద్ధౌ స్థవిరే వృద్ధ
శ్శుద్ధః కేవలపూతయోః,
ఇతి ధాన్తాః.

జన స్సమూహే లోకేఽపి
జినా వర్హ్వా తథాగతౌ.
భేనౌ భానునిశానాథౌ
భానూ కిరణభాస్కరౌ,
వహ్ని ర్రక్షి హయేఽ
గ్నౌ చ
ముని ర్బుద్ధ ద్రుమర్షిషు.

౨౩౨

బుధ్న శ్శిఫాయాం మూ
లే చ
సూనుః పుత్రేఽనుజే రవౌ,
పీనో మృగాన్తరే తన్తౌ
వ్రీహిభేదే శుకాన్తరే.
స్వప్న స్సుప్తస్య ధీ ర్ని
ద్రా
మీనో రాశ్యంతరేఽపిచ,
ధానా భృష్టయవే వృక్ష
బీజే స్యా ద్ధాన్యకేఽపిచ
పరస్త్రీభార్యయో ర్జాని
ర్జని ర్జన్మ జని స్స్నుషా,
జ్యోత్స్నీ పటోలికాసా చ
రాత్రి శ్చన్ద్రికయాఽన్వితా
జ్యోత్స్నా సచన్ద్ర న
క్షత్ర రాత్రౌ చంద్రాతపేఽ
పి చ,

విద్ధః ॥పు॥ ఇది కొట్టుపడినదానికిని, త్రోయఁబడినవానికిని పేరు.

వృద్ధః-॥పు॥ ఇది సమృద్ధికిని, ముదిసినదానికిని పేరు.

శుద్ధః-॥పు॥ ఇది ఒంటరిగానికిని, పరిశుద్ధునకును పేరు.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

జనః-॥పు॥ఇదిసమూహమునకును, లోకవిశేషమునకును జనమునకును పేరు. 'జనో లోకే లోకభేదే' యని పాఠాంతరముంగలదు

జినః - ॥పు॥ ఇది పూజ్యునకును, బుద్ధదేవునకును పేరు.

భేనః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, చంద్రునకును పేరు.

భానుః - ॥పు॥ ఇది కిరణమునకును, సూర్యునకును పేరు.

వహ్నిః - ॥పు॥ ఇది కంటికిని, గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని పేరు.

మునిః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధదేవునకును, వృక్షవిశేషమునకును, మునికిని పేరు.

బుధ్నః - ॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదలుకొని తుదవఱకుఁబోయిన తీఁగెకును (అనఁగా నూడ), చెట్టుమొదటికిని పేరు.

సూనుః-॥పు॥ఇది కుమారునకును,తమ్మునకును, సూర్యునకును పేరు.

పీనః-॥పు॥ ఇది మృగవిశేషమునకును, దారమునకును, ధాన్యభేదమునకును, చిలుకలలో నొకభేదమునకును పేరు.

స్వప్నః - ॥పు॥ ఇది నిద్రపోయినబుద్ధికిని, నిద్రకును పేరు.

మీనః - ॥పు॥ మీనరాశికిని, అసిశబ్దమువలన మత్స్యమునకును పేరు.

ధానా - ॥స్త్రీ॥ ఇది బొరుగులకును, వృక్షబీజమునకును, ధాన్యమునకును పేరు.

జానిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పరస్త్రీకిని, భార్యకును పేరు.

జనిః-ఇదిపుట్టుకకు పేరైనపుడు ॥పు॥ కోడలికి పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

జ్యోత్స్నీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పొట్లతీఁగెకును, వెన్నెలతోఁగూడిన రాత్రికిని, వెన్నెలకును పేరు.

జ్యోత్స్నా-॥స్త్రీ॥ ఇదిచంద్రనక్షత్రములతోఁగూడినరాత్రికిని, వెన్నెలకును పేరు.

రత్నం మణౌ చ శ్లేష్మేచ
వనం కాననసీరయోః.

రత్నమ్-॥న॥ ఇది మణికిని, శ్లేష్మవస్తువునకును పేరు.
వనమ్-॥న॥ ఇది అడవికిని, ఉదకమునకును పేరు.

గతి వాహనయో ర్యానం
పానం పీతౌ చ రక్షణే,

యానమ్-॥న॥ ఇది పోవుటకును, వాహనమునకును పేరు.
పానమ్-॥న॥ ఇది త్రాగుటకును, రక్షించుటకును పేరు.

దానం గజమదే త్యాగే
శుద్ధిఖణ్డనయో రపి. ౧౩౭

దానమ్-॥న॥ ఇది ఏనుఁగుమదమునకును, త్యాగమునకును, పరిశుద్ధికిని, ఖండించుటకును పేరు.

అవకాశే స్థితౌ స్థానం
స్థానే స్యా దుచితేఽ
వ్యయం,

స్థానమ్-॥న॥ ఇది తావునకును, ఉనికికిని పేరు.
స్థానే-॥అవ్య॥ ఇది యుక్తమనుటకు పేరు.

చిహ్నమంకేపతాకాయాం
ద్యుమ్నం విత్తే పరాక్రమే.

చిహ్నమ్-॥న॥ ఇది గుఱుతునకును, టెక్కెమునకును పేరు.
ద్యుమ్నమ్-॥న॥ ఇది ధనమునకును, పరాక్రమమునకును పేరు.

స్నానీయసేకయో స్స్నాన
మేన స్స్యా న్మస్తుకిల్బిషే,

స్నానమ్-॥న॥ ఇది స్నానయోగ్యవస్తువునకును, స్నానమునకును పేరు.
ఏనః-॥న్-న॥ ఇది అపరాధమునకును, పాపమునకును పేరు

ఇనో భూపే రవౌ పుంసి
ధనిక స్వామినో స్త్రిషు.

ఇనః-ఇది రాజునకును, సూర్యునకును పేరయినపుడు ॥పు॥ ధనికునకును, పోషకునకును పేరయినపుడు ॥త్రి॥

యోనిర్ద్వయో ర్భగే స్థా
నే కారణాకారయో రపి,

యోనిః-॥ప్స॥ ఇది భగమునకును, స్థానమునకును, కారణమునకును, ఆకారమునకును పేరు.

తను స్త్వక్కాయయోః
స్త్రీ స్యా ద్విరళస్వల్పయో
స్త్రిషు. ౧౪౦

తనుః-ఇది చర్మమునకును, శరీరమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ విరళమగుటకును, స్వల్పమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కఠినాధిక సాంద్రేషు
వాద్య మధ్యమవృత్తయోః,
ముస్తాముద్గరమూర్తేషు త్రి
ను మేఘే పుమాన్ ఘనః

ఘనః-ఇది కఠినమయినదానికిని, అధికమైనదానికిని, దట్టమయినదానికిని, కాంస్యతాళమధ్యభాగమునకును, వృత్తమునకును, తుంగముస్తకును, లోహపుగుదియకును, కాఠిన్యమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మేఘమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

వానం శుష్కే శుష్క
ఫలే వనసమ్బన్ధిని త్రిషు,
క్లీబే త్వయం సురంగా
యాం సౌరభే సేవనే గతౌ.

వానమ్-ఇది ఎండినదానికిని, ఎండినఫలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ వనసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ సురంగకును, పరిమళమునకును, కుట్టుటకును, పోవుటకును పేరగునపుడు ॥న॥

మాన స్త్రీణాం కోప
భేదే గర్వే చిత్తోన్నతా
వపి, మానం ప్రమాణే ప్ర

మానః-ఇది స్త్రీలయొక్క కోపవిశేషమునకును, గర్వమునకును, నేనతిశయుండనుచిత్తోన్నత్యమునకును పేరగునపుడు॥పు॥ ప్రమాణమునకును, ముంత మొదలగు కొలుచుసాధనములక

స్థాదౌ
భక్తేఽన్నం భక్షితే త్రిషు.
నగ్నో వన్ది క్షపణయో ర
యం వివసనే త్రిషు,
సూనం శూన్యే త్రిషు
క్లీబే పుష్పే సూనా తు మే
ఖలా. రశ్మౌ నద్యాం వధ
స్థానే రసనాధస్థ స్లేఽసినా,
స్యాచ్ఛన్నం రహసి క్లీబే
ఛాదితే తు త్రిలిఙ్గకమ్.
సన్న మల్పే విశీర్ణాదౌ
విన్నం లబ్ధే విచారితే,

అన్యదారితమిశ్రేషు భిన్న
మేతే త్రయ స్త్రిషు.
౨౮౬

ఇతి నాన్తాః.

రోపో బాణే రోపణే చ
లేపో భోజనగర్వయోః,
దర్పోఽహఙ్కారకస్తూర్యో
ర్బాష్పో నేత్రజలోష్మణోః.
సూపో వ్యఞ్జనభేదే చ సూ
కారే చ సూపవత్,
శపథాక్రోశయో శ్శాపః
కపయోఽర్క భవానరాః.
కూపః కుకున్దరే గర్తే గుణ
వృక్షే ప్లవే వపి,

కల్పస్తు ప్రళయే న్యాయే
శాస్త్రే బ్రహ్మదినే విధౌ.
౨౮౯. సురద్రుమే వికల్పే

పేరగునపుడు ॥న॥ [దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

అన్నమ్-ఇది అన్నమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ భక్షింపఁబడి[నదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥]

నగ్నః-ఇది కనినవానికిని, క్షపణకుండను జైనమతోద్ధారకు[నకు] కును పేరగునపుడు ॥పు॥ వస్త్రహీనునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సూనమ్-ఇది శూన్యమయినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ [పు]ష్పమునకు పేరగునపుడు॥న॥ మొలనూలునకును, కిరణమునకును నదికిని, చంపునట్టిస్థలమునకును, నాలుక యడుగుననున్న కొం[డ]నాలుకకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఛన్నమ్-ఇది రహస్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ కప్పఁ[బ]డినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సన్నమ్-॥న॥ ఇది అల్పమునకును, జీర్ణమగుటకును పేరు.

విన్నమ్-॥న॥ ఇది పొందఁబడినదానికిని, విచారింపఁబడి[నదానికిని] దానికిని పేరు. [డినదానికిని పేరు

భిన్నమ్-॥న॥ ఇది వేఱైనదానికిని, ధరింపఁబడినదానికిని, కు[...]

ఏతే=ఈ సన్న, విన్న, భిన్నశబ్దములు. త్రయః = మూ[]డును, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

రోపః-॥పు॥ ఇది బాణమునకును, ఎక్కు వెట్టుటకును పేరు.

లేపః-॥పు॥ ఇది భోజనమునకును, గర్వమునకును పేరు.

దర్పః-॥పు॥ ఇది అహంకారమునకును, కస్తూరికిని పేరు.

బాష్పః-॥పు॥ ఇది కన్నీటికిని, వేఁడిమికిని పేరు.

సూపః-॥పు॥ ఈశబ్దము సూదశబ్దమువలె పప్పునకును, వంట[]వానికిని పేరు. [తిట్టునకును పేరు.

శాపః-॥పు॥ ఇది శపథమునకును, కోపమువలన తిట్టునట్టి

కపిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునకును, ఏనుఁగునకును, కోఁతికిని పేరు.

కూపః-॥పు॥ ఇది ఆఁడుదానిపిఱుఁదులమీఁదనుండు గుంతల[]కును, గుంటకును, ఓడమీఁది టెక్కెముగట్టుస్తంభమునకును, బావికిని పేరు.

కల్పః-॥పు॥ ఇది ప్రళయమునకును, న్యాయమునకును, శాస్త్రమునకును, బ్రహ్మయొక్క దినమునకును, విధికిని, కల్పవృక్షమునకును, వికల్పమునకును పేరు. ఈకల్పశబ్దము వ్యాకరణ

చ ప్రత్యయ శ్చ త్సమార్థకః,	శాస్త్రమున విధింపఁబడిన కల్పప్రత్యయమాయెనేని సమాసార్థము. అనఁగా 'ప్రభాతకల్పారాత్రిః, అగ్నికల్పశ్శత్రుః' ఇత్యాది స్థలములయందు ప్రాతఃకాలసమానము రాత్రియనియు, అగ్నితుల్యుఁడు శత్రువనియు తెలిసికొనునది.
నిందా విలమ్బయోః క్షేపో	క్షేపః-॥పు॥ ఇది నిందకును, కాలవిడంబమునకును పేరు.
వపా వివరమేదసోః.	వపా-॥సీ॥ ఇది బిలమునకును, మెదడునకును పేరు.
రూపం స్వభావే శుక్లాదౌ సౌన్దర్యే నాటకేఽపి చ,	రూపమ్-॥న॥ ఇదిస్వభావమునకును, శుక్లాదులకును, సౌందర్యమునకును, నాటకమునకును,అపిశబ్దమువలనఆకారమునకును పేరు.
వపుః కాయే శుభాకారే	వపుః॥న్-న॥ఇదిశరీరమునకును,శుభమైనయాకారమునకును పేరు.
త్రపు సీసకరఙ్గయోః.	త్రపుః ॥న॥ ఇది సీసమునకును, తగరమునకును పేరు.
స్త్రీణాం మృతౌ వికాసే చ పుష్పం	పుష్పమ్-॥న॥ఇది స్త్రీ ఋతువునకును, వికసించుటకును పేరు.
సర్పి ర్ఘృతామ్బునోః,	సర్పిః॥న్-న॥ ఇది నేతికిని, ఉదకమునకును పేరు. [పేరు.
తల్పం శయ్యాట్టదారేషు	తల్పమ్-॥న॥ ఇది పాన్పునకును,నీళ్లకుగట్టునట్టుల్లకును, ఆలికిని
కృపః కశ్చి త్కృపా దయా. ౨౧౨	కృపః-ఇది కృపాచార్యునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ దయకు పేరగునపుడు ॥సీ॥
మాఘే పుమాన్ వ్రతే క్లీబే తపో	తపః॥న్-న॥ ఇది మాఘమాసమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥వ్రతమునకు పేరైనపుడు ॥న॥
గోపస్తు పల్లవే, గోష్ఠాధ్యక్షే మహీశే చ	గోపః-॥పు॥ ఇది గొల్లవానికిని, పశువులదొడ్డికావలివానికిని, భూమిపతికిని పేరు. [దానికిని పేరు.
స్యా ద్గోపీ శారిబాఽపిచ.	గోపీ॥సీ॥ ఇది సుగంధపాలతీఁగెకును, చకారమువలన గొల్ల
ఇతి పాన్తాః.	పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శిఫా తరుజటాయాం చ శాఖామాంసనదీషు చ,	శిఫా ॥సీ॥ ఇది ఊడకును, కొమ్మకును, మాంసమునకును, నదికిని పేరు.
శఫం తరూణాం మూలేఽపి గవాదీనాం ఖురేషు చ.	శఫమ్ ॥న॥ ఇది వృక్షముల మొదటికిని, గోవులు మొదలైన వాని గొరిసెలకును పేరు.
రేఫ శ్శబ్దే చ వర్ణే స్యా దధమే తు త్రిలిఙ్గకః,	రేఫః-ఇది ధ్వనికిని, రకారమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ అధమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥
ఇతి ఫాన్తాః.	ఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

స్తంబో గుల్మేఽప్యశాఖేఽద్రౌ	స్తంబః-॥పు॥ ఇది పొదకును, కొమ్మలులేని మ్రానికిని, అపిశబ్దమువలన తృణాదులకును పేరు.

డిమ్బః ప్లీహాఖగాణ్డయోః, ౨౫౫

డింబః-॥పు॥ ఇది బొమ్మలో నెడమప్రక్కనుండు పచ్చని మాంసమునకును, పక్షిగుడ్డునకును పేరు.

శంబస్తు ముసలాగ్రస్థలోహమణ్డలకే పవౌ,

శంబః -॥పు॥ ఇది రోఁకటిపొన్నునకును, వజ్రాయుధమునకును పేరు.

కంబి రంశే చ వంశస్య ఖజాకాయా మపి స్త్రియాం.

కంబిః-॥స్త్రీ॥ ఇది వెదురుయొక్క భాగమునకును, తెడ్డునకును పేరు.

ప్రతిబిమ్బే తత్ప్రకృతౌ ప్రతికృత్యాం చ మండలే, లాఙ్ఛనేఽపిచబింబోఽస్త్రీ న ద్వయో ర్బిమ్బికాఫలే.

బింబః - ఇది నీడకును, ఆనీడకు గారణమైన ప్రకృతికిని, సమానలోపముగా చేయఁబడిన ప్రతిమకును, మండలమునకును, గఁఱుతునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ దొండపండునకును పేరైనపుడు ॥న॥

కమ్బు ర్నావలయే శంఖే సఙ్ఖ్యాయాం జలశుక్తిషు,

కంబుః-॥పు॥ ఇది కడియమునకును, శంఖమునకును, సంఖ్యకును, కప్పచిప్పలకును పేరు.

నద్యాం ద్రుమేచజమ్బూ స్త్రీ వా క్లీబే జామ్బవే ఫలే. ౨౫౬

జంబూః-॥స్త్రీ॥ ఇది నదికిని, నేరేడుచెట్టునకును పేరు. నేరేడుపండునకు పేరగునపుడు ॥న॥

త్రిషు నిర్వీర్యే క్లీబ షణ్డే త్వేష నపుంసకమ్,

క్లీబః-ఇది పౌరుషములేనివానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ నపుంసకునకు పేరైనపుడు ॥న॥

ఇతి బాంతాః.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కుమ్భః కుఞ్జరమూర్ధాగ్రే కుమ్భకర్ణే ఘటే విటే.

కుంభః -॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు శిరస్సునకును, కుంభకర్ణునికిని, కడవకును, విటునికిని పేరు.

భూపాద్రీ భూభృతౌ

భూభృత్-॥పు॥ ఇది భూమినిఁ బాలించురాజునకును, పర్వతమునకును పేరు.

జమ్భా దమ్భ జమ్బీరదానవాః, దన్తేఽపిచపుమా నేవ భక్ష్యవాచిషు స త్రిషు.

జంభః-॥పు॥ ఇది డంభమునకును, నిమ్మపంటికిని, జంభాసురునకును, దంతమునకును పేరు. ఇది భక్ష్యవాచకమైనపుడు ॥త్రి॥

గర్భోఽర్భకే నాట్యసన్ధౌ కుక్షౌ పనసకంటకే, భ్రూణే ప్రవరకే

గర్భః-॥పు॥ ఇది బాలునికిని, నాట్యసంధికిని, కుక్షికిని, పనసకాయముంటికిని, స్త్రీలగర్భమునకును, శ్రేష్ఠునకును పేరు.

చాథ స్వభూ ర్వేధా స్మరో హరిః. ౨౬౧

స్వభూః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునికిని, విష్ణువునకును పేరు.

శమ్భు ర్ధాతృ హరీశేషు

శంభుః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునికిని పేరు.

డిమ్భో బాలకమూర్ఖయోః,

డింభః-॥పు॥ ఇదిచన్నుఁగుడుచుబాలునకును, మూర్ఖునికిని పేరు.

నాభిర్మధ్యే ప్రధానేఽం
గే కస్తూర్యాం క్షత్రియే
నృపే. ౨౬౨

స్తమ్భో జాడ్యేఽప్య

థ సభా సమాజ ద్యూత
సద్మసు,
కదళ్యా మప్సరో భేదే ర
మ్భా
భాజ్వాలయోః ప్రభా.
వారిపర్ణ్యాం కట్ఫలే చ కు
మ్భీ స్త్రీ కుమ్భినో గజాః,
భవ్యే క్లీబే శుభం ద్ర
వ్యే త్రిషు
జృమ్భస్తు జృమ్భణే.
త్రిషు నా తు వికాసే స్యా
న్నభః ఖం శ్రావణో న
భాః,
వ్యాజే నిభో వా సదృశే
త్రిష్వ
థో వాచ్యలిఙ్గకౌ. ౨౬౫
ప్రభూ శక్తాధిపౌ
నిత్యే పత్యౌ సర్వగతే
విభుః,
ఇతి భాన్తాః.

ద్రుమా చైద్యసుహృ
ద్వృక్షౌ
భ్రమా భ్రాన్త్య మ్బు
నిర్గమా. ౨౬౬
సోమః కుబేరే కర్పూరే

నాభిః-ఇది మధ్యభాగమునకును, ప్రధానమునకును పేరై
నపుడు ॥సీ॥ బొడ్డునకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ కస్తూరికి పేరైనపుడ
॥సీ॥ క్షత్రియునికిని, జనపాలునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ 'నాభిః
ప్రధానేప్రాణ్యంగే' అని యొక పాఠాంతరముగలదు.

స్తంభః - ॥పు॥ ఇది జడభావమునకును, అపిశబ్దమువలన
స్తంభమునకును పేరు.

సభా - ॥సీ॥ ఇది సమూహమునకును, ద్యూతమునకును,
శాలకును పేరు.

రంభా - ॥సీ॥ ఇది అరఁటిచెట్టునకును, రంభయను నప్సరస
కును పేరు

ప్రభా - ॥సీ॥ ఇది కాంతికిని, జ్వాలకును పేరు.

కుంభీ - ఇది నాఁచునకును, కేఁకుమ్రానికినిఁ బేరగునపుడు
॥సీ॥ ఏనుఁగునకును పేరగునపుడు ॥న్-పు॥

శుభమ్-ఇది కలుగఁబోయెడు శుభమునకు పేరగునపుడు ॥న॥
ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జృంభః - ఆవులింతకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ వికాసమునకు
పేరగునపుడు ॥పు॥

నభః - ॥న్-న॥ ఇది ఆకాశమునకు పేరు, శ్రావణమాసము
నకు పేరగునపుడు ॥పు॥

నిభః-ఇది వ్యాజమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఉపమావాచక
మైనపుడు ॥త్రి॥

ప్రభుః - ఇది సమర్థునకును, ప్రభువునకును పేరగునపుడు
విశేష్యలింగము.

విభుః - ॥పు॥ ఇది నిత్యమైనదానికిని, పతికిని, అంతటనున్న
దానికిని పేరు.

భాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుమః - ॥పు॥ ఇది శిశుపాలుని స్నేహితునకును, వృక్షమున
కును పేరు.

భ్రమః - ॥పు॥ ఇది భ్రాంతికిని, జలదారికిని పేరు.

సోమః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, పచ్చకర్పూరమునకును,

ాభేదే నిశాకరే,	సోమలతకును, చంద్రునకును పేరు.
గ్రామః పల్యాం స్వరే న్దే త్వయం శబ్దాది పూ కః. ౨౬౭	గ్రామః-॥పు॥ ఇది పల్లెకును, స్వరమునకును పేరు. ఈ గ్రామ శబ్దము సమూహవాచకమైనపుడు శబ్దము మొదలైన శబ్దములు ముందుగలదై యుండును. ఉదాహరణము.—'శబ్దగ్రామః, భూతగ్రామః, గుణగ్రామః' ఇత్యాదులు.
స్మరాభిలాషయోః కా ానుజ్ఞాయాం కామ వ్యయమ్,	కామః - ॥పు॥ ఇది మన్మథునకును, కోరికకును పేరు. అనుజ్ఞకుం జేరినపుడు 'కామమ్' అని యవ్యయము.
క్త్యాం చరణవిక్షేపే పరి ట్యా మపి క్రమః. ౨౬౮	క్రమః - ॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, నడుపునకును, స్వాధ్యాయక్రమమునకును బేరు.
ఆత్మా యత్న ధృతి స్వా స్వభావ పరమాత్మసు, బుద్ధి శరీరేషు	ఆత్మా ॥న్-పు॥ ఇది యత్నమునకును, ధైర్యమునకును, మనస్సునకును, స్వభావమునకును, పరమాత్మకును, జీవునికిని, బుద్ధికిని, శరీరమునకును పేరు.
శ్మిస్తు ప్రగ్రహద్యుతౌ.	రశ్మి - ॥పు॥ ఇది పగ్గమునకును, కాంతికిని పేరు.
శ్యమకాదౌ ద్రుమే త్	గరుత్మత్ - ॥స్త్రీ॥ ఇది చేమలు, ఊదరలు మొదలైన తృణధాన్యములకును, వృక్షమునకును బేరు.
క్రిమి స్స్యాత్కీటలా క్షాః,	క్రిమిః - ॥పు॥ ఇది పురుగునకును, లత్తుకకును బేరు. [కస్నిటికిని బేరు.
గ్రీష్మోష్మబాష్పా ఊష్మాణ	ఊష్మా - ॥న్-పు॥ ఇది గ్రీష్మకాలమునకును, వేడిమికిని,
ొమో వ్యోమనిపత్తనే.	ఊమః - ॥పు॥ ఇది ఆకాశమునకును, పత్తనమునకును బేరు.
సామ వేదే సామ్ని	సామః - ॥న॥ ఇది సామవేదమునకును, మంచిమాటలాడుటకును బేరు.
దమో దణ్డే చేన్ద్రియని హే,	దమః-॥పు॥ ఇది శిక్షకును, ఇంద్రియనిగ్రహమునకును బేరు.
ుల్మ స్సమ్బే ప్లీహ్ని ఘ ాగ సైన్యవిశేషయోః. ౨౭౧	గుల్మః-॥పు॥ ఇది చెట్టుమొదలుకొని కొమ్మలవఱకుంగల భాగమునకును, బొమ్మున నెడమప్రక్కనుండు పచ్చనిమాంస విశేషమునకును, కడవకును, గుల్మవ్యాధికిని, సేనాభేదమునకును బేరు.
హ్యామ స్స్యామా జలే	హ్యామః-స్యూమః - ॥పు॥ ఈ ౨ను ఉదకమునకును, చంద్రునకును బేరు.
యమస్తు యమ శేఽన్తకే, సాధనా పేక్ష నిత్య సంయమే. ౨౭౨	యమః - ॥పు॥ ఇది అమడలకును, యమునికిని, శరీరమాత్రమును సాధనముగా నపేక్షించుచు నిత్యముగాఁ జేయఁదగిన సత్యాహింసాది కర్మకును, సంయమునకును బేరు.

ఉమా స్యా దతసీ గౌరీ హారిద్రా కీర్తి కాన్తిషు,

ఉమా - స్త్రీ॥ ఇది నల్ల అగిసెచెట్టునకును, గౌరికిని, పసపునకును, కీర్తికిని, కాంతికిని పేరు

సీమసీమే ఇమే క్షేత్రే కూలమర్యాదయో రపి.

సీమాన్ - న్-స్త్రీ॥ సీమా ॥స్త్రీ॥ ఈ ౨ క్షేత్రమునకును, నద్యాదులయొక్క గట్టునకును, పొలిమేరకును నామములు

బ్రాహ్మీ తు బ్రహ్మశక్తి స్సాన్య స్మత్స్యాక్షీ భారతీ చ సా,

బ్రాహ్మీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది బ్రహ్మశక్తికిని, పొన్నగంటిచెట్టునకును సరస్వతికిని పేరు.

లక్ష్మీ స్సమ్పద్రమా శోభా

లక్ష్మీః - ॥స్త్రీ॥ ఇది సంపత్తునకును, లక్ష్మీదేవికిని, కాంతికిని పేరు.

జామిస్స్వస్సృకులస్త్రియోః.

జామిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది తోడఁబుట్టినదానికిని, కులస్త్రీకిని పేరు.

రుమాసుగ్రీవభార్యాయాం సైవ స్యా ల్లవణాకరే,

రుమా - ॥స్త్రీ॥ ఇది సుగ్రీవునిభార్యకును, ఉప్పుసముద్రమునకును పేరు.

సూక్ష్మః ప్రాన్తేషు సూత్రాదేః కిఞ్జల్కే నేత్రలోమసు. ౨౭౫

సూక్ష్మః - ॥పు॥ ఇది దారము మొదలైనవానియొక్క కొనలకును, ఆకరుపువ్వులకును, కనుఱెప్పమీఁది రోమములకును పేరు.
[ఱెప్పకును పేరు.

ఛుల్లిరన్థ్రే చ పక్ష్మ స్యా ల్లక్ష్మ చిహ్నా వరిష్ఠయోః,

పక్ష్మ - ॥న్-న॥ ఇది ప్రాయిరంధ్రమునకును, చకారమువలన

లక్ష్మ - ॥న్-న॥ ఇది చిహ్నమునకును, శ్రేష్ఠునకును పేరు.

ధామ జన్మప్రభాస్థానప్రభావసుఖసద్మసు. ౨౭౬

ధామ॥న్-న॥ ఇది పుట్టుకకును, కాంతికిని, ఉనికిపట్టునకును, ప్రభావమునకును, సుఖమునకును, గృహమునకును పేరు.

కర్మవ్యాసే క్రియాయాఞ్చ

కర్మ॥న్-న॥ ఇది వ్యాసునికిని, క్రియకును పేరు.

వర్మ నేత్రచ్ఛదాధ్వనోః,

వర్మ॥న్-న॥ ఇది కనుఱెప్పకును, మార్గమునకును పేరు.

నీ హేమ్ని రేతసి భర్మ స్యా

భర్మ - ॥న్-న॥ ఇది బంగారమునకును, రేతస్సునకును పేరు.

చ్ఛద్మ సద్మని కైతవే.

ఛద్మ॥న్-న॥ ఇది గృహమునకును, కపటమునకును పేరు.

తమో రాహౌ గుణే ధ్వాన్తే శోకే

తమః॥న్-న॥ ఇది రాహువునకును, తమోగుణమునకును, చీఁకటికిని, శోకమునకును పేరు.

వ్యోమ నభోమ్బునోః,

వ్యోమ॥న్-న॥ ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును పేరు.

రామః పశౌ జామదగ్న్యే బలరాఘవయోశ్చ నా. ౨౭౮. సితాసితమనోజ్ఞేషు త్రిషు

రామః-॥పు॥ ఇది పశువునకును, పరశురామునకును, బలరామునకును, శ్రీరామునకును పేరు. ఈశబ్దము తెలుపునకును నలుపునకును, సుందరమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

రామా తు భామినీ,

రామా - ॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీకి పేరు.

శ్యామా షోడశవర్షా స్త్రీ త్రివృత్తా శారిబా నిశా.

శ్యామా-ఇది పదునాఱుసంవత్సరముల వయస్సుగల స్త్రీకిని, తెల్లతెగడకును, సుగంధపాలకును, రాత్రికిని పేరైనపుడు ॥స్త్రీ

నీలీప్రియంగువర్ణేషు శ్యామో యం తద్వతి త్రిషు,

నీలిచెట్టునకును, ప్రేంకణపుచెట్టునకును, నలుపువన్నెకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఆవర్ణముగలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

క్షమా క్షోణ్యాం తితిక్షాయాం యోగ్యశక్తహితేషు తు. ౨౮౦. త్రిష్వ

క్షమా - ఇది భూమికిని, ఓర్పునకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ యోగ్యునికిని, సమర్థునికిని, హితునికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

థ క్షేమ మస్త్రీ స్యాన్మఙ్గళే లబ్ధరక్షణే,

క్షేమమ్ - ॥న్న॥ ఇది శుభమునకును, సంపాదించినదానికిని, రక్షించుటకును పేరు.

ఋజావామ త్రిష్వపక్వే త్వామేత్యామన్త్రణే ఽవ్యయమ్. ౨౮౧

ఆమః-ఇది ఋజువైనదానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ అపక్వమైన దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ సంబోధమైనపు డవ్యయము.

భీషణే త్రిషు భీష్మస్స్యా ద్రుద్రగాంగేయయోస్తు నా,

భీష్మః-ఇది భయంకరమైనదానికి పేరైనపుపు ॥త్రి॥ శివునికిని, భీష్మాచార్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

క్షౌమం దుకూలే వా నా ఽల్పే

క్షౌమమ్ - ఇది తెల్లవస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ అల్పమునకు పేరగునపుడు ॥న్న॥

భీమ శ్శమ్భౌ వృకోదరే. ౨౮౨. ఘోరే త్రిష్వ

భీమః - ఇది శివునకును, భీమునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

థ ధర్మో ఽస్త్రీ పుణ్యే సామాన్యభావయోః, చాపన్యాయా ధ్వరాహింసా యజ్ఞాచారయమేషు నా.

ధర్మః-ఇది పుణ్యమునకును, సామాన్యమునకును, సత్తకును పేరైనపుడు ॥న్న॥ ధనుస్సునకును, న్యాయమునకును, యాగమునకును, హింసింపకుండుటకును, సోమయాజికిని, ఆచారమునకును, యమునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

హిమ శ్శీతే త్రిషు క్లీబే ప్రాలేయే చన్దనేఽపి చ,

హిమః - ఇది చలికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మంచునకును, గంధమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

తోక్మ క్లీబే కర్ణమలే హరితే తు త్రిలిఙ్గకః. ౨౮౩ హరిద్యవే నా

తోక్మ-ఇది గుబిమికి పేరైనపుడు ॥న॥ పచ్చనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ పచ్చయవలకు పేరైనపుడు ॥పు॥

ప్రేమా తు న స్త్రియాం స్నేహనర్మణోః,

ప్రేమా-॥న్-పు॥ ఇది స్నేహమునకును, క్రీడకును పేరు.

వామా వధ్వాం సవ్యరమ్యప్రతీపే ష్వేష వాచ్యవత్. ౨౮౪

వామా-ఇది స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఎడమప్రక్కకును, సుందరమైనదానికిని, ప్రతికూలమైనదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

వామీ సృగాలీ బడబా

వామీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీజాతులైన నక్క, గుఱ్ఱము, గాడిదె,

రాసభీకరభీ ష్వఘ,

క్రమా త్సంఖ్యా హ్యాస్తి
బిన్ద్వో ర్నిధి వ్యూహా
న్తరాహిషు. ౧౮౬. అజ్జే
భార్జ్గిశ్రియోః పద్మః క్లీజే
పుంస్య స్త్రియాం తు చ,

ఒంటె వీనికిఁ బేరు.

పద్మమ్-ఇది సంఖ్యకును, ఏనుఁగుశిబ్బెమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ నిధికిని, పద్మవ్యూహమునకును, సరమునకును బేరైనపుడు ॥పు॥ కమలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ భారంగికిని, లక్ష్మికిని బేరగునపుడు ॥సీ॥

వర్ష నస్త్రీ శుభాకారే
ప్రమాణవపుషో రపి. ౧౮౭.

వర్ష-॥న్-ప్న॥ ఇది శుభమైనయాకారమునకును, ప్రమాణమునకును, శరీరమునకును బేరు.

సమా స్త్రీ వత్సరే సాధు
సర్వతుల్యేషు తు త్రిషు,

సమాః-ఇది సంవత్సరమునకుఁ బేరగునపుడు॥సీ॥సజ్జనునికిఁ బేరైనపుడు, సర్వనామవాచకమైనపుడు,తుల్యవాచకమైనపుడు॥త్రి॥

ఊర్మి ర్ద్వయో స్స్యా
దుత్కణ్ఠా వస్త్ర సంకోచ
రేఖికా. ౧౮౮. తరఙ్గశ్చా

ఊర్మిః-॥ప్న॥ ఇది అత్యంతాసక్తికిని, వస్త్రపుకుచ్చిళ్లకును, అలకును, చకారమువలన పరంపరకును బేరు.

థ నేమి స్త్రీస చక్రా
న్తే భిత్తిమూలకే, కూప త్రి
కాయాం నా త్వేష భవే
త్తినిశపాదపే. ౧౮౯.

నేమిః-ఇది బండియంచునకును, గోడయడుగునకును, బావియంచునకును బేరైనపుడు ॥సీ॥ నెమ్మిచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు॥పు॥

పరమాత్మా తపో వేదో
బ్రహ్మ బ్రహ్మో௨బ్జజే ద్విజే,
ఋత్విజ్య

బ్రహ్మ-ఇది పరమాత్మకును, తపస్సునకును, వేదమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ బ్రహ్మదేవునికిని, బ్రాహ్మణునికిని, ఋత్విక్కునకును బేరైనపుడు ॥న॥

థ కుజే దైత్యే భౌమో
నా భూభవే త్రిషు. ౧౯౦.
శ్రీమా౯ తిలకవృక్షే௨పి
ధీమా౯ వాచస్పతావపి,

భౌమః-ఇది అంగారకునకును, నరకాసురునకును బేరైనపుడు ॥పు॥భూమియందుఁబుట్టినదానికిఁ బేరగునపుడు॥త్రి॥

శ్రీమా॥న్-పు॥ఇదితిలకవృక్షమునకును,అపిశబ్దమువలన శ్రీమంతునకును బేరు.

ధీమా-॥న్-పు॥ ఇది బృహస్పతికిని, అపిశబ్దమువలన బుద్ధిమంతునికిని, పండితునకును బేరు.

స్వామీ స్కన్దే௨ప్య
థో జాల్మ స్సన్ధే௨నాలో
చ్యకారిణి. నిర్బుద్ధావపి
జిహ్మ స్తు మందే వక్రే
ప్యుభౌ త్రిషు,

స్వామీ-॥న్-పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, అపిశబ్దమువలన నేలేడువానికిని, ధనికునికిని బేరు.

జాల్మః-॥పు॥ ఇది జనునకును, ఆలోచన నేయక కార్యమును జేయువానికిని, బుద్ధిహీనునికిని బేరు.

జిహ్మః-॥త్రి॥ ఇది మందునికిని, వక్రమైనదానికిని బేరు.

ఉభౌ-ఈజాల్మజిహ్మశబ్దములు రెండును, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి మాంతాః.

మాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చయ స్సమూహే ప్రా
·ారే మూలబంధే చ సం
గ్రహే. ౨౯౨
నయో నీతౌ ద్యూతభేదే
తార్క్ష్యో ఽశ్వే గరుడే
థే,
కలినక్షత్రయో స్తిష్యః
స్యా ద్వియం కాల ఘూ
యోః. ౨౯౩
మన్యుః క్రోధే క్రతౌ
ైన్యే
దస్యుః ప్రత్యర్థిచోరయోః,
క్షయో రోగాన్తరే కల్పాన్తే
హే ఽపచయే ఽప్యథ.
నాశే సంశ్లేషణే తౌర్య
ికసామ్యే భవే ల్లయః,
దాయో ధనే విభక్తవ్య
ృద్రవ్యే చ యౌతకే.
౨౯౪
ప్రాయో వయో మృత్యు
ల్య బాహుళ్యానశనేషు
, ప్రాయో ఽవ్యయం చ
హుళ్యే
స్యా దర్య స్స్వామి వై
యోః. ౨౯౬
కక్ష్యా కచ్ఛే వరత్రాయాం
ంచ్యాం గేహప్రకోష్ఠకే,
న్ధ్యా సన్ధా పితృప్ర
ం ప్రతిజ్ఞాసీమయోరపి.
ాయా కాన్తి స్సూర్యజా
ా ప్రతిబింబ మనాతపః,
త్రయీ త్రివేద్యాం త్రిత

చయః - ॥పు॥ ఇది సమూహమునకును, ప్రాకారమునకును, సంసారబంధమునకును, సంగ్రహించుటకును పేరు.

నయః-॥పు॥ ఇది నీతికిని, ద్యూతవిశేషమునకును బేరు.

తార్క్ష్యః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, గరుడునకును, రథమునకును బేరు.

తిష్యః-॥పు॥ ఇది కలియుగమునకును, పుష్యనక్షత్రమునకును బేరు.

ఘియంః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, గుడ్లగూబకును బేరు.

మన్యుః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, యాగమునకును, దైన్యమునకును బేరు.

దస్యుః-॥పు॥ ఇది విరోధికిని, దొంగకును పేరు.

క్షయః-॥పు॥ ఇది రోగభేదమునకును, కల్పాంతమునకును, గృహమునకును, నాశమునకును పేరు.

లయః-॥పు॥ ఇది నాశమునకును, ఆలింగనమునకును, నృత్తగీతవాద్యముల సామ్యమునకును పేరు.

దాయః-॥పు॥ ఇది ధనమునకు, విభాగించుకొనఁదగినపితృద్రవ్యమునకు, వివాహకాలమునందు నల్లునికి మామయిచ్చు వస్తువులకును పేరు.

ప్రాయః - ॥పు॥ ఇది వయస్సునకును, మృత్యువునకును, సమానమగుటకును, బాహుళ్యమునకును, అనశనవ్రతమునకును పేరు. ఈప్రాయశబ్దము బాహుళ్యార్థకమైనపు డవ్యయముం గలదు.

అర్యః-॥పు॥ ఇది ప్రభువునకును, వైశ్యునికిని పేరు.

కక్ష్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది కచ్ఛకును, ఏనుఁగునడుమున గట్టుతోలుమోకునకును, మొలనూలికిని, యింట్లతొట్టికట్టునకును పేరు.

సంధ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది సంధికిని, సాయంకాలమునకును, ప్రతిజ్ఞకును, ఎల్లకును బేరు.

ఛాయా-॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, సూర్యునిభార్యకును, ప్రతిబింబమునకును, నీడకును బేరు.

త్రయీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వేదత్రయమునకును, మూఁడింటికిని బేరు.

యే వ్రజ్యా వర్గే సతా
మపి. ఆ॰ా

క్రియా తు చేష్టాకరణసం
ప్రధారణకర్మసు, శిక్షారం
భోపాయ పూజా చికిత్సా
నిష్కృతి ష్వపి. ఆ॰॰

శబ్దగుమ్ఫేఽపి శయ్యాస్యా
త్కన్యారాశ్యన్తరేఽపిచ,

వీర్యం పరాక్రమే శుక్రే
ద్రవ్యంవిత్తేగుణాశ్రయే.
300

గుహ్యం రహ స్యుపస్థే చ

పయః పానీయదుగ్ధయోః,
వయః పక్షిణి బాల్యాదౌ
వత్సరే యౌవనేఽపిచ.

మాల్యం పుష్పే పుష్ప
దామ్ని

మూల్యం వేతనవస్త్ర
యోః,

చైత్య మాయతనే బుద్ధే
డిమ్బే చోద్దేశపాదపే.

కాంస్యం వాద్యాన్తరే
పానపాత్రే తైజసవస్తుని,

నాట్యంతౌర్యత్రికేనృత్తేఽ
ప్యాజ్యం శ్రీవాససర్పి
షోః. 303

శ్లోకే పద్యం స్త్రియాం

వ్రజ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది సజ్జనుల సమూహమునకును,అపిశబ్దమువలన భిక్షార్థమై పలుమాఱుదిరుగుటకును పేరు.

క్రియా-॥స్త్రీ॥ ఇది బుద్ధిపూర్వకవ్యాపారమునకును, వ్యవహారమునందు నిశ్చయముబుట్టించు లిఖితసాక్ష్యాదులకును, వ్యాపారమునకును, శిక్షకును, ఉద్యోగమునకును, ఉపాయమునకును, పూజకును, చికిత్సకును, ప్రాయశ్చిత్తమునకును, అపిశబ్దమువలన ధాత్వర్థమునకును పేరు. [పాన్పునకును పేరు.

శయ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది శబ్దములఁగూర్చుటకును, అపిశబ్దమువలన

కన్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది రాశిభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన ఋతువుగానిపడుచునకును పేరు.

వీర్యమ్-॥న॥ ఇది పరాక్రమమునకును, రేతస్సునకును పేరు.

ద్రవ్యమ్-॥న॥ ఇది ధనమునకును, రూపాదిగుణముల కాశ్రయమైనవస్తువులకును పేరు.

గుహ్యమ్-ఇది రహస్యమునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవములకు పేరైనపుడు ॥న॥ చకారమువలన దాఁచేటికిని పేరు.

పయః-॥స్-న॥ ఇది ఉదకమునకును, పాలకును పేరు.

వయః-॥స్-॥ ఇది పక్షికిని, బాల్యము మొదలైన వయస్సులకును, సంవత్సరమునకును, యౌవనమునకును పేరు.

మాల్యమ్-॥న॥ ఇది పుష్పమునకును, పుష్పహారమునకును పేరు.

మూల్యమ్-॥న॥ ఇది కూలికిని, వస్త్రమునకును పేరు.

చైత్యమ్-॥న॥ ఇది యజ్ఞశాలకును, పక్షాంతరమున బౌద్ధాయమునకును, బుద్ధదేవునకును, శివునకును, రచ్చమ్రానికిని పేరు.

కాంస్యమ్-॥న॥ఇది వాద్యభేదమునకును, పాత్రమునకును లోహవస్తువునకును పేరు. [మునకును పేరు

నాట్యమ్-॥న॥ఇది నృత్తగీతవాద్యములకుమూఁటికిని, నృ

ఆజ్యమ్-॥న॥ ఇది సరళదేవదారుబంకకును, నేతికిఁ పేరు.

పద్యమ్-ఇది శ్లోకమునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ మార్గమున

కావ్యం గ్రంథే కవౌ పుమాన్,

కావ్యమ్ - ఇది గ్రంథమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ శుక్రునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

గవ్యూతా వపి గవ్యాస్యా న్న ద్వయో ర్ద్రవ్యజాయయోః. ౩౦౪

గవ్యా - ఇది రెండుక్రోసులదూరమునకును, అపిశబ్దమువలన గోసమూహమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గోవుల పాలు పెరుఁగు మొదలైన ద్రవ్యమునకును, భార్యకును బేరగునపుడు ॥న॥

రూప్యం స్యా దాహత స్వర్ణే రజతే తద్విభూషణే, సురూపే త్రిషు

రూప్యమ్ - ఇది కరిగిపోసినబంగారునకును, వెండికిని, ఆ వెండిసొమ్మునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అందమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పూజ్య స్తు త్రి ష్వర్చ్యే శ్వశురే పుమాన్. ౩౦౫

పూజ్యః - ఇది పూజ్యునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ కన్యనిచ్చిన మామకు పేరగునపుడు ॥పు॥

స్యా త్తథ్యే శపథే సత్యం లోకే నా త్రి ష్వృతాన్వితే,

సత్యమ్ - ఇది యథార్థమునకు, శపథమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ సత్యలోకమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ సత్యవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

యయు ర్నాశ్వే ఽశ్వమేధీయే దీర్ఘ యష్ట్యాం త్వయం స్త్రియామ్. ౩౦౬

యయుః-ఇది అశ్వమేధయాగమునకుఁ దగిన గుఱ్ఱమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ పొడవైనకఱ్ఱకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

ఋషితీర్థే భవేత్కాయం కాయో దేహ సమూహయోః, కుదేవతాయాం త్రిష్వేష

కాయమ్-ఇది చిటికెనవ్రేలు దర్భవ్రేల్లనడుమ విడువవలయు. ఋషిసంబంధమైన తీర్థమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దేహమునకును, సమూహమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ కుత్సితదేవతకును, ప్రియమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జయస్తు విజయే పుమాన్. ౩౦౭. జయా తు పథ్యా తర్కారీతిథిభేద ఉమాసఖీ,

జయః-ఇది జయమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కరకచెట్టునకు, తక్కిలిచెట్టునకును, జయతిథికిని, పార్వతీదేవి చెలికత్తెకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

వన్యా వనసమూహే స్యా ద్వన్యం త్రిషు వనోద్భవే. ౩౦౮

వన్యా - ఇది వనసమూహమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వనమునఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఏకత్వాదౌ విచారే చ సఙ్ఖ్యా సఙ్ఖ్యం తు సంయుగే,

సంఖ్యా-ఇది ఒకటిమొదలైన లెక్కకును, ప్రమాణముచేత నర్థమును పరీక్షించుటకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ యుద్ధమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

ఆ స్త్రీమధ్యంసమే న్యాయ్యే ఽప్యవకాశావలగ్నయోః,

మధ్యమ్-॥పు॥ ఇది సమభాగమునకును, న్యాయముగలదానికిని, మధ్యప్రదేశమునకును, నడుమునకును నామము.

త్రిషు సాధ్యం సాధనీ

సాధ్యమ్-ఇది సాధింపఁదగినదానికిఁ బేరగునపుడు॥త్రి॥ సాధ్య

మే నా యోగే గణదైవతే,

నామయోగమునకును, గణదేవతకును పేరగునపుడు ॥పు॥

హృద్యం హృదో హితే హృజ్జే హృత్ప్రియే చ త్రిలిఙ్గకమ్. ౩౧౦. వశ్యకృద్వేదమన్త్రే తు హృద్యో హృద్యం విలేపనే,

హృద్యమ్-ఇది హృదయమున కిష్టమైనదానికిని, హృదయమునఁ బుట్టినదానికిని, మనస్సునకును సంతోషకరమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ వశ్యకరమైన వేదమంత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ గంధాదిలేపనద్రవ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సౌమ్యః పుమాన్ బుధే విప్రే త్రిషు స్యాత్సోమదైవతే. రమ్యేఽనుగ్రే చ

సౌమ్యః-ఇది బుధునికిని, బ్రాహ్మణునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ సోమదేవతాకమైన హవిస్సూక్తములకును, రమ్యమైనదానికిని, ఉగ్రముకానిదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

జన్యస్తు రథ్యాకలహయుద్ధయోః, జన్యా మాతా పితా జన్యస్త్రిషు తూత్పాద్యనీచయోః. ౩౧౨. జామాతృభృత్యాం నవోఢాయాం జన్యా స్స్నిగ్ధా వరస్యయే,

జన్యమ్-ఇది వీథిజగడమునకును, యుద్ధమునకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ తల్లికిఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥ తండ్రికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ పుట్టింపఁదగినదానికిని, నీచునికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ జాతికిని, కూలికిని, క్రొత్తపెండ్లికూఁతునకును, పెండ్లికొడుకుయొక్క చెలికాండ్రకును పేరగునపుడు ॥పు॥

అశ్లీలే సురతే గ్రామ్యం గ్రామ్యః పల్లిభవే జనే.

గ్రామ్యమ్-ఇది పామరజనవాక్యమునకును, సురతమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ పల్లెయందు బుట్టినజనులకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

రథ్యా రథౌఘే విశిఖే రథ్యస్తు రథవోఢరి,

రథ్యా-ఇది రథసమూహమునకును, గ్రామమునందు ప్రధానమైన రచ్చమిట్టకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ రథమును వహించు గుఱ్ఱము మొదలయినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

హరీతక్యాం తు పథ్యా స్యాద్ధితే పథ్యం త్రిలిఙ్గకమ్. ౩౧౪

పథ్యా-ఇది కరకచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు ॥సీ॥ శరీరమునకు హితమైనదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

కర్మావబోధకే గృహ్యమయం స్వవశగే త్రిషు, గృహ్యం శాఖాపురం గృహ్యా గృహాసక్తా మృగాః ఖగాః. ౩౧౫

గృహ్యమ్-ఇది కర్మబోధకగ్రంథమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ వశ్యునికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ రాజధానికన్న వేఱుగా సమీపమునఁ గట్టఁబడియున్న పట్టణమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ పెంపుడు మృగములకును, పక్షులకును పేరగునపుడు ॥పు॥

సహ్యోఽద్రౌ సహ్యమారోగ్యం సోఢవ్యే త్వేష వాచ్యవత్,

సహ్యః-ఇది పర్వతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఆరోగ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ సహింపఁదగినదానికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

యోగ్యం క్లీబేఽపూపమా
న చన్ద్రనాభ్యాస వాచకమ్.
త్రిష్వీశోపాయవచ్ఛక్తయో
గార్హే ష్వవ్యయం త్రిషు,
ధర్మామ్బు పుష్పస్వర్ణేషు
పుణ్యం ధర్మవతి త్రిషు.
త్రిషు చోద్యం చోదనా
ర్హే క్లీబే తు ప్రశ్నచిత్ర
యోః,
ధిష్ణ్యః శుక్రానలే ధిష్ణ్య
మృక్షే స్థానే గృహేఽబలే.
భవ్యం సత్యే శుభే క్లీబం
త్రిషుస్యాద్యోగ్య భావినోః,
సేవ్యం త్రిలిఙ్గం సేవార్హే
క్లీబే తు స్యా దుశీరకే.
ఇభ్యా కరేణ్వాం త్రిస్స్వాఢ్యే
భృత్యో దాసే భృతా
స్త్రియాం,
కృత్రిమాఽల్పనదీకుల్యా
ప్రణాళ్యాఙ్చ కులోద్భవే.
కుల్య స్త్రీష్వస్థి కుల్య స్స్యా
దథ కల్య మహర్ముఖే,
కల్యా కల్యాణవాచి స్యా
త్త్రిషు నీరోగ దక్షయోః.
శల్యం వంశశలాకాయాం
శఙ్కౌ తోమరయో రపి, శ
ల్యః కశ్చిన్మహీపాలశ్శ్వావి
న్మదనపాదపః. ౩.౨౧
ఆస్యం వక్త్రే వక్త్రబిలే
క్లీబే వక్త్రభవే త్రిషు,

యోగ్యమ్-ఇది భక్ష్యమునకును, వాహనమునకును, చందనమునకును, అభ్యాసమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ నేర్పరికిని, ఉపాయవంతునకును, సమర్థునకును, యోగాభ్యాసమునకుఁ దగినవానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

పుణ్యమ్-ఇది ధర్మమునకును, ఉదకమునకును, పుష్పమునకును, బంగారునకును బేరగునపుడు ॥న॥ ధర్మవంతునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

చోద్యమ్-ఇది ప్రేరేపింపఁదగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ ప్రశ్నకును, ఆశ్చర్యమునకును బేరైనపుడు ॥న॥

ధిష్ణ్యః-ఇది శుక్రునకును, అగ్నికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ నక్షత్రమునకును, స్థానమునకును, గృహమునకును, బలమునకును బేరైనపుడు ॥న॥

భవ్యః-ఇది సత్యమునకును, శుభమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ యోగ్యమైనదానికిని, ముందుకలుగబోవుదానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

సేవ్యః-ఇది సేవింపఁదగినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ వట్టివేరునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఇభ్యా-ఇది స్త్రీగజమునకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ధనవంతునికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

భృత్యః-ఇది దాసునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ కూలికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుల్యా-ఇది త్రవ్వఁబడిన కొంచెపుకాలువకును, జలదారికిని బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ సత్కులమునఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఎముకకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

కల్యమ్-ఇది ప్రాతఃకాలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ శుభవాక్కునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ రోగహీనునికిని, నేర్పరికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

శల్యమ్ - ఇది వెదురుతూలికపుల్లకును, మేకునకును, నేజాయను నాయుధమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ శల్యుఁడను రాజునకును, ఏదుపందికిని, మంగచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఆస్యమ్-ఇది ముఖమునకును, నోటికిని బేరగునపుడు ॥న॥ ముఖమునఁ బుట్టినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

అశ్వమధ్యం సురా క
ం కశ్యా స్త్రీషు కశా
కే. 3౨3

కశ్యమ్-ఇది గుఱ్ఱముయొక్క నడుమునకును, కల్లునకును బేరగునపుడు ॥న॥ అపరాధమువలన చబుకుదెబ్బలకుఁ దగిన వానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

దూష్యం పటగృహం
ష్యా కక్ష్యా నింద్యే
యం త్రిషు,

దూష్యమ్-ఇది గుడారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఏనుఁగు నడుమునఁగట్టు తోలుమోకునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ నిందింపఁ దగినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

శరవ్య సంఖ్యా వ్యా జేషు
ష్యం దృశ్యే త్వయం త్రిషు.

లక్ష్యమ్ - ఇది గురికిని, లెక్కకును, ఱెక్కలకును బేరగునపుడు ॥న॥ అగపడుదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఇజ్యా స్త్రీ యాగ దా
ర్చా సంగే ష్విజ్యో
హస్పతౌ,

ఇజ్యా-ఇది యాగమునకును, దానమునకును, పూజకును, సంబంధమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥ బృహస్పతికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

గౌర్యా మర్యా త్రిషు
షు కులీన న్యాయ్యసా
షు. 3౨౫

ఆర్యాః-ఇది పార్వతికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ సత్కులమునఁ బుట్టినవానికిని, న్యాయముఁ దెలిసినవానికిని, సజ్జనునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కృత్యం కార్యే దేవతా
ం కృత్యా స్త్రీ కుపితే
షు,

కృత్యమ్-ఇది కార్యమునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ కోపమును బొందినవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

పున రర్థేఽవ్యయం భూ
గా భూయాన్ బహు
కే త్రిషు. 3౨౬

భూయః-ఇది మఱల నను నర్థమున ॥అ॥ విస్తారమను నర్థమున ॥త్రి॥ భూయాన్ ॥పు॥ భూయసీ ॥సీ॥ భూయః ॥న్-న॥

ఆద్య ఆదిభవే ముఖ్యే
క్ష్యే చాపి త్రిలిఙ్గకమ్,
పూర్వేఽప్యాద్యా విధా
దా వుత్తరే వాచ్యలిఙ్గ
ః. 3౨౭

ఆద్యః - ॥త్రి॥ ఇది ముందుపుట్టినవానికిని, ముఖ్యునికిని, భక్ష్యవిశేషమునకును నామము.

ఆద్యః - ఇది బ్రహ్మ మొదలైనపూర్వికులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఈ ఆద్యశబ్దము ఉత్తరపదమైనపుడు విశేష్యలింగము. ఉదాహరణము. ఇంద్రాద్యాః దేవాః, శబ్దాద్యాః స్త్రియః:—'ఇత్యాదులు.'

అర్థ్యో భవే దాత్మవతి
రణీయార్థ యుక్తయోః,
అర్ఘ్యాయు క్ష్ణ్తే చార్ఘ
ర్ఘ్యోఽ
న్యో భిన్నతుల్యయోః.

అర్థ్యః-॥పు॥ ఇది బుద్ధిమంతునికిని, ప్రార్థింపఁదగినదానికిని, అర్థముతోఁగూడినదానికిని నామము.

అర్ఘ్యః-॥పు॥ ఇది పూజార్థమైయుండినదానికిని, పూజింపఁదగినదానికిని నామము.

అన్యః-॥పు॥ ఇది వేఱైనదానికిని, సమానమైనదానికిని పేరు.

వామదక్షిణయో స్సవ్య
మన్త్యోఽన్త్యజ కనిష్ఠ
యోః,
సభ్య స్సామాజికే సాధౌ
జాత్య శ్శ్రేష్ఠకులీనయోః.
లభ్యౌ తు న్యాయ్యలబ్ధవ్యౌ
నిత్యౌ సతతశాశ్వతౌ,
గర్హ్యేఽపి యాప్యో
జ్యాయాంసో వృద్ధశస్త
వరాగ్రజాః. ౩౩౦

సవ్యమ్-॥సీ॥ ఇది ఎడమప్రక్కకును, కుడిప్రక్కకును పేరు.

అంత్యః-॥పు॥ ఇది అంత్యజాతికిని, కనిష్ఠునకును నామము.

సభ్యః-॥పు॥ ఇది సభికునకును, సజ్జనునకును పేరు.

జాత్యః-॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునకును, సత్కులమునఁ బుట్టిన వానికిఁ బేరు.

లభ్యః-॥పు॥ ఇది న్యాయముతోఁ గూడినదానికిని, పొందఁదగినదానికి నామము.

నిత్యః-॥పు॥ ఇది ఎడతెగనిదానికిని, నాశములేనిదానికిని పేరు.

యాప్యః-॥పు॥ ఇది నిందకు నామము.

జ్యాయాన్-॥న్-పు॥ ఇది వృద్ధునికిని, ప్రశస్తునికిని, శ్రేష్ఠునకును, అన్నకును నామము.

ఇతి యాన్తాః.

యాన్తపదవర్గము ముగిసెను.

కరో వర్షోపలే పాణౌ
శుణ్డాయాం కిరణే బలౌ,
నరో మను ష్యార్జునయో
ర్భరో ఽతిశయ భార
యోః. ౩౩౧

కరః-॥పు॥ ఇది వడగండ్లకును, హస్తమునకును, ఏనుఁగు తొండమునకును, కాంతికిని, కప్పమునకును నామము.

నరః-॥పు॥ ఇది మనుష్యునికిని, అర్జునునకును నామము.

భరః-॥పు॥ ఇది అతిశయమునకును, భారమునకును పేరు.

నాసావాయు ప్రాణి రవ
షడ్జోదాత్తాయ స్స్వరాః,
క్షురస్తు ఛేదనద్రవ్యే
గోక్షురే కోకిలాక్షకే. ౩౩౨
చారస్స్పశే ప్రియాళౌ చ

స్వరః-॥పు॥ ఇది ముక్కునఁబుట్టు నూపిరికిని, జంతువుల ధ్వనికిని, షడ్జాది స్వరములకును, ఉదాత్తాదులకును నామము.

క్షురః-॥పు॥ ఇది పిల్లకత్తికిని, పల్లేరుచెట్టునకును, గోలిమిడి చెట్టునకును నామము.

చారః-॥పు॥ ఇది వేగులవానికిని, మొరటచెట్టునకును పేరు.

ఖురః కోలదళే శఫే,
వార స్సూర్యాది దివసే
బృందావసరయో రపి. ౩౩౩
భారో భరే వివర్ధే చ
పలానాం ద్విసహస్రకే
క్షారస్తు లవణే కాచే ర

ఖురః-॥పు॥ ఇది రేఁగాకునకును, పశువులగొరిసెకును పేరు.

వారః-॥పు॥ ఇది భానుసోమాదివారములకును, సమూహమునకును, అవసరమునకును నామము.

భారః-॥పు॥ ఇది బరువునకును, కావడికిని, ౨౦౦౦ పలముల యెత్తునకును నామములు.

క్షారః-॥పు॥ ఇది ఉప్పునకును, గాజునకును, రసవిశేషమున

సభేదే చ భస్మని. ౩౩౪	కును, భస్మమునకును నామము.
వృత్రోఽరి ధ్వాంత దైత్యేషు	వృత్రః-॥పు॥ ఇది శత్రువునకును, చీఁకటికిని, వృత్రాసురునకును నామము.
శక్రః కుటజ వజ్రిణోః,	శక్రః-॥పు॥ ఇది కొడిసెచెట్టునకును, ఇంద్రునికిని పేరు.
మంత్రో గూఢోక్తి వేదాంశౌ	మంత్రః-॥పు॥ ఇది రహస్యాలోచనమునకును, గాయత్ర్యాది వేదమంత్రములకును నామము.
యూపాంశే కులిశే స్వరుః. ౩౩౫	స్వరుః-॥పు॥ ఇది యూపస్తంభపుతునుకకును, వజ్రాయుధమునకును నామము.
కారు శ్శిల్పి ర్విశ్వకర్మా	కారుః-॥పు॥ ఇది శిల్పికిని, విశ్వకర్మకును నామము.
సురమారుతయో ర్మరుత్,	మరుత్-॥పు॥ ఇది దేవతకును, వాయువునకును నామము.
మరు ర్ధన్వని శైలే చ	మరుః-॥పు॥ ఇది నిర్జలభూమికిని, పర్వతమునకును నామము.
స్థాలీ హ వ్యాన్నయో శ్చరుః. ౩౩౬	చరుః-॥పు॥ ఇది స్థాలీపాకముచేసిన హవిస్సునకును, అన్నమునకును నామము.
అద్రయో ద్రుమశైలార్కాః	అద్రిః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, పర్వతమునకును, సూర్యునికిని నామము.
స్యా దంఘ్రిః పాద బుధ్నయోః,	అంఘ్రిః-॥పు॥ ఇది పాదమునకును, చెట్టుమొదటికిని పేరు.
ఐంద్రః కాకాసురేఽపి స్యా జ్జయన్తార్జునయో రపి.	ఐంద్రః -॥పు॥ ఇది కాకాసురునకును, జయంతునికిని, అర్జునునకును నామము.
దంష్ట్రీ సదంష్ట్రగ్రాహేఽహౌ శార్దూలే మూషికే కిటౌ,	దంష్ట్రిన్ -॥పు॥ ఇది లతాకారముగాఁ జుట్టుకొని ప్రాణిహింసచేయు పెద్దమత్స్యమునకును, సర్పమునకును, పెద్దపులికిని, పందికొక్కునకును, అడవిపందికిని నామము.
చక్రీ విష్ణౌ కులాలేఽహౌ	చక్రీ-॥న్-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, కుమ్మరవానికిని, సర్పమునకును నామము.
పత్త్రీ శ్యేనేషు పక్షిషు.	పత్త్రీ-॥న్-పు॥ ఇది డేగకును, బాణమునకును, పక్షికిని పేరు.
సమ్రాజో ఽగ్నీన్ద్రవిష్ణ్వర్కా యశ్చ స్యా న్మండలేశ్వరః, రాజసూయేన యే నేష్టం రాజ్ఞ శ్శాస్తా జ్ఞయా చ యః. ౩౩౭	సమ్రాట్-॥జ్-పు॥ ఇది అగ్నికిని, ఇంద్రునకును, విష్ణువునకును, సూర్యునికిని, మండలాధిపతికిని, రాజసూయయాగము చేసినవానికిని, ఆజ్ఞతప్పక రాజ్యమునందలి యితరరాజుల శిక్షించురాజునకును పేరు. 'సమ్యక్ రాజత ఇతి సమ్రాట్' ఇది జకారాంతము.
ఇన్ద్రో వృషాశ్మ శక్రార్కాః	ఇంద్రః-॥పు॥ ఇది ఇంద్రనీలమణికిని, ఇంద్రునికిని, సూర్యునికిని నామము.

ఖరా రుద్రాగ్నిగర్దభాః,

ఖరః-॥పు॥ ఇది రుద్రునికిని, అగ్నికిని, గాడిదెకును నామము.

పుండ్రో దేశేక్షు తిలక
భేదే క్రిమ్యతిముక్తయోః ౩౮౦

పుండ్రః - ॥పు॥ ఇది దేశభేదమునకును, చెఱుకుయొక్క విశేషమునకును, తిలకభేదమునకును, పురుగునకును, పువ్వుల గురివిందకును నామము.

ధారా పూః కాపి సేనా
గ్రం పతదంబ్వాదిసన్తతిః,
ఖడ్గాదినిశితప్రాంతే తురంగ
గతిపంచకే. ౩౮౧

ధారా-॥స్త్రీ॥ ఇది ధారానగరమునకును, సేనాముఖభాగమునకును, పడుచున్న యుదకాదిధారకును, ఖడ్గము మొదలయిన యాయుధముల వాదరకును, గుఱ్ఱము యొక్క ఆస్కందితధౌరితకరేచితవల్గితప్లుతములను పంచధారలకును నామము.

ఇరా సురాంబు వాగ్భూ
షు

ఇరా-॥స్త్రీ॥ ఇది కల్లునకును, ఉదకమునకును, వాక్కునకును, భూమికిని నామము.

ఋతువత్సరయోశ్శరత్,

శరత్-॥ద్-స్త్రీ॥ఇదిశరదృతువునకును,సంవత్సరమునకును పేరు.

ఉపమాతా చ ధాత్రీ స్యా
ద్భూమి రామలకీ చ సా.

ధాత్రీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది దాదికిని, భూమికిని, నెల్లిచెట్టునకును నామము.

తరి ర్దశాయాం నావి స్యా
ద్వస్త్రాదీనాం చ పేటికే,

తరిః-॥స్త్రీ॥ ఇది బద్దెకును, ఓడకును, వస్త్రాదులునుంచు పెట్టెకును నామము.

తన్ద్రీ తన్ద్రే త్యుభౌ శబ్దౌ
స్యాతాం నిద్రా ప్రమీల
యోః. ౩౮౩

తంద్రీ-తంద్రా ॥స్త్రీ॥ ఈ రెండుశబ్దములును నిద్రకును, ఒడలెఱుంగకయుండుటకును నామము.

వీరుధా గుల్మ గుల్మిన్యా

వీరుత్-॥ధ్-స్త్రీ॥ ఇది వేళ్లుమొదలుకొని యాకులు తఱుచుగాఁగల చెట్టునకును, పొదలకును నామము. కొమ్మలయందలి యాకులయొక్క సమూహముతోఁ గూడిన ద్రాక్షాతాంబూలవల్ల్యాదులనియుఁ గొంద అందురు. [బేఱైనపుడు ॥పు॥

గీర్ణా స్త్రీనాఽచలే గిరిః,

గిరిః-ఇది మ్రింగుబడు బేఱైనపుడు ॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకును

తద్రూర్ద్రోణిశ్లవేదర్యాం

తద్రూః-॥స్త్రీ॥ ఇది దోనెకును, గరిటెకును నామము.

యాత్రా గత్యాం చ యా
పనే. ౩౮౪

యాత్రా-॥స్త్రీ॥ ఇది గమనమునకును, భోజనము మొదలగువర్తనలకును నామము.

ద్వారం తు ద్వా ర్యుపా
యే చ

ద్వారమ్-॥న॥ ఇది ద్వారమునకును, ఉపాయమునకును బేరు.

క్షీరం స్యాన్నీరదుగ్ధయోః,

క్షీరమ్-॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, పాలకును నామము.

అగ్రం పురశ్శిఖామాన శ్రే
ష్ఠాధికఫలాదిషు. ౩౮౫

అగ్రమ్-॥న॥ ఇది ముందునకును, శిఖకును, మానమునకును, శ్రేష్ఠమునకును, అధికఫలములకును, ఆదిశబ్దమువలన ౪ గ్రాసముల ప్రమాణముగల భిక్షకును నామము.

కృచ్ఛ్రం సాన్తపనాదౌ చ
కష్టే దుఃఖైనసో రపి,

కృచ్ఛ్రమ్ - ఇది సాంతపనము మొదలైన వ్రతములకును, కష్టమునకును, దుఃఖమునకును, పాపమునకును నామము.

నభ స్స్వర్గాంబుదే ష్వభ్ర

అభ్రమ్-॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, స్వర్గమునకును, మేఘమునకును నామము.

మురసీ శ్రేష్ఠపక్షసీ.

ఉరః-॥స్-న॥ ఇది శ్రేష్ఠునకును, ఱొమ్మునకును నామము.

సరసీ జలకాసారౌ

సరః-॥స్-న॥ ఇది ఉదకమునకును, కొలనికిని నామము.

తరసీ బలరంహసీ,

తరః-॥స్-న॥ ఇది బలమునకును, వేగమునకును పేరు.

శిరః ప్రధానే సేనాగ్రే
ద్రుమాద్యగ్రేషు మస్తకే.

శిరః-॥స్-న॥ ఇది ప్రధానమునకును, సేనాగ్రమునకును, వృక్షము మొదలైనవానితుదకును, శిరస్సునకును నామము.

గాత్రం ప్రతీకేదన్త్యగ్ర
జంఘాభాగే వపుష్యపి,

గాత్రమ్-॥న॥ ఇది ఒడలికిని, ఏనుఁగుయొక్క ముందుమోఁకాలి క్రిందిప్రక్కకును, ఆయేనుఁగుశరీరమునకును నామము.

పత్రం పర్ణే వాహనే చ
ఛురికా గరుతో రపి. ౩౮౦

పత్రమ్-॥న॥ ఇది ఆకునకును, వాహనమునకును, పిల్లికత్తికిని, ఱెక్కలకును నామము.

సీర సూకరవక్త్రాగ్రం పో
త్రం

పోత్రమ్-॥న॥ ఇది నాఁగేటిమొనకును, పందిమూఁతికిని పేరు.

పాత్రస్తు భాజనే, తీరద్వ
యాన్తరే యోగ్యే ద్రవిణే
రాజమంత్రిణి. ౩౮౯

పాత్రమ్-॥న॥ ఇది భోజనపాత్రమునకును, నద్యాదులయొక్కయిరుగడలనడిమికిని, యోగ్యునకును, ధనమునకును, రాజుయొక్కమంత్రికిని నామము.

సత్రం యజ్ఞే యజ్ఞభేదే
సదాదానే వనేఽంశుకే,

సత్రమ్-॥న॥ ఇది యజ్ఞసామాన్యమునకును, సత్రయాగమునకును, ఎడతెగనియీవికిని, వనమునకును, వస్త్రమునకును నామము.

సూత్రంతు సూచన గ్రంథ
భేదే తంతువ్యవస్థయోః.

సూత్రమ్-॥న॥ ఇది అర్థగౌరవముగల సూచనరూపమైన గ్రంథవిశేషమునకును, దారమునకును, మర్యాదకును నామము.

నేత్రం వస్త్రేఽక్ష్ణి వైశాఖ
గుణ భూరుహమూలయోః,

నేత్రమ్-॥న॥ ఇది వస్త్రమునకును, నేత్రమునకును, కవ్వపుత్రాటికిని, చెట్టుయొక్కమొదటికిని నామము.

క్షేత్రం భార్యాంగకే దా
ర పుణ్య భూగృహ యోనిషు.
౩౯౦

క్షేత్రమ్-॥న॥ ఇది భార్యకును, ఒడలికిని, మడికిని, పుణ్యభూమికిని, గృహమునకును, యోనికిని నామము.

గ్రంథ శాసనయోశ్శా
స్త్రం

శాస్త్రమ్-॥న॥ ఇది తర్కవ్యాకరణాదిగ్రంథములకును, ఆజ్ఞకును నామము.

శస్త్ర మాయుధ లోహ
యోః,

శస్త్రమ్-॥న॥ ఇది ఆయుధమునకును, లోహమునకును పేరు.

ఛిద్రం రంధ్రే భూషణేచ
వక్త్రం వృత్తాన్తరేఽపి చ.
3౹౫౭

ఛిద్రమ్-॥న॥ ఇది రంధ్రమునకును, భూషణమునకును పేరు.
వక్త్రమ్-॥న॥ ఇది పద్యభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన ముఖమునకును పేరు.

రన్ధ్రంతుద్విషతాంమృగ్య
దోషే ద్వారసురఙ్గయోః,

రంధ్రమ్-॥న॥ ఇది శత్రువులచే వెదుకఁదగినదోషమునకును, ద్వారమునకును, సురంగమునకును పేరు.

అరన్తు శీఘ్రే చక్రాంగే
శీఘ్రగామిని తు త్రిషు.

అరమ్-ఇది శీఘ్రమునకును, బండికంటియాకులకును పేరైనపుడు ॥న॥ శీఘ్రగమనము గలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

శ్రేష్ఠాన్య దూర జ్యేష్ఠేషు
పర స్సాఽభిధ్వాచ్యలిఙ్గకః'
పరోఽరిః పరమాత్మా చ కే
వలే పర మవ్యయమ్. 3౹౫౮

పరః-ఇది శ్రేష్ఠునికిని, అన్యునికిని, దూరగతునకును, జ్యేష్ఠునకును పేరైనపుడు విశేష్యలింగము. శత్రువునకును, పరమాత్మకును పేరైనపుడు ॥పు॥ తోడులేనిదానికి పేరైనపుడు 'పరమ్' అని యవ్యయము.

దేవప్రసాదే వరణే జా
మాతరి వరః పుమాన్, క్లీబే
తు కుఙ్కుమే శ్రేష్ఠే త్రి
ష్విష్టేఽత్వవ్యయం వరమ్,

వరః - ఇది దేవప్రసాదమునకును, వరించుటకును, అల్లునికి పేరైనపుడు ॥పు॥ కుంకుమకు పేరైనపుడు ॥న॥ శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఇష్టమునకు పేరైనపుడు 'వరమ్' అని యవ్యయము.

శరో దధ్యాద్యగ్రసారే
బాణే కాణ్డే తృణాంతరే,
శర మమ్బుని

శరః-ఇది పెరుగు గంజి మొదలైనవాని మీఁగడకును, బాణమునకును, దండమునకును, రెల్లునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

దూతే తు చరో నా జఙ్గ
మే త్రిషు. 3౹౫౯

చరః-ఇది దూతకు పేరైనపుడు ॥పు॥ సంచరించుమనుష్యాదులకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

దరోఽస్త్రీ శఙ్ఖభయయో
ర్గర్తేఽపిచ గుహాదరీ, దరం
త్వవ్యయ మల్పార్థే

దరః-ఇది శంఖమునకును, భయమునకును, పల్లమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గుహకు పేరగునపుడు, దరీ ॥స్త్రీ॥ అల్పార్థమునందు 'దరమ్' అని యవ్యయము.

గుగ్గులౌ తు పురఃపుమాన్.
3౹౬౦. గృహే పరిగ్రహే
దేహే నగరే చ పురం పురీ,

పురః - ఇది గుగ్గిలచెట్టునకు పేరైనపుడు ॥న॥ గృహమునకును, పరిగ్రహమునకును, దేహమునకును, పట్టణమునకును పేరైనపుడు, పురం ॥న॥ పురీ ॥స్త్రీ॥

పురోఽగ్రే పూర్వకాలే
తు పురా స్యా దవ్యయం
ద్వయం. 3౹౬౧

పురః-(స్) ఇది అగ్రభాగమునకును, పురా = పూర్వకాలమునకును పేరు. ఈరెండు నవ్యయములు.

సురో దేవే

సురః ॥పు॥ ఇది దేవునికి పేరు.

సురా మద్యే

సురా-॥స్త్రీ॥ ఇది మద్యమునకు పేరు.

ధర శ్శైలే ధరా భువి,

ధరః-ఇది పర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ భూమికి పేరై[నపుడు ॥స్త్రీ॥

కారో వధే బలే యత్నే

కారః-ఇది వధకును, బలమునకును, యత్నమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కారా స్యాద్బన్ధనాలయే.

కారా-ఇది బంధనగృహమునకును పేరైనపుడు ॥సీ॥

వారీ స్త్రీదన్తినాం పాదరజ్జ్వాం సృణిగుణే క్వచిత్,

వారీ-॥సీ॥ ఇది ఏనుఁగుల కాలిగొలుసునకును, అంకుశమున గట్టు త్రాటికిని పేరు.

పారీ పాత్ర్యాం

పారీ-॥సీ॥ ఇది పాత్రకు పేరు.

పరతటే పార

పారమ్-॥న॥ ఇది నదీసముద్రాదులయొక్క యావలిగట్టునకును పేరు.

మారస్తు భూసుతే. ౩౬౦

ఆరః-॥పు॥ ఇది అంగారకునకు పేరు.

ఆరా చర్మప్రభేదిన్యాం

ఆరా-॥సీ॥ ఇది చర్మముకుట్టు నాయుధమునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

మిత్రం సుహృదినారవౌ,

మిత్రమ్-ఇది స్నేహితునకు పేరగునపుడు ॥న॥ సూర్యునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

తారోఽత్యుచ్చైస్స్వరే ముక్తా విశుద్ధే శుద్ధమౌక్తికే. ౩౬౧. తరణౌ చాథ తారా స్యాత్సుగ్రీవ గురుయోషితోః, కనీనికర్క్షయో స్త్వేష ద్వయోస్తారం తురూప్యకే.

తారః-ఇది మిక్కిలి గొప్పధ్వనికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ముత్యములశుద్ధికిని, స్వచ్ఛమైన ముత్యమునకును, సూర్యునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ సుగ్రీవ బృహస్పతుల భార్యలకు పేరగునపుడు ॥సీ॥ కంటి నల్లగుడ్డునకును, నక్షత్రమునకును పేరైనపుడు ॥ప్స॥ ముద్రవేయఁబడిన వెండి బంగారములకు పేరగునపుడు ॥న॥

మారో నా మరణే కామే

మారః-॥పు॥ ఇది మరణమునకును, మన్మథునికిని పేరు.

మారీ చణ్డ్యాం జనక్షయే,

మారీ ॥సీ॥ ఇది కోపవతికిని, జనక్షయమునకును పేరు.

ముక్తాళ్యాం హారణే హారో హారసమ్బన్ధిని త్రిషు.

హారః-ఇది ముత్యములహారమునకును, అపహరించుటకును పేరగునపుడు॥పు॥హారునిసంబంధియైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చక్రం చయే జలావర్తే రథాంగే రాష్ట్రసైన్యయోః, ఘటసాధనభేదేఽపి క్లీబేకోకే తు పుంస్యయమ్. ౩౬౪

చక్రం-ఇది సమూహమునకును, నీటి సుడికిని, బండి కంటికిని, గ్రామసమూహమునకును, సైన్యమునకును, కుమ్మరసానకును పేరగునపుడు ॥న॥ చక్రవాకమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

శుక్రం రేత స్యక్షిరోగే పుణ్యే రుక్మే సురామ్బునోః, శుక్రోఽగ్ని మాసకావ్యేషు

శుక్రమ్-ఇది రేతస్సునకును, కంటిరోగమునకును, పుణ్యమునకును, బంగారమునకును,కల్లునకును,ఉదకమునకును పేరగునపుడు ॥న॥అగ్నికిని, జ్యేష్ఠమాసమునకును, శుక్రునికిని పేరగునపుడు॥పు॥

వక్రో భౌమే ఽనృజౌ త్రిషు. ౩౬౫

వక్రః-ఇది అంగారకునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ వక్రమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శూద్రాయాం క్షత్రజ శ్శమ్భౌ చోగ్రో ఘోరే త్వయం త్రిషు,

ఉగ్రః-ఇది శూద్రస్త్రీయందు క్షత్రియునకుఁ బుట్టినవాని కిని, శివునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ భయంకరమునకుఁ బేరగు నపుడు ॥త్రి॥

శుభ మఙ్గళయో ర్భద్రం స్యా ద్ద్రవ్యశ్రేష్ఠయో స్త్రిషు. ౩౬౬. భద్రా తు కర ణే తిథ్యాం భద్ర శ్చాపి గ జాన్తరే,

భద్రః-ఇది కలుగఁబోవు శుభమునకును, వివాహాద్యుత్సవ ములకును పేరగునపుడు ॥న॥ ద్రవ్యమునకును, శ్రేష్ఠునకును పేరై నపుడు ॥త్రి॥ భద్రకరణమునకును, భద్రతిథులకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ భద్రమను పేరుగల గజభేదమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

క్షుద్ర స్తు త్రిషు హీనాఙ్గే క్రూరే నీచాల్పయో రపి ౩౬౭. క్షుద్రా నిదిగ్ధికా వేశ్యా నటీచసరఘా చసా,

క్షుద్రః-ఇది హీనాంగునికిని, క్రూరునికిని, నీచునకును, కొంచ మైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥ వాఁకుడుచెట్టునకును, వేశ్య కును, నాట్యమాడు స్త్రీకిని, తేనెటీఁగకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

రౌద్రో రసాన్తఘోరే ర రుద్రసంబన్ధిని త్రిషు.

రౌద్రః-॥త్రి॥ ఇది రౌద్రరసమునకును, భయంకరమైన దాని కిని, రుద్రసంబంధమైనదానికిని నామము.

ఇన్దుకర్పూరయో శ్చన్ద్ర స్తపనీయే ప్యథా స్త్రియామ్,

చంద్రః॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, పచ్చకర్పూరమునకును, బంగారమునకును, అపిశబ్దమువలన కాంపిల్యమను గ్రంథ్య ద్రవ్యమునకును నామము.

రాష్ట్రం విషయఉత్పాతే వజ్రో౽స్త్రీ పవిహీరయోః. ౩౬౯

రాష్ట్రమ్-॥న్న॥ ఇది దేశమునకును, ఉత్పాతమునకును పేరు.

వజ్రః-॥న్న॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, వజ్రమనురత్నమున కును పేరు.

అశ్రు శోణితయో రస్ర మాస్రం చాద్యస్తు నా కచే, క్లేశే తూభౌ నరా స్యాతా

'అస్రమ్-ఆస్రమ్'-ఈరెండును కన్నీటికిని, నెత్తురునకును పేరు. ఈరెండుశబ్దములలో మొదటిదైన అస్రశబ్దము తలవెంట్రుకలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఈరెండును రాగద్వేషాదిరూపమైన క్లేశ మునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

మథ వ్యాఘ్రీ నిదిగ్ధికా. ౩౭౦. వ్యాఘ్రో ద్వీపి న్యయం శ్రేష్ఠవాచీ శబ్దా త్పరస్థితః,

వ్యాఘ్రీ-ఇది వాఁకుడుచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పెద్ద పులికి పేరగునపుడు అకారాంతము ॥పు॥ ఈ వ్యాఘ్రశబ్దము మఱియొకశబ్దము నుత్తరపదమై ఉపమానవాచకమైనపుడు ॥పు॥ పురుషవ్యాఘ్రః-ఇత్యాదులు.

పౌరం తు కత్తృణే క్లీబ మయం పురభవే త్రిషు.

పౌరమ్-ఇది కామంచి కసువునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పుర మునబుట్టినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గౌరో౽రుణే సితే పీతే త్రిషు గౌరీతు పార్వతీ,

గౌరః-ఇది ఎఱుపునకును, తెలుపునకును, పచ్చనును పేరగు నపుడు ॥త్రి॥ పార్వతికిని, ఋతువుగానికన్యకును పేరగునపుడు

సాగతర్తుకన్యా చ
తామ్రం శుల్బే రణే త్రి
ు. 3౨౨
సారో బలే స్థిరాంశేఽ
న్యాయ్యే క్లీబం వరే
ృషు, క్లీబ మమ్బుని
శారస్తు యౌవనే కర్బురే
ృషు. 3౨3
బభ్రుః కృశానౌ నకులే
ర్ణ్యా నా త్రిషు పిఙ్గళే,
హరి ర్య మార్కా... శ్వా
...ద్దు వి ష్ణ్వ్వం ద్రాంశు
కేషు నా. 3౨౪ వాయం
శాహి సింహేషు కపౌ
కపిలే త్రిషు,
హీర స్సింహాహి వజ్రే
హీరా లక్ష్మీ పిపీలికా.
3౨౫
శస్త్రీ తు ఛురికా
శస్త్రం శంసావాక్యేఽ
లోహయోః,
గురు ర్నిషేకాదికరే పు
ధసి బృహస్పతౌ. 3౨౬
...దౌ నా బృహత్త్వాత
ర్భరేషు చ స త్రిషు,
ుజఙ్గమాతా కద్రూః స్త్రీ
ద్రు స్స్యా త్పిఙ్గళే త్రిషు.
3౨౭
గారిః పుంస్యేవ పల్యాణే
యా మేవ ఖగాన్తరే,
సి స్త్రియాం చ ద్యూ
ంగే

గౌరీ ॥స్త్రీ॥

తామ్రమ్-ఇది రాగికి పేరగునపుడు ॥న॥ ఎఱుపుగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సారః-ఇది సత్తునకును, స్థిరాంశమునకు, శబ్దార్థమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ యుక్తమైనదానికి పేరగునపుడు ॥న॥ శ్రేష్ఠమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

శారః-ఇది యౌవనమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ చిత్రవర్ణమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

బభ్రుః-ఇది అగ్నికిని, ముంగిసకును, శివునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చనిచాయగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హరిః-ఇది యమునికిని, సూర్యునికిని, గుఱ్ఱమునకును, అగ్నికిని, చంద్రునికిని, విష్ణువునకును, ఇంద్రునికిని, కిరణమునకును, చిలుకకును, వాయువునకును, కప్పకును, సర్పమునకును, సింహమునకును, కోతికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ బంగారుచాయగల దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హీరః-ఇది సింహమునకును, సర్పమునకును, వజ్రమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ హీరా-ఇది లక్ష్మీదేవికిని, చీమకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

శస్త్రీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది చూరుకత్తికి పేరు.

శస్త్రమ్ - ॥న॥ ఇది ప్రశంసావాక్యమునకును, అస్త్రమునకును, లోహమునకును పేరు.

గురుః - ॥పు॥ ఇది నిషేకాదికర్మలఁజేయు తండ్రికిని, పురోహితునకును, బృహస్పతికిని, కన్నతండ్రికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ గొప్పవానికిని, ప్రసిద్ధిఁజెందినవానికిని, మోయఁదగిన బరువునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కద్రూః - ॥స్త్రీ॥ ఇది సర్పమాతకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బంగారుచాయగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శారిః-ఇది గుఱ్ఱపుపల్లమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ గోరువంకపక్షికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పాచికలకు పేరగునపుడు ॥పు॥

భూరి స్స్వర్ణే బహౌ త్రిషు. ౩౭౮

భూరి-ఇది బంగారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విస్తారమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గజబన్ధనభూమౌ తు వారీ వారి తు పాథసి,

వారీ-ఇది ఏనుఁగునుపట్టుటకై చేయఁబడిన మాటుగుంటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఉదకమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

శూరో నా కుక్కుటే వీరే త్రిషు

శూరః-ఇది కోడికి పేరగునపుడు ॥పు॥ వీరునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధీర స్తు నా బుధే. ౩౭౯ అమ్బుధౌ చ త్రిషు త్వేష మన్దరే ధైర్యవ త్యపి,

ధీరః-ఇది విద్వాంసునకును, సముద్రమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మందరాద్రికిని, ధైర్యవంతునకును, పేరగునపుడు ॥త్రి॥

హరిత్ క్లీబం తృణే నాఽశ్వే వర్ణే త్రిషు దిశి స్త్రియామ్. ౩౮౦

హరిత్-ఇది తృణమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చవన్నెకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దిక్కునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

స్థిరా క్షోణీసాలపర్ణ్యో రయం తు త్రిషు నిశ్చలే,

స్థిరా-ఇది భూమికిని, ముయ్యాకు పొన్నచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ చలింపనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వప్రోఽస్త్రియాం తీరసే తు ప్రాకారక్షేత్రవాచకః.

వప్రః-॥పు॥ ఇది గుట్టునకును, కట్టకును, ప్రాకారమునకును, పరిమడికిని బేరు.

ఆర్ద్రా భే స్త్రీ త్రిషు క్లిన్నే

ఆర్ద్రా-ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ తడుపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

గౌ రుస్రా కిరణే తు నా,

ఉస్రా-ఇది ఆవునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కిరణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

గోత్రం నామ్ని కులే క్షేత్రే గోత్రా భువి గవాం గణే. ౩౮౨. గోత్ర శ్శైలే

గోత్రమ్-ఇది నామధేయమునకును, కులమునకును, సిద్ధక్షేత్రమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ భూమికిని, గోసమూహమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పర్వతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

ఽథ మాత్రం స్యా దవధారణ కార్త్స్న్యయోః, మాత్రా పరిచ్ఛదే వర్ణమానే కర్ణ విభూషణే. ౩౮౩. సైవాల్ప పరిమాణే చ

మాత్రమ్-'ఇది, అదియ' యనునేవార్థకమునకును, సాకల్యమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ పరివారమునకును, అక్షరోచ్చారణకాలమునకును, కర్ణభూషణమునకును, కొంచెమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఛత్ర మాతపవారణే, ఛత్రా మధురికాయాం స్యా త్కుస్తుమ్బుర్యాంశిలీంధ్రకే.

ఛత్రమ్-ఇది గొడుగునకు పేరయినపుడు ॥న॥ సదాపాకునకును, కొత్తమల్లికిని, నేలతాటికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

తంత్రం స్వరాష్ట్రచిన్తా

తంత్రమ్-॥న॥ ఇది స్వరాష్ట్రచింతకును, నూలుపడుగునకును,

యాం తన్తువాయే పరిచ్ఛదే, యాగప్రయోగే సిద్ధాన్తే శాస్త్రముఖ్యౌషధేషు చ 3౮౫. ఏకస్యైవాభయార్థత్వే కుటుమ్బ వ్యాపృతావపి,

పరివారమునకును, యాగాదిప్రయోగములకును, సిద్ధాంతమునకును, శాస్త్రమునకును, ముఖ్యమునకును, ఔషధమునకును, ఒకశబ్దమునకు రెండర్థములు గలుగుటకును, కుటుంబపోషణకును పేరు.

తంత్రీ గుడూచ్యాం వీణాదిగుణే దేహసిరాసు చ.

తంత్రీ—॥సీ॥ ఇది తిప్పతీఁగెకును, వీణాదితంతువులకును, దేహమునందు నరములకును పేరు.

తిలకాలేఖ్యయో శ్చిత్రం త్రిషు త్వాశ్చర్యవర్ణయోః, చిత్రాఽఖుపర్ణీ గోతుమ్బా తారాభేదే వ్యథో త్తరే. 3౮౭ త్రిషు

చిత్రమ్—ఇది తిలకమునకును, చిత్తరువునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ఆశ్చర్యమునకును, చిత్రవర్ణమునకును పేరగునపుడు త్రి॥ ఎలికెచెవియాకునకును, బుడమచెట్టునకును, చిత్రానక్షత్రమునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ ముందుచెప్పఁగలశబ్దములు త్రిలింగములయందును వర్తించును.

క్రూరాః కర్కశోష్ణ నృశంస క్రుద్ధ భీషణాః,

క్రూరః—॥త్రి॥ ఇది కఠినమైనదానికిని, వేఁడియైనదానికిని, ఘాతుకమైనదానికిని, కోపించినదానికిని, భయంకరమైనదానికిని పేరు.

సుభ టోత్తమయో ర్వీర

వీరః—॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠుఁడైనబంటునకును, ఉత్తమునికిని పేరు

స్స్వైర స్స్వచ్ఛన్ద మన్దయోః. 3౮౮

స్వైరః—॥త్రి॥ ఇది స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగువానికిని, మందునికిని పేరు.

తీవ్రః కటుభృశోష్ణేషు

తీవ్రః—॥త్రి॥ ఇది కారమైనదానికిని, అతిశయమయినదానికిని, వేఁడియయినదానికిని పేరు.

వ్యగ్రో వ్యాపృత ఆకులే,

వ్యగ్రః—॥త్రి॥ ఇది వ్యాపారవంతునకును, వ్యాకులవంతునకును పేరు.

ఇతి రేఫాన్తాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పీలుః ప్రసూన కాణ్డేభ ద్రుఖేదపరమాణుషు. 3౮౯

పీలుః—॥పు॥ ఇది పుష్పమునకును, బాణమునకును, ఏనుఁగునకును, గోఁగుచెట్టునకును, పరమాణువునకును పేరు.

సాలో ద్రుమే మత్స్యభేదే ప్రాకారే సర్జకద్రుమే.

సాలః—॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, మత్స్యవిశేషమునకును ప్రాకారమునకును, మద్దిచెట్టునకును పేరు.

బలిః పూజోపహారే చ కరే దైత్యాన్తరేఽపి సః.

బలిః—ఇది పూజాద్రవ్యమునకును, కప్పమునకును, బలిచక్రవర్తి యనుదైత్యునికిని పేరు.

హేళి రాలిఙ్గనేఽర్కే చ

హేళిః—॥పు॥ ఇది ఆలింగనమునకును, సూర్యునికిని పేరు.

హాఽస్త్వయుం గే కలిః
పోటగళే రాజ
కపినాయకే. ౩౯౧
రాశౌ పలశతే సా
పృ స్థానసాధనే,
ద్వారాన్త రేభాణ్డే
ఽవజ్ఞావిలాసయోః.
తు స్కన్ధశాఖా
గేహ గేహైకదేశ

ర్వళీ చా ప్యుదరరే
మరదణ్డయోః. ౩౯౩.
ారువిశేషే చ జరా
ర్మణి,
కేళి ర్విలాసశ్చ
రప్రభవా క్రియా.
కర్ణలతాగ్రే చ ప్ర
ాశ్రి పఙ్క్తిషు,
దేచయోషాకాయాం
శ్మశ్రుయోషితి.
౩౯౪
స్త్రీతు స్సఖీ పఙ్క్తిః
ల్పగ్రామకే కుటౌ,
బ్ధి తీరాబ్ధివృద్ధ్యోః
ర్యాదయో రపి.
౩౯౬
ర్ధనే) గుహాయాఞ్చ
ముస్థాన మాంస
సీరోపకరణే కా
పనే ప్య
౯౭. గేహే దే

కలిః-॥పు॥ ఇది కలహమునకును, కలియుగమునకును పేరు.

నలః-॥పు॥ ఇది గనపదంటునకును, కసవునకును, నళమహారాజునకును నలుఁడను వానరసేనాపతికిని పేరు.

తులా-॥స్త్రీ॥ ఇది రాశిభేదమునకును, నూఱుపలములయెత్తునకును, ఉపమానమునకును, త్రాసునకును, గృహద్వారమధ్యభాగమునకును, గోనెకడవ మొదలయిన వస్తువులకును పేరు.

హేలా-॥స్త్రీ॥ ఇది అవమానమునకును, విలాసమునకును పేరు.

శాలా-॥స్త్రీ॥ ఇది వృక్షముల మొదటికొమ్మకును, గృహమునకును, గృహభేదమునకును పేరు.

వళిః-వళీ-ఈ రెండును కడుపుమడతలకును, చామరదండమునకును, ఇంటిపంచ మోపునకును, ముదిమిచే వదలిన దేహమునందలి చర్మమునకును పేరు.

లీలా-॥స్త్రీ॥ ఇది క్రీడకును, విలాసమునకును, శృంగార రసము వలనంబుట్టిన క్రియాభేదమునకును పేరు.

పాళిః-॥స్త్రీ॥ ఇది చెవితమ్మెకును, ప్రదేశమునకును, చిహ్నమునకును, అంచునకును, పఙ్క్తికిని, కత్తిపిడిమూతకును, పేనుకును, మీసముంగల స్త్రీకిని పేరు.

ఆళిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కట్టకును, చెలికత్తెకును, పఙ్క్తికిని పేరు.

పల్లీ-॥స్త్రీ॥ ఇది అల్పగ్రామమునకును, కొద్దిగృహమునకును పేరు.

వేలా-॥స్త్రీ॥ ఇది చెల్లెలికట్టకును, సముద్రముపొంగుటకును, కార్యోచితకాలమునకును, మర్యాదకును, అపశబ్దమువలన రాజభోజనమునకును, అనాయాసమరణమునకును పేరు.

బిలమ్-॥న॥ ఇది రంధ్రమునకును, పర్వతగుహకును పేరు.

పలమ్-॥న॥ ఇది పదివరహాలయెత్తునకును, మాంసమునకును పేరు.

ఫాలమ్-॥పు॥ ఇది కఱ్ఱునకును, ప్రత్తికిని, ముఖమునకును పేరు.

కులమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, దేహమునకును, దేశమున

హే జనపదే సజాతీయ గణేఽన్వయే, కులం

కును, సజాతీయమైన ప్రాణిసమూహామునకును, వంశమునకును పేరు.

కూలం తు సేనాయాః పృష్ఠే సూదేచ రోధసి.

కూలమ్-॥న॥ ఇది సేనాపృష్ఠభాగమునకును, వంటవానికిని, గట్టునకును పేరు.

మూల మాదౌ శిఫాయాం చ సమీపే తారకాన్తరే,

మూలమ్-॥న॥ మొదటికిని, ఊడకును, సమీపమునకును, నక్షత్రవిశేషమునకును పేరు.

జాలం జాలక మిత్యేతౌ గవాక్షౌ నాయయో ర్గణే దమ్భ కుట్మలయో శ్చాథ

జాలమ్-జాలకమ్-॥న॥ ఈరెండును, గవాక్షికిని, వలకును, సమూహామునకును, డంభమునకును, మొగ్గలకును పేరు.

శీలం వృత్తిస్వభావయోః,

శీలమ్-॥న॥ ఇది మంచినడతకును, స్వభావమునకును పేరు.

సైన్యాస్థి రూపరేత స్థ్సౌ ల్యశక్తిషు చే ద్బలంక్లీబే. ౮౦౦. వాట్యాలకే స్త్రియాం త్రిషు బలవతి నా సీరిదైత్యకాకేషు,

బలమ్-ఇది సేనకును, ఎముకకును, రూపమునకును, రేతస్సునకును, బలిసియుంటకును, సత్తువకును పేరగునపుడు ॥న॥ చిట్టాముదపుచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బలవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ బలరామునికిని, బలాసురునకును, కాకికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

ఫల మిష్వగ్రే సస్యే ఫలకే జాతిఫలే ధనే ఫాలే. ౮౦౧. భోగబీజే లాభహేతూత్పన్నే ఫలీతు ఫలినీ స్యాత్,

ఫలమ్-॥న॥ ఇది బాణముయొక్క కొనకును, పైరునకును, కేడమునకును, జాజిఫలమునకును, ధనమునకును, నొసటికిని, భోగమునకును, విత్తునకును, లాభమునకును, హేతువువలనం బుట్టిన ప్రయోజనమునకును పేరు. ప్రేంకణపుచెట్టునకు పేరగునపుడు ఫలీ ॥స్త్రీ॥

దళః ఖణ్డే దళం పర్ణే

దళః-ఇది తునుకకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆకునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జలం నీరే జడే త్రిషు. ౮౦౨

జలమ్-ఇది ఉదకమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ జడునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

తలం స్వరూపాధరయో రస్త్రీ తాళతరౌ పుమాన్, క్లీబే చపేటే జ్యాఘాత వారణే సమభూతలే. ౮౦౩

తలమ్-ఇది స్వరూపమునకును, క్రిందికిని పేరగునపుడు ॥ప్న॥ తాటిచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అఱచేతిదెబ్బకును, నారిదెబ్బతగులకుండునటులం జేతగట్టుకొనెడితోలునకును, సమభూమికిని పేరగునపుడు ॥న॥

వ్రీహ్యాద్యాఘట్టన స్థానే ఖలో ధూర్తేత్వయం త్రిషు

ఖలమ్-ఇది కళ్లమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ మోసగానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

తాలః కాల క్రియామానే కరాస్ఫాలే ద్రుమాన్తరే.

తాలః-ఇది కాలమునకును, హస్తాకుంచనప్రసారణాదిక్రియకును, కలిగియున్న ప్రమాణమునకును, చేతులుదట్టుటకును

స్యా ద్విస్తృతాభ్యా మంగుష్ఠమధ్యమాభ్యాం మితావపి, త్సరౌ కరతలే చాపి తాలంచ హరితాలకే ౪౦౫

తాటిచెట్టునకును, నడిమివ్రేలితోఁ గూడి పఱుపఁబడి పెనువ్రేలి చేత కొలువఁబడినకొలతకును, కత్తిపిడికిని, హస్తప్రదేశమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ హరిదళమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కాలోఽనేహా యమో మృత్యు శ్శ్యామో నా తద్వతి త్రిషు, కాలాతు కృష్ణత్రివృతే నీలిన్యాం కృష్ణజీరకే. ౪౦౬

కాలః-ఇది కాలమునకును, యమునకును, మృత్యువునకును, నలుపునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లనివస్తువునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ నల్లతెగడకును, నీలిచెట్టునకును, నల్లజీలకఱ్ఱకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కాళీ నవాంబుదశ్రేణ్యాం భవానీ మాతృభేదయోః,

కాళీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది నూతనమేఘపఙ్క్తికిని, గౌరికిని, కాళికాశక్తికిని నామము.

మాల మున్నతభూర్మాలా పఙ్క్తౌ పుష్పాదిదామని. ౪౦౭

మాలమ్-ఇది ఉన్నతభూమికి పేరగునపుడు ॥న॥ పఙ్క్తికిని, పుష్పములు మొదలైనవానిదండకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఉఖాయాం పాటలాయాంచ స్థాలీ

స్థాలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది కుండకును, కలిగొట్టుచెట్టునకును పేరు.

స్థాలంతు భాజనే,

స్థాలమ్-॥న॥ ఇది భోజనపాత్రకు పేరు.

వ్యాళ స్సర్పే దుష్టగజే శ్వాపదే నా శఠే త్రిషు

వ్యాళమ్-ఇది సర్పమునకును, దుష్టగజమునకును, దుష్టమృగమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ దుష్టునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చేలం వస్త్రే బర్హిచంద్రే త్రిషు త్వధమనింద్యయోః,

చేలమ్-ఇది వస్త్రమునకును, నెమలిపురికన్నునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అసమర్థునికిని, నిందింపఁదగినవానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

పిప్పలీ చవ్యయోః కోలం సూకరోడుపయోః పుమాన్. ౪౦౮

కోలమ్-ఇది పిప్పలికిని, చవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అడవిపందికిని, తెప్పకును పేరగునపుడు ॥పు॥

శైలీ రీత్యాం

శైలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది రీతికి పేరు.

గిరౌ శైల శ్శైలేయే తు నపుంసకమ్,

శైలః-ఇది పర్వతమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ జాతిపువ్వునకు పేరగునపుడు ॥న॥

నీలః కపీశేఽద్రిభేదే కృష్ణేనా తద్వతి త్రిషు.

నీలః-ఇది కపిసేనానాయకునకును, పర్వతభేదమునకును, నలుపునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ నలుపుగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నీలిన్యాం నీలఝింట్యాం

నీలీ-॥స్త్రీ॥ ఇది నీలిచెట్టునకును, నల్లపువ్వులగోరింటకును పేరు.

చ నీలీ

నీలాతు మక్షికా,

నీలా - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఈఁగెలకును పేరు.

శూల మస్త్ర్యాయుధేరోగే
స్యా ద్దుష్టహనకీలకే. ౪౧౧
ఉపరాగాదిదోషే చ శూలా
పణ్యాఙ్గనా భవేత్,

శూలమ్-ఇది ఆయుంధవిశేషమునకును, శూలరోగమునకును, దుష్టులంగొఱత వేయుం మేకునకును, గ్రహణము మొదలైన దోషములకును పేరగునపుడు ॥ప్న॥ వేశ్యాస్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

బ్రహ్మదారుణి తు క్లీబే
తూలాం తూలస్తు నాపిచా.

తూలమ్-ఇది గంగరావిచెట్టునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దూదికి పేరగునపుడు ॥పు॥

వాలః కచేఽశ్వాదిపుచ్ఛే
హ్రీబేరేతు నపుంసకమ్,

వాలః-ఇది తలవెండ్రుకలకును, గుఱ్ఱము మొదలైనవాని తోఁకకును పేరగునపుడు ॥పు॥ కురువేరునకు పేరగునపుడు ॥న॥

మల్లో దృఢాఙ్గ పుంజాతౌ
మత్స్యపాత్ర కపోలయోః.
శ్లేష్మేతు త్రిషు

మల్లః-ఇది దృఢాంగుఁడైన పురుషునికిని, మత్స్యములబుట్టకును, చెక్కిలికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ శ్లేష్మునికి పేరైనపుడు॥త్రి॥

మల్లీ తు మృత్పాత్ర తృణ
శూల్యయోః,

మల్లీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది మంటితోఁజేసిన భోజనపాత్రకును, మల్లెచెట్టునకును పేరు.

భల్లో భల్లూకవాచీ స్యా
ద్భల్లా భల్లీచ సాయకే.

భల్లః - ఇది ఎలుఁగుగొడ్డునకు పేరగునపుడు ॥పు॥
భల్లా-భల్లీ-ఈ రెండును బాణవిశేషమునకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥

క్లిన్నాక్షే స్యు శ్చుల్లచిల్ల
పిల్లాః క్లిన్నేఽక్ష్ణి చాప్యమీ,

చుల్లః-చిల్లః-పిల్లః - ॥త్రి॥ ఈ 3 శబ్దములును, తడిసిన కన్నులుగలవానికిని, తడిసినకంటికిని పేరు.

ఆతాయివాచీ చిల్లో నా
స్త్రీతు చుల్ల్యన్తికా భ
వేత్. ౪౧౨

చిల్లః - ॥పు॥ ఇది జెముడుకాకికిని పేరు.
చుల్లీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది పొయిసందునకు పేరు.

జ్వాలే స్థాణౌ ద్వయోః
కీల శ్శఙ్కు- శఙ్కరయోః
పుమాన్,

కీలః - ఇది అగ్నిజ్వాలకును, మోటుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥ప్న॥ మేకునకును, శివునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

నాళం తు నస్త్రియాం
కాణ్డే క్లీబే వివరశేఫసోః

నాళమ్-ఇది కాఁడకు పేరైనపుడు ॥ప్న॥ రంధ్రమునకును, శిశ్నమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

శిల ముఞ్ఛం

శిలమ్ - ॥న॥ ఇది మడిలోరాలిన యెన్నుల దెచ్చికొని బ్రతుకుటకు పేరు.

ర్ణ్ణాపదీ భవేత్,
ప్ర మధుని తక్కోలే
బోలోఽంభసాం
. ౪౧౭

ఽంశమాత్రే శిల్పాదౌ
కాలభేదయోః, ఇం
షోడశే భాగే స్యా
రవర్ధనే. ౪౧౮

మవ్యక్తమధురధ్వనౌ
ద్వాచ్యలిఙ్గకః,
స్సంయత కేశేషు
యాం మకుటే ద్వ
౪౧౯

ం పురీషే కిట్టే చ మ
,
స్త్రీషు, జడపీవరయోః

శ్చలసతృష్ణయోః.
, శాబకయో ర్బాలః
శ్చలయో శ్చలః,
తి లాంతాః.

స్సత్తా రుద్రగర్భ
ంసార జన్మసు.
ప్రద్రావగమనరస
నర్మసు,
ృనలౌ దావ దవౌ
రే హాయే. ౪౨౨
ర్వజ్రేఽస్త్రధారా

శో పర్వతోపలౌ,

శిలీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఆడయెఱ్ఱకు పేరు.

బోలమ్ - ఇది నేతితోఁగలిసిన తేనెకును, తక్కోలమను గంధద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ నీళ్లసుడికి పేరయినపుడు ॥పు॥

కలా - ఇది అంశమాత్రమునకును, చిత్తరువు మొదలైన పనులయందలి నేర్పునకును, కూడుటకును, ౧౮౦ రెప్పపాట్లు గల కాలమునకును, చంద్రునిలో పదియాఱవభాగమునకును, వడ్డికిని పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

కలమ్ - ఇది అవ్యక్తమధురధ్వనికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

మౌళిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముడిచిన వెండ్రుకలకును, సిగకును, కిరీటమునకును పేరు.

మలమ్ - ॥న॥ ఇది పాపమునకును, అమేధ్యమునకును, దేహమునందలి వసా శుక్లాది ద్వాదశవిధములయిన మలములకును, పక్షాంతరమున చిట్టెపుటాతికిని పేరు.

స్థూలః - ॥త్రి॥ ఇది జడునికిని, బలసినవానికిని పేరు.

లోలః - ॥పు॥ ఇది చంచలునకును, ఆశగలవానికిని పేరు.

బాలః - ॥పు॥ ఇది ఎఱుకలేనివానికిని, శిశువునకును పేరు.

చలః - ॥పు॥ ఇది కొండెగానికిని, కదలువానికిని పేరు.

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

భవః - ॥పు॥ ఇది సత్తకును, శివునకును, గర్భప్రాప్తికిని, సంసారమునకును, పుట్టుటకును పేరు.

ద్రవః - ॥పు॥ ఇది పాఱిపోవుటకును, నడుచుటకును, ఉదకమునకును, షవడమునకును, స్త్రీపురుషుల పరిహాసమునకును పేరు.

దవః - దావః - ॥పు॥ ఈ రెండును వనమునకును, కార్చిచ్చునకును, అగ్నికిని, గుఱ్ఱమునకును పేరు.

పవిః - ॥పు॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, ఆయుధములవాదరకును పేరు.

గ్రావా - ॥న్-పు॥ ఇది పర్వతమునకును, ఱాతికిని పేరు.

హవా ఆజ్ఞాహ్వాన యజ్ఞా

హవః-॥పు॥ ఇది ఆజ్ఞకును, పిలుచుటకును, యజ్ఞమునకును పేరు.

ధవాః పతి నర ద్రుమాః.

ధవః - ॥పు॥ ఇది పెనిమిటికిని, మనుష్యునకును, చండ్ర చెట్టునకును పేరు.

క్రమ నిమ్న మహీభాగే చండాలే జలవాయసే, ఉడుపే వానరే భేకే ప్లుతే కారండవే ప్లవః. ౪౩౪

ప్లవః-॥పు॥ ఇది క్రమముగ లోతైనభూమికిని, చండాలునికిని, నీరుకాకికిని, తెప్పకును, కోతికిని, కప్పకును, ఎగురుటకును, నీరుకోడికిని పేరు.

భావః పదార్థే సత్తాయాం క్రియా చేష్టాత్మ యోనిషు, విద్వల్లీలా స్వభావేషు భూ త్యభిప్రాయజన్తుషు. ౪౩౫

భావః - ॥పు॥ ఇది పదార్థమునకును, ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును, ధాతువాచ్యక్రియకును, వ్యాపారమునకును, ఆత్మకును, యోనికిని, విద్వాంసునకును, విలాసమునకును, జంతువునకును పేరు.

కణ్ఠ తచ్ఛిరసో గ్రీవా

గ్రీవా-॥స్త్రీ॥ ఇది కంఠమునకును, ఆకంఠముపైనున్న శిరస్సునకును పేరు.

ఛవి స్స్యాత్కాన్తి శోభయోః,

ఛవిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, నిగ్గునకును పేరు.

లక్ష్మీ స్స్యందన భేదేఽపి

లక్ష్మీ-॥స్త్రీ॥ ఇది రథవిశేషమునకును, అపిశబ్దమువలన చులకనైనదానికిని పేరు.

దర్వీ పణఖజాకయోః.

దర్వీ-॥స్త్రీ॥ పడిగెకును. తెడ్డునకును పేరు.

పృథ్వీ తు పృథివీకృష్ణజీరకం హింగుపత్రికా,

పృథ్వీ-॥స్త్రీ॥ ఇది భూమికిని నల్లజీలకఱ్ఱకును, ఇంగువమ్రానికిని పేరు.

సంవి త్ప్రతిజ్ఞాధి యుద్ధసంకేతాచార నామసు.

సంవిత్-॥ద్-స్త్రీ॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, మనోవ్యాధికిని, యుద్ధమునకును, సంకేతమునకును, ఆచారమునకును నామధేయమునకును పేరు.

నీవీ వార్ధుషి మూలే స్త్రీ గ్రన్థౌ జఘనవాససః,

నీవీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది మొదటిసొమ్మునకును, స్త్రీల పోకముడికిని పేరు.

దార్వీ దారుహరిద్రాయాం దేవదారు హరిద్రయోః

దార్వీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది మ్రానిపసుపునకును, దేవదారుచెట్టునకును, పసుపునకును పేరు.

జిహ్వా వా గ్రసనాజ్వాలా

జిహ్వా-॥స్త్రీ॥ ఇది వాక్కునకును, నాలుకకును, అగ్నిజ్వాలకును పేరు.

రేవా నీల్యాం సరిత్యపి,

రేవా-॥స్త్రీ॥ ఇది నీలిచెట్టునకును, నర్మదానదికిని పేరు.

తతం విలమ్బమానే సాం

తతమ్-॥న॥ ఇది వ్రేలాడుటకును,

త్స్వరూపే పరమాత్మని.

ద్వన్ద్వం ద్వయ హిమోష్ణాది కలహో మిథునం రహః,

సాన్త్వం సామని దాక్షిణ్యే

హవి ర్హ్వావ్యే ఘృతే జలే.

పర్వ గ్రన్థౌ పఞ్చదశ్యామ్మత్సవే విషువాదికే, ప్రస్తావే చా

థ కిణ్వం స్యా త్పిణ్యాకో నగ్నహూరకమ్.

ధ్రువ శ్శఙ్కౌ వటే కీలే యోగే తారాన్తరే పుమాన్, తర్కనిశ్చితయోః క్లీబే నిత్యనిశ్చలయో స్త్రిషు. గీతీ మూర్వా సాలపర్ణీ స్రుగ్భేదేషు స్త్రియాం ధ్రువా.

జీవో బృహస్పతిప్రాణ జీవనాత్మఖగేషు నా. ౮౩౩ మూర్వాయాం వచాయాం జీవన్త్యాం జీవాజీవవతి త్రిషు,

లవో రామసుతే లేశే విశాలే ఛేదనే చ నా. ౮౩౪ లవం మేషాదిలోమ్ని స్యా

ద్దేవో రాజ్ఞి సురేఽమ్బుదే, రాజాగ్రమహిషీ మూర్వా దేవీ స్యాద్దేవ మిన్ద్రియమ్.

సత్వం ద్రవ్యే పిశాచాదౌ వ్యవసాయ స్వభావయోః,

మాత్మకును పేరు.

ద్వంద్వమ్ - ॥న॥ ఇది జంటకును, శీతోష్ణాదులకును, యుద్ధమునకును, స్త్రీపురుషుల జంటకును, ఏకాంతమునకును పేరు.

సాంత్వమ్ - ॥న॥ ఇది సామోపాయమునకును, దాక్షిణ్యమునకును పేరు.

హవిః - ॥న్-న॥ ఇది హోమయోగ్యమైన ద్రవ్యమునకును, నేతికిని, ఉదకమునకును పేరు.

పర్వ - ॥న్-న॥ ఇది గణుపునకును, పూర్ణిమామావాస్యలకును, ఉత్సవమునకును, విషువత్తుమొదలైన పుణ్యకాలమునకును, ప్రస్తావమునకును పేరు.

కిణ్వమ్ - ॥న॥ ఇది గానుగపిండికిని, మద్యముం జేయుం మూలద్రవ్యమునకును, పాపమునకును పేరు.

ధ్రువః-ఇది సామర్థ్యమునకును, మఱ్ఱిచెట్టునకును, మేకునకును, యోగవిశేషమునకును, ధ్రువనక్షత్రమునకును పేరైనపుడు॥పు॥తర్కపను పూరించుటకును, ఎక్కువపదమును దెచ్చికొనుటకును, నిశ్చయింపంబడినదానికిని పేరైనపుడు ॥న॥ నిత్యమైనదానికిని, కదలనిదానికిని, పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ధ్రువా-ఇది గానభేదమునకును, చాగకును, ముయ్యాకుపొన్నకును, హోమసాధనమైన స్రుగ్విశేషమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

జీవః - ఇది బృహస్పతికిని. ప్రాణమునకును, జీవమునకును, ఆత్మకును, వెన్నెలపులుగను పక్షికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ వింటినారికిని, వసకును, పాలతీంగెకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ జీవముగలదానికిం బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లవః - ఇది రామునియొక్క కుమారునికిని, లేశమునకును, విశాలమునకును, ఛేదించుటకును బేరగునపుడు ॥పు॥ మేంకమొదలైనవాని రోమములకుం బేరగునపుడు ॥న॥

దేవః - ఇది రాజునకును, దేవతకును, మేఘమునకును, పేరైనపుడు ॥పు॥ రాజుయొక్క పెద్దభార్యకును, చాగకును పేరైనపుడు, దేవీ ॥స్త్రీ॥ ఇంద్రియమునకు పేరైనపుడు దేవం ॥న॥

సత్వమ్-ఇది పృథివ్యాది ద్రవ్యములకును, పిశాచాదులకును, ఉద్యోగమునకును, స్వభావమునకును, సత్వగుణమునకును, ప్రాణ

గుణప్రాణబల స్వాంతసత్త్వా స్వస్త్రీ తు జన్తుషు. ౪౩౯

మునకును, బలమునకును, చిత్తమునకును, ద్రవ్యాదులయొక్క కలుగుటకును పేరైనపుడు ॥న॥ జంతువులకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥

విశ్వం స్యా జ్జగతి క్లీబే విషాయ్యాం తు స్త్రియాం మయమ్, కృత్స్నే త్రిషు న నా శుణ్ఠ్యాం పుమాన్ దేవేషు భూమ్ని చ.

విశ్వమ్-ఇది లోకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ అతివసకు పేరయినపుడు ॥సీ॥ సమస్తమునకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥ శొంఠికిఁ బేరైనపుడు ॥ప్న॥ విశ్వేదేవులకు పేరయినపుడు పుంలింగ్యమును నిత్యబహువచనమును.

బంధనే దూరమార్గే చక్లీబే ప్రాధ్వం నతే త్రిషు,

ప్రాధ్వమ్-ఇది కట్టుటకును, దూరమార్గమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ వంచఁబడినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అవి ర్నా పర్వతే సూర్యే మేషే మూషికకంబళే. ప్రాకారే భవనే భాసి స్త్రీ తు పుష్పవతీ భువోః,

అవిః-ఇది పర్వతమునకును, సూర్యునికిని, గొఱ్ఱెకును, ఎలుకగంగడోలునకును, ప్రాకారమునకును, గృహమునకును, కాంతికిని పేరయినపుడు ॥పు॥ రజస్వలయైయున్న స్త్రీకిని, భూమికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥

కవిః పుమాన్ కావ్యకర్తృశుక్రవాల్మీకిసూరిషు, ఖలీనే తు కవి స్త్రీ స్యా

కవిః-ఇది కావ్యకర్తకును, శుక్రునికిని, వాల్మీకికిని, విద్వాంసునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ కళ్లెమునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

త్కణ్వం పాపే మునౌ తు నా,

కణ్వమ్-ఇది పాపమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ కణ్వమునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

త్వగ్భేదేనా స్రువ స్త్రీ తు మూర్వాయా

స్రువః-ఇది చర్మవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ చాగచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

మధ పూర్వజే. ౪౪౦. పూర్వాదిగ్దేశకాలస్థద్రవ్యే పూర్వ స్త్రిలింగకః,

పూర్వః-॥త్రి॥ ఇది ముందుపుట్టినవానికిని, తూర్పుదిక్కున గాని, పూర్వకాలమున గాని, పూర్వదేశమున గాని యున్న ద్రవ్యమునకును పేరు.

ఊర్ధ్వం స్యా దుపరి క్లీబే త్రిషు తూత్థిత తుఙ్గయోః. ౪౪౧. ఉపరిస్థే చా

ఊర్ధ్వమ్-ఇది ఊర్ధ్వప్రదేశమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ లేచినదానికిని, ఉన్నతమైనదానికిని, పైనున్నదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

థ పార్శ్వ మస్త్రీ కక్షాన్తరేఽన్తికే,

పార్శ్వమ్-॥ప్న॥ ఇది ఇరుచంకల క్రిందికిని, సమీపమునకును పేరు.

భాస్వా నర్కే త్రిషూ ద్దీప్తే

భాస్వాన్-॥త్-పు॥ ఇది సూర్యునికిని పేరు. ప్రకాశించు దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నాఽర్వాఽశ్వే కుత్సితే

అర్వా-॥న్-పు॥ ఇదిగుఱ్ఱమునకు పేరు. కుత్సితునకు పేరై

త్రిషు. ౪౪౨

నపుడు ॥త్రి॥

క్లీబే శివం భద్రసుఖోద
కేషు ద్రవ్యే త్రిషు స్యా
ద్గిరిశేతు పుంసి, శివా భవే
దామలకీ భవానీ హరీత
కీసక్తుఫలాసృగాలీ. ౪౪౩.

శివమ్-ఇది శుభమునకును, సుఖమునకును, ఉదకమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ద్రవ్యమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఉసిరికచెట్టునకును, గౌరికిని, కంకచెట్టునకును, జమ్మిచెట్టునకును, నక్కకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ధన్వ చాపే మరౌ నాఽథ

ధన్వ-॥న్-న॥ ఇది ధనుస్సునకుఁ బేరు. ॥న॥ మెట్టభూమికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

త్రిషు హ్రస్వోఽల్పఖర్వ
యోః,

హ్రస్వః-॥త్రి॥ ఇది అల్పమైనదానికిని, మఱుగుజ్జువానికిని పేరు.

పక్వం భవే త్పరిణతే వి
నాశాభిముఖేఽపిచ. ౪౪౪

పక్వమ్-॥న॥ ఇది పండినదానికిని, నాశోన్ముఖమైనదానికిని పేరు.

ఇతి వాంతాః.

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పాశో రజ్జౌ సనిందార్థ
ఛత్త్రాదిభ్యః పరో యది,
కర్ణా త్పర స్సువర్ణార్థః క
లాపార్థః కచా త్పరః.
౪౪౫

పాశః-॥పు॥ ఇది త్రాటికిని, ఛత్త్రాదిశబ్దములకు పైనుండెనేని నిందకును, కర్ణశబ్దమునకు మీఁదనుండునేని బంగారపుసొమ్మునకును, కచకేశశబ్దములమీఁదనుండెనేని కొప్పునకును పేరు. ఉదాహరణములు.—"ఛత్త్రపాశః, రాజాధముఁడు, కర్ణపాశః, కర్ణభూషణము, కేశపాశః, కొప్పు" ఇత్యాదు లూహ్యంబులు.

తిరోధానే క్షయే నాశో

నాశః-॥పు॥ ఇది మఱుఁగౌటకును, చచ్చుటకును పేరు.

రాశి ర్మేషాది పుఞ్జయోః,

రాశిః-॥పు॥ ఇది మేషాదిరాసులకును, కూటమికిని పేరు.

ఇష్ట్యన్తర మమావాస్యా
దర్శ

దర్శః-॥పు॥ ఇది ఇష్టిభేదమునకును, అమావాస్యకును పేరు.

శ్చారాహవౌ స్పశౌ.

స్పశః-॥పు॥ ఇది వేగులవానికిని, యుద్ధమునకును పేరు.

దంశో దోషే వర్మ మర్మ
ఖణ్డనం వనమక్షికా,

దంశః-॥పు॥ ఇది దోషమునకును, కవచమునకును, మర్మమునకును, ఖండించుటకును, అడవియీఁగకును పేరు.

వంశో వేణౌ సమూహే
చ పృష్ఠాస్థిని కులేఽపి చ.

వంశః-॥పు॥ ఇది వెదురునకును, సమూహమునకును, వెన్నెముకకును, వంశమునకును పేరు.

అంశు స్తంత్వాదిసూక్ష్మాం
శే కిరణే తరణావపి,

అంశుః-॥పు॥ ఇది దారము మొదలైనవానియొక్క సూక్ష్మాంశమునకును, కిరణమునకును, సూర్యునికిని పేరు.

వేశో వేశ్యాగృహే గేహ
మాత్రనైపథ్యయో రపి.

వేశః-॥పు॥ ఇది వేశ్యాగృహమునకును, సామాన్యగృహమునకును, వేషమునకును పేరు.

వాశా భవే దటరుషే
వాశీ తక్షకసాధనే,
పేశీ త్వణ్డే ఖగాదీనాం
మాంస్యాం ఖడ్గపిధానకే.
ఆశీ రురగదంష్ట్రాయాం శుభ
వాగభిలాషయోః,
వర్త్యవస్థాంశుకాంశేషు
దశా
ఽఽశాతు దిగీహయోః.
నిశా రాత్రౌ హరిద్రాయా
మర్శో దుర్నామ రోగ
యోః,
త్రి ష్వధీనే వశో వా
ఞ్ఛా ప్రభుత్వాధీనతాసు
నా. ౪౫౦. వశా వన్ధ్యగ
వీ యోషా దుహితా కరిణీ
చ సా,
దర్భేఽపి కుశ మస్త్రీ
స్యా ద్ద్వీపే రామసుతేఽ
పి నా. ౪౫౧. అయోవికా
రే తు కుశీ కుశా స్యా వా
త్కుశం జలమ్,
కాశ స్తృణవిశేషే నా
కాశీ వారాణసీ మతా.
కోశోఽస్త్రీ కుట్మలేఽ
ర్థౌఘే గుహ్యాంగే శాస్త్ర
దివ్యయోః, గృహే దేహే
పుస్తకౌఘే పేశ్యా మసిపి
ధానకే. ౪౫౨
ఈశ శ్శమ్భౌ ప్రభౌ తు త్రి
ష్వీశా లాఙ్గలదణ్డకే,

వాశా-॥సీ॥ అడ్డసరపుచెట్టునకు పేరు.

వాశీ-॥సీ॥ ఇది బాడిసెకు పేరు.

పేశీ-॥సీ॥ ఇది పక్ష్యాదుల గ్రుడ్డులకును, జటామాంసికిని కత్తియొఱకును పేరు.

ఆశీః-॥ష్-సీ॥ ఇది పాముయొక్క కోఱకును, శుభవాక్కునకును, అభిలాషకును పేరు.

దశా-॥సీ॥ ఇది వత్తికిని, బాల్యాదిదశలకును, వస్త్రముం తుదనున్న బద్దెకును పేరు.

ఆశా-॥సీ॥ ఇది దిక్కునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.

నిశా-॥సీ॥ ఇది రాత్రికిని, పసపునకును పేరు.

అర్శః-॥న్-ప్న॥ ఇది ఏనుఁగుజెలగకును, మూలవ్యాధికిని పేరు.

వశః-ఇది పరాధీనునికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ కోరికెగలుగుటకును, ప్రభుత్వమునకును, ఆధీనత్వమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ గొడ్డుటావునకును, గొడ్రాలికిని, కొమార్తెకును, స్త్రీగజమునకును బేరగునపుడు ॥సీ॥

కుశమ్-ఇది దర్భకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ కుశద్వీపమునకును రామునికొమారునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఇనుముచేతఁ జేయబడిన వస్తువులకుఁ బేరగునపుడు, కుశీ-కుశా ॥సీ॥ నీళ్లకుఁ బేరగనపుడు, కుశం ॥న॥

కాశః-॥పు॥ ఇది రెల్లునకుఁ బేరు.

కాశీ-॥సీ॥ ఇది కాశికిఁ బేరు.

కోశః-॥ప్న॥ ఇది మొగ్గకును, బొక్కసమునకును, యోనికిని, శాస్త్రమునకును, దివ్యప్రమాణంబునకును, గృహమునకును దేహమునకును, పుస్తకసమూహమునకును, గ్రుడ్డునకును, కత్తియొఱకును పేరు.

ఈశః - ఇది శివునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ప్రభువునకు బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఏఁడికోలకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥

రుజా స్పర్శన దానేషు
స్పర్శో నా స్ప్రష్టరి త్రిషు. ౪౫౪

ఇతి శాన్తాః.

ప్రేషణే మర్దనే ప్రైషః
కర్షః కర్షణమానయోః,
వృషాణ ఇన్ద్రోక్షనరా
స్తర్షో లిప్సాపిపాసయోః.
ఋషి ర్దేవే వసిష్ఠాదౌ జ్ఞాన
వృద్ధే దిగమ్బరే,
మాష స్త్వగ్దోష ధాన్యేషు
మాష
శోషస్తు, శోషణే. ౪౫౭.
యక్ష్మ ణ్యపి
తుషస్తు స్యా ద్ధాన్యత్వచివి
భీతకే,
పౌషో మాసే మహోయు
ద్ధే
తృట్ స్త్రీ లిప్సా పిపా
సయోః. ౪౫౮
దృష త్పాషాణమాత్రే చని
ష్పేషణశిలా చ సా,
మిషస్తు స్పర్ధనే వ్యాజే
వర్షోఽస్త్రీ భారతాదికే.
వృష్టావబ్దే ప్రావృషితు వర్షా
స్స్యుర్భూమ్ని స్త్రియాం,
వృషో ధర్మోక్షపుంభేద
రేతశ్శక్రాఽఽఖువాజిషు.
రాశౌ శృఙ్గ్యాం బలే నా

స్పర్శః-ఇది రోగమునకును, తాఁకుటకును, దానమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ తాఁకెడువానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రైషః-॥పు॥ ఇది అంపుటకును, నూఱుటకును పేరు.

కర్షః-॥పు॥ ఇది ఒరియుటకును, కాలువల మెత్తునకును పేరు.

వృషా-॥న్-పు॥ ఇది ఇంద్రునికిని, ఎద్దునకును, మనుష్యునకును పేరు.

తర్షః-॥పు॥ ఇది కోరికెకును, దప్పికిని పేరు.

ఋషిః-॥పు॥ ఇది దేవతకును, వసిష్ఠాదులకును, జ్ఞానాధికునికిని, దిసమొలవానికిని పేరు.

మాషః-॥పు॥ ఇది అయిదుగురిగింజల యెత్తునకును, చర్మదోషమునకును, మినుములకును పేరు.

శోషః-॥పు॥ ఇది ఎండుటకును, క్షయరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన వాఁపునకును పేరు.

తుషః-॥పు॥ ఇది వడ్లపొట్టునకును, తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

పౌషః-॥పు॥ ఇది మాసభేదమునకును, గొప్పయుద్ధమునకును పేరు.

తృట్-॥ష్-స్త్రీ॥ ఇది కోరికెకును, దాహమునకును పేరు.

దృషత్ ॥ద్-స్త్రీ॥ ఇది పాషాణసామాన్యమునకును, నూఱుడు రాతికిని పేరు.

మిషమ్-॥న॥ ఇది కలహమాడుటకును, ఒకకార్యము నుద్దేశించి కపటమున మఱియొక కార్యము చేయుటకును పేరు.

వర్షః-ఇది భారతాదివర్షములకును, వానకును, సంవత్సరమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వర్షర్తువునకుఁ బేరగునపుడు నిత్యబహువచన స్త్రీలింగము-వర్షాః.

వృషః-ఇది ధర్మమునకును, ఎద్దునకును, పురుషభేదమునకును, రేతస్సునకును, ఇంద్రునకును, ఎలుకకును, గుఱ్ఱమునకును, వృషభరాశికిని, వృషభమను నౌషధమునకును, బలమునకును పేరగు

స్యా ద్రేతస్వి శ్రేష్ఠయో స్త్రిషు, వృషా స్త్రియా మారుష సైన్ధవ మూషిక పర్ణ్యపి. ౪౬౧

నపుడు ॥త్రి॥ వీర్యవృద్ధిగలవానికిని, శ్రేష్ఠునకును వేరగునపుడు ॥త్రి॥ అడ్డసరపుచెట్టునకును, ఎలుకచెవిత్రీఁగెకును వేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

విషా త్వతివిషాయాం స్త్రీ విషం తు గరళే జలే,

విషా - ఇది అతివసకుఁ వేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గరళమునకును, ఉదకమునకును వేరగునపుడు-విషమ్ ॥న॥

ఉషా బాణసుతా రాత్రి ర్నోషః కల్య సన్ధయోః. ౪౬౨

ఉషా-ఇది బాణాసురుని కూఁతునకును, రాత్రికిని వేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ప్రాతఃకాలమునకును, ప్రతిజ్ఞకును వేరగునపుడు ॥న॥ ఉషః.

సాయం నిశ్యవ్యయం దోషా స్త్రీ వా నా దూషణాఘయోః,

దోషా-ఇది సాయంకాలమునకును, రాత్రికిని వేరగునపుడు అవ్యయమును, స్త్రీలింగమునుం గలదు. దూషణకును, పాపమునకును వేరగునపుడు ॥పు॥

ఘోషో ధ్వని ర్మేఘనాద స్సపి వాభీరపల్ల్యపి. ౪౬౩ కాంస్యంచ ఘోషణా వాథ ఘోషా స్త్రీ శతపుష్పికా,

ఘోషః - ఇది ధ్వని సామాన్యమునకును, మేఘధ్వనికిని, గొల్లపల్లెకును, కంచునకును, చాటునకును వేరగునపుడు ॥పు॥

ఆడవిసదాపచెట్టునకును వేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఝుషా నాగబలాయాం స్త్రీ నా మత్స్యేమకరే వనే. ౪౬౪

ఝుషా - ఇది చీరచెట్టునకుఁ వేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ మత్స్యమునకును, మొసలికిని, వనమునకును వేరైనపుడు ॥పు॥

శేషోఽనన్తే హరి శ్శేషం త్రి ష్వన్య దుపయుక్తతః,

శేషః - ఇది ఆదిశేషునికిని, విష్ణువునకును వేరయినపుడు ॥పు॥ మిగిలినదానికిఁ వేరగునపుడు ॥త్రి॥

కర్షూ ర్వార్తా కరీషాగ్నిః ర్షూ కుల్యాభిదాయినీ.

కర్షూః-ఇది కృషికిని, పిడకనిప్పునకును వేరగునపుడు ॥పు॥ నదికిఁ వేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఇతి షాన్తాః.

షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హంస స్స్మరే ఖగే విష్ణౌ యతౌ నిర్లేపభూభుజి, వేఽర్కేఽశ్వే శ్వేతవృషే స్యా న్మన్త్ర పరమాత్మని. ౪౬౬

హంసః-॥పు॥ ఇది మన్మథునికిని, హంసకును, విష్ణువునకును, యతికిని, గర్వములేని భూపతికిని, జీవునికిని, సూర్యునికిని, గుఱ్ఱమునకును, తెల్లని యెద్దునకును, మంత్రవిశేషమునకును, పరమాత్మకును పేరు.

గోపక్రీడా రతే రాసో

రాసః - ॥పు॥ ఇది గోపులతోడియాటకును, రతికిని పేరు.

వ్యాసో విస్తార తాపసౌ.
కంసో దైత్యే వానపా
త్రే కాంస్యే మానాన్తరే
పిచ. ౪౬౯
భా స్త్రీ(స్త్రీ) భాసి ఖగే
గోష్ఠే
త్రాసో భీ మణిదోషయోః,
హింసా చౌర్యాది వధ
యోః
రశ్వాయాం మాతరి ప్రసూః.
వత్సరే కుటజే వత్స స్సు
తాదౌ తర్ణకే త్రిషు, వక్ష
స్యస్త్రీ చా
-థ మాంసం క్రవ్యే
మాంసీ జటా స్మృతా,
వాసో నివాసోటరుషా
వాసో వస్త్రే నపుంసకమ్,
దాసీ చేటీ చ ఝుంటీ చ
దాస స్స్యా ద్భృత్య
శూద్రయోః. ౪౭౦
వసు ర్నా దేవ భేదేషు
యోక్త్రాగ్ని ధనదాంశుషు,
మధురే తు త్రిషు క్లీబే సలి
లే ధన రత్నయోః. ౪౭౧
శృఙ్గారముఖ్య మధురాది
సువర్ణ రేతో నిర్యాస రాగ
గరళ ద్రవపారదేషు, ఆస్వా
ద న ధ్వ ని సు ధాం బు ర
సాఖ్యధాతు ష్విష్టో రసో
-థ రసనా ధరణీ రసా
స్యాత్. ౪౭౨
కాసూ ర్బుద్ధౌ కువాచి

వ్యాసః-॥పు॥ఇది విస్తారమునకును, వ్యాసుఁడను మునికిని పేరు.
కంసః-॥పు॥ ఇది కంసుఁడను దైత్యునకును, పానము చేయు పాత్రమునకును, కంచునకును, కొలతయొక్క భేదమునకును బేరు.

భాః - ॥న్-స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, పక్షికిని, పశువులదొడ్డికిని పేరు.

త్రాసః-॥పు॥ఇది భయమునకును, మణులదోషమునకును బేరు.
హింసా - ॥స్త్రీ॥ ఇది చౌర్యము మొదలైన యకార్యములకును, వధకును పేరు.
ప్రసూః-॥స్త్రీ॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, తల్లికిని బేరు.
వత్సః - ఇది సంవత్సరమునకును, కొడిసెచెట్టునకును, కుమారుఁడు మొదలైనబాలురకును బేరైనపుడు ॥పు॥ దూడకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ వక్షస్థలమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥
మాంసమ్ - ॥న॥ ఇది మాంసమునకుఁ బేరు.
మాంసీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది జటామాంసికిఁ బేరు.
వాసః - ఇది ఉనికిపట్టునకును, అడ్డసరపుచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ వస్త్రమునకు పేరగునపుడు-వాసః ॥న్-న॥
దాసీ-॥స్త్రీ॥ ఇది బానిసకును, నల్లపువ్వుల గోరింటకును పేరు.
దాసః - ॥పు॥ ఇదికూలికిని, శూద్రునకును బేరు.

వసుః-ఇది అష్టవసువులకును, పశువులమెడకుగట్టు మోకునకును, అగ్నికిని, కుబేరునికిని, కిరణమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ మధురమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉదకమునకును, ధనమునకును, రత్నమునకును బేరగునపుడు ॥న॥
రసః-ఇది శృంగారము మొదలైనరసములకును, తీపు మొదలైన షడ్రసములకును, బంగారమునకును, రేతస్సునకును, బంకకును, ప్రేమకును, కాలకూటమునకును, ద్రవమునకును, పాదరసమునకును, రుచికిని, ధ్వనికిని, అమృతమునకును, గంధకాది ధాతువునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ నాలుకకును, భూమికిని బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

కాసూః-॥స్త్రీ॥ ఇది బుద్ధికిని, కుత్సితవాక్కునకును బేరు.

స్త్రీ శంసా స్తుత్యభిలాష
యోః.

శంసా ॥స్త్రీ॥ ఇది స్తుతికిని, కోరికకును పేరు.

ఇతి సాన్తాః.

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గవాం స్కన్ధే గవాశ్వా
సే వాహనే పవనే వహః.

వహః–॥పు॥ ఇది యెద్దులమూఁపునకును, వానియూపిరికిని, వాహనమునకును, గాలికిని పేరు.

అర్కాద్యాదానోపరా
గపూతనాద్యా గ్రహా
స్మృతాః,

గ్రహః–॥పు॥ ఇది సూర్యాదినవగ్రహములకును, గ్రహించుటకును, సూర్యచంద్రగ్రహణములకును, పూతనాదిభూతవిశేషములకును పేరు.

అవిద్యామూర్ఛయోర్మోహ
స్స్యా దహి ర్వృత్ర
సర్పయోః. ౪౭౪

మోహః–॥పు॥ ఇది అజ్ఞానమునకును, ఒడలెఱుంగమికిని పేరు.
అహిః–ఇది వృత్రాసురునికిని, సర్పమునకు పేరు.

ఊహః ప్రకృష్టతర్కే చ
కుఞ్జరాంఘ్రేశ్చ పర్వణి,

ఊహః – ॥పు॥ ఇది తర్కవాక్యమునకును, ఎక్కువపదము నధ్యాహారము చేయుటకును, ఏనుగుపాదమునందలి గణుపులకును పేరు.

అబ్విశేషగుణే స్నేహ స్తైల
సౌహార్దయో రపి. ౪౭౫

స్నేహః – ॥పు॥ ఇది ఉదకాదులయందుండు చూర్ణాదుల ముద్దగాఁజేయు గుణవిశేషమునకును, నూనెకును, ప్రేమకును పేరు.

వ్యూహ స్స్యా ద్బలవి
న్యాసే బృందేఽపి

వ్యూహః – ॥పు॥ ఇది చతురంగబలమును యథాస్థానమునఁ దీర్చియుంచుటకును, కూటమికిని, అపిశబ్దమువలన పద్మశకటాది వ్యూహములకును పేరు.

ఈహోద్యమేచ్ఛయోః,

ఈహా – ॥స్త్రీ॥ ఇది యత్నమునకును, ఇచ్ఛకును పేరు.

కుహూ స్త్రీ కోకిలాలాపే
వినష్టేన్దు తథావపి. ౪౭౬

కుహూ – ॥స్త్రీ॥ ఇది కోకిలధ్వనికిని, చంద్రకళలేని యమావాస్యకును పేరు.

లోహశ్శస్త్రే చ కాంస్యాది
సర్వతైజస వస్తుని,

లోహః–॥పు॥ ఇది శస్త్రమునకును, కంచుమొదలైన సకల లోహములచేతఁ జేయఁబడిన వస్తువులకును నామము.

రహో రహస్యే సురతే

రహః–॥న్–న॥ ఇది రహస్యమునకును, సురతమునకును పేరు.

బర్హం పర్ణ శిఖణ్డయోః.

బర్హమ్ – ॥న॥ ఇది ఆకునకును, నెమలిపించమునకును పేరు.

హేమన్త మాసౌ సహ
సౌ నరౌ క్లీబం సహో బలే,
సహా కుమారీ భూమ్యో
స్త్రీ(స) సాకమర్థే సహావ్య
యమ్. ౪౭౭

సహః – ॥న్–న॥ ఇది హేమంతఋతువునకును, మార్గశీర్షమాసమునకును పేరు. బలమునకును పేరగునపుడు – సహః ॥న్–న॥ పిన్నగోరింటకును, భూమికిని పేరగునపుడు–సహా ॥స్త్రీ॥ తోడ అను నర్థమున 'సహ' అని యవ్యయము.

సింహపుచ్ఛే కన్దరయో ర్గుహా స్త్రీ షణ్ముఖే తు నా,
శా న్త్యుత్సవౌ తు మహసీ పుమాం శ్చ న్మహ ఉత్సవే. ౪౭౯

గుహా - ఇది నక్కతోఁకకసువునకును, గుహకును పేర నపుడు ॥స్త్రీ॥ కుమారస్వామికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

మహః - ॥న్-న॥ ఇది శాంతికిని, ఉత్సవమునకును పేర ఉత్సవమునకు పేరగునపుడు పులింగమాయెనేని అకారా తము.

గృహం గృహాశ్చ పుంభూమ్ని ద్వా విమౌ గేహభార్యయోః,

గృహ్యామ్ - ॥న॥ గృహాః ॥పు॥ ఇది నిత్యబహువచనము. ఈ రెండును గృహమునకును, భార్యకును నామము.

సింహో మృగేన్ద్రే రాశౌ చ శ్రేష్ఠే రాజాదికోత్తరః. ౪౮౦

సింహః-॥పు॥ ఇది సింహమునకును, సింహరాశికిని నామమ ఇది రాజాదిశబ్దములకు మీఁదనుండెనేని శ్రేష్ఠవాచకమ ఉదాహరణము—"రాజసింహః=రాజశ్రేష్ఠుఁడు, పురుషసింహ =పురుషశ్రేష్ఠుఁడు" ఇత్యాదులు.

సింహీ సింహ స్త్రియాం మాతరుషే రాహోశ్చ మాతరి,

సింహీ - ఇది ఆఁడుసింహమునకును, అడ్డసరపుచెట్టునకును రాహువుయొక్క తల్లికిని నామము.

బాహా భుజే స్త్రీ

బాహా - ॥స్త్రీ॥ ఇది భుజమునకునామము.

వాహో నా యానేఽశ్వే వృషభేఽపిచ. ౪౮౧

వాహః-॥పు॥ ఇది పల్లకిమొదలైన వాహనములకును, గుఱ్ఱ మునకును, ఎద్దునకును నామము.

బర్హి ర్నాఽగ్నౌ కుశే క్లీబే త్రిష్వర్చ్యేఽర్హా జనే నా,

బర్హిః - ॥న్-పు॥ ఇది అగ్నికిఁ బేరు. దర్భకుఁ బేరైనపుడ ॥న॥ పూజ్యునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ యోగ్యజనమునకు బేరగునపుడు ॥పు॥

బహు స్స్యా ద్విపులే త్ర్యాది సంఖ్యాయాం చ త్రిలిఙ్గకః. ౪౮౨

బహుః - ॥త్రి॥ ఇది విస్తారమునకును, మూఁడు మొదలైన సంఖ్యలకును బేరు.

ఇతి హాన్తాః.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పక్ష స్సహాయ గరుద న్తిసాధ్యభిత్తి మిత్రేషు చుల్లివరే నృపకుంజరే చ, బృన్దే చా దుపరి మాసదళే చ కక్షద్వారే బలే చ గజపార్శ్వవిరోధయో శ్చ. ౪౮౩

పక్షః-॥పు॥ ఇది సహాయమునకును, ఱెక్కలకును, సమీప మునకును, హేతువుచేత సాధింపఁదగిన సందేహార్థముగలదాని కిని, స్నేహితునకును, ప్రాయియొక్క సందునకును, రాజుయొక్క యేనుఁగునకును, కచకేశాదిశబ్దములపై నుండెనేని సమూహమున కును, అనఁగా - కేశపక్షః = కచపక్షః ఇత్యాది స్థలములయంద కొప్పునకును, మాసముయొక్క శుక్లకృష్ణపక్షములకును, దిడ్డి

వాఁకిలికిని, బలమునకును, ఏనుగుయొక్క యిరుప్రక్కలకును విరోధమునకును పేరు. ఇచ్చట హేతువుచేత సాధింపఁదగిన సందేహార్థము గలదానికి నుదాహరణము-'పర్వతోవహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాత్' అనువాక్యమున పొగ హేతువు. దానింబట్టి సాధింపఁదగిన యర్థము అగ్ని. ఆయగ్నిగలది పర్వతము గనుక సాధ్యముగల పర్వతము పక్షము.

ప్లక్షః-॥పు॥ఇది ద్వీపవిశేషమునకును, కల జువ్విచెట్టునకును, జువ్విచెట్టునకును, పిప్పలికిని, వృక్షసామాన్యమునకును పేరు.

మోక్షః-॥పు॥ ఇది మోక్షమునకును, మృత్యువునకును, విడుచుటకును, మొక్కపుచెట్టునకును పేరు.

ధ్వాంక్షః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, కోకిలకును నామము.

యక్షః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునికిని, గుహ్యలకును, దేవయోని విశేషులకును పేరు.

భిక్షా - ॥స్త్రీ॥ ఇది భిక్షమెత్తి తేఁబడినయన్నము మొదలైన వానికిని, యాచకునకును, కూలికిని, సేవకును నామము.

ప్రేక్షా-॥స్త్రీ॥ఇది బుద్ధికిని, నృత్తమునకును, చూచుటకును పేరు.

రక్షా-॥స్త్రీ॥ ఇది రక్షించుటకును, లత్తుకకును నామము.

అక్షమ్-ఇది యింద్రియమునకుఁ బేరగునపుడు॥న॥బండిచక్రమునకును, వ్యవహారమునకును, పాచికెకును, బండికిని, ౧౦ గురిగింజల యెత్తుగలదానికిని, జూదమునకును, తాండ్రచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ఋక్షమ్ - ఇది నక్షత్రమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ ఎలుఁగుగొడ్డునకును, దుండిగపుమ్రానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥

లక్షమ్ - ఇది గుఱికిని, కపటమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ లక్షసంఖ్యకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

స్యక్షః - ఇది ఎనుపోతునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ సమస్తమగుటకును, తక్కువైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కక్షః - ఇది పొదకును, తృణమునకును, చంకకును బేరగునపుడు ॥పు॥ వాదమున నుత్తర ప్రత్యుత్తరక్రమమునకుఁ బేరగునపుడు-కక్షా ॥స్త్రీ॥

ద్వీపో గర్దభాణ్డః
పిప్పలీ ద్రుమః,
ఽపవర్గే మృత్యౌ
నేముష్కద్రుమే.
క్షౌ కాక పికౌ
కుబేరే గుహ్యకే

తు భిక్షితాన్నా
చ్ఛాయాం భృతిసేవ
౪౭॥

వృత్తే క్షణే ప్రేక్షా
రక్షణలాక్షయోః,
మిన్ద్రియ మక్షో నా
వ్యవహారయోః. పా
టే కర్షే ద్యూతభేదే
మే,
వృక్షం భల్లూకే
న పుమానయమ్.
శరవ్యే వ్యాజేచ
ం నియుం లేతు నా,
స్తు పుంసి మహి
షు కార్త్స్న్యేని
ః. ౪౮
గుల్మే తృణే బా
లే స్త్రీ తూత్తర

దక్షః ప్రజాపతౌ వహ్నౌ
తామ్రచూడే హరే మునౌ.
౪౨౫. త్రిష్వభిజ్ఞే
న్యక్షవత్తు రూక్షం నిష్ప్రి
ష్ణ్య చిక్కణే.

దక్షః - ఇది దక్షప్రజాపతికిని, అగ్నికిని, కోడికిని, శివునికిని, మునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ తెలిసినవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

రూక్షమ్-ఇది దయలేనివానికిని, పరుసనిదానికిని పేరు. ఈ శబ్దము - న్యక్షవత్ = న్యక్షశబ్దమువలె, త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఇతి క్షాంతాః.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
ద్వ్యక్షరపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీ. ఇతి=ఇది, జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్=లోకమునకు, ఉపకారిణ్యాం = ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్-ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండాదినాథుని చేత, రచితాయామ్ = చేయఁబడినదగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాల యను గ్రంథమునందు, అయమ్=ఈ, ద్వ్యక్షరపదకాణ్డః-ద్వ్యక్షర=రెండక్షరములుగల, పద=శబ్దములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, పూర్ణః=ముగిసెను.

ద్వ్యక్షరకాండము
సంపూర్ణము.

త్ర్యక్షరకాండము.

సంపర్కో రతిసంసర్గౌ	సంపర్కః-॥పు॥ ఇది రతికిని, కూడుటకును పేరు.
వితర్కో వూహసంశయౌ,	వితర్కః-॥పు॥ ఇది ఊహకును, సంశయమునకును పేరు.
మయూకౌ కేకిమణ్డూకౌ	మయూకః-॥పు॥ ఇది నెమలికిని, కప్పకును పేరు.
ఆలోకౌ దర్శనద్యుతీ. ౧	ఆలోకః-॥పు॥ ఇది దర్శనమునకును, ప్రకాశమునకును పేరు.
ఉలూకౌ ఘూకదేవేన్ద్రౌ	ఉలూకః -॥పు॥ ఇది గుడ్లగూబకును, ఇంద్రునకును పేరు.
జమ్బుకౌ పాశిఫేరవౌ,	జంబుకః-॥పు॥ ఇది వరుణునికిని, నక్కకును పేరు.
దుణ్డుకౌ శోణకక్రూరౌ	దుండుకః-॥పు॥ ఇది దుండిగపుమ్రానికిని, క్రూరునికిని పేరు.
వృషాఙ్కో శివసజ్జనౌ. ౨	వృషాంకః-॥పు॥ఇది శివునికిని, సజ్జనునకును పేరు.
ఉదర్కః కాల ఫలయో	ఉదర్కః-॥పు॥ ఇది రాఁబోవుకాలమునకును, కలుగఁబోవు ఫలమునకును పేరు.
ర్దర్కో సాస్య	
న ఘాత్మజే, మదాలసా	అలర్కః-॥పు॥ ఇది కుమారునికిని, మదాలసయను నప్సరసకును, తెల్లజిల్లేడుచెట్టునకును, వెఱ్ఱిపట్టినకుక్కకును, అపిశబ్దముచేత అలర్కుఁడను రాజునకును పేరు.
గాం శ్వేతార్కే౽ప్యల	
ర్కో భ్రాన్తశున్యపి. ౩	
కఞ్చుకీ వారవాణీ చ	కంచుకీ -॥న్-పు॥ ఇది కవచధారికిని, చక్కారమువలన సర్పమునకును పేరు.
దివౌకా శ్చాతకే సురే.	దివౌకాః-॥స్-పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, దేవతకును పేరు.
మశకః క్షుద్రరోగే౽పి	మశకః -॥పు॥ ఇది క్షుద్రరోగమునకును, అపిశబ్దమువలన దోమకును పేరు.
నరకో దానవే౽పిచ. ౪	నరకః -॥పు॥ ఇది రాక్షసునికిని, అపిశబ్దమువలన నరకమునకును పేరు.
చుళుకః ప్రసృతౌ భాణ్డే	చుళుకః -॥పు॥ ఇది పిడికిలికిని, మృణ్మయాది పాత్రమునకును పేరు.
పృథుకశ్చిపిటే శిశౌ,	పృథుకః -॥పు॥ ఇది అటుకులకును, శివునకును పేరు.
క్షురకః కోకిలాక్షే స్యా	క్షురకః -॥పు॥ ఇది గొలిమిడిచెట్టునకును, పల్లేరుచెట్టునకును, తిలకపుచెట్టునకును పేరు.
త్క్షురే తిలకద్రుమే. ౫	
రుచకో మఙ్గళద్రవ్యే ద	రుచకః-॥పు॥ ఇది మంగళద్రవ్యమునకును, దంతమునకును, కంఠమునకును, భూషణమునకును, ఆముదపుచెట్టునకును, మాదీఫలమునకును, సౌవర్చలవణమను పేరుగల యుప్పునకును, వాయువిళంగమునకును పేరు.
కణ్ఠ విభూషణే, ఏరణ్డే	
ంతులుఙ్గే చ సౌవర్చలవిళ	
ఙ్గయోః. ౬	

శిశుక శ్శింశుమారే స్యా ద్బాలకోలూపినో రపి,

శిశుకః - ॥పు॥ ఇది మొసలికిని, బాలునికిని, ఉలసమీనున కును పేరు.

భేర్యాం మృదఙ్గే పటహే ధ్వనన్మేఘేఽపి చాతకః. ౭

చాతకః - ॥పు॥ ఇది భేరికిని, మద్దెలకును, తమ్మటకును, గర్జించుమేఘమునకును, అపిశబ్దమువలన చాతకపక్షికిని పేరు.

చర్చిక్యే మౌక్తికాదీనాం బుద్బుదే స్థానకోభవేత్,

స్థానకః-॥పు॥ఇది కుంకుమమొదలైన పూఁతకును, ముత్యము మొదయినవాని బుగ్గలకును పేరు.

క్రముక శ్శ్వేతలోధ్రేచ పూగేచ బ్రహ్మదారుణి. ౮

క్రముకః - ॥పు॥ ఇది తెల్లలొద్దుగ చెట్టునకును, పోక చెట్టున కును, గంగరావిచెట్టునకును పేరు.

ప్రియకోఽళౌ మృగే నీపే ప్రియంగౌ కుఙ్కుమే ఽసనే,

ప్రియకః - ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, కంబళమృగమునకును, కడిమిచెట్టునకును, గారెచెట్టునకును, కుంకుమకును, వ్రేఁగిమ్రాకున కును పేరు.

పిణ్యాక స్సిల్హకే కిణ్వే శ్రీవాసతిలకల్కయోః. ౯

పిణ్యాకః - ॥పు॥ ఇది అందుగుబంకలైన సుగంధద్రవ్యముల చేతఁ జేయఁబడిన ధూపమునకును, పాపమునకును, సరళ దేవ దారుబంకకును, గానుగుపిండికిని పేరు.

స్యాత్పులాకస్తు సంక్షేపే తుచ్ఛధాన్యాన్న సిక్థయోః,

పులాకః - ॥పు॥ ఇది సంక్షేపమునకును, తుచ్ఛధాన్యమున కును, మెతుకునకును పేరు.

గజలాంఘూల మూలస్య ప్రాన్తే ఘూకే చ పేచకః.

పేచకః - ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుతోఁక మొదటి సమీపమున కును, గుడ్లగూబకును పేరు.

వైధవేయే భగ్నభాణ్డే శిరస్త్రే మణికే గుడే, కమ్బళే చేన్ద్రియస్థానే పూగకోశే చ గోళకః. ౧౧

గోళకః - ॥పు॥ ఇది విధవాపుత్రునికిని, కడవబొచ్చెకును, కిరీటమునకును, మణికిని, బెల్లమునకును, కంబళికిని, చక్షురాదీంద్రియస్థానములకును, పోఁకమొగ్గకును పేరు.

కూపకోఽన్ధౌ తైలపాత్రే గుణవృక్షే కుకున్దరే,

కూపకః - ॥పు॥ ఇది బావికిని, తైలపాత్రమునకును, ఓడ మీఁద టెక్కముకట్టెడు స్తంభమునకును, ఆఁడుదాని పిఱుఁదుల మీఁదనుండు గుంతలకును పేరు.

శమ్బూకో గజకుమ్భాణ్డే జలశుక్తౌ చ దానవే. ౧౨

శంబూకః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు కుంభస్థలముయొక్క పుద్దల కును, కప్ప చిప్పలకును, రాక్షసునికిని పేరు.

కీచకః పవనాపూరధ్వన ద్వేణ్వసురాంశజే,

కీచకః - ॥పు॥ ఇది గాలినిండుటచేత ధ్వనించెడి బొంగువెదు రునకును, కీచకుండను దానవాంశజునకును పేరు.

శూకకీటే రాశిభేదే వృశ్చికోఽ

వృశ్చికః - ॥పు॥ ఇది కణుదురునకును, రాశి భేదమునకును, మఱియును- తేలునకును పేరు.

థ గృహాన్తరే. ౧౭. ముగ్ధ స్త్రీహస్తవిన్యాస భేదే చ స్వస్తికో మతః,

స్వస్తికః-॥పు॥ ఇది ద్వారభేదములచేతఁ జేయఁబడిన రాజగృహములరచనాభేదమునకును, ముగ్ధస్త్రీయొక్క హస్తవిన్యాసభేదమునకును పేరు.

స్యాత్కఞ్చుకో వారబాణే నిర్మోకే కవచేఽపి చ.

కఞ్చుకః-॥పు॥ ఇది కుబుసమువలె మేనికిమయుఁగైనబొందలమునకును, పాముకుబుసమునకును, కవచమునకును పేరు.

నిర్మోకో వర్మణి వ్యోమ్ని మోచనే సర్పకఞ్చుకే,

నిర్మోకః-॥పు॥ ఇది కవచమునకును, ఆకాశమునకును, విడుచుటకును, పాముయొక్కకుబుసమునకును పేరు.

పులకో మణిదోషే స్త్రీ రాజ్యాం రోమోద్గమే క్రిమౌ. ౧౮. హీరకేఽప్య

పులకః-॥పు॥ ఇది మణిదోషమునకును, పక్తి్కకిని, గగ్గురుపాటునకును, పురుగునకును, వజ్రమునకును పేరు.

థ పార్శ్వంచ పక్షద్వారఞ్చ పక్షకం,

పక్షకమ్-॥న॥ ఇది పార్శ్వమునకును, దిడ్డివాఁకిలికిని పేరు.

కటుతుంబ్యా మపీక్ష్వాకు స్తురుష్క స్సిల్హకేఽపి చ.

　　　　　　　　[నిక్ష్వాకుమహారాజునకును పేరు.

ఇక్ష్వాకుః-॥పు॥ ఇది వెఱ్ఱిసొరకాయకును, అపిశబ్దముచేత

తురుష్కః-॥పు॥ ఇది తురుష్కదేశమునఁబుట్టిన యండుగుబంకకును, అపిశబ్దమువలన తురుష్కునికిని పేరు.

౧౯

భుజఙ్గచిత్రకవ్యాఘ్రు వృశ్చికా స్స్యుః పృదాకవః,

పృదాకుః-॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, చిత్తరువువ్రాయువానికిని, పెద్దపులికిని, తేలునకును పేరు.

మర్కటార్క వరోత్తాపి హవ్యవాహాశ్చ పావకాః.

పావకః-॥పు॥ ఇది కోఁతికిని, సూర్యునికిని, పరులవ్యథపెట్టువానికిని, అగ్నికిని పేరు.

తార్క్ష్యభూపాలమార్జార శలభా స్స్యు స్త్రిశంకవః,

త్రిశంకుః-॥పు॥ ఇది గరుత్మంతునికి, త్రిశంకుమహారాజునకును, పిల్లికిని, మిడతకును పేరు.　　　　[కును పేరు.

బృసీ మఞ్చౌ తు పర్యంకౌ

పర్యఙ్కః-॥పు॥ ఇది యత్యాదులపీఠమునకును, మంచమున

కరఙ్కో మస్తకాస్థని. నారికేళఫలేఽపి స్యా

కరఙ్కః-॥పు॥ ఇది తలపుఱ్ఱెకును, టెంకాయకును పేరు.

త్కళఙ్క స్త్వఙ్క నిన్దయోః,

కళఙ్కః-॥పు॥ ఇది గుఱుతునకును, నిందకును పేరు.

ఆతఙ్క స్సంజ్వరే రోగే సాధ్వసే మురజధ్వనౌ,

ఆతఙ్కః-॥పు॥ ఇది సంతాపమునకును, రోగమునకును, భయమునకును, ఘల్లనగ్రోవిధ్వనికిని పేరు.

కణ్టకః పులకే వేణౌ ద్రుమాఙ్గే క్షుద్రవైరిణి,

కణ్టకః-॥పు॥ ఇది గగ్గురుపాటుకును, వెదురునకును, ముంటికిని, క్షుద్రశత్రువునకును పేరు.

విపాకః పరిణామే చ స్వేదనే దుర్గతావపి. ౨౦

విపాకః-॥పు॥ ఇది పరిపక్వమునకును, చెమటపోయుటకును, దుర్గతికిని పేరు.

కః పచనే స్వేదే
కేఽప్య
శికాః, గుగ్గులూలూక
ంనిశక్రా హి తుణ్డి
౨౧
కామాతులీగౌర్యోః
మాతరిమాతరి,
ంకాలే చ ఘటికా
కర్ణభూషణే. ౨౨
భ్యాబ్జగులౌ హాస్తి
ఽబ్జపరాటకే.
పిణ్డకే జఙ్ఘామాం
కాళికా. ౨౩. కా
వాన్యాం రోమాళీ
జలదాళిషు, నటీ
గిన్యోః ర్నా శేమాం
మ్బుదే. ౨౪
వహ్నిమన్థే స్యా
ధూమచూర్ణకే,
ఖ్యకూర్చికాతూల
రపి తూలికా.
కాలమాం నీలిన్యాం
గేఽపి నీలికా,
ప్రియాయాం చ
ణౌ చ రేణుకా.
మృత్పాత్రభేదే చ
స్యే చ మల్లికా,
తూలికా సూ
స్తుపణ్డే చ కూర్చి
౨౫
యే తరఙ్గే చ వ

నిపాకః-॥పు॥ ఇది పచనమునకును, చెమటకును, దుష్టఫలమునకును పేరు.

కౌశికః -॥పు॥ ఇది గుగ్గిలపుచెట్టునకును, గుడ్లగూబకును, ముంగిసకును, కౌశికమునికిని, ఇంద్రునికిని, పాములవానికిని పేరు.

అంబికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మేనమామభార్యకును, గౌరికిని, పాండురాజుతల్లికిని, తల్లికిని పేరు.

ఘటికా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏనుఁగునుగట్టునట్టిగొలుసునకును, గడియకును పేరు.

కర్ణికా-॥స్త్రీ॥ ఇది కర్ణభూషణమునకును చేతినడిమివ్రేలికిని, ఏనుఁగుయొక్క తొండముకొనకును, తామరపుష్పములోని దుద్దునకును పేరు.

పిండికా -॥స్త్రీ॥ ఇది తురుష్కదేశమునఁబుట్టిన అందుగుబంకకును, పిక్కలలోనుండు మాంసవిశేషమునకును పేరు.

కాళికా-॥స్త్రీ॥ ఇది స్వర్ణాదిధాతుదోషమునకును, పార్వతికిని, నూఁగారునకును, ధూమపఙ్క్తికిని, మేఘపఙ్క్తికిని, చేఁదుపొట్లతీఁగెకును, యోగినికిని, కాఁడకును, మాంసవిశేషమునకును, క్రొమ్మెఱుఁగునకును పేరు.

కణికా-॥స్త్రీ॥ ఇది నెల్లిచెట్టునకును, లేశమాత్రమునకును, గోధూమలపిండికిని పేరు.

తూలికా-॥స్త్రీ॥ ఇది చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును, ప్రత్తివేసిన పరుపునకును పేరు.

నీలికా-॥స్త్రీ॥ ఇది నల్లవావిలిచెట్టునకును, నీలిచెట్టునకును, రోగభేదమునకును పేరు.

రేణుకా-॥స్త్రీ॥ ఇది జమదగ్నిభార్యకును, అగ్నితుపకును, ధూళికిని పేరు.

మల్లికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మత్స్యవిశేషమునకును, మృత్పాత్రభేదమునకును, మల్లెతీఁగెకును పేరు.

కూర్చికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మొగ్గకును, చిత్తరువువ్రాయుపుల్లకును, సూదికిని, జున్నునకును పేరు.

ఊర్మికా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఉంగరమునకును, అలకును, వస్త్రము

స్త్రభఙ్గేఽపి చోర్మికా,
మృద్భాణ్డభేదే కాంతా
యాం కరభస్యాపి . చోష్ట్రి
కా. ౨౮

యొక్క కుచ్చిళ్ళకును పేరు.

ఉష్ట్రికా-॥స్త్రీ॥ ఇది మట్టికుండలలో నొకభేదమునకును, ఆఁడ
యొంటెకును పేరు.

ధేనుకా గౌః కరేణుశ్చ
కాముకా కాముకీ వధూః,
భిత్తికా తు శతావర్యాం
వజ్రే చాప్య
థ నాడికా. ౨౯. నాళే
కాలే ఘుల్లిరన్ధ్రే) వివరే వేణు
భాజనే,

ధేనుకా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆవునకును, ఆఁడయేనుఁగునకును పేరు.

కాముకా-॥స్త్రీ॥ ఇది కామముగల యువతికిని పేరు.

భిత్తికా-॥స్త్రీ॥ చల్లగడ్డకును, వజ్రమునకును, చకారమువలన
గోడకును పేరు.

నాడికా-॥స్త్రీ॥ ఇది కాఁడకును, కాలభేదమునకును, ప్రాయి
సందునకును, రంధ్రమునకును, వేణుపాత్రకును పేరు.

య స్సఙ్ఘః కర్మభావో
వా వృద్ధానాం తత్ర వార్ధ
కమ్. 3౦

వార్ధకమ్-॥న॥ ఇది పెద్దలసమూహమునకును, వారుచేయు
కర్మకును వారిభావమునకును పేరు.

ధైనుకం ధేనుబృన్దే స్యా
ద్రతిబన్ధాన్తరేఽపి తత్,
భూతికం కతృణే దీపే
భూనిమ్బే భూస్తృణేఽ
పి చ. 3౧

ధైనుకమ్-॥న॥ ఇది ఆవులయొక్క గుంపునకును, కళాశాస్త్ర
మునందు జెప్పియున్న బంధవిశేషమునకును పేరు.

భూతికమ్-॥న॥ ఇది కామంచికసవునకును, ఓమమునకును,
నేలవేమునకును, చీఁపురుకసవునకును పేరు.

పుష్పకం రత్నవలయే శ్రీ
దయానే రసాఞ్జనే,
ఉత్తరీయే వస్త్రమాత్రే
సూక్ష్మవస్త్రేఽపి చాంశు
కమ్. 3౨

పుష్పకమ్-॥న॥ ఇది రత్నములు చెక్కిన కడియమునకును
కుబేరునివిమానమునకును, కుసుమాంజనమునకును పేరు.

అంశుకమ్-॥న॥ ఇది ఉత్తరీయమునకును, సామాన్యవస్త్రమ
నకును, సూక్ష్మవస్త్రమునకును పేరు.

అప్రియే ప్యనృతేఽళీకం
గజబిన్దౌ చ పద్మకమ్,

అళీకమ్-॥న॥ ఇది అనిష్టమునకును, అనృతమునకును పేరు.

పద్మకమ్-॥న॥ ఇది ఏనుఁగు సిబ్బెమునకును, చకారమువల
కమలమునకును పేరు.

వ్యళీకం దుఃఖవైలక్ష్య్యా
ప్రియాకార్యే ష్వ
థాన్వయే. 33. శీలే ప్య
నూకం
శస్త్రేఽపి కార్ముకం చా

వ్యళీకమ్-॥న॥ ఇది దుఃఖమునకును, ఆశ్చర్యముతోఁగూడుట
కును, అప్రియమునకును, అకార్యమునకును పేరు.

అనూకమ్-॥న॥ ఇది కులమునకును, స్వభావమునకును పేరు.

[స్సునకును పేరు

కార్ముకమ్-॥న॥ ఇది ఆయుధమునకును, అపిశబ్దమువలన ధ

థ కౌతుకం, కుతుకేచ్ఛా
హస్తసూత్రమఙ్గళేతి హ్యన
ర్మసు. ౩౮. ప్రఖ్యాతహా
ర్షయో శ్చా
థ స్వర్ణేధాతౌ చ గైరికమ్.
కటుకం కటురోహిణ్యాం
త్ర్యూషే చా
థార్భకస్త్రిషు. ౩౯ దరిద్రే
బాలకే మూర్ఖే జడే,భ్రూణే
తు పుంస్యయమ్,
చిత్రకం తిలకే నాతువ్యా
ఘ్రే వహ్న్యాఖ్యభేషజే.
ఏరణ్డే సరకం త్వస్త్రీ శీధౌ
తత్పాత్రపానయోః,
వాలకం స్యా దంగులీయే
హ్రీబేరే వలయేఽపిచ. ౩౭
శిశౌ తు త్రిషు
నాళీకం త్వబ్జే క్లీబం శరే
పుంస్యా
థే కిఞ్జల్కం కేసరే నా

సూతకః పారదే పు
మాన్. ౩౭. ఆశౌచే సూ
తకం
ఘృష్ట్యా మస్త్రికా నికటేఽ
న్తికమ్,
కనకం కాఞ్చనే నాతు
ధుత్తూరే నాగకేసరే. ౩౯.
చమ్పకే కాఞ్చనాహ్వే చ
కరకస్తు కమణ్డలౌ, దాడి
మే పక్షిభేదే చ ద్వయో
ర్వర్ష ఘనోపలే. ౪౦

కౌతుకమ్-॥న॥ ఇది అపూర్వవస్తువును గోరుటకును, యిచ్ఛకును, వివాహోదులయందు హస్తమునఁగట్టుకంకణమునకును, శుభమునకును, యిట్లునిగదా పారంపర్యము గలదనుటకును, క్రీడకును, ప్రసిద్ధికిని, సంతోషమునకును పేరు. [పేరు.

గైరికమ్-॥న॥ ఇది బంగారమునకును, గంధకాదిధాతువులకును

కటుకమ్-॥న॥ ఇది కటుకరోహిణికిని, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలకూటమికిని పేరు.

అర్భకః - ఇది దరిద్రునకును, బాలునికిని, మూర్ఖునకును, వివేకశూన్యునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీలగర్భమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

చిత్రకమ్-ఇది తిలకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ పెద్దపులికిని; చిత్రమూలమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

సరకమ్-ఇది ఆముదపుచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥న॥మద్యమునకును,దానిపాత్రమునకును,దానిత్రాగుటకును బేరగునపుడు ॥పు॥

వాలకమ్-ఇది ఉంగరమునకును, కురువేరునకును, కడియమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ శిశువునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

నాళీకమ్-ఇది కమలమునకును బేరగునపుడు ॥న॥ బాణవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

కింజల్కమ్-ఇది ఆకాశమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఆకరుపుప్పొడులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

సూతకః-ఇది పాదరసమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ అశౌచమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

అంతికా-ఇదిప్రాయికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ సమీపమునకు బేరగునపుడు ॥న॥

కనకమ్-ఇది బంగారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, నాగకేసరమునకును, సంపెంగచెట్టునకును, దేవకాంచనపుచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

కరకః-॥ద్వి॥ ఇది కమండలమునకును, దానిమ్మచెట్టునకును పక్షివిశేషమునకును, వడిగండ్లకును పేరు.

చటకః కలవిఙ్కః స్స్యా త్తస్య కాన్తా స్త్ర్యపత్య యోః, చటకా

చటకః-ఇది పిచ్చుకకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఆఁడుపిచ్చుకకును, దానియాఁడుపిల్లకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

కులకస్తు స్యా ద్వల్మీకే కాకతిన్దుకే. ౭౧. శ్లోకే ద్వేకాన్వయశ్లోకబృన్దే

కులకః-ఇది పుట్టకును, నల్లతుమ్మికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ ఒక క్రియలో నన్వయించునట్టి శ్లోకములసముదాయమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

క్లోమ్నితు చిత్రకే, తిలకం ద్రుమరోమాశ్వభేదేషు తు పుమా నయమ్. ౭౨

తిలకమ్-ఇది కడుపులోనుండు నీరుతిత్తికిని నుదుటఁబెట్టు బొట్టునకును పేరైనపుడు ॥న॥ తిలకపుచెట్టునకును, రోమమునకును, అశ్వభేదమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

ఆఢకం స్యా న్మానభేదే తు వర్యా మాఢకీ స్త్రియామ్,

ఆఢకమ్-ఇది తూమునకుఁబేరగునపుడు ॥న॥ తొవరిమన్నెయను మూలికకుఁ బేరగునపుడు-ఆఢకీ ॥స్త్రీ॥ ఇది కందిచెట్టునకుఁ బేరగునని కొందఱందురు.

పినాకో ఽస్త్రీ పాంసువర్షే త్రిశూలే శివధన్వని.

పినాకః - ॥పున॥ ఇది మట్టివానకును, త్రిశూలమునకును, శివునివింటికిని పేరు.

ప్రతీక స్స్యా దవయవే ప్రతికూలే త్వయం త్రిషు,

ప్రతీకః-ఇది అవయవమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ప్రతికూలమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥

వల్మీకోఽస్త్రీ రోగభేదే

వల్మీకః - ॥పున॥ ఇది కాలియందుపుట్టవలె పుట్టెడురోగవిశేషమునకును, అపిశబ్దముచేత పుట్టకును పేరు.

ప్యనీకోఽస్త్రీ రణే బలే.

అనీకః-॥పున॥ ఇది యుద్ధమునకును, సేనకును పేరు.

మణ్డూకపర్ణ్యాం మణ్డూకీ పుమాన్ శోణకభేదయోః,

మండూకీ - ఇది మంజిష్ఠకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ దుండిగపుమ్రానికిని, కప్పకును బేరగునపుడు-మండూకః ॥పు॥

గ్రన్థికం పిప్పలీమూలే పుంస్యయం గుగ్గులుద్రుమే. ౭౩

గ్రంథికమ్-ఇది మోడికిఁబేరగునపుడు ॥న॥ గుగ్గిలపుచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

బాహ్లీకం కుఙ్కుమే హింగౌ దేశభేదాశ్వయో స్తు నా,

బాహ్లీకమ్ - ॥పా॥ వాహ్లీకమ్ - ఇది కుంకుమపువ్వునకును, ఇంగువకును బేరగునపుడు ॥న॥ దేశవిశేషమునకు, బాహ్లీకదేశపుగుఱ్ఱమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

కన్యయా యద్ధనం లబ్ధం పిత్రాదే స్తత్ర యౌతకమ్. ౭౪. యౌతక స్యేద మిత్యత్ర త్రిష్వయం

యౌతకమ్ - ఇది కన్యక తండ్రిమొదలైనవారివలన లభించిన ధనమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ యౌతకసంబంధమైనదనర్థమున ॥త్రి॥

యుతకం త్విహ, యౌతకే యుగశే యుక్తే సంశ్ర

యుతకమ్-॥న॥ ఇది స్త్రీధనమునకును, జంటకును, కూడిదానికిని, ఆశ్రయించుటకును, కొకచెఱఁగునకును, చేటనాలు

యే వసనాఞ్చలే. శూర్పాగ్రే
వస్త్రభేదేచ స్త్రీణాం
నద్యాం తు గణ్డకీ, స్యా
ద్గణ్డకః ఖడ్గమృగే ప్ర
త్యూహే శకులార్భకే. ౪౮
మేచక శ్చన్ద్రికే ధ్వాన్తే
నీలే నా తద్వతి త్రిషు,
మధుక స్స్యా ద్వన్దిజనో
మధుకం మధుయష్టికా. ౪౯
జతుకా జనపత్రాయాం
జతుకం హిఙ్గులాక్షయోః,
కుమార్యాం నగ్నికా వన్ది
పక్షిణౌ నగ్నికావుభౌ. ౫౦
వాలుకా సికతాసు స్యా
త్క్ష్వేలే చ హరివాలుకే,
మోచకః కదలీ శిగ్రోర్వ
స్సేచకోఽంబుధరేఽపిచ. ౫౧
జతుకా కాశ్య సూచీషు
సూచకో వాచ్యవత్ఖలే
క్షారకః పక్షిమత్స్యాదిపి
టకే పుష్పజాలకే. ౫౨
భక్ష్యేఽపి మోదకః
కావ్యాలఙ్కారేఽపి చ
దీపకమ్,
రూపకం వాగలఙ్కారే
నాటకే ప్య
థ జీవకః. ౪౩. క్షపణే
వృద్ధిజీవి న్య ప్యసనే చాహి
తుణ్డికే, స్యాదాజీవే జీవి

కును, ఒకరకముబట్టకును పేరు.

గండకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది నదికి పేరు.

గండకః -॥పు॥ ఇది ఖడ్గమృగమునకును, విఘ్నమునకును, మీను పిల్లకును పేరు.

మేచకః-॥పు॥ ఇది నెమలిపురికంటికిని, చీఁకటికిని, నలుపునకును పేరగునపుడు నలుపుగలదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

మధుకః-ఇది భట్టువాండ్రు మొదలైనస్తుతిపాఠకులకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అతిమధురమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

జతుకా-ఇది చీకురువాయియనుపక్షికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఇంగువకును, లత్తుకకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

నగ్నికా-ఇది సమర్తాడని కన్యకకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ స్తుతిపాఠకునికిని, పక్షివిశేషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

వాలుకా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇసుకకును, అగ్నిజ్వాలకును, నూఁగుదోసచెట్టునకును పేరు.

మోచకః-॥పు॥ ఇది అరఁటిచెట్టునకును, మునగచెట్టునకును [పేరు.

సేచకః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, అపిశబ్దమువలన తడిపెడివానికిని పేరు.

సూచకః-ఇది చీకురువాయి యనుపక్షికిని, మధ్యమునకును, సూదికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ దుష్టునికి పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

క్షారకః- ॥పు॥ ఇది పక్షిమత్స్యదులు వేయుబుట్టకును, పసరుమొగ్గకును నామము.

మోదకః-॥పు॥ ఇది భక్ష్యవిశేషమునకును, అపిశబ్దమువలన సంతోషకరమైనదానికిని నామము.

దీపకమ్-॥న॥ ఇది కావ్యాలంకారమునకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకాశమైనవానికి నామము.

రూపకమ్-॥న॥ ఇది వాగలంకారమునకును, నాటకమునకును నామము.

జీవకః-ఇది హరించుటకును, వడ్డీవల్లజీవించేవానికిని, వేఁగిమ్రానికిని, పాములవానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥ జీవనోపాయమునకుఁ బేరయినపుడు జీవికా ॥స్త్రీ॥

కా స్త్రీ

మూలము	వ్యాఖ్య
తున్నవాయే చ సౌచికః.	సౌచికః-॥పు॥ ఇది కుట్రపువానికి నామము.
జనకో మైథిలేఽపి స్యా	జనకః-॥పు॥ ఇది జనకమహారాజునకును, అపిశబ్దమువల తండ్రికిని నామము.
ద్రజకో ధావకే శుకే,	రజకః-॥పు॥ ఇది చాకలికిని, చిలుకకును నామము.
ద్రవక స్త్రీ ష్వభిజ్ఞే నా శిలాభేదే	ద్రవకః-ఇది అభిజ్ఞునికిఁ బేరగునపుడు॥త్రి॥శిలాభేదమునక బేరగునపుడు ॥పు॥
థ లాసకః. ౫౧. మయూ రే లాస్యకారే చ	లాసకః-॥పు॥ నెమలికిని, నట్టువవానికిని నామము.
తక్షకా నాగవర్ధకా,	తక్షకః-॥పు॥ ఇది సర్పవిశేషమునకును, వడ్లవానికిని పేరు.
పావకోఽగ్నౌ సదాచా రే భల్లాతకవిశఙ్గయోః. అగ్ని మన్థే చిత్రకే చ	పావకః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సదాచారమునకును, జీడిమ్రా కిని, వాయువిళంగమునకును, నెల్లిచెట్టునకును, చిత్రమూలమ కును నామము.
దారకస్తు శిశా వపి,	దారకః-॥పు॥ ఇది శిశువునకును, అపిశబ్దమువలన నరికె వానికిని నామము.
హారకా చోరకితవౌ	హారకః-॥పు॥ ఇది చోరునకును, జూదగానికిని నామము.
కర్త్రాదా వపి కారకమ్. ౫౨	కారకః-॥పు॥ ఇది కర్తృకర్మకరణాదులకు నామము.
స్యా త్కారికా యాత నాయాం శ్లోకే వివరణే కృ తౌ,	కారికా-॥స్త్రీ॥ ఇది వేదనకును,శ్లోకమునకును, సూత్రార్థమ తెలుపువాక్యమునకును, చేయుటకును నామము.
వర్ణకోఽస్త్రీ ప్రకారే స్యా చ్చన్దనేఽఙ్గవిలేపనే.	వర్ణకః-॥ప్న॥ ఇది ప్రకారమునకును, శ్రీగంధమునకు కుంకుమాదులచేతఁ జేయఁబడిన మైపూఁతకును నామము.
లోచక స్త్వక్షిమాంసపిణ్డే రక్తాంశుకే భ్రువి,	లోచకః-॥పు॥ ఇది కాటుకకును, మాంసపిండమునకును, . నివస్త్రమునకును, కనుబొమ్మకును బేరు.
నన్దకో విష్ణుఖడ్గేఽపి	నందకః-॥పు॥ ఇది విష్ణువుయొక్క కత్తికిని, అపిశబ్దముచ సంతోషపెట్టువానికిని పేరు. [చూపువానికిని పే
ప్రతీహారేఽపి దర్శకః.	దర్శకః - ॥పు॥ ఇది ద్వారపాలకునికిని అపిశబ్దముచ
వర్తకోఽశ్వఖురః పక్షీ	వర్తకః-॥పు॥-ఇది గుఱ్ఱపుగొరిసెకును, పెలిచెపిట్టకును పేర
సాయక శ్శర ఖడ్గయోః,	సాయకః-॥పు॥ ఇది బాణమునకును, కత్తికిని పేరు.
కరేణ్వసత్యో బన్ధక్యౌ	బంధకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడయేనుఁగునకును, వ్యభిచారిణికిని పే
రాధిద్రవ్యే తు బన్ధకః.	బంధకః-॥పు॥ ఇది కుదువపెట్టినసొమ్మునకు పేరు.
యాజకో రాజమాతఙ్గే వ్య	యాజకః-॥పు॥ ఇది రాజుయొక్క యేనుఁగునకును,

	శబ్దమువలన ఋత్విజునకును పేరు.
యస్కాన్తేఽపి చుమ్బకః,	చుంబకః-॥పు॥ ఇది సూదంటుఱాతికిని, అపిశబ్దమువలన ముద్దుపెట్టువానికిని పేరు.
రాజకం రాజబృన్దేఽపి	రాజకమ్-॥న॥ ఇది రాజులకూటమికి పేరు.
రాజికా రాజసర్షపే. ౬౧ కేదార లేఖయోః	రాజికా - ॥స్త్రీ॥ ఇది నల్లావాలకును, పరిమడికిని, రేఖకును పేరు.
శ్చాథ కరేణ్వా మజి నర్తకీ,	నర్తకీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడుయేనుఁగునకును, అపిశబ్దమువలన నాట్యమాడు స్త్రీకిని పేరు.
ఆఖుచోరౌ తు ఖనకౌ	ఖనకః-॥పు॥ ఇది పందికొక్కునకును, కన్నము వేయుదొంగకును పేరు.
తారకా దైత్య నావికౌ. ౬౨. కనీనికాయాం భేచాయం వ నా చక్షుషి చ ద్వయోః,	తారకః-ఇది దైత్యునికిని, వడ్లవానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ నల్లగ్రుడ్డునకును, నక్షత్రమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కంటికిఁ బేరగునపుడు ॥న॥
గజవేశ్యా యూథికా చ గణికా నాతు తాన్త్రికే.	గణికా-ఇది ప్రసిద్ధమైన వేశ్యకును, అడవిమొల్లకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ కరణము చేయువానికి పేరైనపుడు ॥పు॥
మోచకాద్యా అమీ మోక్తృమోచయిత్రాదిషు త్రిషు,	మోచకాద్యాః=మోచకశబ్దము మొదలైన, అమీ=ఈ క్రిందఁ జెప్పినశబ్దములు, మోక్తృమోచయిత్రాదిషు=విడిచినవానికిని, విడిపించినవానికిని పేరగునపుడు, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును. అనఁగా విశేష్యమేలింగమో విశేషణమాలింగమగును.
నీచేఽల్పే క్షుల్లకో	క్షుల్లకః-॥పు॥ ఇది నీచునకును, కొంచెమునకును పేరు.
ఽభీకః క్రూరే కామిని నిర్భయే. ౬౪	అభీకః-॥పు॥ ఇది క్రూరునికిని, కాముకునికిని, భయమువదలినవానికిని పేరు.
ఈర్ష్యాయుతే వఞ్చకే చ కుహాక	కుహాకః-॥పు॥ ఇది ఓర్వలేనివానికిని, మోసగానికిని పేరు.
స్త్రీ ష్వమీ త్రిషు,	అమీ - ఈ క్షుల్లకాదిశబ్దములు మూఁడును త్రిలింగములయందును వర్తించును.
ఇతి కాన్తాః.	కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మయూఖోఽంశుజ్వాల భాసు	మయూఖః-॥పు॥ కిరణమునకును, అగ్నిజ్వాలకును, కాంతికిని పేరు.
వైశాఖో మాసమన్థయోః.	వైశాఖః-॥పు॥ ఇది మాసమునకును, కవ్వమునకును పేరు.
రథ్యా ఖనిత్ర్యోర్విశిఖా	విశిఖా-॥స్త్రీ॥ ఇది రాజమార్గమునకును, గుద్దలికిని పేరు.

నక్రే నా లేపనే క్లీబే వా
ద్యే న స్త్రీచ గోముఖమ్.
భే విశాఖా గుహే పుంసి

శ్రేష్ఠాద్యోః ప్రముఖస్త్రిషు
ఇతిఖాన్తాః.

ప్లవంగౌ కపి మణ్డూకౌ
విహంగౌ ఖగ సాయకౌ.
మాతంగౌ కరి చణ్డాలౌ
భుజంగౌ విటపన్నగౌ,
నిషంగౌ సఙ్గ తూణీరౌ
రక్తాంగౌ భౌమ విద్రుమౌ
ప్రియఙ్గూ ఫలినీ కఙ్గూ
హేమాంగౌ తార్క్ష్య వేధసౌ
పున్నాగౌ ద్రుమ పుం
శ్రేష్ఠౌ
నిసర్గౌ శీలనిర్మితీ. ౬౯
అపాఙ్గౌ తిలకాత్యన్తౌ
వావేగౌ కోపసంభ్రమౌ,
ఆభోగౌ పూర్ణతాయత్నౌ
వాశుగౌ శరమారుతౌ.
ఆయోగో గన్ధమాల్యోప
హారే చ వ్యాపృతా వపి,
ప్రయోగో యజ్ఞాదితన్త్రే
నిదర్శనకుసీదయోః. ౭౦
భవవేత్సరాగ స్స్నసీయే
వేణౌ రేణౌ చ కాసుమే,
సమ్భోగః కరిశుణ్డాయాం
భోగే చ సురతేచ నా. ౭౧
సామాన్యన్యాయ ఉత్సర్గో

నకును పేరు.

గోముఖః - ఇది మొసలికి పేరగునపుడు ॥పు॥ అలుకుటకు పేరగునపుడు ॥న॥ వాద్యమునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

విశాఖా - ॥స్త్రీ॥ ఇది నక్షత్రమునకుఁబేరు. కుమారస్వామికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రముఖః - ॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, మొదటివానికిని పేరు.

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్లవంగః-॥పు॥ ఇది కోఁతికిని, కప్పకును పేరు.

విహంగః-॥పు॥ ఇది పక్షికిని, బాణమునకును పేరు.

మాతంగః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, చండాలునికిని పేరు.

భుజంగః-॥పు॥ ఇది విటునికిని, సర్పమునకును పేరు.

నిషంగః-॥పు॥ ఇది కూడుటకును, అమ్ములపొదికిని పేరు.

రక్తాంగః-॥పు॥ ఇది అంగారకునికిని, పవడమునకును పేరు

ప్రియంగుః-॥పు॥ ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకును, కొఱ్ఱలకును పేరు

హేమాంగః-॥పు॥ ఇది గరుత్మంతునికిని, బ్రహ్మదేవునకును పేరు

పున్నాగః - ॥పు॥ ఇది సురపొన్నకును, పురుషశ్రేష్ఠునికి పేరు.

నిసర్గః-॥పు॥ ఇది స్వభావమునకును, నిర్మాణమునకును పేర

అపాంగః - ॥పు॥ ఇది తిలకమునకును, కన్గొనలకును పేరు

ఆవేగః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, తొట్రుపాటునకును పేర

ఆభోగః - ॥పు॥ ఇది నిండుటకును, యత్నమునకును పేర

ఆశుగః - ॥పు॥ ఇది బాణమునకును, వాయువునకును పే

ఆయోగః-॥పు॥ ఇది గంధమాల్యాదుల కానుకకును, మిక్కిఁ చుట్టుటకును పేరు.

ప్రయోగః-॥పు॥ ఇది యజ్ఞము మొదలైనవాని క్రియాక్ర మునకును, దృష్టాంతమునకును, వడ్డివలన జీవించుటకును పే

పరాగః - ॥పు॥ ఇది స్నానసాధనమైన పిండికిని, వెదుర కును, ధూళికిని, పుప్పొడికిని పేరు.

సంభోగః - ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుతొండమునకును, సుఖమ కును, సురతమునకును పేరు.

ఉత్సర్గః-॥పు॥ ఇది సామాన్యమైన న్యాయమునకును, ద

దానవర్జనయో స్తు సః,
త్యాగే విసర్జనీయే చ వి
సర్గ స్స్యాన్మలేఽపి సః. ౭౩

మునకును, విడుచుటకును పేరు.

విసర్గః - ॥పు॥ ఇది విడుచుటకును, విసర్జనీయమునకును, మలమునకును పేరు.

త్రివర్గా ధర్మకామార్థా
స్థానాపచయవృద్ధయః,కటు
త్రయం సత్వరజ స్తమాంసి
త్రిఫలాని చ. ౭౪

త్రివర్గః-॥పు॥ ఇది ధర్మకామార్థముల మూటికిని, క్షయస్థాన వృద్ధులను మూటికిని, శొంఠి, పిప్పలి, మిరియాలు నను నీ మూటికిని పేరు. సత్వరజ స్తమస్సులను మూటికిని, కరక, తాడి, ఉసిరికలు నను మూటికిని పేరు.

పతఙ్గ శ్శాలిభేదేఽర్కే-
బిడాలే శలభే ఖగే,

పతంగః-॥పు॥ ఇది పైరునకును, సూర్యునికిని, పిల్లికిని, మిడతకును, పక్షికిని పేరు.

పన్నగః పద్మకాష్ఠేఽపశా
వరాఙ్గం యోనిశీర్షయోః.

పన్నగః-॥పు॥ ఇది తామరకాడకును, పాముసకును పేరు.

వరాంగమ్-॥న॥ ఇది యోనికిని, శిరస్సునకును పేరు.

జలావతారే ఖడ్గే చ ధా
రాంగ

ధారాంగమ్ - ॥న॥ ఇది తటాకాదులయొక్క రేవునకును, కత్తికిని పేరు.

మథ చాతకే, భృఙ్గే కుర
ఙ్గే మాతఙ్గే సారఙ్గ శ్శబలే
త్రిషు. ౭౫

సారంగః-॥పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, తుమ్మెదకును, లేడికిని, ఏనుఁగునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ చిత్రవర్ణముగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

మానసౌకసి చక్రాఙ్గ
శ్చక్రాఙ్గీ కటురోహిణీ.

చక్రాంగః-॥పు॥ ఇది హంసను పేరు.

చక్రాంగీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది కటుకరోహిణికి పేరు. ఇదిగాక ఆఁడు హంసకును పేరని కొందఱందురు.

స్యా త్పూగఫల ముద్వేగ
ముద్వేగో భీతి రుద్గమః. ౭౭

ఉద్వేగమ్ - ఇది పోఁకపండునకు పేరగునపుడు ॥న॥ భయమునకును, పుట్టుకకును పేరయినపుడు ॥పు॥ ఉద్వేగః.

చక్రే రథాఙ్గం కోకే నా

రథాంగమ్ - ఇది చక్రమునకు పేరయినపుడు ॥న॥ చక్రవాకమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

కళిఙ్గం కొటజే ఫలే, కళి
ఙ్గః పూతికరజే దేశ ధూ
మ్యాటయో రపి. ౭౮

కళింగమ్-ఇది కొడిసెపండునకు పేరగునపుడు ॥న॥ నెమలడుగు చెట్టునకును, కళింగదేశమునకును, కూఁకటిమూఁగయను పక్షికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

తాతగు శ్శూద్రతాతే నా
తాతాయ తు హితే త్రిషు,
ఇతి గాన్తాః.

తాతగుః - ఇది శూద్రునిపుత్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ తండ్రికి హితమైనది యను నర్థమున ॥త్రి॥

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రతిఘా రుట్ప్రతీఘాతౌ

ప్రతిఘా - ॥స్త్రీ॥ ఇది రోషమునకును, ఎదిరించికొట్టుటకును పేరు.

పరిఘో ముద్గరేఽర్గళే. ౭౯
సుటకే పరిఘాతే స్త్రీ యో
గే ప్రాకారగోపురే,
మహార్ఘో లావకఖగే మ
హామూల్యే త్వయం త్రిషు.
అనఘో నిర్మలాపావ ర
మ్యేష్వ
థ నిరామయే, శుచౌ హృ
ష్టే ప్రవీణే స్యా దుల్లాఘో
ద్వౌ విమౌ త్రిషు. ౮౧

ఇతి ఘాన్తాః.

ప్రపఞ్చో నిష్కృతౌ
మే రచనాయాం. విప
యే,
క్రకచః కరపత్రే స్యాదపి
స్థిలపాదపే. ౮౨
హార్జాలేఽపి పిశాచస్స్యా
మారీచో యాచకద్విపే,
నవేఽప్య
నారాచో బాణే జల
స్యపి. ౮౩
ణా విపఞ్చీ యా చాల్ప
యా నవతన్త్రికా, త
శ్చ సా
ణీచం స్యా దగ్రహాస్త
మూనయోః. ౮౪ మౌక్తి
పి
రీచి స్తు మునౌ నా కిర
ప్వయోః,

పరిఘః - ఇది యినుపకట్ల గుదియకును, గడియమ్రానికిని, కడవకును, హింసకును పేరయినపుడు ॥పు॥ పరిఘాయోగమునకును, ప్రాకారమునకును, గోపురమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

మహార్ఘః-ఇది లావకపక్షికి పేరయినపుడు ॥పు॥ మిక్కిలి వెలగలదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

అనఘః - ॥పు॥ ఇది స్వచ్ఛమైనదానికిని, పాపములేనిదానికిని, ఇంపైనదానికి పేరు.

ఉల్లాఘః-॥పు॥ ఇది రోగముమానినవానికిని, పరిశుద్ధునికిని, సంతోషించినవానికిని, నేర్పరికిని పేరు.

ఇమౌ=ఈ, ద్వౌ = అనఘ - ఉల్లాఘశబ్దములు రెండును, త్రిషు=త్రిలింగములయందును వర్తించును.

ఘాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రపఞ్చః-॥పు॥ ఇది ప్రాయశ్చిత్తాదులకును, సమూహమునకును, చేయుంటకును, వైపరీత్యమునకును పేరు.

క్రకచః - ॥పు॥ ఇది ఱంపమునకును, పుల్లవెలగచెట్టునకును పేరు.

పిశాచః-॥పు॥ ఇది పిల్లికిని, అపిశబ్దమువలన దేవయోనివిశేషమునకును పేరు.

మారీచః - ॥పు॥ ఇది యాచించు బ్రాహ్మణునికిని, దానవునకును పేరు.

నారాచః-॥పు॥ ఇది బాణవిశేషమునకును, నీరుగజమునకును పేరు.

విపఞ్చీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఏడు తంతులుగల వీణెకును, కుఱుచైన యొుటగుగలవీణెకును, తొమ్మిదితంతులుగల వీణెకును పేరు.

వణీచమ్ - ॥న॥ ఇది ముంజేతికిని, పుష్పమునకును, ముత్తియమునకును పేరు.

మరీచిః - ఇది మునికి పేరైనపుడు ॥పు॥ కిరణమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

ఉదర్చి ర్వాచ్యలిఙ్గస్స్యా ద్యుత్ప్రభే దహనే పుమాన్.

ఉదర్చిః - ఇది విశేషకాంతిగలదానికిఁ బేరైనపుడు విశేష్య లింగము, అగ్నికి పేరైనపుడు ॥పు॥

అవీచి ర్నారరహితే వాచ్యవ న్నరకేతు నా,

అవీచిః - ఇది తొడలులేనివానికిఁ బేరైనపుడు విశేష్య లింగము, నరకమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

ఇతి చాన్తాః.

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

దేశే భశఙ్ఖౌః కామ్భోజాః

కాంభోజః - ॥పు॥ ఇది దేశమునకును, ఏనుఁగునకును, శంఖమునకును పేరు.

పదాజి ర్మార్గ యుద్ధయోః

పదాజిః-॥పు॥ ఇది మార్గమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.

స్వయం జాతతిలే క్షీరే క్షత్త్రియేఽపిచ బాహుజః,

బాహుజః-॥పు॥ ఇది దున్ని చల్లకపండిన నువ్వులకును, పాలకును, క్షత్త్రియునికిని పేరు.

ద్రోణాచార్యే వృక్షభేదాగస్త్యయోః కుమ్భజోమతః.

కుమ్భజః - ॥పు॥ ఇది ద్రోణాచార్యునకును, వృక్షవిశేషమునకును అగస్త్యునకును పేరు.

కరజ స్తు కరఞ్జాఖ్య ద్రుమే వ్యాఘ్రనఖే నఖే,

కరజః - ॥పు॥ ఇది కానుగుచెట్టునకును, పులిగోరుచెట్టునకును, గోటికిని పేరు.

అణ్డజః పతగే మీనే కృకలాసే భుజఙ్గమే. ౮౮

అండజః - ॥పు॥ ఇది పక్షికిని, మీనునకును, ఊసరవెల్లికిని, పామునకును పేరు.

కారుజః కలహే ఫేనే గైరికే నాగకేసరే, స్వయం జాతతిలే నాభౌ

కారుజః -॥పు॥ ఇది కలహమునకును, నురుఁగునకును, గంధకాదిధాతువులకును, నాగకేసరమునకును, దున్నిచల్లక తానై పండిన నువ్వులకును, వసనాభికిని పేరు.

జలజం త్వబ్జశఙ్ఖయోః.

జలజమ్-॥న॥ ఇది కమలమునకును, శంఖమునకును పేరు.

భూమిజోఽఙ్గారకే దైత్యభేదే

భూమిజః-ఇది అంగారకునకును, నరకాసురునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

సీతా తు భూమిజా,

భూమిజా-॥స్త్రీ॥ ఇది సీతకు పేరు.

శిలాజి త్వభ్రకం లోహం గిరిజం

గిరిజమ్ - ॥న॥ ఇది శిలాజిత్తునకును, అభ్రకమునకును, లోహమునకును పేరు.

గిరిజా ప్యుమా. ౯౦

గిరిజా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతికి పేరు.

క్లీబేఽబ్జే వనజం ముద్గపర్ణ్యాం స్త్రీ కుఞ్జరే పుమాన్,

వనజమ్ - ఇది కమలమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ పిల్లపెసరకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

అఙ్గజో మన్మథే పుత్త్రే

అంగజః - ఇది మన్మథునికి, కుమారునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

సక్షీబే రోమ్ణి శోణితే. ౯౧	రోమమునకును, నెత్తురునకును పేరైనపుడు ॥న॥
పలజం గోపురే క్షేత్రే సస్యసఙ్గరయో రపి, చారు స్త్రీ భూశ్చ జలజా వలజ స్సైలయన్త్రకే. ౯౨	పలజమ్-ఇది పట్టణద్వారమునకును, చేనికిని, పైరునకును, యుద్ధమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ చూపరియైన స్త్రీకిని, భూమికిని పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ నూనెగానుగునకు పేరయినపుడు ॥పు॥
కరవాలే చ ఫేనే చ పరజం ఛురికా ఫలమ్,	పరజమ్-॥న॥ ఇది పెద్దకత్తికిని, నురుగునకును, సూరకత్తికిని, పరలోకఫలమునకును పేరు.
సహాజో నా నిసర్గేఽపి	సహాజః - ॥పు॥ ఇది స్వభావమునకును,అపిశబ్దమువలన నన్న[దమ్ములకును పేరు.
సామజః కుఞ్జరేఽపి నా. ౯౩	సామజః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, అపిశబ్దమువలన సామవేదవిషయములకును పేరు.
యౌగికార్థే ష్వమీ వాచ్యలిఙ్గా స్స్యు ర్బాహుజాదయః.	అమీ=ఈ, బాహుజాదయః=బాహుజశబ్దము మొదలైన శబ్దములన్నియు, యౌగికార్థేషు = అవయవార్థములయందు, వాచ్యలిఙ్గాః=విశేష్యలింగములుగలవిగా, స్యుః=అవును.
ఇతి జాన్తాః.	జాంతపదవర్గము ముగిసెను.
సర్వజ్ఞ శ్శఙ్కరే బుద్ధే దైవజ్ఞో గణికేఽపిచ. ౯౪	సర్వజ్ఞః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు. దైవజ్ఞః-॥పు॥ ఇది గణికునికిని, అపిశబ్దమువలన జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తకును పేరు.
దోషజ్ఞౌ సూరిభిషజౌ	దోషజ్ఞః-॥పు॥ ఇది విద్వాంసునికిని, వైద్యునికిని పేరు.
కాలజ్ఞౌ జ్ఞాని కుక్కుటౌ,	కాలజ్ఞః-॥పు॥ ఇది జ్ఞానికిని, కోడికిని పేరు.
క్షేత్రజ్ఞా వాత్మ నిపుణౌ	క్షేత్రజ్ఞః-॥పు॥ ఇది ఆత్మకును, నేర్పరికిని పేరు.
త్రి ష్వమీ వాచ్యలిఙ్గకాః. ౯౫	అమీ=ఈ దైవజ్ఞాదిశబ్దములు నాలుగును, వాచ్యలిఙ్గకాః=విశేష్యలింగములుగలవిగా, స్యుః=అవును.
ఇతి ఞాన్తాః.	ఞాన్తపదవర్గము ముగిసెను.
కిరాతసింహా శైలాటౌ	శైలాటః-॥పు॥ ఇది ఎఱుకువానికిని, సింహమునకును పేరు.
ధారాటౌ హయచాతకౌ,	ధారాటః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, చాతకపక్షికిని పేరు.
అవట స్స్యా ద్బిలే గర్తే కూపే కుహకజీవిని. ౯౬	అవటః-॥పు॥ ఇది బిలమునకును, గుంటకును, బావికిని, కుత్సితజీవనముగలవానికిని పేరు.
కరటో వాయసే బిల్వే దర్దురూ టేభగణ్డయోః,	కరటః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, మారేడుచెట్టునకును, గోదురుకప్పకును, ఏనుఁగుగండస్థలమునకును పేరు.
చక్రాటో విషవైద్యేఽపి	చక్రాటః-॥పు॥ ఇది విషవైద్యునికిని, పైఁడిటంకమునకును,

దీనారే దుర్జనేఽపి సః. — దుర్జనునికిని పేరు.

గృహే కవాటే కేదారే గృహారామే చ నిష్కుటః, — నిష్కుటః - ॥పు॥ ఇది గృహమునకును, తలుపునకును, వరిమడికిని, యింటిపెరటికిని పేరు.

సారమేయే వహ్నికణే తామ్రచూడే చ కుక్కుటః. — కుక్కుటః-॥పు॥ ఇది రేచుకుక్కకును, అగ్నికణమునకును, కోడికిని పేరు.

అశ్వే మితంపచే నిస్వే దేశభేదే చ కీటకః, — కీటకః-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, లోభికిని, దరిద్రునికిని, దేశభేదమునకును పేరు.

రతిభేదే రాశిభేదే కుళీరేఽపి చ కర్కటః. ౯౯ — కర్కటః-॥పు॥ ఇది రతిభేదమునకును, రాశిభేదమునకును, ఎండ్రకాయకును పేరు.

ఊర్ణనాభా కపౌ కాంతా రతిభేదే చ మర్కటః, — మర్కటః - ॥పు॥ ఇది సాలెపురుగునకును, కోతికిని, స్త్రీయొక్క రతివిశేషమునకును పేరు.

ఉర్వారౌ శాకశిమ్బ్యాం చ కర్కటీ మర్కటీ క్రమాత్. ౧౦౦ — కర్కటీ-మర్కటీ-॥స్త్రీ॥ ఈరెండును వరుసగా దోసచెట్టునకును, దురదగొండిచెట్టునకును పేర్లు.

సూక్ష్మైలా త్రివృతా చాపి త్రిపుటా — త్రిపుటా-॥స్త్రీ॥ ఇది అల్పభూమికిని, తెగడకును పేరు.

వరటా తు సా, గండోలీ హంసయోషా చా — వరటా-॥స్త్రీ॥ ఇది కణుదురింగెకును, ఆఁడుహంసకును పేరు.

ప్యవటుర్గర్తఘాటయోః. — అవటుః-॥పు॥ ఇది గుంటకును, పెడతలకును పేరు.

పరిష్టిః పరిచర్యాయాం ప్రాకామ్యేన్వేషణేఽపిసా, — పరిష్టిః- ॥స్త్రీ॥ ఇది శుశ్రూషకును, ప్రాకామ్యమనుసిద్ధికిని, వెదకుటకును పేరు.

చిరంటీ తు సువాసిన్యాం స్యా ద్ద్వితీయవయః స్త్రియామ్. — చిరంటీ॥స్త్రీ॥ ఇది సువాసినికిని, యౌవనస్త్రీకిని పేరు.

పిచ్చటో నేత్రరోగే నా క్లీబే చ త్రపుసీసయోః, — పిచ్చటః-॥స్త్రీ॥ ఇది నేత్రవ్యాధికి పేరైనపుడు ॥పు॥ తగరమునకును, సీసమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

మోరటం గోరసే చేక్షుమూలే మూర్వా తు మోరటా. ౧౦౩ — మోరటమ్-ఇది ఆవుమజ్జిగెకును, చెఱకువేరునకును పేరగునపుడు ॥న॥ చాఁగకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

అరిష్ట మశుభే తామ్రే లశునే సూతికాగృహే, మృత్యుచిహ్నే చ నా త్వేష — అరిష్టమ్-ఇది అశుభమునకును, రాగికిని, తెల్లయుల్లికిని, పురుటింటికిని, మరణచిహ్నమునకును పేరైనపుడు॥న॥ కాకికిని,కుంకుడుచెట్టునకును, వేపచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కాకే ఫేనిలనిమ్బయోః.

రేవటం దక్షిణావర్తశఙ్ఖే వేణౌ తు రేవటః,

రేవటమ్-ఇది దక్షిణావర్తశంఖమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ వెదురునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

వాతూలే విషవైద్యే చ కృపీట ముదరే జలే. ౧౦౫

కృపీటమ్-॥న॥ ఇది గాలిసమూహమునకును, విషవైద్యునికిని, కడుపునకును, ఉదకమునకును బేరు.

వికటః పృథుకే రమ్యే విశాలవికరాళయోః,

వికటః - ॥త్రి॥ ఇది విస్తారమునకును, ఇంపైనదానికిని, మిక్కిలి భయంకరమైనదానికిని పేరు.

స్యా దుత్కటో బలవతి క్లీబే చ

ఉత్కటః-॥త్రి॥ ఇది బలవంతునకు పేరు.

ద్వా విమౌ త్రిషు. ౧౦౬.

ఇమౌద్వౌ=ఈ, వికట=ఉత్కటశబ్దములు రెండును, త్రిషు = మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

ఇతి టాన్తాః.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వైకుణ్ఠ కేశవే శక్రే

వైకుంఠః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, ఇంద్రునకును బేరు.

నిర్మఠ శ్చూచుకే విటే,

నిర్మఠః-॥పు॥ ఇది స్తనాగ్రమునకును, విటునికిని బేరు.

ప్రకోష్ఠో విస్తృతకరే వ్యళిన్దే కూర్పరా దధః. ౧౦౭. కక్ష్యాన్తరే

ప్రకోష్ఠః-॥పు॥ ఇది మూరకును, తలవాఁకిటి ముందరనుండు చావిడికిని, మోఁచేయి మొదలు మణికట్టువఱకుగల ముంజేతికిని, రాజగృహములయొక్క యంతఃపురమునకు బేరు.

ప్రతిష్ఠా తు సమాప్తౌ గౌరవేఽపి చ, కార్యనిర్వాహసామర్థ్యే చతుర్థే ఛన్దసి స్థితౌ. ౧౦౮

ప్రతిష్ఠా - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముగియుంటకును, గొప్పతనమునకును, కార్యముల నిర్వహించు నేర్పునకును, నాలవదైనఛందోభేదమునకును, ఉనికికిని బేరు.

కమఠః కచ్ఛపే ఖర్వే భిక్షాపాత్రే తు న ద్వయోః,

కమఠః-ఇది తాఁబేటికిని, పొట్టిదానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥ భిక్షాపాత్రకు బేరైనపుడు ॥న॥

వరిష్ఠం మరిచే తామ్రే త్రిషు తు ప్రవరేఽత్యురౌ.

వరిష్ఠమ్-ఇది మిరియమునకును, రాగికిని బేరైనపుడు॥న॥ శ్రేష్ఠునికిని, మిక్కిలి బరువైనదానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

కనిష్ఠః పూర్వజేఽప్యల్పే యూని త్రిష్వంగుళౌ స్త్రియామ్,

కనిష్ఠః-ఇది తమ్మునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ అల్పమైనదానికిని, ప్రాయపువానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ కడపటివ్రేలికిఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అమ్బష్ఠో దేశభేదే చ విప్రాద్వైశ్యాసుతే చ సః. అమ్బష్ఠా యూథికా పా

అంబష్ఠః-ఇది దేశభేదమునకును, వైశ్యస్త్రీకి బ్రాహ్మణుని వలనఁ బుట్టినవానికిని బేరగునపుడు ॥పు॥ అడవిమొల్లకును, అగురుశొంఠికిని బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మిక్కిలి చులుకనైనదానికిఁ

...షు త్వతిలఘున్యపి,
...త్వేఽపి లఘిష్ఠస్స్యా
...జీర్ణకర్కశౌ.
ఇతి తాంతాః.

...స్స్యాత్పుంసి రజ్జౌ
...యాం జరతేఽపిచ,
...బడిశే సూత్రే బద్ధ
...సని. ౧౧౭

...వ్యన్తరావేద్యాం
...యే ముఖామయే,
...స్స్యాకరే సూర్యే
...శిఖాచూడయోః.
...గణభేదే స్యా
...రు భ్రూణయోరపి,
...దేవతాభేదే ప
...భయఙ్కరే. ౧౧౮
...సిన్ధువారే చ నీల
...చ సా,
...చాపే చతుర్హస్త
...చాపే భ్రువో రపి.
...స్యా త్కోదణ్డం
...స్తు నా శ్వేతకర
...త్రిషు ప్రగల్భే దుర్ధ
...శాస్త్రే తు గారుడమ్.
...మణిభేదేఽపి చా
...తార్క్ష్యసమ్బన్ధిని

...స్త్రీ ప్రశస్తే
...శాఖాస్కన్ధమాదితః.
ఇతి డాన్తాః.

బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లఘిష్ఠః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి చులుకనైనదానికిం బేరు.

జరఠః-॥పు॥ ఇది ముసలివానికిని, కఠినునికిని బేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పిచణ్డః-॥పు॥ ఇది పశ్వంగమునకును, పొట్టకును, ముదిమివానికిని బేరు.

తరణ్డః-॥పు॥ ఇది వలకును, త్రాటికిని, కట్టఁబడినవస్తువునకును, వస్త్రమునకును బేరు.

వరణ్డః-॥పు॥ ఇది యజ్ఞవేదిమధ్యమునకును, కూటమికిని, ముఖరోగమునకును బేరు.

మార్తణ్డః-॥పు॥ ఇది పందికిని, సూర్యునికిని బేరు

శిఖణ్డః-॥పు॥ ఇది నెమలిపించెమునకును, సిగకును పేరు.

కూశ్మాండః - ॥పు॥ ఇది కూశ్మాండగణమునకును, గుమ్మడికిని, గర్భమునకును బేరు

భేరుండః- ॥పు॥ ఇది దేవతావిశేషమునకును, పక్షిభేదమునకును, భయంకరమైనదానికిని బేరు.

నిర్గుండీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వావిలిచెట్టునకును, నల్లపువ్వులవావిలిచెట్టునకును బేరు.

కోదండమ్-॥న॥ ఇది వెదురువింటికిని, నాలుగుచేతులపొడుగుగలవింటికిని, సామాన్యమైనవింటికిని, కనుబొమ్మలకును బేరు.

ప్రచండః-ఇది తెల్లగన్నేరునకుం బేరైనపుడు ॥పు॥ గంభీరగుణవంతునికిని, అసాధ్యునికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

గారుడమ్-ఇది విషవైద్యశాస్త్రమునకును, మరకతమణికిని బేరగునపుడు ॥న॥ గరుడసంబంధమైనదానికిం బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ప్రకాణ్డః-॥పు॥ ఇది ప్రశస్తమయినదానికిని, మ్రానియొక్క వేరుమొదలు కొమ్మవఱకును బేరు.

డాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆషాఢో వ్రతినాం దణ్డే
మాసే మలయపర్వతే,
కృతిసాపత్నికాఽధ్యూ
ఢా త్రిషుస్యాదేష హీశ్వరే,
త్రిషూత్తరే ప్రరూఢ
స్స్యాజ్జఠరే బద్ధమూలకే,
సంరూఢోఽంకురితే ప్రౌఢే
విరూఢో బద్ధజాతయోః,
సమూఢః పుఞ్జితే సద్యో
జాతేఽనుపహతేఽప్యథ,
కృచ్ఛ్రే దృఢే ప్రగాఢస్స్యా
దుపోఢో నికటస్థితే.
౧౨౦. రూఢేఽపి స్యా
దుదూఢస్తు పరిణీతే దృఢే
వృధా.

ఇతి ఢాన్తాః.

ఆషాఢః - ॥పు॥ ఇది వ్రతశీలురు చేతఁబట్టుకొను కఱ్ఱకును, మాసవిశేషమునకును, మలయాద్రికిని పేరు.

అధ్యూఢా-ఇది పెద్దభార్యకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ ప్రభువునకు పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ప్రరూఢః - ॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, కడుపునకును, వేరు పుట్టిన దానికిని పేరు.

సంరూఢః - ॥పు॥ ఇది మొలచినదానికిని, గంభీరమైనదానికిని పేరు.

విరూఢః - ॥పు॥ ఇది కట్టఁబడినదానికిని, పుట్టినదానికిని పేరు.

సమూఢః - ॥పు॥ ఇది రాశిచేయఁబడినదానికిని, తత్కాలమున పుట్టినదానికిని, కొట్టుపడనిదానికిని పేరు.

ప్రగాఢ - ॥పు॥ ఇది కష్టమునకును, దృఢమునకును పేరు.

ఉపోఢః-॥పు॥ ఇది సమీపమునయున్నదానికిని, యథార్థమునకును పేరు.

ఉదూఢః - ॥పు॥ ఇది వివాహముచేయఁబడినదానికిని, దృఢమైనదానికిని, విస్తారమునకును పేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ద్రుహిణో హరిధాతారౌ
గజోక్షాణౌ విషాణినౌ
తతాఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం
కృతే మానే మృగాన్తరే,
భుజగేఽశ్వతరేఽపి స్యా
ద్గోకర్ణో
పృథ మత్కుణః. ౧౨౧
ఖట్వాకీటే నిర్విషాణ గజే
నిశ్మశ్రుపూరుషే,
వరుణస్స్యాద్వృక్షభేదే
భానౌ పశ్చిమదిక్పతౌ.
ద్రుఘణో ముద్గరే ఽళిన్దే
తామ్రకుష్ఠే పరశ్వథే వే
ధసి

ద్రుహిణః - ॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును పేరు.

విషాణి - ॥న్-పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, ఎద్దునకును పేరు.

గోకర్ణః - ॥పు॥ ఇది దర్భముడి వ్రేలును, బొటనవ్రేలును, చాపికొలిచిన ప్రమాణమునకును, కణితిమృగమునకును, పామునకును, కంకరగాడిదెకును పేరు.

మత్కుణః - ॥పు॥ ఇది నల్లికిని, దంతములేని ఏనుఁగునకును, పేడిమూఁతివానికిని పేరు..

వరుణః - ॥పు॥ ఇది ఉలిమిరిచెట్టునకును, సూర్యునికిని, పశ్చిమదిక్పాలకునకును పేరు.

ద్రుఘణః-॥పు॥ఇది ఉక్కుగుదియకును, తలవాఁకిలిమందరి చావిడికిని, రాగికడవకును, గొడ్డలికిని, బ్రహ్మకును పేరు.

ప్రఘణస్తు స్యా దళిన్దే
లోహ ముద్గరే. ౧౨౭
రోహిణీ రోహితా పథ్యా
క న్యోమా కటురోహిణీ,
గౌ స్తారా కంఠరోగశ్చ
సరణిః పఙ్క్తివర్త్మనోః.
పూర్వాపరాహర్యో గాత్రి
ర్మధ్యే రాకాచ పక్షిణీ,
ఇన్ద్రాణీ స్యా త్సిన్ధువారే
పౌలోమీ రతిబన్ధయోః.
మూర్వా సురా ప్రతీచీషు
వారుణీ స్యా ద
ధారణిః, నిర్మథ్యకాష్ఠే
ఽగ్నిమన్థే
కాక ణ్యేకవరాటకే,మాన
దణ్డస్య తుర్యాంశే మాషస్య
చణకస్య చ,
సాదణ్డే జాలభేదేఽపి క్షే
పణీ పేషణీ పునః. ౧౨౮
పణ్యవీ థ్యాపణః పణ్యా
ప్రవేణీ వేణికా కుథా,
శరణం స్యా ద్రక్షితరి
రక్షణే మన్దిరే వధే. ౧౨౯
హారణం యౌతకద్రవ్యే
తప్తశీతజలే హృతౌ,
ప్రమాణం ప్రమితీయత్తా
మర్యాదా శాస్త్రహేతుషు,
౧౩౦. ఆప్తేఽర్థ
ద్రవిణం గేహేవిత్తే స్వర్గే
పరాక్రమే,
నిర్యాణం హస్తి నేత్రాన్తే

ప్రఘణః - ॥పు॥ ఇది తలవాఁకిటిముందరిచావిడికిని, ఉక్కుగుదియకును పేరు.

రోహిణీ - ॥స్త్రీ॥ ఎఱ్ఱవన్నెకును, కరకచెట్టునకును, తొమ్మిది సంవత్సరముల కన్యకకును, పార్వతికిని, కటుకరోహిణికిని, ఆవునకును, నక్షత్రమునకును, మెడనుబుట్టినరోగమునకును పేరు.

సరణిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది పఙ్క్తికిని, మార్గమునకును పేరు.

పక్షిణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఒకటిన్నరదినమునకును, కారాగృహమునకును, పున్నమకును పేరు.

ఇంద్రాణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వావిలిచెట్టునకును, శచీదేవికిని, రతిబంధవిశేషమునకును పేరు.

వారుణీ-॥స్త్రీ॥ఇది చాగచెట్టునకును, మద్యమునకును, పశ్చిమదిక్కునకుఁ పేర్లు.

అరణిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది అగ్నిమథించెడి దారువిశేషమునకును, నెల్లిచెట్టునకును పేరు.

కాకణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఒకగవ్వకును, కొలతకఱ్ఱ, మినుములు, సెనగలు వీని నాలవభాగమునకును పేరు.

క్షేపణీ - పేషణీ - ॥స్త్రీ॥ ఈరెండును ఓడనపుడు గడకును గవాక్షిభేదమునకును పేర్లు.

ఆపణః - ॥పు॥ ఇది అంగడివీథికిని, వర్తకమునకును పేరు.

ప్రవేణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది జడకును, ఏనుఁగుమీఁదఁబఱచెడు రత్నకంబళికిని పేరు.

శరణమ్ - ॥న॥ఇది రక్షించువానికిని, రక్షించుటకును, గృహమునకును, చంపుటకును పేరు.

హారణమ్-॥న॥ ఇది వివాహమునం దల్లునకిచ్చుధనమునకును కాఁగిచల్లారినసీళ్లకును, అపహరించుటకును పేరు.

ప్రమాణమ్-॥న॥ఇది కొలతయొక్కయింతమాత్రమనుటకును మర్యాదకును, శాస్త్రమునకును, ప్రత్యక్షాదిజ్ఞానహేతువునకును సత్యమువలికెడి యాప్తునకును పేరు.

ద్రవిణమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, ధనమునకును, స్వర్గమునకును, పరాక్రమమునకును పేరు.

నిర్యాణమ్-॥న॥ ఇది ఏనుఁగుయొక్కకన్గొనలకును, చచ్చు

మరణే నిర్గతేఽపి చ ౧౩౧

కును, బయలుదేరుటకును పేరు.

నిర్వాణం నిర్వృతౌ మోక్షే వినాశే గజమజ్జనే,

నిర్వాణమ్-॥న॥ ఇది సుఖమునకును, మోక్షమునకును, నీల్గుటకును, ఏనుఁగు స్నానమునకును బేరు.

స్యాత్కఙ్కణం హస్తసూత్రే శిఖరే కటకే జలే. ౧౩౨

కంకణమ్-॥న॥ ఇది వివాహాదికాలములయందు హస్తమునఁ గట్టు సూత్రమునకును, శిఖరమునకును, కడియమునకును, జలబిందువునకును బేరు. 'స్యాత్కఙ్కణం హస్తసూత్రే శిఖరే హస్తమండనే' అని పాఠాంతరముగలదు.

శ్రవణం భే శ్రుతౌ కర్ణే తర్పణం తృప్తిరిన్ధనమ్, ప్రయాణం గజదృక్పూర్వప్రదేశే మరణే గతౌ. ౧౩౩

శ్రవణమ్-॥న॥ ఇది నక్షత్రమునకును, వినుటకును, చెవికిని పేరు.
తర్పణమ్ - ॥న॥ ఇది తృప్తికిని, కట్టెకును పేరు
ప్రయాణమ్ - ॥న॥ ఏనుఁగు చూపు ముందటిప్రక్కకును, మరణమునకును పేరు.

కరణ మిహ బవాదౌ కారణే క్షేత్రముఖ్యే వపుషి చ రథబన్ధే కర్మణీతేన్ద్రియేషు, అతిశయితనిదానే ధ్యానపద్మాసనాద్యో స్స కరణ ఇతి శూద్రా వైశ్యయోర్యస్తనూజః. ౧౩౪

కరణమ్-ఇది బవ మొదలైన పదునొకొండుకరణములకును, కారణమునకును, పరిమడికిని, శరీరమునకును, రథబంధనమునకును, క్రియకును, నాట్యగీతభేదమునకును, చక్షురాదింద్రియములకును, ఛేదనాదిక్రియలకు మిక్కిలి సాధకములయిన ఖడ్గాదులకును, ధ్యానమునకును, పద్మాసనాద్యాసనములకును బేరైనపుడు ॥న॥ శూద్రస్త్రీకి వైశ్యునివలనఁ బుట్టినవానికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

అరుణోఽర్కే తత్సూతే ర్ణేప సంధ్యామ్బుదేఽరుణం తామ్రే, అరుణాఽతివిసా త్రివృత్తా త్రిషు రక్తా వ్యక్తరాగయో శ్శేషః. ౧౩౫

అరుణః - ఇది సూర్యునికిని, అతనిసారథికిని, ఎఱ్ఱనికాంతికిని, సంధ్యాకాలమేఘమునకును బేరయినపుడు॥పు॥ రాగికిఁ బేరైనపుడు ॥న॥ అతివసకును, తెల్లతెగడకును బేరైనపుడు॥స్త్రీ॥ ఎఱ్ఱనిదానికిని, వ్యక్తముగాని యెఱుపునకును బేరైనపుడు ॥త్రి॥

కరుణో నా వృక్షభేదే రసే చ కరుణా కృపా,

కరుణః-ఇది వృక్షవిశేషమునకును, కరుణారసమునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ దయకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ప్రాకారే తిక్తశాకే చ వరణో వరణం వృతిః. ౧౩౬

వరుణః - ఇది ప్రాకారమునకును, ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ వెలుఁగునకు పేరైనపుడు ॥న॥

సఞ్చారే చరణం క్లీబే ణ్డితే ప్రాఙ్గణే తథా, ఏకశాఖాధ్యాయిషు నా న స్త్రీ మూలే కులే పదే. ౧౩౭

చరణమ్-ఇది సంచారమునకును, హోమముచేయుటకుఁగాను సంస్కారము చేయఁబడినభూమికిని, ముంగిటికిని బేరగునపుడు ॥న॥ ఒకశాఖను నధ్యయనము చేసినవానికిఁ బేరగునపుడు॥పు॥ మూలమునకును, కులమునకును, పాదమునకును బేరగునపుడు ॥ప్న॥

లవణ స్సాగరే దైత్యే రసే
యే తద్వతి త్రిషు,

లవణః-ఇది సముద్రమునకును, ఒకదైత్యునికిని, రసభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥లవణరసముగలదానికిఁ బేరైనపుడు॥త్రి॥

ఉష్ట్రే భృఙ్గే రాసభేనా
రవణ శ్శబ్దనే త్రిషు.

రవణః - ఇది ఒంటెకును, తుమ్మెదకును, గాడిదెకును బేరగునపుడు ॥పు॥ మ్రోయుస్వభావముగలదానికిఁ బేరగునపుడు॥త్రి॥

మూషభేదే ధారణే చ
భరణం

భరణః - ॥న॥ ఇది కొలతయొక్క భేదమునకును, ధరించుటకును పేరు.

ధరణి ర్ధరా,

ధరణిః - ॥స్త్రీ॥ ఇది భూమికి పేరు.

దక్షిణ స్సరళే యామ్య
దిక్స్థే ఛన్దానువర్తిని. ౧౩౯
అపసవ్యే త్రిష్వయన్తు దే
యభేదే దిశి స్త్రియామ్,

దక్షిణః - ఇది కపటములేని మనస్సుగలవానికిని, దక్షిణదిక్కునఁనున్నవానికిని, ఎదటివానిమనస్సునుగనిపెట్టి నడుచుకొనువానికిని పేరగునపుడు॥పు॥అప్రదక్షిణమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దక్షిణకును, దక్షిణదిక్కునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ధర్షణం సురతే ధార్ష్ట్యే
తిరస్కారేఽ

ధర్షణమ్ - ॥న॥ ఇది సురతమునకును, ధార్ష్ట్యమునకును తిరస్కారమునకును పేరు.

థ ధర్షిణీ. ౧౪౦ కుల
టాయాం

ధర్షిణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది రంకులాడికి పేరు.

మూషణా తు కణా మరి
చ మూషణమ్,

ఊషణా - ఇది పిప్పలిచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మిరియపుతీఁగెకు పేరగునపుడు ॥న॥

ధీ గౌర్యో ర్ధిషణా నా
తు గీష్పతౌ

ధిషణా - ఇది బుద్ధికిని, గౌరికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బృహస్పతికి పేరగునపుడు ॥పు॥

వథ మార్గణమ్. ౧౪౧. యా
చ్ఞాన్వేషణయోః క్లీబే పు
మాన్ యాచక బాణయోః,

మార్గణమ్ - ఇది యాచించుటకు, వెదకుటకును పేరగునపుడు ॥న॥ యాచకునికిని, బాణమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

చిహ్న నామ్నో స్సలక్ష్మి
కే సౌమిత్రౌ సారసే స్త్రి
యామ్. ౧౪౨. క్రమేణ ల
క్ష్మణః క్లీబే త్రిషు పుంసి
స్త్రియా మపి,

లక్ష్మణః - ఇది గురుతునకును, నామధేయమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ సంపదగలవానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ సౌమిత్రి పేరగునపుడు ॥పు॥ అందుబెగ్గురుపక్షికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

హారిణ స్స్యా స్మృగే
పాణ్డుసర్ణే నా తద్వతి త్రి
షు. ౧౪౩

హారిణః - ఇది ఇఱ్ఱికిని, తెలుపువన్నెకును పేరగునపుడు॥పు॥ తెల్లవన్నెగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

యోషి ద్వృత్తాప్సరో భే

హారిణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీకిని, వృత్తమునకును, అప్సరసస్త్రీకి

దాస్సువర్ణప్రతిమా మృగీ, హరితా చ హారిణ్యస్స్యుః

బంగారుబొమ్మకును, ఆఁడులేడికిని, పచ్చనికాంతికిని పేరు.

ప్రవణో నా చతుష్పథే ౧౪౬. త్రిషు తు క్రమని మ్నోర్వ్యాం ప్రహ్వే తత్పరదక్షయోః,

ప్రవణః-ఇది నాలుగుత్రోవలు కూడిన రచ్చమిట్టకు పేరగునపుడు ॥పు॥ చదరముగ పల్లమైనభూమికిని, వంగినవానికిని, ఒక వస్తువునందు మనస్సుదగిలినవానికిని, నేర్పరికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

కల్యాణం మఙ్గళే స్వర్ణే

కల్యాణమ్-॥న॥ ఇది శుభమునకును, బంగారమునకును పేరు.

కల్యాణీ పార్వతీ భువోః,

కల్యాణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతీదేవికిని, భూమికిని పేరు.

కర్త్ర్యాం ఛురికాయాంచ కృపాణిస్స్యాదసౌ తు నా,

కృపాణిః-॥స్త్రీ॥ ఇది కత్తెరకును,చూరుకత్తికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ పెద్దకత్తికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

పురాణం గ్రన్థభేదే చ క్లీబే త్రిషు పురాతనే. ౧౪౭

పురాణమ్-ఇది గ్రంథవిశేషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ బహుకాలము గడచినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

రోషణ స్త్రిషు సక్రోధే పుమాంస్తు నికషోపలే, పారదేచ

రోషణః-ఇది కోపముగలవానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఒరగల్లునకును, పాదరసమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

నిషేధే తు వారణం కుఞ్జరే పుమాన్. ౧౪౮

వారణమ్-ఇది నిషేధమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

మసృణం కర్కశే స్నిగ్ధే వాచ్యవన్మసృణా త్సుమా,

మసృణమ్-ఇది కఠినమైనదానికిని, నిగ్గుగలదానికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగముగలది.నల్లయగిసెకు పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ [పేరు.

పూరణి శ్శాల్మలి ర్విష్టిః

పూరణిః-॥స్త్రీ॥ ఇది బూరుగచెట్టునకును,నరకమునఁబడుటకును

పూరణం పూరకే త్రిషు.

పూరణమ్-॥త్రి॥ ఇది సంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరు.

స్యాత్కరేణుః కరిణ్యాం స్త్రీ కర్ణికారే గజే తు నా,

కరేణుః - ఇది ఆఁడుఏనుఁగునకును, కొండగోఁగునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఏనుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

కృపణః కుత్సితే నిస్స్వే వాచ్యలిఙ్గం క్రిమౌ పుమాన్.

కృపణః - ఇది కుత్సితునికిని, దరిద్రునకును పేరగునపుడు విశేష్యలింగమగును. పురుగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

సువర్ణం కనకే విత్తే కర్షమాత్రేచ న ద్వయోః, సుప్రభే త్రిషు

సువర్ణః - ఇది సామాన్యముగా బంగారునకును, ధనమునకును, కాలువలయెత్తునకును పేరగునపుడు ॥న॥ మంచికాంతిగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

రూప్యే తు దుర్వర్ణం దుష్క్రితే త్రిషు. ౧౫౦

దుర్వర్ణమ్-ఇది వెండికి పేరగునపుడు ॥న॥ దుష్కాంతికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

సుపర్ణా తార్క్ష్యజననీ నా తార్క్ష్యకృతమాలయోః,

సుపర్ణా-ఇది గరుడునితల్లికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ గరుడునికిని, రేలచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

పత్త్రోర్ణం ధౌతకౌశేయే
పుంసి త్వరటపాదపే.
గమ్భార్యాం కట్ఫలేఽపి
శ్రీపర్ణీ పద్మాగ్నిమన్థయోః,
క్లీబేఽ
భ భరణం భృత్యాం వేత
నే భరణీ తు భే. ౧౫౪
బ్రాహ్మణీ హాంజికా
వేదే బ్రాహ్మణం పుంసి తు
ద్విజే,
తరణి స్త్రీ నావి నద్యాం
కుమార్యాఖ్యౌషధావపి. నా
ద్వయం సాగరే భానౌ
గ్రామణీః ప్రతిముఖ్యయోః,
గ్రామేశే చ త్రిష్వయం తు
భోగికే నాపితే చ నా.
విషాణం క్రోడదంష్ట్రాయాం
పశుశృఙ్గేభదన్తయోః,
ఇరిణం శూన్య భూభాగ
కోషరే
ద్వా విమా త్రిషు. ౧౫౫
ఇతి ణాన్తాః.

పత్త్రోర్ణమ్-ఇది ఉతికినపట్టువస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ దుండిగవృక్షానికి పేరగునపుడు ॥పు॥

శ్రీపర్ణీ-ఇది గుమ్మడిచెట్టునకును, ౹ టేకుమ్రానికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కమలమునకును, నెల్లిచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥న॥

భరణమ్-॥న॥ ఇది దినకూలికిని, నెలకూలికిని పేరు.

భరణీ- ॥స్త్రీ॥ ఇది నక్షత్రమునకు పేరు.

బ్రాహ్మణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది భారంగికిని, మఱియు బ్రాహ్మణుని భార్యకును పేరు.

బ్రాహ్మణమ్-॥న॥ ఇది వేదమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ బ్రాహ్మణునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

తరణిః - ఇది ఓడకును, నదికిని, చాఁగచెట్టునకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ సముద్రమునకును, సూర్యునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

గ్రామణీః - ఇది ప్రభువునకును, ముఖ్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ గ్రామాధిపతికి పేరగునపుడు॥త్రి॥ సర్పరాజునకును మంగలవానికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

విషాణమ్-॥న॥ ఇది అడవిపందికోఱకును, పశువులకొమ్మునకును, ఏనుఁగుదంతమునకును పేరు.

ఇరిణమ్-ఇది వృక్షసస్యాదులులేని శూన్యభూమికిని, చవిటి భూమికిని పేరు. [మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

ఇమౌ ద్వౌ = ఈవిషాణఇరిణశబ్దములురెండును, త్రిషు =

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పర్వతౌ శైలదేవర్షీ
జీమూతౌ మేఘపర్వతౌ,
కురఙ్గబిందూ పృషతౌ
హారీతౌ మునిపక్షిణౌ.
కృతాన్తౌ యమసిద్ధాన్తౌ
ప్రపాతౌ భృగునిర్ఝరౌ,
శ్వేతస్త్రీలోఽపిజామాతా

పర్వతః-॥పు॥ ఇది కొండకును, దేవర్షికిని పేరు.

జీమూతః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, పర్వతమునకును పేరు.

పృషత్ -॥త్-పు॥ ఇది లేడికిని, బిందువునకును పేరు.

హారీతః-॥పు॥ ఇది మునికిని, పచ్చపిట్టకును పేరు.

కృతాంతః-॥పు॥ ఇది యమునకును, సిద్ధాంతమునకును పేరు.

ప్రపాతః-॥పు॥ ఇది చరికిని, కొండకాలువకును పేరు.

జామాతా-॥ఋ-పు॥ ఇది తెల్లనువ్వులకును, అపిశబ్దమువలన నల్లునకును పేరు.

విధాతా వేధసి స్మరే.

విధాతా-॥బు-పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునకును పేరు.

ప్రచేతా వారుణే వహ్నౌ

ప్రచేతాః-॥న్-పు॥ ఇది వరుణునకును, అగ్నికిని పేరు.

గభస్తిః కిరణే రవౌ,

గభస్తిః-॥పు॥ ఇది కిరణమునకును, సూర్యునకును పేరు.

ద్విజాతిః పక్షివిప్రాద్యో

ద్విజాతిః-॥పు॥ ఇది పక్షికిని, బ్రాహ్మణునకును, ఆదిశబ్దమువలన క్షత్రియవైశ్యులకును, దంతములకును పేరు.

శ్రీపతిర్విష్ణుభూపయోః.

శ్రీపతిః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, భూమిని బాలించువానికిని పేరు.

గోపతి ర్వృషభే రాజ్ఞి
శక్రే షణ్డే దివాకరే,

గోపతిః-॥పు॥ ఇది ఆంబోతునకును, భూపతికిని, ఇంద్రునకును, నపుంసకునకును, సూర్యునకును పేరు.

రమతి ర్మన్మథే స్వర్గే

రమతిః-॥పు॥ ఇది మన్మథునకును, స్వర్గమునకును పేరు.

స్థపతి స్సౌవిదల్లకః. కారు
స్సూరోఽధిపో యష్టా బృ
హస్పతిసవస్య చ,

స్థపతిః-॥పు॥ ఇది కొజ్జావానికిని, శిల్పికిని, సూర్యునకును, అధిపునికిని, బృహస్పతి యాగము చేసినవానికిని పేరు

వృత్తాన్త స్స్యాత్ప్రకరణే
ప్రకారే కార్త్స్న్యవా
ర్తయోః. ౧౬౦

వృత్తాన్తః-॥పు॥ ఇది ప్రస్తావమునకును, విశేషమునకును, అంతయు ననుటకును, లోకవార్తకును పేరు.

శుద్ధాన్తోఽన్తఃపురే రా
జ్ఞాం కక్ష్యాన్తర రహస్య
యోః,

శుద్ధాన్తః-॥పు॥ ఇది రాజులయొక్క యంతఃపురమునకును, తొట్టికట్టునకును, రహస్యమునకును పేరు.

నివాతో దృఢసన్నాహ
ఆశ్రయే వాతవర్జితే. ౧౬౧

నివాతః-॥పు॥ ఇది ఆయుధములచేత భేదింపరానిజోడునకును, ఉండుచోటునకును, గాలిలేనిస్థలమునకును పేరు.

భవేచ్ఛాస్త్రేఽపి దృష్టాన్త

దృష్టాన్తః-॥పు॥ ఇది శాస్త్రమునకును, అపిశబ్దమువలన ప్రకృతార్థమునకును, ప్రతిగా చూచిచెప్పుటకును పేరు.

శ్శకున్తో భావపక్షిణోః,

శకున్తః-॥పు॥ ఇది జముసుకాకికిని, పక్షిమాత్రమునకును పేరు.

కపోతస్తు భవే త్పక్షిభేదే
పారావతేఽపి చ. ౧౬౨

కపోతః॥పు॥ ఇది పక్షిభేదమునకును, పావురమునకును బేరు.

ఆనర్తో నృత్తశాలాయాం
నీవృద్భేదే జనే యుధి,

ఆనర్తః॥పు॥ ఇది నాట్యశాలకును, దేశభేదమునకును, జనమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.

ఆవర్త ఆవర్తనే స్యాచ్చి
న్తనే పయసాం భ్రమే.

ఆవర్తః-॥పు॥ ఇది అంతటనుండుటకును, చింతకును, ఉదకమున బుట్టినసుడికిని పేరు.

సంవర్తః ప్రళయే మేఘే
విభీతకతరా వపి,

సంవర్తః-॥పు॥ ఇది ప్రళయమునకును, మేఘమునకును, తాండ్రచెట్టునకును పేరు.

భవేత్తదా త్వేఽప్యాపాత

ఆపాతః-॥పు॥ ఇది తత్కాలమునకును పేరు.

ఆఘాత స్సీమఘాతయోః.

ఆఘాతః-॥పు॥ ఇది ఎల్లకును, గుంటకును పేరు.

ఉపక్రమే స్యా దుద్ఘాత శ్చరణస్ఖలనేఽపి చ,

ఉద్ఘాతః-॥న॥ ఇది ఆరంభమునకును, కాలుజాఱుటకును పేరు. [పేరు.

సఙ్ఘాతో నరకే బృన్దే వ్యాఘాతో విఘ్నయోగయోః. ౧౬౫

సంఘాతః-॥పు॥ ఇది నరకభేదమునకును, సమూహమునకును

వ్యాఘాతః-॥పు॥ ఇది విఘ్నమునకును, యోగభేదమునకును పేరు.

భరత శ్శబరే రామానుజే భారతవర్షకే, దుష్యన్తజే నటే నాట్యశాస్త్రకృత్తన్తువాయయోః. ౧౬౬

భరతః-॥పు॥ ఇది ఎఱుకువానికిని, రామునితమ్మునికిని, భరతవర్షమునకును, దుష్యంతునికుమారునికిని, నట్టువవానికిని, నాట్యశాస్త్రము జేసినమునికిని, నేతగానికిని పేరు.

సికతా స్స్యు ర్వాలుకాయాం శర్కరాయాం గవాన్తరే, సికతావత్ప్రదేశే చ

సికతా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఇసుకకును, సున్నపుఱాతికిని, గోవిశేషమునకును, ఇసుకభూమికిని పేరు.

తృణతా తు ధనుష్యపి ౧౬౭

తృణతా-॥స్త్రీ॥ ఇది ధనస్సునకును, అపిశబ్దమువలన తృణభావమునకును పేరు.

సంహితా వర్ణసంయోగే శాస్త్రవేదైకదేశయోః,

సంహితా -॥స్త్రీ॥ ఇది అక్షరము లెడతెగక యుండుటకును, శాస్త్రమునకును, వేదభేదమున నొకభాగమునకును పేరు.

వసతి స్స్థాననిశయో ర్జనవేశ్మని వేశ్మని. ౧౬౮

వసతిః॥స్త్రీ॥ ఇది ఉనికికిని, రాత్రికిని, జనాశ్రయమైనఇంటికిని సామాన్యముగా నింటికిని పేరు.

సన్తతిః పఙ్క్తివిస్తారే పారంపర్యసుతాన్వయే,

సంతతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పంక్తిస్థైర్యమునకును, పూర్వమునుండి వచ్చిన పుత్రసంతతికిని పేరు.

ఆయతి స్స్యా ద్దీర్ఘతాయాం ప్రభావాగామికాలయోః. ౧౬౯

ఆయతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది దీర్ఘమగుటకును, ప్రభావమునకును, రాఁగలకాలమునకును పేరు.

సమితి స్సఙ్గరే సామ్యే సభాయాం సఙ్గమే చ సా,

సమితిః-॥స్త్రీ॥ ఇది యుద్ధమునకును, ఉపమానమునకును, సభకును, కూడుటకును పేరు.

ప్రకృతిః పఞ్చభూతేషు స్వభావే సచివాదిషు. ప్రధానే కారణే గుహ్యే జన్తౌ ఛన్దసి మాతరి,

ప్రకృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పృథివ్యాదిపంచభూతములకును, స్వభావమునకును, స్వామ్యమాత్యాదిరాజ్యాంగములకును, ప్రధానమునకును, ఉపాదానకరణమునకును, భగమునకును, జంతుసామాన్యమునకును, ఛందోభేదమునకును, తల్లికిని పేరు.

నివృత్తి ర్మనస స్తోషే మోక్షే ప్రత్యాగతావపి.

నివృత్తిః-॥స్త్రీ॥ ఇది మనస్సంతోషమునకును, మోక్షమునకును, మరల వచ్చుటకును నామము.

ఆకృతి ర్గాత్ర సామాన్య
ఛన్దోభేదే ష్వ

ఆకృతిః - ॥సీ॥ ఇది శరీరమునకును, సామాన్యమునకును, ఛందోభేదమునకును పేరు.

థాదితిః, ఉమా భూ ర్దేవ
మాతాచ

ఆదితిః - ॥సీ॥ ఇది పార్వతికిని, భూమికిని, దేవతలతల్లికిని పేరు.

కుసృతీ శాఠ్యభ ర్త్సనే.

కుసృతిః - ॥సీ॥ ఇది పరద్రోహార్థమై యొక కార్యము నుద్దేశించి మఱియొక కార్యముం జేయుటకును, పరునికిభయమును పుట్టించుటకును పేరు.

నియతీ ర్దైవనియమా
విచ్ఛానుజ్ఞేతు సమ్మతీ,
ప్రసూతీ తన్మతనయా
పద్ధతీ పఙ్త్కి వర్త్మనీ. ౧౭౩
దుర్గతీ ర్నైస్స్వనరకౌ
ప్రతతీ తతవీరుధౌ,
సంవిత్తీ ర్జ్ఞానసంవాదౌ
సుఖనాశౌ తు నిర్వృతీ.
ప్రవృత్తీ ర్నిర్ఝరోదన్తౌ
విచ్ఛిత్తీ ర్భావలేపనే,
పక్షమూలే ప్రతిపది పక్షతి
ర్జగతీ భువి ౧౭౪. వా
స్తౌ ఛన్దసి లోకే చ
రేవతీ సీరిపత్న్యపి,

నియతిః-॥సీ॥ఇది దైవమునకును, నియమమునకును పేరు.

సమ్మతిః - ॥సీ॥ ఇది యిచ్ఛకును, ఆజ్ఞకును నామము.

ప్రసూతిః - ॥సీ॥ ఇది పుట్టుటకును, కుమారునికిని నామము.

పద్ధతిః - ॥సీ॥ ఇది పంక్తికిని, మార్గమునకును నామము.

దుర్గతిః-॥సీ॥ ఇది దారిద్ర్యమునకును, నరకమునకును పేరు.

ప్రతతిః-॥సీ॥ ఇది సమూహమునకును, తీఁగెకును నామము.

సంవిత్తిః-॥సీ॥ ఇది జ్ఞానమునకును, సంవాదమునకును పేరు.

నిర్వృత్తిః-॥సీ॥ ఇది సుఖమునకును, నాశనమునకును పేరు.

ప్రవృత్తిః-॥సీ॥ఇది కొండకాలువకును, లోకవార్తకును పేరు.

విచ్ఛిత్తిః - ॥సీ॥ ఇది అభిప్రాయమునకును, పూఁతకును పేరు.

పక్షతిః - ॥సీ॥ ఇది ఱెక్కమొదటికిని, పాడ్యమికిని పేరు.

జగతీ - ॥సీ॥ ఇది భూమికిని, వాస్తువునకును, పండ్రెండక్షరముల పాదముల ఛందస్సునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

రేవతీ - ॥సీ॥ ఇది బలరామునిభార్యకును, అపిశబ్దమువలన రేవతియను పేరుగల నక్షత్రమునకును నామము.

బృహతీ క్షుద్ర వార్తాకీ
క్షుద్రా ఛన్దస్సు వాచి చ. ౧౭౫

బృహతీ - ॥సీ॥ ఇది వాఁకుడుచెట్టునకును, అంగహీనురాలైన వేశ్యకును, తొమ్మిదియక్షరముల పాదముగల ఛందస్సునకును వాక్కునకును నామము.

మాలతీ యువతీ జ్యో
త్స్నా జాతీషు సరిదన్తరే,

మాలతీ - ॥సీ॥ ఇది ప్రాయపుస్త్రీకిని, వెన్నెలకును, జాజితీఁగెకును, నదీమధ్యమునకును నామము.

జీవన్తీ జీవతీశమ్యో ర్గు
డూచీ వంచయో రపి.

జీవంతీ-॥సీ॥ ఇది పాలకూరకును, కాయధాన్యముల పొట్టునకును, తిప్పతీఁగెకును, బదనికకును నామము.

హాసన్తీ శాకినీభేదో మల్లి
కాఙ్గారధాన్యపి,

హాసంతీ .. ॥సీ॥ ఇది శాకినీభేదమునకును, మల్లెతీఁగెకును కుంపటికిని నామము.

వాసన్తీ మాధవీయూథ్యోః

వాసంతీ-॥సీ॥ ఇది పువ్వులగురువిందకును, అడవిమొల్లకును

హాటబ్రాయాం క్రమేళకే.
వనితా జనితాత్యర్థరాగ
యోషితి యోషితి,
రసిత స్తనితే ధ్వానే
నిమిత్తం హేతు చిహ్న
యోః. ౧౭౯
క్రన్దితం రుదితే హూతా
ఙ్గితం రతిచేష్టయోః,
అనన్తం గగనే క్లీబే పు
మా న్శేష విశేషయోః
౧౮౦. అనన్తా పూర్ణిమా
దూర్వా విశల్యా శారిబా
మహీ,
కృషావప్యనృతంమిథ్యా
విష్ణావప్యజితాచ్యుతౌ.
౧౮౧
క్లీబం ప్రధానేఽప్యవ్యక్తం
ష్ణుశఙ్కరయోః పుమాన్,
నిర్ముక్తో ముక్త సంసారే
ముక్తకఞ్చుకపన్నగే.
ఉన్మత్తః పుంసి ధుత్తూరే
దుర్జాతం వ్యసనేఽపి చ,
ఆఖ్యాతం తిఙి చ క్లీబం
ఆప్లుత స్స్నాతకే చ నా.
౧౮౩
అక్షతం తణ్డులే ధాన్యే
క్లీబం లాజేషు చేన్న నా,
యవేషు పుం స్య
త్తప్తం శుష్కమాంసే

కలిగొట్టు చెట్టునకును, ఒంటెకును నామము.

వనితా-॥స్త్రీ॥ ఇది మిక్కిలి యనురాగమును బుట్టించు స్త్రీకిని, సామాన్యస్త్రీకిని నామము.

రసితః-॥పు॥ ఇది గర్జనమునకును, ధ్వనికిని పేరు.

నిమిత్తమ్-॥న॥ ఇది కారణమునకును, గుఱుతునకును పేరు.

క్రందితమ్-॥న॥ ఇది రోదనమునకును, పిలుచుటకును పేరు.

ఇంగితమ్ - ॥న॥ ఇది రతికిని, చేష్టావిశేషమునకును పేరు.

అనంతమ్ - ఇది ఆకాశమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విష్ణువునకును, ఆదిశేషునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పున్నమకును, దూర్వకును, వెన్నవెదురుకూరకును, సుగంధపాలకును, భూమికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అనృతమ్ - ॥న॥ ఇది కృషికిని, అబద్ధమునకును పేరు.

అజితః - **అచ్యుతః**-॥పు॥ ఈ రెండును, విష్ణువునకు పేళ్లు. అపిశబ్దమువలన అజితశబ్దము గెలువఁబడినవానికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

అవ్యక్తమ్-ఇది ప్రధానమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విష్ణువునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

నిర్ముక్తః - ॥పు॥ ఇది సంసారమును వదలినవానికిని, కుబుసమువిడిచిన పాముకును పేరు.

ఉన్మత్తః - ॥పు॥ ఇది ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, మఱియు చిత్తభ్రమగలవానికిని పేరు.

దుర్జాతమ్ - ॥న॥ ఇది వ్యసనమునకు పేరు. అపిశబ్దమువలన అన్యజాతికిఁ బుట్టినవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఆఖ్యాతమ్ - ॥న॥ ఇది ధాతువుమీఁద విధింపఁబడిన తిఙాదులకును, చకారమువలన చెప్పఁబడినదానికిని పేరు.

ఆప్లుతః - ॥పు॥ ఇది వేదమును జదివినపిమ్మట నాశ్రమాంతరమును బొందక వ్రతశీలుఁడై తీర్థయాత్ర చేయు బ్రహ్మచారికి పేరు.

అక్షతమ్ - ఇది బియ్యమునకును, ధాన్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ పేలాలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ యవలకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ఉత్తప్తమ్-॥న॥ఇది యెండినమాంసమునకును, అపిశబ్దమువలన

...ప న ద్వయోః. ౧౮౪	మిక్కిలి కాల్పఁబడినదానికిని పేరు.
...చితశ్శకటో౽స్త్రే యే పలా	ఆచితమ్.॥పు॥ ఇది బండిచేత మోయఁదగిన భారమునకును,
...మయుంతద్వయే,	౨౦౦౦౦ పలముల భారమునకును పేరు.
...నన్తాద్యా నిరన్తాది ష్వ	అనంతాద్యాః=అనంతశబ్దము మొదలైనవి, నిరంతాదిషు =
...క్తార్థేషు వాచ్యవత్.	నిరంతరము మొదలైన, అనుక్తార్థేషు=చెప్పఁబడని యర్థములందు,
౧౮౫	వాచ్యవత్=విశేష్యలింగములు. ఉదాహరణము.—అనంతా = నాశనము లేనిది॥ స్త్రీ॥ అజితా=జయింపఁబడనిది ॥సీ॥ ఇత్యాదులు.
...త్రి ష్వాహతం స్యా ద్గుణి	ఆహతమ్ - ఇది గుణింపఁబడినసంఖ్యకును, అసంభావితమైన
...మృషార్థే తాడితే౽పిచ,	యర్థముగలమాటకును, కొట్టుపడినదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥
...బే త్వయం జీర్ణవస్త్రే	ప్రాఁతవస్త్రమునకు పేరగునపుడు ॥న॥
...జతం ధవళే త్రిషు. క్లీ	రజతమ్ - ఇది తెల్లనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ హారమున
హారే దన్తిదన్తే నక్షత్రే	కును, ఏనుఁగు దంతమునకును, నక్షత్రమునకును, బంగారమున
...మరూప్యయోః,	కును, వెండికిని పేరగునపుడు ॥న॥
...లితం జరసా కౌక్ల్యే	పలితమ్ - ఇది ముదిమిచేత వెండ్రుకలు తెలుపగుటకును,
లేయే కర్దమే తు నా.	మురయను గ్రంథ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ అడుసునకు
౧౮౬	పేరగునపుడు ॥పు॥
...రభేదే విలాసే చ లలి	లలితమ్ - ఇది హారభేదమునకును, విలాసమునకును పేరగు
...చారుణి త్రిషు,	నపుడు ॥న॥ సొంపైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥
...ర్జితం బృంహితే మేఘ	గర్జితమ్ - ఇది ఏనుఁగుగర్జించుటకును, మేఘగర్జనమునకును
...నా నాతు మదద్విపే.	పేరగునపుడు ॥పు॥
...ృమ్భితం జృమ్భణే క్లీబే	జృంభితమ్ - ఇది ఆవలింతకు పేరగునపుడు ॥న॥ వికసించిన
...షూత్ఫుల్లవివృద్ధయోః,	దానికిని, వృద్ధినొందినదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥
...రమ్బు తక్రం మథితం	మథితమ్ - ఇది నీళ్లుకలియని మజ్జిగకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥
...మాలోడితే త్రిషు.	కలియఁబెట్టఁబడినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
ప్రసృతో౽ఙ్ఘ్రిజఙ్ఘా జఙ్గా	ప్రసృతః - ఇది చేరకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కాలిపిక్కకు
...సృతా వేగినీ త్రిషు.	పేరగునపుడు ॥సీ॥ వేగవంతునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
...బే స్యాత్సుకృతం ధర్మే	సుకృతమ్ - ఇది ధర్మమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ చక్క
...షు సుష్ఠు కృతే శుభే.	చేయఁబడినదానికిని, శుభమునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥
...చన్దనాసృగ్గోశీర్ష షు	లోహితమ్_ఇది ఎఱ్ఱసిగంధమునకును, నెత్తురునకును,మిక్కిలి
...మేషు చ లోహితం,	వాసనగల చందనమునకును, కుంకుమపువ్వునకును బేరగునపుడు
...నా భౌమే	॥న॥ అంగారకునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥
...హితంతు ఋశ్యక్రాజు	రోహితమ్ - ఇది వక్రముగాని ఇంద్రధనుస్సునకును, నెత్తు

యుం దాన్మృ జోః. ౧౯౧. సా తు మీనే వ్యృగే

రునకును బేరగునపుడు ॥న॥ ఎఱ్ఱచేపకును, కేసరియను మృగమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రైతౌ త్రిషు ద్రవ్యే గుణే నరౌ,

ఏతౌ=ఈలోహితరోహితశబ్దములు, ద్రవ్యే = ద్రవ్యవాచకములైనపుడు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందు వర్తించును. గుణే = గుణవాచకములైనపుడు, నరౌ = పుంలింగమందు వర్తించును.

పుష్పే క్లీబం సారథౌ నా ప్రసూతంజనితే త్రిషు

ప్రసూతమ్ - ఇది పుష్పమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ సారథికిఁ బేరగునపుడు॥పు॥పుట్టింపఁబడిన దానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వినీత స్సుభగాశ్వేశ్వ వణిజో ర్నా త్రిషు త్వయమ్, అవినీతే శిక్షితే చ

వినీతః-ఇది సాధువైన గుఱ్ఱమునకును, వర్తకునకును పేరగునపుడు॥పు॥దుష్టునకును, శిక్షింపఁబడినవానికిని పేరగునపుడు॥త్రి॥

నివృత్తం నిర్జితేన్ద్రియే.

నివృత్తమ్ - ॥న॥ ఇది ఇంద్రియనిగ్రహముగలవానికి పేరు.

వాగ్వృత్తిభేదే భారత్యా గ్రన్థే వర్షే చ భారతమ్,

భారతీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది వాక్కునకును, భారతీవృత్తికిని పేరు. భారతమ్ ॥న॥ ఇది భారతమను పేరుగల గ్రంథమునకును, వర్షభేదమునకును పేరు. చకారమువలన భరతసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కిరాతీ స్వర్ణటప్లే మ్లేచ్ఛాభూనింబో౽ల్పతనౌ తు నా. ౧౯౪

కిరాతీ - ఇది జిటునికి లంజెను తార్చెడు కుంటెనకత్తెకును, ఎఱుకలకును, నేలవేమునకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ పొట్టివానికిఁ బేరయినపుడు 'కిరాతః' అని ॥పు॥

స్యా దుదాత్త స్స్వరేపుంసి వదాన్యమహతో స్త్రిషు,

ఉదాత్తః - స్వరభేదమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ దాతకును, ఉత్తమునకుఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

నితాన్త స్త్రిషు కాన్తే స్యాత్క్లీబే తూషసి సద్మని.

నిశాన్తః - ఇది శాంతమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ ప్రాతఃకాలమునకును, గృహమునకును బేరగునపుడు ॥న॥

విశ్వస్తా విధవాయాంస్యా ద్విశ్వాస్యార్థే తు వాచ్యవత్,

విశ్వస్తా - ఇది విధవస్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ నమ్మఁదగినదానికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

జయన్తీ స్యా ద్దర్భణాయాం తర్కారీ తిథిభేదయోః. ౧౯౬

జయన్తీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఉంచుటకును, తక్కిలిచెట్టునకును, తిథివిశేషమునకును బేరు.

జయన్త శ్శక్రపుత్రే౽పి

జయన్తః - ॥పు॥ ఇది ఇంద్రునికొమారునకుఁ బేరు.

వాసితం తు ఖగధ్వనౌ, వాసితా కరణీనార్యో స్త్రి

వాసితమ్-ఇది పక్షికూఁతకుఁ బేరయినపుడు॥న॥ఆఁడుఏనుఁగునకును, స్త్రీకిఁబేరగునపుడు॥స్త్రీ॥వాసనకలదిగాఁ జేయఁబడినదానికి

ష్వయం సురభీకృతే. ౧౯౮

నిర్వృతి స్స్యా దలక్ష్మ్యాం
స్త్రీ దిక్పాలేతు పుమానయం,
వివిక్తౌ పూతవిజనౌ
మూర్ఛితౌ మూఢసోచ్ఛ్రయౌ. ౧౯౯

స్యా ద్యజ్ఞశేషామ్బునభో
రసాయన క్షీరాజ్యసోమాన్న
సుధాసు చామృతమ్, పథ్యా
గుడూచ్యామలకీష్వ యం
స్త్రియాం దేవేషు నా ౽౽
స్వాద్వవినాశినో స్త్రిషు.

ఉషితౌ వ్యుషితప్లుష్టౌ
నాదృతౌ సాదరార్చితౌ,
స్తిమితౌ నిశ్చలక్లిన్నౌ
విదితౌ జ్ఞాతసంశ్రుతౌ. ౨౦౦

వేల్లితౌ కుఞ్చితధుతౌ
జ్వలితౌ దగ్ధభాస్వరౌ,
విధుతౌ కమ్పితత్యక్తౌ
ప్రయతౌ సంస్కృతార్చితౌ. ౨౦౧

పిండితౌ సాన్ద్రగణితౌ
ఫలితౌ పక్వదారితౌ,
స్థాపితౌ నిశ్చలన్యస్తౌ
భావితౌ లబ్ధవాసితౌ. ౨౦౨

ప్రోషితౌ సిక్తనిహతౌ
ముషితౌ హృతఖండితౌ,

బేరయినపుడు ॥త్రి॥

నిర్వృతిః-ఇది అలక్ష్మికిఁ బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దిక్పాలకునకుఁ బేరయినపుడు ॥పు॥ [బేరు.

వివిక్తః-॥త్రి॥ఇది పరిశుద్ధమైనదానికిని,ఏకాంతస్థలమునకును

మూర్ఛితః-॥త్రి॥ ఇది మూర్ఛపోయినవానికిని, వృద్ధిబొందినవానికిని బేరు.

అమృతమ్-ఇది యజ్ఞవిశేషమునకును,ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును, రసాయనమునకును, పాలకును, నేతికిని, సోమమునకును, అన్నమునకును, అమృతమునకును బేరయినపుడు ॥న॥ కరకచెట్టునకును, తిప్పతీఁగెకును, ఉసిరికచెట్టునకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దేవతలకు పేరయినపుడు ॥పు॥ రుచికరమైనదానికి, నాశనములేనిదానికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

ఉషితః-॥పు॥ ఉన్నదానికి, కాల్పఁబడినదానికిని పేరు.

ఆదృతః-॥పు॥ఇది ఆదరించువానికి,ఆదరింపఁబడినవానికిని పేరు.

స్తిమితః-॥పు॥ ఇది కదలనిదానికి, తడుపఁబడినదానికిని పేరు.

విదితః-॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినదానికిని, ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానికిని బేరు.

వేల్లితః-॥పు॥ ఇది వంచఁబడినదానికిని, కదలింపఁబడినదానికిని పేరు. [బేరు.

జ్వలితః-॥పు॥ ఇది దహింపఁబడినదానికి, ప్రకాశించుదానికిని

విధుతః-॥పు॥ఇది కదలింపఁబడినదానికి,విడువఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రయతః-॥పు॥ ఇది బాగుపఱుపఁబడినదానికి, పూజింపఁబడినదానికిని పేరు.

పిండితః-॥పు॥ ఇది దట్టమయినదానికి, సంఖ్యచేయఁబడినదానికిని పేరు. [పేరు.

ఫలితః-॥పు॥ ఇది పక్వమయినదానికి, పగుల్పఁబడినదానికని

స్థాపితః॥పు॥ఇది పక్వమయినదానికి,ఉంచఁబడినదానికిని పేరు.

భావితః-॥పు॥ ఇది పొందఁబడినదానికి, వాసింపఁబడినదానికిని బేరు.

ప్రోషితః-॥పు॥ ఇది తడిసినదానికి, కొట్టువడినదానికిని బేరు.

ముషితః-॥పు॥ ఇది అపహరింపఁబడినదానికి, ఖండింపఁబడినదానికిని బేరు.

ప్రభూతౌ ప్రాజ్యసంజాతౌ

ప్రభూతః-॥పు॥ ఇది అధికమయినదానికి, పుట్టినదానికిని పేరు.

ఉదితౌ గదితోద్యతౌ.

ఉదితః-॥పు॥ ఇది చెప్పఁబడినదానికి,ఎత్తఁబడినదానికిని పేరు.

వ్యుత్పన్నక్షుణ్ణౌ ప్రహతౌ

ప్రహతః-॥పు॥ ఇది పుట్టించినదానికి, నలిగినదానికిని పేరు.

సఙ్గతౌ దృఢసంహతౌ,

సంగతః-॥పు॥ ఇది దృఢమయినదానికి, కూడినదానికిని పేరు.

వితతౌ విస్తృతవ్యాప్తౌ

వితతః-॥పు॥ ఇది విస్తరింపఁబడినదానికిని, వ్యాపించినదానికిని పేరు.

ప్రణతౌ భుగ్నశిక్షితౌ.

ప్రణతః-॥పు॥ ఇది వంగినదానికి, శిక్షింపఁబడినదానికిని పేరు.

భుక్తోజ్ఝితే చోచ్చలితేప్యుద్ధృతం

ఉద్ధృతః-॥పు॥ ఇది అనుభవించి విడిచినదానికి, ఎత్తఁబడిన దానికిని పేరు.

స్ఖలితం పునః, మత్తే ప్రతిహతే చా

స్ఖలితమ్-॥న॥ ఇది మదించినదానికి, కొట్టఁబడినదానికిని పేరు.

థయాచితే సంహతేఽర్దితం,

అర్దితమ్-॥న॥ ఇది యాచింపఁబడినదానికి,కొట్టఁబడినదానికిని [పేరు.

ఉచితం స్యాన్మితే యోగ్యే జ్ఞాతేఽభ్యస్తే సమంజసే,

ఉచితమ్-॥న॥ ఇది మితమైనదానికి,యోగ్యమైనదానికి, తెలియఁబడినదానికి, అభ్యసింపఁబడినదానికి, తన కుచితమైన ధర్మమునుండి చలింపకయుండుటకును పేరు.

ఉద్ధితం త్వృద్ధిసంయుక్తే ప్రోద్యతోన్మత్తయోరపి.

ఉద్ధితమ్-॥న॥ ఇది సంపత్తుతోఁగూడినదానికి, ఉద్యోగము గలవానికి, చిత్తభ్రమగలవానికిని పేరు.

ఆయస్తాః కుపితక్షిప్తహృతక్లేశితతేజితాః,

ఆయస్తః-॥పు॥ ఇది కోపించినవానికిని, ఉంచఁబడినవానికిని, అపహరింపఁబడినవానికిని, శ్రమపఱుపఁబడినవానికిని, సాన పెట్టఁబడినదానికిని నామము.

నిరస్తాస్త్యక్తనిష్ఠ్యూతత్వరితోక్తనిరాకృతాః. ౨౦౭

నిరస్తః-॥పు॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, ఎగురగొట్టఁబడిన దానికిని, తొట్రుపాటుతో బలుకఁబడినదానికిని, ధిక్కరింపఁబడినదానికిని నామము.

మూర్ఛితం సోచ్ఛ్రయే మూఢే దృఢే వ్యాప్తేఽ

మూర్ఛితమ్-॥న॥ ఇది వృద్ధిబొందినవానికిని, మూర్ఛఁబోయిన వానికిని, దృఢమైనదానికిని వ్యాపింపఁబడినదానికిని నామము.

థ వర్జితం, ప్రసృతే పూరితే ఛన్నే

వర్జితమ్-॥న॥ ఇది వ్యాపించినదానికిని, నిండింపఁబడినదానికిని కప్పఁబడినదానికిని నామము

సంస్కృతం తు విభూషితే. ౨౦౮. కృత్రిమే లక్షణోపేతే ప్రశస్తే నిర్మలీకృతే,

సంస్కృతమ్-॥న॥ ఇది భూషింపఁబడినదానికిని, చేయఁబడిన ఘటాదులకును, వ్యాకరణలక్షణయుక్తమైన శబ్దములకును, ప్రసిద్ధమైనదానికిని, నిర్మలముగాచేయఁబడినదానికిని నామము.

ప్రతీతః ప్రథితే హృష్టే

ప్రతీతః-॥పు॥ ఇది ప్రసిద్ధిఁజెందినవానికిని,సంతోషించినవాని

పరిజ్ఞాతే విభూషితే. ౨౦౯

కిని, తెలిసినవానికిని, అలంకరింపఁబడినవానికిని నామము.

వ్యాయతంస్యాద్దృఢేదీర్ఘే
వ్యాపృతేఽతిశయేఽపిచ,

వ్యాయతమ్-॥న॥ ఇది దృఢమైనదానికిని, దీర్ఘమైనదానికిని, ఆవరింపఁబడినదానికిని, అతిశయమునకును నామము.

వివిక్తం విజనేఽపిస్యాద
సంపృక్తే పవిత్రితే. ౨౧౦

వివిక్తమ్-॥న॥ ఇది ఏకాంతస్థలమునకును, తడువనిదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని నామము.

భీభత్స రోగిదూరూపా వి
కృతాశ్చ

వికృతః-॥పు॥ ఇది భీభత్సరసమునకును, రోగికిని, వికారమైన రూపముగలవానికిని నామము.

థ సూనృతం, ప్రియస్సత్య
వచశ్చ

సూనృతమ్-॥న॥ ఇది ఇష్టమైనదానికిని, సత్యవాక్కునకును నామము.

థ కలితో జ్ఞాతబద్ధయోః.

కలితః-॥పు॥ ఇది తెలియఁబడినవానికిని, కట్టుటకును పేరు.

పర్యాప్తః పరిపూర్ణే స్యా
త్తృప్తే శక్తప్రకాశయోః,

పర్యాప్తః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, తృప్తినొందినవానికిని, సమర్థునకును, ప్రకాశమునకును నామము.

సుహితోఽతిహితేతృప్తే

సుహితః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి హితమైనవానికిని, తృప్తినొందినవానికిని పేరు.

త్రిష్వమీఉషితాదయః.

ఉషితాదయః=ఉషితశబ్దము మొదలైన, అమీ=ఈముప్పదియొనిమిదిశబ్దములు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందునువర్తించును.

ఇతి తాన్తాః.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్షవథూ క్షుతకాసౌ ద్వౌ
రువథూ ధ్వనికుక్కుటౌ,
నిశీథౌ రాత్ర్యర్ధరాత్రౌ
పఞ్చథౌ కాకకోకిలౌ,
దరిద్ర నగ్నౌ నిర్గ్రంథౌ
సిద్ధార్థౌ బుధసర్షపౌ,
అతిథి స్స్యాత్ప్రాహుణికే కోపే కుశతనూభవే.

క్షవథుః-॥పు॥ ఇది తుమ్మునకును, దగ్గునకును నామము.

రువథుః-॥పు॥ ఇది ధ్వనికిని, కోడికిని నామము.

నిశీథః-॥పు॥ ఇది రాత్రికిని, అర్ధరాత్రికిని నామము.

పంచథః-॥పు॥ ఇది కాకికిని, కోకిలకును నామము.

నిర్గ్రంథః-॥పు॥ ఇది దరిద్రునకును, దిసమొలవానికిని పేరు.

సిద్ధార్థః-॥పు॥ ఇది పండితునకును, తెల్లనియావాలకును పేరు.

అతిథిః-॥పు॥ ఇది అన్నార్థియైయింటికివచ్చినశ్రోత్రియునకును, కోపమునకును, కుశునికుమారునకును పేరు.

వమథు ర్వమనే కాసే క
రిణాం కరశీకరే,

వమథుః-॥పు॥ ఇది కక్కువ్యాధికిని, దగ్గునకును, ఏనుఁగు తొండమునఁబుట్టిన తుంపరలకును నామము.

ఉన్మాథః పాశ యన్త్రే
ఽపి

ఉన్మాథః-॥పు॥ ఇది మృగమునుబట్టు బోనుపేరు. గాలము పేరని కొందఱందురు.

కపిత్థేఽపిచ మన్మథః.
౨౧౧

మన్మథః-॥పు॥ ఇది వెలఁగచెట్టునకును, అపిశబ్దమువలన మన్మథునకును నామము.

...రూథో రథగుప్తౌ నా
...సుకృతవేశ్మనోః,

...యథు స్త్రీషు నిద్రాళౌ
...తావజగరేఽపివా. ౨౧౬

...శ్యామలక్యోః కాయస్థా
...ప్రజాత్యాత్మనో రయం,
...జ్జభేదా షడ్గ్రన్థ ష
...థా గ్రన్థికం పచా.

౨౧౭

...యస్థో వాచ్య వద్యాని
...స్థా శాల్మలిద్రుమే, బ్రా
...సదూచి కాకోలసూక్ష్మే
...లకీషు చ. ౨౧౮

...ర్థో వాచ్యవ చ్ఛక్తే
...సమ్బన్ధయో రపి,
ఇతి థాంతాః.

...గన్ధ్యే హర్షా వామో

...దౌ ముస్తకామ్బుదౌ.
...మోదౌ జ్ఞాతితనయౌ
...దౌ శ్వపచస్వరౌ,
...కున్దః కున్దరౌ విష్ణౌ
...దే నిధిరత్నయోః.
...న్దో రోదనం త్రాతా
...ం ఘోరరణో ధ్వని,
...ాదోఽనుగ్రహః కావ్య
...స్వాస్థ్యం ప్రసన్నతా.
...థ స్యాస్య దతిప్రౌ
...హస్త్యఙ్గుళీ యోజనే,
...సే నఖాఘాతే చ

వరూథః-ఇది రథమును రక్షించుటకొఱకు రథముమీఁద గప్పెడు వ్యాఘ్రచర్మము మొదలైనవానికి పేరగునపుడు ॥పు॥ పుణ్యమునకును, గృహమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

శయథుః-ఇది నిద్రపోవువానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మరణమునకును, కొండజలగకును పేరగునపుడు ॥పు॥

కాయస్థః-ఇది కరకచెట్టునకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ కాయతీజాతికిని, జీవునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

షడ్గ్రంథః-ఇది ఆఱుగంట్లుగలకానుగు, తీఁగెకానుగు, నిప్పువన్నెగుత్తులుగలకానుగు అనునీకరంజభేదములు మూఁటికిని పేరైనపుడు ॥పు॥ పిప్పలికోళ్లకును, వసకును పేరైనపుడు ॥సీ॥

వయస్థః-ఇది ప్రాయపువానికి పేరైనపుడు ॥విశేష్యలింగము॥ బూరుగుచెట్టునకును, పొన్నగంటియాకునకును, తిప్పతీఁగెకును, మాలకాకిని, సన్ననియేలకులకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥

సమర్థః-ఇది నిర్వాహకశక్తిగలవానికిని, హితునకును, సంబంధమునకును పేరగునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆమోదః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి పరిమళమగుటకును, సంతోషమునకును నామము.

జలదః-॥పు॥ ఇది తుంగముస్తలకును, మేఘమునకును పేరు.

దాయాదః-॥పు॥ ఇది జ్ఞాతికిని, కుమారునికిని పేరు.

నిషాదః-॥పు॥ ఇది చండాలునికిని,స్వరవిశేషమునకును పేరు.

ముకుందః-॥పు॥ఇదికుందురుష్కమను గ్రంథిద్రవ్యమునకును, విష్ణువునకును, రసమునకును,నిధిభేదమునకును,రత్నమునకును పేరు.

ఆక్రందః-॥పు॥ ఇది రోదమునకును,రక్షకునకును, స్నేహితునికిని, భయంకరయుద్ధమునకును, ధ్వనికిని నామము.

ప్రసాదః-॥పు॥ ఇది అనుగ్రహమునకును, కావ్యగుణవిశేషమునకును, ప్రాణస్వాస్థ్యమునకును,నైర్మల్యమునకును నామము.

అర్ధేందుః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢురాలైన స్త్రీయోనియందు వ్రేలుపెట్టుటకును, మెడమీఁదచెయిపెట్టి గెంటుటకును,

ప్రహ్లాదో హర్షదానవౌ.

ప్రహ్లాదః-॥పు॥ ఇది సంతోషమునకును, దానవునికిని పేరు.

సమ్భేద స్సిన్ధుసఙ్గేఽపి

సంభేదః-॥పు॥ ఇది నదులయొక్క కూటమికిని, అపిశబ్దము వలన భేదమునకును నామము.

ప్రాసాదో దేవ భూభుజా
మ్, గృహే

ప్రాసాదః - ॥పు॥ ఇది దేవాలయమునకును, రాజగృహమునకును నామము.

కపర్ద స్త్రీశస్య జటాజూ
టే వరాటకే. ౨౨౩

కపర్దః - ॥పు॥ ఇది శివునియొక్క జటాసమూహమునకును, తామరకాయకును నామము.

నిర్వాదస్యా త్పరీవాద పరి
నిశ్చితవాదయోః,

నిర్వాదః - ॥పు॥ ఇది నిందకును, నిశ్చితమైనవాదమునకును, మఱియు వాదులేక యుండుటకును నామము.

శ్రోత్రామయే తారరవే ప్ర
ణాదోఽ

ప్రణాదః - ॥పు॥ ఇది చెవియందుఁబుట్టిన రోగమునకును, ఉచ్చధ్వనికిని నామము.

థ బృహస్పతౌ. ౨౨౪
గవాధ్యక్షేఽపి గోవిన్దో

గోవిందః-॥పు॥ ఇది బృహస్పతికిని, పశువులఁ గాచువానికిని, అపిశబ్దమువలన విష్ణువునకును నామము.

దారదో విషపారదౌ,

దారదః - ॥పు॥ ఇది విషవిశేషమునకును, పాదరసమునకును పేరు.

మర్యాదా ధారణాసీమ్నో

మర్యాదా-॥సీ॥ ఇది మేర దప్పకయుండుటకును, పొలిమేరకును నామము.

స్సునన్దా రోచనా స్త్రి
యోః. ౨౨౫

సునందా - ॥సీ॥ ఇది గోరోచనమునకును, ఒకస్త్రీకిని పేరు.

ప్రమద స్సమ్మదేపుంసి త్రి
షు మత్తే స్త్రియాం స్త్రియాం,

ప్రమదః-ఇది సంతోషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మత్తునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ స్త్రీకిని బేరగునపుడు ॥సీ॥

విశదో ధవళే వ్యక్తే శుచౌ
త్రిషు గణే తు నా. ౨౨౬

విశదః-ఇది తెల్లనిదానికిని, వ్యక్తమైనదానికిని, పరిశుద్ధమైన దానికిని బేరైనపుడు॥త్రి॥ శ్వేతగుణమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

క్షణదో గణకే రాత్రౌ క్ష
ణదా క్షణదం జలే,

క్షణదః-ఇది గణకునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ రాత్రికిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ ఉదకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

కుసీదం జీవనే వృద్ధ్యాం
వృద్ధిజీవిని తు త్రిషు. ౨౨౭

కుసీదమ్-ఇది సామాన్యముగా జీవనోపాయమునకును, వడ్డికిని బేరగునపుడు ॥న॥ వడ్డివల్ల బ్రదుకువానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

కుముదం కైరవే నా తు
దిగ్గజే భుజగే కపౌ,

కుముదమ్-ఇది తెల్లకలువకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ దిగ్గజభేదమునకును,సర్పవిశేషమునకును,ఒకవానరునకును బేరగునపుడు॥పు॥

కౌముదో నా కార్తికే

కౌముదః-॥పు॥ ఇది కార్తికమాసమునకు నామము.

జ్యోత్స్నాయాం కౌముదీ
స్త్రియామ్. ౨౨౮

కౌముదీ - ॥సీ॥ ఇది వెన్నెలకు నామము.

కకుదోఽస్త్రీ రాజచిహ్నే
ప్రాధాన్య వృషభాఙ్గయోః,
శారదః పీతముద్గే నా ప్ర
త్యగ్రేఽ ప్రతిభే త్రిషు.
౨౨౯. శారదీ తోయపి
ప్పల్యాం సప్తపర్ణేఽప్య

కకుదః-॥స్న॥ ఇది రాజచిహ్నమునకును, ప్రధానమైనదానికిని, యెద్దుమూపురమునకును నామము.

శారదః-ఇది పచ్చపెసలకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ నూతనమైనదానికిని, అసమర్థునకును బేరగునపుడు ॥త్రి॥ నీరుపిప్పలికిని, యేడాకులయరఁటికిని బేరగునపుడు - శారదీ ॥సీ॥

థాఙ్గదః, కపౌ క్లీబం తు
కేయూరేఽప్యా
స్పదం స్థానకృత్యయోః.
గోష్పదం గోఖురశ్వభ్రే
మానగోగమ్యయో రపి,
ఇతి దాన్తాః.

అంగదః - ఇది ఒకవానరునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ బాహుపురికిఁ బేరగునపుడు॥న॥అపిశబ్దమువలన స్త్రీకిఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥

ఆస్పదమ్-॥న॥ ఇది ఉనికికిని, చేయఁదగినదానికిని బేరు.

గోష్పదమ్-॥న॥ ఇది ఆవులగొరిసెదిగబడినగుంటకును,ఆవుయడుగంతప్రమాణమునకును, ఆవులుతిరిగెడుప్రదేశమునకును బేరు.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కబన్ధో దానవే మూర్ధ క్రి
యాయుక్తకళేబరే. ౨౩౧
కబన్ధ ముదకే క్లీబం
న్యగ్రోధో గరుడేఽపిచ,
ఉత్సేధ ఉన్నతే కాయే
పరిధి శ్చోపసూర్యకే.
౨౩౨
పర్యాహారపదవ్యో శ్చ
వివధో వీవధ స్మృతః,
నివాకే నియమేఽపిస్యా
త్సమాధి స్తు సమర్థనే.౨౩౩
ఇతి ధాన్తాః.

కబంధః - ఇది దానవునకును, తలబోయి నర్తక్రియతోఁ గూడిన శరీరమునకును బేరగునపుడు ॥స్న॥ ఉదకమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

న్యగ్రోధః-॥పు॥ఇది గరుత్మంతునకును, అపిశబ్దమువలన బారకును, మఱ్ఱిచెట్టునకును పేరు.

ఉత్సేధః-॥పు॥ ఇది పొడవునకును, శరీరమునకును బేరు.

పరిధిః-॥పు॥ ఇది పరివేషమునకును, చకారమువలన యజ్ఞార్హమైన మోదుగుచెట్టు మొదలైనవాని కొమ్మలకును బేరు.

వివధః-వీవధః-॥పు॥ ఈరెండునువర్తకుఁడు దేశాంతరమునుండి తెచ్చివిక్రయస్థానమునఁనుంచినవస్తువునకును,మార్గమునకును బేళ్లు.

సమాధిః॥పు॥ ఇది అర్థోత్కర్ష హేతువైన జనాదరమునకును, మాటాడకయుండుటకనికొందఱు. వ్రతోపవాసాదులకును,శంకా [పరిహారమునకును బేరు.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సేనాన్యా స్కన్దసేనేశా
వీశానో ధాతృశఙ్కరౌ,
దహనో వహ్నిభల్లాతౌ
యుఞ్జానో విప్రసారథీ.
మదనో స్సిక్థధత్తూరవస

సేనానీః - ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, సేనాధిపతికిని బేరు.

ఈశానః - ॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, శివునకును బేరు.

దహనః - ॥పు॥ఇది అగ్నికిని, జీడిమ్రానికిని నామము.

యుంజానః-॥పు॥ ఇది విప్రునకును, సారథికిని నామము.

మదనః - ॥పు॥ ఇది మైనమునకును, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును,

స్త ద్రుమమన్మథాః,
తపనా గ్రీష్మభల్లాత నర
కాన్తరభాస్కరాః. ౧౩౫
సన్తానా స్స్యు రవిచ్ఛిత్తి
వంశాపత్యసురద్రుమాః,
తమోనుదో ఽగ్నిచన్ద్రా
ర్కాః
శ్శకునీ రాజపక్షిణోః.
అరత్నిః కూర్పరే సప్ర
కోష్ఠోర్ధ్వాఙ్గుళి హస్తకే,
ఉదాన ముదరావర్తే సర్ప
మారుతభేదయోః. ౧౩౬
రఞ్జనీ రోచనా నీల్యో
ర్వన్దాయా మపి కామినీ,
పద్మినీ స్త్రీ దారవామ్బు
పాత్రే చ పశుభక్షణే.
హ్రాదినీ వజ్రతటితో
శ్శిఞ్జినీ నూపురజ్యయోః,
వాహినీ సైన్యసరితో
ర్వర్తనీ వృత్తిమార్గయోః.
పద్మినీ కరిణీ శ్రీ స్త్రీవరో
ష్ణనలినీషుచ,
వాణినీ నర్తకీ మత్తా వి
దగ్ధా స్వ
థ మాలినీ. ౧౪౦. మాలా
కారస్త్రియాం గౌర్యాం
స్వర్ణదీవృత్తభేదయోః,
సన్ధిన్యకాలదుగ్ధా గౌరా
క్రాంతా వృషభేనచ. ౧౪౧
పూతనా రాక్షసీ పథ్యా
భావనా ధ్యానయత్నయోః,

వసంతర్తువునకును, మంగచెట్టునకును, మన్మథునకును నామము.

తపనః - ॥పు॥ ఇది గ్రీష్మర్తువునకును, జీడిమ్రానికిని, నరక విశేషమునకును, సూర్యునికిని నామము.

సంతానః - ॥పు॥ ఇది ఎడతెగకయుండుటకును, వంశమునకును, పుత్రులకును, కల్పవృక్షమునకు నామము.

తమోనుత్ - ॥పు॥ఇది అగ్నికిని, చంద్రునికిని, సూర్యునికిని నామము.

శకునిః - ॥పు॥ ఇది ఒకరాజునకును, పక్షికిని నామము.

అరత్నిః - ॥పు॥ ఇది మోఁచేతికిని, చాఁపఁబడిన చిటికెన వ్రేలుంగలపిడికిలితోఁగూడిన మూరకుఁబేరు.

ఉదానమ్ - ॥న॥ ఇది ఉదరమునఁబుట్టిన సుడికిని, సర్ప విశేషమునకును, కంఠదేశమునుండు వాయువునకును పేరు.

రంజనీ-॥సీ॥ఇది గోరోచనమునకును, నీలిచెట్టునకును పేరు.

కామినీ - ॥సీ॥ ఇది బదనికకును, అపిశబ్దమువలన విలాసిని యయిన స్త్రీకిని పేరు.

పద్మినీ - ॥సీ॥ ఇది కొయ్యతోఁజేరిన యుదకపాత్రమునకును, యజ్ఞమునందు పశుభక్షణమునకును నామము.

హ్రాదినీ-॥సీ॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, మెఱుపునకును పేరు.

శింజినీ - ॥సీ॥ ఇది కాలియందెకును, నారికిని నామము.

వాహినీ - ॥సీ॥ ఇది సేనయొక్క కూటమికిని, నదికిని పేరు.

వర్తనీ-॥సీ॥ఇది జీవనోపాయమునకును, కాలిత్రోవకును పేరు.

పద్మినీ - ॥సీ॥ ఇది ఆఁడుయేనుఁగునకును, లక్ష్మికిని, పద్మినీ జాతిస్త్రీకిని, కొలనికిని, తామరతీఁగెకును నామము.

వాణినీ-॥సీ॥ ఇది నాట్యమాడుస్త్రీకిని, మత్తురాలికిని, ప్రౌఢురాలికిని నామము.

మాలినీ - ॥సీ॥ ఇది పువ్వులుగట్టి యమ్మువానికిని, భార్యకును, పార్వతికిని, గంగకును, మాలినీవృత్తమునకును నామము.

సంధినీ - ఇది ఈనుకపోయిన యావునకును, పదనై యాఁబోతుచేత వెంటాడఁబడిన యావునకును నామము.

పూతనా - ॥సీ॥ ఇది రాక్షసస్త్రీకిని, కరకచెట్టునకును పేరు.

భావనా - ॥సీ॥ ఇది ధ్యానమునకును, యత్నమునకును పేరు.

భువనం ఖామ్బు లోకేషు
భవనం భావ వేశ్మనోః.
నిధనం నాశ కులయో
ర్వసనం వాసవస్త్రయోః,
బన్ధోపరత్యో ర్దమనం
సేవనం స్స్యూతి సేవయోః.
౨౪3
ప్రజ్ఞానం లాఞ్ఛనధియో
ర్దశనం దంశ వర్మణోః,
క్రన్దనం రోదనాహూత్యో
రోదనం క్రన్దనాశ్రుణోః,
ప్రసూనం పుష్పఫలయో
ర్లాఞ్ఛనం నామలక్ష్మణోః,
స్తతనం గర్జిత ధ్వన్యో
ర్గహనం వనదుఃఖయోః.
బన్ధనం బన్ధవధయో
ర్భాజనం యోగ్య పాత్ర
యోః,
ఛేదనం కర్తనే భేదే
తోదనం తోత్ర తోదయోః.
ప్రథనం దారణే యుద్ధే
మేహనం మూత్ర శేఫసోః,
ఉద్ధాన ముద్గమే చుల్ల్యా
మవనం ప్రీతిరక్షయోః.
శాసనం నిష్కర గ్రామే
నిగ్రహే వేదశాస్త్రయోః,
వాజ్ఞయోగే ప్రహరణే
స్యాల్లేఖే కర్మవాక్యయోః
స్యాన్నిదానం వత్సదామ
న్యాది కారణ ఖణ్డయోః,

భువనమ్ - ॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును, లోకమునకును నామము.

భవనమ్-॥న॥ ఇది అభిప్రాయమునకును, గృహమునకును పేరు.

నిధనమ్-ఇది నాశమునకును, కులమునకును నామము.

వసనమ్-॥న॥ ఇది ఉనికికిని, వస్త్రమునకును నామము.

డమనమ్-॥న॥ ఇది కట్టుటకును, చాలించుటకును నామము.

సేవనమ్ - ॥న॥ ఇది కోకలు మొదలైనవానిం గట్టుటకును, కొలువుగొలుచుటకును నామము.

ప్రజ్ఞానమ్ - ॥న॥ ఇది గుఱుతునకును, బుద్ధికిని నామము.

దశనమ్-॥న॥ఇది కఱచుటకును, కవచమునకును నామము.

క్రందనమ్-॥న॥ ఇది ఏడ్చుటకును, పిలుచుటకును నామము.

రోదనమ్-॥న॥ ఇది ఏడ్చుటకును, కన్నీటికిని నామము.

ప్రసూనమ్-॥న॥ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును నామము.

లాంఛనమ్ - ॥న॥ ఇది నామధేయమునకును, గుఱుతునకును పేరు.

స్తపనమ్ - ॥న॥ ఇది మేఘగర్జితములకును, ధ్వనికిని నామము.

గహనమ్ - ॥న॥ ఇది అడవికిని దుఃఖమునకును నామము.

బంధనమ్-॥న॥ ఇది కట్టుటకును, చంపుటకును నామము.

భాజనమ్-॥న॥ ఇది యోగ్యమునకును, పాత్రకును నామము.

ఛేదనమ్-॥న॥ ఇది ఛేదించుటకును, భేదమునకును నామము.

తోదనమ్-॥న॥ ఇది ముల్లుకఱ్ఱకును, పోవుటకును నామము.

ప్రథనమ్-॥న॥ ఇది కోయుటకును, యుద్ధమునకును నామము.

మేహనమ్-॥న॥ఇది మూత్రమునకును, శిశ్నమునకును నామము.

ఉద్ధానమ్ - ॥న॥ ఇది పైకిలేచుటకును, పొయికిని నామము.

అవనమ్-॥న॥ఇది సంతోషమునకును, రక్షించుటకును నామము.

శాసనమ్ - ॥న॥ ఇది కప్పములేని గ్రామమునకును, నిగ్రహించుటకును, వేదశాస్త్రములకును, ఆజ్ఞకును, కొట్టుటకును, పత్రికకును, కర్మకును, వాక్యమునకును నామము.

నిదానమ్-॥న॥ఇది దూడ బలుపునకును, ఆదికారణమునకును, ఖండమునకును నామము.

కాలీనం సుకులీనత్వే ప్రాణి
ద్యూతాపవాదయోః.
స్యాత్కౌపీన మకార్యే
చ గుహ్యచీరప్రభేదయోః,
బీజావాపేఽపి వపనం
హింసాయా మపి వర్జనమ్.
వర్ధనం ఛేదనేఽపి స్యా
చ్ఛతుష్కోశే చ యోజ
నమ్,
రాశిభేదేఽపి మిథునం
సంగతా వపి మైథునమ్.
౨౫౧
తేమనం వ్యంజనే క్లీబే
సవ్యానం ఛాదనేఽంశుకే
సవనం సోమనిష్పేషే జన
న స్నానయోరపి. ౨౫౨
అయనం నిలయే మార్గే ద
క్షిణోదగ్గతౌ రవేః,
జఘనం కామినీశ్రోణీపురో
భాగే కటిస్థలే. ౨౫౩
ఆసనం కుఞ్జరస్కన్ధే పీఠే
యాత్రానివర్తనే,
దర్శనం దర్పణస్వప్నబుద్ధి
శాస్త్రాక్షివృష్టిషు. ౨౫౪
కేతనం గేహచిహ్నజకృ
త్యామన్త్రణకేతుషు,
ఉత్థాన ముద్గమాఽఽకాంక్షా

కాలీనమ్-॥న॥ ఇది సత్కులవంతుఁడగుటకును, పశుపక్షిమ్మ గాదులయుద్ధమునకును, లోకాపవాదమునకును పేరు.

కౌపీనమ్-॥న॥ అకార్యమునకును, గుహ్యమునకును, గోఁచి కిని పేరు.

వపనమ్-॥న॥ ఇది విత్తనము విత్తుటకును, అపిశబ్దమువలన గొఱుగుటకును పేరు. [పేరు

వర్జనమ్-॥న॥ ఇది హింసకును, అపిశబ్దమువలన విడుచుటకును

వర్ధనమ్-॥న॥ ఇది ఛేదించుటకును, అపిశబ్దమువలన వృద్ధినొం దుటకును పేరు.

యోజనమ్-॥న॥ ఇది ఆమడదూరమునకును, చకారమువల నొకవస్తువును మఱియొకదానితోఁ గూర్చుటకును పేరు.

మిథునమ్-॥న॥ ఇది రాశిభేదమునకును, అపిశబ్దమువలన స్త్రీ పురుషులజంటకును పేరు.

మైథునమ్-॥న॥ ఇది బంధమునకును, అపిశబ్దమువలన సుర మునకును పేరు.

తేమనమ్-॥న॥ ఇది మజ్జిగ, చారు, ఊరుపిండి మొదలై దానికి పేరు. [పే

సవ్యానమ్-॥న॥ ఇది ఉత్తరీయమునకును, కట్టువస్త్రమునకు

సవనమ్-॥న॥ ఇది సోమలతను నూఱుటకును, పుట్టుటకు స్నానమునకును పేరు.

అయనమ్-॥న॥ ఇది స్థానమునకును, త్రోవకును, సూరు యొక్క యుత్తరదక్షిణగమనములకును పేరు.

జఘనమ్-॥న॥ ఇది స్త్రీలయొక్క మొలకుముందఱిదిక్కు న్నప్రదేశమునకును-అనఁగా మడికట్టునకును, పిఱుఁదులకును పే

ఆసనమ్ - ॥న॥ ఇది ఏనుఁగుమూఁపునకును, పీఠమునకు యుద్ధసమయమునను జూచుటకును పేరు.

దర్శనమ్-॥న॥ ఇది అద్దమునకును, స్వప్నమునకును, బుద్ధి శాస్త్రమునకును, కంటికిని, చూపునకును పేరు.

కేతనమ్-॥న॥ ఇది గృహమునకును, గుఱుతునకును, శరీ నకును, చేయఁదగిన కార్యమునకును, బ్రాహ్మణుల నిమంత్ర చేయుంటకును, టెక్కెమునకును పేరు.

ఉత్థానమ్-॥న॥ ఇది కూర్చున్నవాఁడు లేచుటకును, ఆశా

తన్త్రే పౌరుషవస్తుషు. ౨౫౫
వ్యుత్థానం తు స్వతన్త్రత్వ
కరణం ప్రతికూలతా,
ప్రధానం పరమాత్మాఽఽది
రమాత్యే ప్రకృతి రుత్తమః.
౨౫౬
ప్రస్థాపనే నిరసనే కాల
క్షేపే చ యాపనమ్,
ఉద్యానం స్యా న్నిస్సరణే
వనభేదే ప్రయోజనే. ౨౫౭
సంస్థాన మాకృతౌ మృ
త్యౌ సన్నివేశే చతుష్పథే,
వ్యసనం త్వశుభే భ్రంశే
విపత్తౌ నిష్ఫలోద్యమే.
౨౫౮. దైవానిష్టఫలే పాపే
దోషే కామజకోపజే,
స్యా ద్విధానం వేతనా
యా ముపాయే ప్రేరణే ధ
నే. ౨౫౯. ప్రకారే హస్తి
కబళే పూజాయాం వైర
కర్మణి,
వ్యఞ్జనం తేమనే చిహ్నే
శ్మశ్రు ణ్యవయవేఽక్షరే
౨౬౦
వేష్టనం మకుటోష్ణీషే
గన్ధనం తు ప్రకాశనే,
సూచనే చాపి హింసాయై
పరస్యోత్సాహనే చ తత్.
సాధన మనుగతి గత్యో
శ్శేఫసి సిద్ధౌ నివృత్తౌ దాప
నయోః, మృతసంస్కారే
హేతౌ ధనహింసా యాత

కును, తంత్రమునకును, పురుష ప్రమాణమునకును, వస్తువునకును పే.

వ్యుత్థానమ్-॥న॥ ఇది స్వాతంత్ర్యముఁ జేయుటకును, ప్రతికూలము చేయుటకును పేరు.

ప్రధానమ్-॥న॥ ఇది పరమాత్మకును, మొదటికిని, మధ్యములై యాలోచనకుండఁదగిన మంత్రి సేనాపతి మొదలైనవారికిని, ప్రకృతికిని, ముఖ్యునకును పేరు.

యాపనమ్-॥న॥ ఇది పంపుటకును, తిరస్కారమునకును, కాలక్షేపమునకును పేరు.

ఉద్యానమ్-॥న॥ ఇది గృహమునిడచి బైలుదేరుటకును, శృంగారపుఁదోఁటకును ప్రయోజనమునకును పేరు.

సంస్థానమ్-॥న॥ ఇది ఆకృతికిని, మరణమునకును, ఊరుచుట్టుబైటికిని, నాలుగుతెరువులు చేరిన ప్రదేశమునకును పేరు.

వ్యసనమ్-॥న॥ ఇది అశుభమునకును, జాఱుటకును, విపత్తునకును, ఫలహీనమైన ప్రయత్నమునకును, దైవయోగముచే సంభవించు విపరీతమునకును, కామక్రోధాదులవల్లఁ బుట్టిన స్త్రీద్యూతాదిసప్తవ్యసనములకును పేరు.

విధానమ్-॥న॥ ఇది కూలికిని, ఉపాయమునకును, ప్రేరణమునకును, ధనమునకును, ప్రకారమునకును, ఏనుఁగుకబళమునకును పూజకును, విరోధకర్మకును పేరు.

వ్యంజనమ్-॥న॥ ఇది మజ్జిగ, చారు, ఊరుబిండి మొదలైనదానికిని, చిహ్నమునకును, గడ్డము మీసములకును, స్త్రీపురుషుల గుహ్యావయవములకును, కకారాదిహకారాంతవర్ణములకును పేరు.

వేష్టనమ్-॥న॥ ఇది తలపాగకు పేరు.

గంధనమ్-॥న॥ ఇది ప్రకాశమునకును, పరులహింసించుకొఱకు కొండెము చెప్పుటకును, ఉత్సాహమునకును, చకారమువలన నలుగుపెట్టుటకును పేరు.

సాధనమ్-॥న॥ ఇది వెంటఁబోవుటకును, గమనమునకును, శిశ్నమునకును, సిద్ధికిని, మగుడుటకును, అప్పుపుచ్చుకొనినద్రవ్యము నిప్పించుటకును, మృతుని సంస్కరించుటకును, పక్షాంతరమున వసనాభిమొదలైనవానివిషమును బోఁగొట్టుటకును, కార

రాసు సేనాఙ్గే. ౧౬౨

లఙ్ఘనం తూపవాసేఽపి
సలిలేఽపిచ జీవనమ్,
జీవంత్యాం జీవనీ చా
థ క్రీడాయామపి దేవ
నమ్. ౧౬౩. నాఽస్త్రీ
థ దళనం క్లీబే కవచే ద
(నే పుమాన్,
స్యన్దనం స్రవణే తోయే
నా తు నేమిద్రుమే రథే.
గోస్తనో హారభేదేఽపి మృ
ద్వీకాయాం తు గోస్తనీ,
వృజినం కిల్బిషే క్లీబే క్లేశే
నా కున్తలే త్రిషు. ౧౬౪
శయ్యాయాం శయనం న
స్త్రీ క్లీబే సురతనిద్రయోః,
శమనం శాన్తివధయోః
క్లీబే వైవస్వతే పుమాన్.
పాకస్థానే కులాలస్య
పవనం మారుతే పుమాన్
అపానో వాయుభేదే స్యా
దపానం గుదముష్కయోః.
నిశ్వాసే శ్వసనం నా తు
మారుతే మదనద్రుమే,
అస్త్రీ వితాన ముల్లోభ
విస్తార మఖ సద్మసు. ౧౬౫
తుచ్ఛే మన్దే త్రిష్వ
థాస్త్రీ వ్రీహ్యబ్దార్చిస్సు
హాయనః,
శకునం మఙ్గళాశంసనిమి
త్తే శకునః ఖగే. ౧౬౬

ణమునకును, ధనమునకును, చంపుటకును, అతిశయమైన వేదన
కును, సైన్యమునకును పేరు. [దాటుటకును పేరు.

లంఘనమ్ – ॥న॥ ఇది ఉపవాసమునకును, అపిశబ్దమువలన
జీవనమ్–॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, అపిశబ్దమువలన బ్రతు
జీవనీ– ॥సీ॥ ఇది పాలకూరకు పేరు. [కుటకును పేరు.

దేవనమ్–ఇది క్రీడకును, అపిశబ్దమువలన విలాసమునకును
పేరగునపుడు ॥న॥ జూదమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

దళనమ్–ఇది కవచమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పగుల్చుటకు
పేరగునపుడు ॥పు॥

స్యందనమ్–ఇది స్రవించుటకును, ఉదకమునకును పేరయిన
పుడు ॥న॥ నెమ్మిచెట్టునకును, రథమునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

గోస్తనః–ఇది నలువదిసరములుగలహారమునకు పేరయినపుడు
॥పు॥ ద్రాక్షకు పేరయినపుడు ॥సీ॥ గోస్తనీ.

వృజినమ్–ఇది పాపమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ క్లేశమునకు
పేరైనపుడు ॥పు॥ వెండ్రుకలకు పేరయినపుడు ॥త్రి॥
శయనమ్–ఇది పాన్పునకు పేరైనపుడు ॥ప్న॥ సురతమునకును
నిద్రకును పేరయినపుడు ॥న॥

శమనమ్–ఇది శాంతికిని,వధకును పేరయినపుడు ॥న॥ యము
నికి పేరగునపుడు ॥పు॥

పవనమ్–ఇది కుమ్మరవాని వంటయింటికిఁ బేరయినపుడు ॥న॥
వాయువునకు పేరయినపుడు ॥పు॥

అపానః–ఇది వాయువిశేషమునకు పేరయినపుడు ॥పు॥ గుద
స్థానమునకును, వృషణమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

శ్వసనమ్–ఇది ఊర్పునకు పేరయినపుడు ॥న॥ గాలికిని, మంగ
చెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

వితానమ్–ఇది మేల్కట్టునకును, విస్తారమునకును, యజ్ఞము
నకును, గృహమునకును పేరయినపుడు ॥ప్న॥ తుచ్ఛమైనదాని
కిని, మందునికిని పేరయినపుడు ॥త్రి॥

హాయనః–॥ప్న॥ ఇది ధాన్యవిశేషమునకును, సంవత్సరమున
కును, కిరణమునకును పేరు.

శకునమ్–ఇది శుభమును తెలియఁజేయు నిమిత్తమునకు పేర
యినపుడు ॥న॥ పక్షికి పేరగునపుడు ॥పు॥

సమానః ప్రాణభేదే నా త్రి ష్వేకసమసాధుషు,
మలినీ ఋతుమత్యాం స్త్రీ కృష్ణదూషితయో స్త్రిస్వషు.

స్పర్శే త్వగిన్ద్రియే దానే స్పర్శనం మారుతే పుమాన్,
ధావనం ధావనే శుద్ధౌ ధావనీ రజకస్త్రియామ్.
పద్మాకరే తు నళినో నళినీ నళినం జలే, పద్మేఽ
థ కుహనా దమ్భచర్యాయాం త్రిష్వసూయకే.
ప్రసన్నా మదిరాయాం స్త్రీ ప్రసాదవతివాచ్యవత్,
స్యాన్మణ్డన మలఙ్కారే ఽలఙ్కరిష్ణౌతు వాచ్యవత్.
నన్దనం వాసవోద్యానేసుతే నాహర్షకే త్రిషు,

అఞ్జనా వాయుపత్నీ నా దిగ్గజే కజ్జలేఽఞ్జనమ్. ౨౭౪
సజ్జనా కల్పనాయాం స్త్రీ సజ్జనం తూపరక్షణే, త్రిషు సాధౌ
చేతనా తు జ్ఞానే స్త్రీ ప్రాణిని త్రిషు. ౨౭౫
విమానోఽస్త్రీ దేవయానే సప్తభూమికసద్మని,
సుమనాః పుష్పమాలత్యోః స్త్రీన్యయాం దేవే బుధే చ నా. ౨౭౬

సమానః-ఇది ప్రాణభేదమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఒక్కటైనదానికిని, సదృశమైనదానికిని, సజ్జనునికి పేరయినపుడు॥త్రి॥

మలినీ-ఇది ఋతుమతియైన స్త్రీకి పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ నల్లనిదానికిని, దోషయుక్తమైనదానికిని పేరయినపుడు, మలినః, మలినం, మలినీ, అని ॥త్రి॥

స్పర్శనమ్-ఇది తాఁకుటకును, త్వగింద్రియమునకును, దానమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ గాలికి పేరగునపుడు ॥పు॥

ధావనమ్-ఇది పరుగెత్తుటకును, శుద్ధికిని పేరయినపుడు ॥న॥ చాకలిదానికి పేరయినపుడు, ధావనీ ॥స్త్రీ॥

నలినః-ఇది కొలనికి పేరయినపుడు ॥పు॥ నళినీ అని స్త్రీలింగముగలదు. ఉదకమునకును, కమలమునకును పేరయినపుడు ॥న॥

కుహనా-ఇది దంభాచారములకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ అసూయాపంతునికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

ప్రసన్నా-ఇది మద్యమునకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ స్వచ్ఛమైనదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

మణ్డనమ్-ఇది అలంకారమునకుఁ బేరైనపుడు॥న॥అలంకరించు స్వభావముకలదానికి పేరయినపుడు విశేష్యలింగము.

నన్దనమ్-ఇది ఇంద్రునియుద్యానమునకుఁ బేరయినపుడు ॥న॥ పుత్రునికి పేరయినపుడు ॥పు॥ ఆనందకరమయినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

అంజనా-ఇది వాయుదేవునిభార్యకు పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ దిగ్గజమునకుఁ బేరయినపుడు ॥పు॥ కాటుకకు పేరగునపుడు ॥న॥

సజ్జనా-ఇది ఏనుఁగును శృంగారించుటకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ దండుకావలికొఱకు చుట్టునుంచినవెలుఁగు మొదలైనదానికి పేరగునపుడు ॥న॥ సాధువయినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

చేతనా-ఇది జ్ఞానమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ప్రాణవంతునకు పేరగునపుడు॥త్రి॥

విమానః-॥పున్న॥ ఇది దేవయానమునకును, ఏడుప్పరిగలుగల గృహమునకును బేరు.

సుమనాః-॥న్_స్త్రీ॥ ఇది పుష్పమునకును, జాజితీఁగెకును బేరు. దేవతలకును, పండితునకును బేరయినపుడు ॥పు॥

అయం పుష్పే బహుష్వేవ
లోధ్రవృక్షేఽపి మార్జనః,

స్యా దుత్తాన మగమ్భీరే
శయితోర్ధ్వముఖేఽపి చ.

రసనం స్నేహకషాయద్రవ
విషహేమాన్నరూప్య రా
స్నాసు, ధ్వనిలవనిర్యాసే
ష్వథ కాఞ్చ్యం స్త్రీ స్యాదు
జిహ్వాయో రసనా. ౨౭౮

పార్థేఽర్జునః కేకిని కార్త
వీర్యే నేత్రామయేఽప్యేక
సుతే చ మాతుః, వర్ణే ద్రు
మేచాథ సితే త్రిలిఙ్గో గవ్య
ర్జునీ హేమ్ని తృణేఽర్జు
నం స్యాత్. ౨౭౯

వేదనా స్త్రీ దుఃఖభోగే
జ్ఞానే క్లీబ
మథ త్రిషు, తలినం విరళే
చాల్పే
విలీనా లీన విద్రుతా.

వామనో వాచ్యవ త్ఖర్వే
విష్ణు దిగ్గజయోః పుమాన్,
అవలగ్నే విలగ్నేఽస్త్రీ
సంలగ్నే త్రి ష్వ
థ ద్వయోః. ౨౮౦. అశ
ని ర్విద్యుతి పవౌ

రోచనః కూటశాల్మలౌ,
రోచనా రక్తకల్హారే గవాం

అయం=ఈసుమనశ్శబ్దము, పుష్పే=పుష్పవాచకమైనపుడు, బహుష్వేవ=బహువచనమునందె వర్తించును.

మార్జన - ఇది లొద్దుగచెట్టునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ అపి శబ్దమువలన చందనకుంకుమాదులచేత దేహమునందు మురికిఁ పోఁగొట్టుటకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

ఉత్తానం - ॥న॥ ఇది మిట్టయయినదానికిని, వెల్లికలపండుకొనినదానికిని బేరు.

రసనం - ॥న॥ ఇది చమురునకును, లవణరసమునకును, ద్రవమునకును, విషమునకును, బంగారమునకును, అన్నమునకును, వెండికిని, సన్నరాస్నకును, ధ్వనికిని, లేశమునకును, బంకకును బేరైనపుడు ॥న॥ మొలనూలికిని, రుచికిని, నాలుకకును బేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

అర్జునః - ఇది కుంతీపుత్రునకును, నెమలికిని, కార్తవీర్యునకును, కంటిరోగమునకును, తల్లికి నొక కుమారుఁడైనవానికిని, వర్ణమునకును, మద్దిచెట్టునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ తెల్లని కాంతికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ శ్రేష్ఠమైనగోవునకుఁ బేరగునపుడు అర్జునీ - అని స్త్రీలింగము. బంగారమునకును, తృణమునకును బేరగునపుడు ॥న॥

వేదనా - ఇది దుఃఖానుభవమునకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ జ్ఞానమునకుఁ బేరగునపు ॥న॥

తలినం - ॥త్రి॥ ఇది విరళమైనదానికిని, అల్పమైనదానికిని నామము. [నామము.

విలీనః - ॥పు॥ ఇది దాఁగినవానికిని, కరఁగినఘృతాదులకును

వామనః - ఇది పొట్టివానికిఁ బేరగునపుడు విశేష్యలింగము. విష్ణువునకును, దిగ్గజమునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

విలగ్నః - ఇది నడుమునకుఁ బేరగునపుడు ॥ప్న॥ కూడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

అశనిః-॥ప్స॥ ఇది మెఱుపునకును, వజ్రాయుధమునకును బేరు.

రోచనః - ఇది కొండబూరుగచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ ఎఱ్ఱకలువకును, గోరోచనమునకును, శ్రేష్ఠమైన స్త్రీకిః

న్నా క్లిన్న జీర్ణార్ద్రా)

విక్లిన్నః - ॥పు॥ ఇది వెదచల్లఁబడినదానికిని, జీర్ణమైనదానికిని, తడిసినదానికిని నామము.

నా ఖల సూచకా,

సిశునః - ॥పు॥ ఇది దుర్జనునికిని, కొండెగానికిని నామము.

న్న ఆపత్ప్రాప్తేఽపి

ఆపన్నః - ॥పు॥ ఇది ఆపదనొందినవానికిని, అపశబ్దమువలన శత్రువులచేతఁ బట్టుపడినవానికిని పేరు.

న్న స్సాధితేఽపి చ ౨౮౩

సంపన్నః - ॥పు॥ ఇది రాజుచేత దండుగ గొనఁబడినవానికిని అపిశబ్దమువలన సంపదపొందినవానికిని పేరు.

ఇతి నాంతాః.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

పః భూషణే బర్హే

ౌ త్యం సంహత తూణ

కలాపః - ॥పు॥ ఇది భూషణమునకును, నెమలిపింఛమునకును, మొలనూలికిని, కూటమికిని, అమ్ములపొదికిని నామము.

ః కల్పనే వేషే

ఆకల్పః - ॥పు॥ ఇది కల్పమునకు, అలంకరించుటకును పేరు.

పి భ్రాన్తి కల్ప ౨౮౪

వికల్పః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధిభ్రమకును, బ్రహ్మకల్పమునకును పేరు.

శ్శత్రు చింతాయాం

ావాలయో రపి,

ఆవాపః - ॥పు॥ ఇది శత్రువిషయచింతకును, దున్నుటకును, పాదికిని నామము.

ః భర్త్సనా కృ

ావ్యాలఙ్కార చో

ః. ౨౮౫

ఆక్షేపః-॥పు॥ ఇది బెదరించుటకును, దున్నుటకును, కావ్యాలంకారభేదమునకును, ప్రశ్నకును నామము.

త్పాదపః పాదపీఠే

ానే మహీరుహే,

ా మునిమీనా ద్వా

పా పౌరుషాతపా

త్ జ్ఞాన తిథ్యో

పాదపః - ॥పు॥ ఇది పాదపీఠమునకును, కాలితోనడుచు వాహనమునకును, వృక్షమునకును నామము.

కశ్యపః - ॥పు॥ ఇది మునికిని, మత్స్యమునకును నామము.

ప్రతాపః-॥పు॥ఇది పౌరుషమునకును, ఎండకును నామము.

ప్రతిపత్-॥స్త్రీ॥ ఇది జ్ఞానమునకును, పాడ్యమికిని నామము.

థులి వీణయోః,

కచ్ఛపీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ఆఁడుతాఁబేటికిని, సరస్వతియొక్క వీణెకును నామము.

ఽస్త్రీ ద్రువిస్తారే

స్తమ్బ శాఖయోః

విటపే తు నా స్యా

విటపః - ఇది మ్రానియొక్క చిగురుకొమ్మలు మొదలైనవాని సమూహమునకును, చిగురునకును, వ్రేళ్లకొమ్మలకు నడిమిభాగము లేక యాఁకులు దట్టమయి యున్నదానికిని, కొమ్మకును పేరగునపుడు ॥న్న॥ విటునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

దుడుప స్త్రీవన్తౌ నౌ న ద్వయోః ప్లవే,

ఉడుపః – ఇది చంద్రునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ తెప్పకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥

అస్త్రీ కళిపుశ్శయ్యాయాం వస్త్రేఽన్నే తద్ద్వయేఽపిచ.

కళిపుః – ॥ప్న॥ ఇది పాన్పునకును, వస్త్రమునకును, అన్నమునకును, ఏకోక్తిగా వస్త్రాన్నములకు రెంటికిని నామము.

కుతపోఽర్కేఽగవి విప్రే వహ్నా వతిథౌ చ భాగినేయే చ, అస్త్రీ దినాష్టమాంశే కుశతిలయో శ్ఛాగకమ్బళే ఫాలే. ౨౮౯

కుతపః – ఇది సూర్యునికిని, గోవునకును, బ్రాహ్మణునికిని, అగ్నికిని, అతిథికిని, చెల్లెలికొడుకునకును బేరగునపుడు ॥పు॥ దినము యొక్క యెనిమిదవభాగమునకును, దర్భకును, తిలలకును, మేఁకవెండ్రుకల కంబళికిని, నొసటికిని బేరగునపుడు ॥ప్న॥

ఇతి పాంతాః.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

[త్ర్యక్షరఫాన్తా న సన్తి]

[మూఁడక్షరముల ఫాంతములు లేవు.]

హేరమ్బో మహిషేభాస్యౌ

హేరంబః-॥పు॥ ఇది మహిషమునకును, వినాయకునికిని పేరు.

ప్రలమ్బో హార దానవౌ,

ప్రలంబః – ॥పు॥ ఇది హారభేదమునకును, ప్రలంబుఁడను రాక్షసునికిని నామము.

కాదమ్బో కలహంసేషూ

కాదంబః-॥పు॥ఇది కలహంసకును, బాణమునకును నామము.

కదమ్బో నీప సంహతీ.

కదంబః-॥పు॥ ఇది కడిమిచెట్టునకును, సమూహమునకుం బేరు.

కలమ్బో నీప శిఖినా పాకభేదే కలమ్బ్యపి.

కలంబః – ॥పు॥ ఇది కడిమిచెట్టునకును, అగ్నికిని నామము. తీఁగె బచ్చలికి నామమయ్యేనేని కలంబీ ॥స్త్రీ॥

నితమ్బః స్త్రీకటేః పశ్చాద్భాగేఽద్రికటకే కటౌ.

నితంబః – ॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క పిఱుఁదుల వెనుకనుండు భాగమునకును, కొండనడిమికిని, పిఱుఁదులకును నామము.

బడబాఽశ్వా కుమ్భదాస్యో ర్యోషిద్భేదే ద్విజస్త్రియామ్,

బడబా – ॥స్త్రీ॥ ఆఁడుగుఱ్ఱమునకును, నీళ్లకడవలు మోయు బానిసెకును, స్త్రీభేదమునకును, బ్రాహ్మణస్త్రీకిని నామము.

బాడబో బ్రాహ్మణౌర్వాగ్నీ బాడబం బడబాగణే.

బాడబః – ఇది బ్రాహ్మణునికిని, బడబాగ్నికిని, నామమయ్యేనేని ॥పు॥ ఆఁడుగుఱ్ఱముల గుంపునకును, నామమయ్యేనేని ॥న॥

ఇతి బాంతాః.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఋషభోఽద్రౌ కర్ణరన్ధ్రే వృషే మత్తగజే స్వరే, వనసూకరపుచ్ఛేఽ

ఋషభః – ॥పు॥ ఇది పర్వతవిశేషమునకును, కర్ణరంధ్రమునకును, ఎద్దునకును, మదపుటేనుఁగునకును, స్వరభేదమునకును, అడవిపందితోఁకకును, అపిశబ్దమువలన ఋషభమను నౌషధమున

థ వృషభః పుఙ్గవే వృషే.
విస్రమ్భః కేళికలహే
స్నేహవిశ్వాసయో రపి,

వృషభః-॥పు॥ ఇది పురుషశ్రేష్ఠునకును, ఎద్దునకును నామము.

విస్రంభః - ॥పు॥ ఇది క్రీడాకలహమునకును, స్నేహావకును, నమ్మికకును, అపిశబ్దమువలనఁ బరిచయమునకును, హించుటకును నామము.

స్యా ద్విష్కమ్భో నాటకాఙ్గే విసార ప్రతిబన్ధయోః,
౨౫౮. యోగభేదే

విష్కంభః-॥పు॥ఇది నాటకాంగమునకును, సామాన్యమత్యమునకును, ప్రతిబంధకమునకును, యోగభేదమునకును నామము.

ఽథ శరభోఽష్టాపదే చ
మృగాన్తరే.

శరభః - ॥పు॥ ఇది జూదమాడు పలకకును, ఎనిమిదికాళ్లు గలదై సింహమునుజంపెడి మృగమునకును నామము.

ఆత్మభూ ర్మన్మథే వేధ

ఆత్మభూః - ॥పు॥ ఇది మన్మథునికిని, బ్రహ్మకును నామము.

స్యారమ్భో వధ దర్ప
యోః. ౨౫౯. ఉద్యమే

ఆరంభః -॥పు॥ ఇది వధకును, అహంకారమునకును, ఉద్యోగమునకును నామము.

చాథ కకుభో వీణాఙ్గేఽ
ర్జునపాదపే,

కకుభః-॥పు॥ ఇది వీణాంగమైన కరివెకును, మద్దిచెట్టునకు నామము.

సనాభి స్సదృశజ్ఞాత్యో
రాలమ్భ స్స్పర్శహింస
యోః. ౨౬౦.

సనాభిః - ॥పు॥ ఇది సమానమునకును, జ్ఞాతికిని నామము.

ఆలంభః-॥పు॥ నలుగుపెట్టుటకును, హింసకును నామము.

కుసుమ్భం కుసుమే క్లీబం
స్యాన్మహారజనేఽపి తత్,
కమణ్డలౌ పుమా నేష

కుసుంభమ్ - ఇది సామాన్యముగా పుష్పమునకును, కుసుమపువ్వునకును, నామమయ్యెనేని ॥న॥ కమండలమునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥

సురభిస్తు గవి స్త్రియామ్.
౨౬౧. వసన్త చైత్రయోః
పుంసి త్రిషు సౌమ్య సుగ
న్ధినోః,

సురభిః - గోవునకు నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥ వసంతఋతువునకును, చైత్రమాసమునకును నామమయ్యెనేని ॥పు॥ సౌమ్యమైనదానికిని, సుగంధయుక్తమైనదానికిని నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

స్త్రియాం పునర్నవా భే
క్యో ర్వర్షాభూ ర్దర్దురే తు
నా. ౨౬౨

వర్షాభూః - ఇది గలిజేరుచెట్టునకును, ఆఁడుకప్పకును, నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥ కప్పకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥

పుమాన్ భేర్యాం దున్దుభి
స్త్రీ(ని) త్వక్షబిన్దుత్రికేద్వయే

దుందుభిః-ఇది భేరికి నామమయ్యెనేని ॥పు॥ పాచికలయందు నిత్తిగకును నామమయ్యెనేని ॥స్త్రీ॥

వల్లభో నా కులీ నాశ్వే
దయితా ధ్యక్షయో స్త్రిషు.
ఇతి భాన్తాః.

వల్లభః - ఇది శ్రేష్ఠమైన గుఱ్ఱమునకు నామమయ్యెనేని ॥పు॥ ఇష్టునికిని, అధ్యక్షునికిని నామమయ్యెనేని ॥త్రి॥

భాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నిగమో నిశ్చయే పుర్యాం
పథి వేదే వణిక్పథే,

నిగమః-॥పు॥ ఇది నిశ్చయమునకును, పట్టణమునకును, మార్గమునకును, వేదమునకును, అంగడివీథికిని నామము.

నైగమ స్తూపనిషది దన్తే
వణిజి నాగరే. ౩౦౦

నైగమః-॥పు॥ ఇది ఉపనిషత్తునకును, ఏనుఁగుదంతమునకును, వర్తకునికిని, పట్టణమునఁ బుట్టినవానికిని నామము.

విక్రమః క్రమణే కార్యే
ప్రక్రమోఽవసరే క్రమే,
సఙ్క్రమో వారియన్త్రే
ఽపి
ధీసామర్థ్యేఽపినిష్క్రమః. ౩౦౧

విక్రమః-॥పు॥ఇది ఆక్రమించుటకును, కార్యమునకును పేరు.

ప్రక్రమః-॥పు॥ ఇది ప్రస్తావమునకును, నడుపునకును పేరు.

సంక్రమః-॥పు॥ ఇది జలయంత్రమునకును, అపిశబ్దమువలన సూర్యుఁడు మేషాదిరాసులం గూడుటకును నామము.

నిష్క్రమః-॥పు॥ ఇది బుద్ధిసామర్థ్యమునకును, అపిశబ్దము వలన లోపలనుండి బైటవచ్చుటకును నామము.

విభ్రమ స్సంశయే భ్రా
న్తౌ స్యా ద్భావాన్తరశోక
యోః,

విభ్రమః-॥పు॥ ఇది సంశయమునకును, భ్రాంతికిని, స్త్రీల శృంగారభావమువల్లఁ బుట్టినక్రియకును,శోకమునకును నామము.

సమ్భ్రమో ఽత్యాదరే
భీతా వావేగే

సంభ్రమః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి యాదరణకును, భయమునకును, తొట్రుపాటునకును నామము.

నియమ స్త్వివహ. ౩౦౨
ప్రతిజ్ఞాజ్ఞాయన్త్రణాసుయో
గాఙ్గే నిశ్చయే వ్రతే,

నియమః-॥పు॥ ఇది ప్రతిజ్ఞకును, ఆజ్ఞకును, కట్టుటకును, యోగసాధనమునకును, నిశ్చయమునకును, వ్రతమునకును పేరు

కలమ శ్శాలిలేఖిన్యోశ్చౌ
రే లాక్షారసేఽఙ్కురే.

కలమః-॥పు॥ ఇది పైరునకును, పత్రికకును, దొంగకును, లాక్షారసమునకును, మొలకకును నామము.

ఆగమ స్త్వాగతౌ శాస్త్రే
విద్రుమో ద్రుప్రవాళయోః,
త్రిధామా కేశవే వహ్నౌ
హరిమా మృత్యుయోగ
యోః. ౩౦౪

ఆగమః-॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, శాస్త్రమునకును పేరు.

విద్రుమః-॥పు॥ ఇది వృక్షమునకును, పవడమునకును పేరు.

త్రిధామా-॥న్-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, అగ్నికిని పేరు.

హరిమా-॥న్-పు॥ ఇది మృత్యువునకును, యోగమునకును పేరు.

గరుత్మా న్విహగే తార్క్ష్యే
ద్విజన్మా బ్రాహ్మణే ఖగే,

గరుత్మాన్-॥త్-పు॥ ఇది పక్షిసామాన్యమునకును, గరుత్మం[తునికిని పేరు.

ద్విజన్మా-॥న్-పు॥ ఇది బ్రాహ్మణునికిని, పక్షికిని పేరు.

వ్యాయామః పౌరుష
వ్యాయామ స్సఞ్చారో దుర్గ
సంహతిః. ౩౦౫

వ్యాయామః-॥పు॥ ఇది పురుషుని బారకును, సంచారమునకును, దుర్గసమూహమునకును పేరు.

గోలోమీ స్త్రీ వారనా
ర్యాం షడ్గ్రన్థా శ్వేత

గోలోమీ-॥స్త్రీ॥ ఇది వేశ్యకును,వసకును, తెల్లగఱికకును పేరు

దూర్వయోః,
కుసుమం పుష్పఫలయో
స్త్రీరజో నేత్రరోగయోః.
తలిమం కుట్టిమే తల్పే చ
ద్రిహాసౌ
థ గౌతమః, మునిభేదే
శాక్యసింహే గోదావ
ర్యాంతు గౌతమీ. ౩౦౭
పరమం స్యాదనుజ్ఞానేఽ
వ్యయం నా పరమాత్మని,
త్రిషూత్కృష్టే
పఞ్చమస్తు స్వరే నా పూ
రణే త్రిషు. ౩౦౮
మునిస్థానే మతే బ్రహ్మ
చర్యాదావాశ్రమోఽస్త్రి
యాం,
సుషమోత్కృష్ట శోభా
యాం త్రిషు చారౌ సమేఽ
ప్యథ. ౩౦౯
అశ్వభూషా పుణ్డ్రపుచ్ఛ
శ్రేష్ఠ శృంగారకేతునా, లిఙ్గే
ప్రభావే పురుషేలలామోఽ
స్త్రీ లలామ చ. ౩౧౦
సర్వేనా మధ్యమో దేహ
మధ్యే మధ్యే నపుంసకమ్,
మధ్యస్థే వాచ్యవత్ స్త్రీతు
హస్తమధ్యాఙ్గుళావపి. ౩౧౧
ఛన్దోభేదే దృష్టరజః కన్యా
యాం మధ్య
థ త్రిషు, సత్తమా శ్రేష్ఠ
పూజ్యౌ ద్వౌ
ప్రథమా ప్రవరా దిమౌ.

కుసుమమ్ - ॥న॥ ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును, స్త్రీయొక్క ఋతువునకును, కంటివ్యాధికిని పేరు.

తలిమమ్ - ॥న॥ ఇది మేడలయొక్క యడుగుభూమికిని పాన్పునకును, పెద్దకత్తికిని పేరు.

గౌతమః - ॥పు॥ ఇది గౌతమమునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు గోదావరికి పేరగునపుడు, గౌతమీ ॥స్త్రీ॥

పరమమ్ - ఇది అంగీకారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పరమాత్మకు పేరగునపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

పంచమః-ఇది సర్వవిశేషమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పంచసంఖ్యాపూరకమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఆశ్రమః-॥పు॥ ఇది మునులున్న స్థానమునకును, విద్యార్థులు మొదలైనవారికి స్థానమైన మఠమునకును, బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమములకును పేరు.

సుషమా-ఇది శ్రేష్ఠమైనకాంతికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ సుందరమైనదానికిని, సమమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

లలామః - లలామ-॥న॥-॥పు॥ ఇది గుఱ్ఱమునకును, ఆభరణమునకును, తిలకమునకును, తోకకును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని, శృంగారమునకును, టెక్కెమునకును, గుఱుతునకును, ప్రభావమునకును, పురుషునికిని పేరు.

మధ్యమః - ఇది స్వరవిశేషమునకును, దేహమధ్యమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ మధ్యమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ మధ్యస్థునకు పేరైనపుడు విశేష్యలింగము. చేతినడిమివ్రేలికిని, ఛందోభేదమునకును, క్రొత్తగా సమర్తాడినపడుచునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥

సత్తమః-॥త్రి॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, పూజ్యునికిని పేరు.

ప్రథమః - ॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, మొదటివానికిని పేరు.

అధమౌ గర్హితన్యూనౌ వుత్తమౌ ప్రవరాన్తిమౌ,
ఇతి మాంతాః.

అధమః - ॥పు॥ ఇది నిందింపఁబడినవానికిని, తక్కువైనవానికిని పేరు.

ఉత్తమః - ॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునికిని, తుదనున్న దానికిని పేరు.

మాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రణయస్స్యా త్పరిచయే విస్రమ్భే ప్రేమ యాచ్ఞయోః. ౩౧౩

ప్రణయః - ॥పు॥ ఇది పరిచయమునకును, నమ్మకమునకును, ప్రేమకును, యాచనకును పేరు.

వినయో నతిశిక్షాది ధర్మాచార ప్రశాన్తిషు,

వినయః - ॥పు॥ ఇది నమస్కారమునకును, శిక్ష మొదలైన వానికిని, ధర్మమునకును, ఆచారమునకును, ఉపశాంతికిని పేరు

అనయ స్త్వశుభే దైవే విపత్తౌ వ్యసనేఽప్యథ. ౩౧౪. పశ్చాదవస్థాయిబలే సమవాయే చ సన్నయః,

అనయః - ॥పు॥ ఇది పూర్వజన్మకృతమయిన యశుభకర్మకును, ఆపదకును, జూదము మొదలయిన సప్తవ్యసనములకును పేరు

సన్నయః - ॥పు॥ ఇది సేన వెనుకనుండు దుముదారి పౌఁజుకును, సమూహమునకును, చకారమువలన సంబంధమునకును పేరు

విషయో గోచరే దేశే జ్ఞాతో యోయస్య తత్ర చ. ౩౧౫

విషయః - ॥పు॥ ఇది శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములకును, దేశమునకును, ఎవరిచేత నేది నిత్యమును పరిచయము చేయబడునో దానికిని బేరు.

ప్రళయో మరణే పాపే మూర్ఛా కల్పావసానయోః,

ప్రళయః - ॥పు॥ ఇది మరణమునకును, పాపమునకును, మూర్ఛకును, కల్పాంతమునకును బేరు.

ప్రత్యయోఽధీన విశ్వాస ధీ రన్ధ్రాచార హేతుషు. ఖ్యాతౌ సనాదౌ శపథే

ప్రత్యయః - ॥పు॥ ఇది అధీనమునకును, విశ్వాసమునకును బుద్ధికిని, రంధ్రమునకును, ఆచారమునకును, హేతువునకును ప్రసిద్ధికిని, సనాదిప్రత్యయములకును, శపథమునకును బేరు.

చిత్రగర్వౌ తు విస్మయౌ,

విస్మయః - ॥పు॥ ఇది ఆశ్చర్యమునకును, గర్వమునకును పే

వ్యవాయోఽన్తర్ధిరతయో

వ్యవాయః - ॥పు॥ ఇది దాఁగుటకును, రతిక్రీడకును బేరు

రుపాయ స్స్యాదుపాగతౌ. ౩౧౬. సామాదావథ

ఉపాయః - ॥పు॥ ఇది వచ్చుటకును, సామాద్యుపాయములకును బేరు.

సంస్థ్యాయ స్సన్నివేశే గృహే గణే,

సంస్థ్యాయః - ॥పు॥ ఇది పట్టణము చుట్టు బయలునకును, గృ మునకును, సమూహమునకును బేరు.

ఉదయః పూర్వశైలే స్యాదున్నతే వృద్ధగతౌ వపి.

ఉదయః - ॥పు॥ ఇది ఉదయపర్వతమునకును, ఉన్నతవ కును, ఊర్ధ్వగతికిని బేరు.

అపాయో ఽపగతే దోషే

అపాయః - ॥పు॥ ఇది మరణమునకును, దోషమునకును, దు

ఛ్ఛే)ఽతిక్రమదణ్డయోః,
నికాయో నిలయే లక్ష్యే
సముదాయే సధర్మిణామ్.
౩౧౯. అసంహతా నా మే
కత్ర కరణే పరమాత్మని
ఆశయా స్థాన తాత్పర్యా
కులాయ స్థానసీడయోః
పర్యాయః క్రమ నిర్యా
ణ ప్రకారావసరే ష్వపి, ఏ
కార్థవాచిశబ్దేచ
పౌలస్త్యౌ శ్రీద రావణౌ.
పర్జన్యో మేఘ నిర్ఘోషే
వాసవే గర్జదమ్బుదే,
శాణ్డిల్యో మునిమాలూరౌ
శ్వశుర్యో స్యాలదేవరౌ.
౩౨౨
ఆదిత్యో రవి గీర్వాణౌ
రోహిత్యో వ్రీహిసాగరౌ,
స్యా దామ్నాయ స్సం
ప్రదాయే కులేఽధ్యయన
వేదయోః. ౩౨౩
ఊర్ణాయుం రూర్ణా భేదేఽపి
మేషే తల్లోమకమ్బళే,
చరయుం ర్వారిదే వాతే
భ్రాతృవ్యో భ్రాతృజే
రిపౌ. ౩౨౪
సమయః కాల సిద్ధాన్త
ప్రతిజ్ఞా శపథేషుచ, సఙ్కే
తాచారయోశ్చా
థ స్వాధ్యాయో జప వే
దయోః. ౩౨౫
విశల్యా ఫలినీ దన్తీ గు

మునకును, అతిక్రమించుటకును, దండమునకును పేరు.

నికాయః - ॥పు॥ ఇది ఇంటికిని, గుఱికిని, ఒకనడత
గుంపునకును, ఒకచోటఁ జేరనివానిని నొకచోటఁ జేర్చు
పరమాత్మకును పేరు.

ఆశయః-॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, తాత్పర్యమునకును

కులాయః - ॥పు॥ ఇది ఉనికికిని, గూటికిని పేరు.

పర్యాయః - ॥పు॥ఇది వరుసకును, మోక్షమునకును,
అవసరమునకును, సమానార్థకశబ్దమునకును పేరు.

పౌలస్త్యః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునికిని, రావణునికిని పే

పర్జన్యః - ॥పు॥ ఇది మేఘధ్వనికిని, ఇంద్రునికిని, గ
మేఘమునకును పేరు. [కును

శాండిల్యః - ॥పు॥ ఇది శాండిల్యమునికిని, మారేడు

శ్వశుర్యః-॥పు॥ ఇది ఆలితోఁడఁబుట్టినవానికిని, మగనిత
బుట్టినవానికిని పేరు.

ఆదిత్యః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, దేవతలకును పేరు.

రోహిత్యః-॥పు॥ఇది ధాన్యమునకును, సముద్రమునకును

ఆమ్నాయః-॥పు॥ ఇది సంప్రదాయమునకును, కులమును
చదువునకును, వేదమునకును పేరు.

ఊర్ణాయుః - ॥పు॥ ఇది తంతుభేదమునకును, గొఱ్ఱె
అగొఱ్ఱెరోమములకంబళికిని పేరు.

చరయుః-॥పు॥ ఇది మేఘమునకును, వాయువునకును పే

భ్రాతృవ్యః - ॥పు॥ ఇది తోఁడఁబుట్టినవాని కొడుకునక
శత్రువునకును పేరు.

సమయః - ॥పు॥ ఇది కాలమునకును, సిద్ధాంతమునకును,
జ్ఞకును, ఆన పెట్టుటకును, సంకేతమునకును, ఆచారమున
పేరు.

స్వాధ్యాయః-॥పు॥ ఇది జపమునకును, వేదమునకును పే

విశల్యా - ॥స్త్రీ॥ ఇది వెన్న వెదురుకూరకును, దంతిచెట్ట

దూచీ లాఙ్గలీషు చ,

కును, తిప్పతీఁగెకును, నీరుపిప్పలికిని, చకారమువలన పొవర చెట్టునకును పేరు.

అభిఖ్యా త్విడ్యశో నామ స్వేం

అభిఖ్యా - ॥స్త్రీ॥ ఇది కాంతికిని, కీర్తికిని, నామధేయమునకును పేరు.

ఇంద్రియం త్వక్షి రేతసోః.

ఇంద్రియమ్-॥న॥ఇది నేత్రమునకును, రేతస్సునకును పేరు.

సామర్థ్యం యోగ్యతాశశక్త్యో

సామర్థ్యమ్-॥న॥ఇది యోగ్యతకును, శక్తికిని పేరు.

హృదయం చిత్తవక్షసోః,

హృదయమ్-॥న॥ ఇది చిత్తమునకును, ఱొమ్మునకును పేరు.

చారుత్వ మపి సౌరభ్యం

సౌరభ్యమ్-॥న॥ ఇది ఒప్పిదమునకును, అపిశబ్దమువలన పరిమళమునకును పేరు.

నేపథ్యం రఙ్గభూ రపి. ౩౨౭

నేపథ్యమ్-॥న॥ ఇది నాట్యస్థానమునకును, అపిశబ్దమువలన నలంకరించుటకును పేరు.

పుత్ర్యాం పుత్రే ఽపి చాపత్య

అపత్యమ్-॥న॥ ఇది కొమార్తెకును, కొమారునికిని పేరు.

మౌచిత్యం సత్యయోగ్యయోః,

ఔచిత్యమ్-॥న॥ ఇది సత్యమునకును, యోగ్యమునకును పేరు.

స్యా ద్బ్రాహ్మణ్యం బ్రాహ్మణానాం భావసంహతికర్మసు. ౩౨౮

బ్రాహ్మణ్యమ్-॥న॥ ఇది బ్రాహ్మణులయొక్క భావమునకును, వారిసమూహమునకును, వారికర్మకును పేరు.

స్యా ద్ధిరణ్యం హేమ్ని కుప్యే విత్తమాన విశేష యోః, వరాటరేతసో శ్చా

హిరణ్యమ్-॥న॥ ఇది బంగారమునకును, వెండి బంగారముల కంటె నితరమైనలోహజాతికిని, ధనమునకును, కొలతభేదమునకును, గవ్వకును, రేతస్సునకును పేరు.

థ మలయః పర్వతాన్తరే. ౩౨౯. పర్వతాంశే ఽప్యుద్యానే మలయం మలయా త్రివృత్,

మలయః-ఇది పర్వతవిశేషమునకును, పర్వతమునందొకభాగమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ ఉద్యానమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ తెల్లతెగడకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

సైన్ధవే తాలపర్ణ్యాం చ శైలేయం భ్రమరే పుమాన్ ౩౩౦

శైలేయమ్-ఇది లవణభేదమునకును మురయనుగ్రంథ్యద్రవ్యమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ తుమ్మెదకు పేరయినపుడు ॥పు॥

విజయా పార్వతీ తిథ్యో ర్విజయో జయపార్థయోః,

విజయా-ఇది పార్వతికిని, తిథిభేదమునకును పేరయినపుడు ॥స్త్రీ॥ జయమునకును, అర్జునునకును పేరయినపుడు ॥పు॥

అభయం నలదే స్త్రీ తు న

[illegible]

ధ్యాయాం నిర్భయే త్రిషు.
కశేరు హేమ్నో ర్గాఙ్గే
యం గాఙ్గేయో, గుహాభీ
ష్మయోః,

జేరైనపుడు ॥సీ॥ భయములేనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

గాంగేయమ్-ఇది తామరకలువ మొదలైనవానిదుంపలకును, బంగారమునకును పేరైనపుడు ॥న॥ కుమారస్వామికిని, భీష్మాచార్యులకును పేరైనపుడు ॥పు॥

అస్త్రీ కషాయో నిర్యా
సే సౌరభే రసనాగయోః
33౭. క్వాథే విలేపనేచా
పి ద్రవ్యే స్యా ద్దేష వా
చ్యవత్,

కషాయః - ॥పు॥ ఇది బంకకును, పరిమళించుదానికిని, వగరునకును, సీసమునకును, కషాయమునకును, మైపూఁతకును పేరు. ద్రవ్యవిశేషమునకు పేరగునపుడు విశేష్యలింగము.

ద్వితీయా సహధర్మి
ణ్యాం ద్వితీయం పూరణే
త్రిషు. 333

ద్వితీయా - ఇది భార్యకు పేరైనపుడు ॥సీ॥ రెండవదియను నర్థమున ॥త్రి॥

త్రి ష్వహార్య స్థిరే నా
ఽద్రౌ

ఆహార్యః-ఇది స్థిరమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ పర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

నాదేయీ జలవేతసే, త
ర్కార్యాం భూమిజంబ్వాం
చ జపాయాం నాగరఙ్గకే.
33౮. నాదేయం సిన్ధులవణే
త్రిషు త్వేష నదీభవే,

నాదేయీ-ఇది నీరుప్రబ్బలికిని, తక్కిలిచెట్టునకును, సారదపుచెట్టునకును, పేరైనపుడు ॥సీ॥ ఇందుప్పునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ నదియందుఁబుట్టినదానికిఁ బేరయినపుడు ॥త్రి॥

ఆతిథ్య మాతిథేయార్థే న
స్త్వయో రతిథౌ పుమాన్.

ఆతిథ్యమ్-ఇదిఅతిథులకుఁ జెందినయన్నాదులకు పేరయినపుడు ॥న॥ అతిథికి పేరైనపుడు ॥పు॥

ఇన్ద్రియే విషయ క్లీబం
త్రిలిఙ్గో విషయాన్వితే, పు
మాన్ రాజ్ఞి స్మరే చా

విషయి - ఇది చక్షురాదులకు పేరైనపుడు ॥న॥ విషయములతోఁగూడినవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ రాజునకును, మన్మథునికిని పేరయినపుడు ॥పు॥

థ పానీయం క్లీబ మమ్బు
33౯. పేయే త్రిషు

పానీయమ్ - ఇది ఉదకమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ పానముచేయఁదగినదానికి పేరయినపుడు ॥త్రి॥

విహాయస్తు ద్వ్యో ర్నభ
స్య్వి విహగే పుమాన్,

విహాయః॥స్త్రీ॥ఇది ఆకాశమునకు పేరైనపుడు ॥న్న॥ పక్షిసామాన్యమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥

వేశ్యా దాస్యో ర్భుజి
ష్య స్త్రీ ప్రేష్యస్వచ్ఛన్ద
యో స్త్రిషు. 33౭

భుజిష్యా-ఇది వేశ్యకును దానిసెకును పేరైనపుడు ॥సీ॥ కింకరునికిని, స్వతంత్రునికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

పస్యా వ్రతచర్యాయా
స్యః ఫాల్గునే పుమాన్,

తపస్యా-ఇది వ్రతానుష్ఠానమునకు పేరగునప్పుడు ॥సీ॥ ఫాల్గున మాసమునకుఁ బేరగునప్పుడు ॥పు॥

త్రియం గరళే పార
కే క్షేత్రజేతృణే. ౩౭౮
త్స్వర్ణాన్యదేహేచ స్యా
ధ్యగదేఽపి చ,

క్షేత్రియమ్॥న॥ ఇది విషమునకును, పరస్త్రీగర్భమునఁబుట్టిన శిశువునకును, వరిమడిలోఁ బుట్టిన తృణమునకును, వైద్యము చేయఁదగిన యన్యదేహమునకును, మాన్పనశక్యమైన రోగమునకును పేరు.

సవ్యం సవ్య ఆయత్తే
కూలానుకూలయోః.

ప్రసవ్యమ్॥న॥ ఇది ప్రదక్షిణమునకును, అధీనమైనదానికిని, ప్రతికూలమునకును, అనుకూలమునకును పేరు.

న్యో వాగ్విదాతారౌ
న్యో వ్యగర్హితౌ,

వదాన్యః ॥పు॥ ఇది వక్తకును, దాతకును పేరు.

జఘన్యః ॥పు॥ ఇది కనిష్ఠునికిని, నిందింపఁబడినదానికిని నామము.

యాన్ అనుజేఽత్యల్పే
యాన్ త్సత్తమేత్యురౌ.
౩౮౦

కనీయాన్-॥న॥ ఇది తమ్మునికిని, మిక్కిలి యల్పమైనదానికిని [నామము.

వరీయాన్-॥పు॥ ఇది శ్రేష్ఠునకును, మిక్కిలి వరువైనదానికిని నామము.

ధీయాం చోఢభనేఽ
సాధా వసుమతేఽపిచ,
తీక్ష్యో ప్రతిపాల్యా

సాధీయాన్ - ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని, మిక్కిలిసాధువునకును, అంగీకరింపఁబడినవానికిని నామము.

ప్రతీక్ష్యః-॥పు॥ ఇది ఎదురుచూడఁదగినవానికిని, మొదటిదానికిని నామము.

క్ష్వేతే క్షేత్రియాద
౩౮౧

క్షేత్రియాదయః=క్షేత్రియశబ్దము మొదలైన, ఏతే=ఈ యెనిమిదిశబ్దములును, త్రిషు=మూఁడులింగములయందును వర్తించును.

ఇతి యాన్తాః.

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

తశమ్భూ శబరౌ
స్కరౌ సూర్యపావకౌ,
పరౌ యుగసన్దేహౌ

శబరః ॥పు॥ ఇది కిరాతునికిని, శివునకును నామము.

భాస్కరః ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, అగ్నికిని నామము.

ద్వాపరః ॥పు॥ ఇది యుగభేదమునకును, సంశయమునకును నామము.

రౌ కరిపుస్తకౌ. ౩౮౨
సుతోష్ట్రౌ దాసేరౌ
రౌ శిఖికుక్కుటౌ,
హేషే శృఙ్గారౌ

కుంజరః ॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, కెంద్రుకలకును నామము.

దాసేరః ॥పు॥ ఇది దాసీపుత్రునికిని, ఒంటెకును నామము.

విష్కిరః ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, కోడికిని నామము.

శృంగారః ॥పు॥ ఇది రసభేదమునకును, గజాలంకారమునకును నామము.

వజ్రారా భూసుతోల్మకా.
ప్రకారా భేదసాదృశ్యే
వికారా రోగవిక్రియే,
కుమ్భీరా చోరభుజగౌ
కుటీరా కర్కటాలయౌ.
దైత్యారీ దేవగోవిన్దౌ
తిత్తిరీ మునిపక్షిణౌ,
శాఙ్కరీ స్కన్ద హేరమ్బౌ
సహూరీ వృషభాస్కరౌ.
హిమారీ వహ్నితపనౌ
జసురీ పవిపావకౌ,
ధాన్యోత్క్షేప తిరస్కారౌ నికారౌ
వథ కూర్పరః. ౩౮౭. కఫోణిజాన్వో
రాకార స్త్వాకృతౌ గాత్రవైకృతౌ,
మిహిరౌ వాయు చంద్రార్కాః
కేసరీ హరి సింహయోః.
ప్రస్తరౌ మణ్యశ్మకుథౌ
సంస్తరోఽధ్వరశయ్యయోః,
ఆకరౌ స్థానఖన్యోర్ధ్వాః
ప్రదరౌ భఙ్గకృచ్ఛ్రరాః.
౩౮౮
ప్రకరః కీర్ణ పుష్పాదౌ సంహతౌ
మకరస్త్విహ, నిధౌ యాదసి రాశౌ చ

అంగారః ॥పు॥ ఇది అంగారకునికిని, కొఱవికిని నామము
ప్రకారః ॥పు॥ ఇది భేదమునకును, సాదృశ్యమునకును పే
వికారః॥పు॥ ఇది రోగమునకును, మనోవికారమునకును పే
కుంభీరః ॥పు॥ ఇది దొంగకును, సర్పమునకును నామము.
కుటీరః ॥పు॥ ఇది ఎండ్రకాయకును, గుడిసెకును నామము
దైత్యారిః ॥పు॥ ఇది దేవతలకును, విష్ణువునకును నామము
తిత్తిరిః ॥పు॥ తిత్తిరియనుమునికిని, తీతువుపక్షికిని నామము
శాంకరిః ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, విఘ్నేశ్వరునికి మఱియు నుమకును నామము.

సహూరిః ॥పు॥ ఎద్దునకును, సూర్యునికిని నామము.
హిమారిః ॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునికిని నామము.
జసురిః ॥పు॥ ఇది వజ్రాయుధమునకును, అగ్నికిని నామము
నికారః ॥పు॥ ఇది ధాన్యముతూర్పుపట్టుటకును, తిరస్కారమునకును నామము.

కూర్పరః ॥పు॥ ఇది మోఁచేతిమొనకును, కాలిపిక్కకును నామము.

ఆకారః ॥పు॥ ఇది స్వరూపమునకును, శరీరవికారమునకును నామము.

మిహిరః ॥పు॥ ఇది వాయువునకును, చంద్రునికిని, సూర్యునికిని నామము.

కేసరీ ॥న్-ప్ర ఇది విష్ణువునకును నామము.
ప్రస్తరః ॥పు॥ ఇది మణికిని, శిలకును, ఏనుఁగుమీఁదఁబఱచెడు రత్నకంబళినికి నామము.

సంస్తరః ॥పు॥ ఇది యాగమునకును, పాన్పునకును పేరు.
[గనికిని, కూటమికిని నామము
ఆకరః ॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, లోహరత్నాదులు పుట్టు
ప్రదరః ॥పు॥ ఇది విఱుగుటకును, స్త్రీరక్తస్రావవ్యాధికిని బాణమునకును, నామము.

ప్రకరః ॥పు॥ ఇది వెదజల్లిన పుష్పాదులకును, సమూహమునకును నామము.

మకరః ॥పు॥ ఇది నిధిభేదమునకును, మొసలికిని, రాశిభేదమునకును నామము.

చజ్కరస్తు ద్రుమే రథే.
కింశారు స్సస్యశూకే స్యా
స్సియకే కజ్కపక్షిణి,
విష్టరః కుశముష్టౌ స్యా
త్తాద్యాసనవృక్షయోః.
ఖపురో లశునే పూగవృ
. నిర్యాసపూగయోః,
కపోలే చ కటాహే చ భై
. పాత్రే చ కర్పరః. 3౹౹౧
మందారః పారిభద్రే౽
ర్కపర్ణే కల్పమహీరుహే,
గాంధారస్తు స్వరే రాగే
శ సిన్దూరయో
రథ. కులాలదణ్డే ముకురో
ర్పణాదర్శయో రపి,
ఆధార ఆలవాలామ్బు బ
౽ధికరణే౽పిచ. 3౹౹3

స్యా దాసారో మిత్ర
లే వేగవృష్టిప్రసారయోః,
కేదార శ్శృజ్కరక్షేత్రే
లభేదాలవాలయోః.
మయూరో బర్హిచూడా
రూ మహామార్గే శిఖావళే,
నరేన్ద్రో విషవైద్యే౽పి
మహేన్ద్రః పతిశక్రయోః.
ఆశిరః క్షీరవికృతౌ భో
నే పావకే రవౌ,
వికిరో వాలుకానామం చ
విహార స్సుగతాలయే.
౹౹౬. క్రీడానామం చా
థ సంస్కార స్సంకల్ప

చంకురః-౹౹పు౹౹ ఇది వృక్షవిశేషమునకును, రథమునకును పేరు.

కింశారుః-౹౹పు౹౹ ఇది వరిముంటికిని, బాణమునకును, పెద్దగ్రద్ద కును నామము.

విష్టరః - ౹౹పు౹౹ ఇది దర్భపిడికిని, పీట మొదలైన యాసనములకును, వృక్షమునకును నామము.

ఖపురః-౹౹పు౹౹ ఇది వెల్లుల్లికిని, పోఁకచెట్టునకును, బంకకును పోఁకకును నామము.

కర్పరః-౹౹పు౹౹ ఇది చెక్కిలికిని, తొట్టికిని, భిక్షాపాత్రకును నామము.

మందారః-౹౹పు౹౹ ఇది పారిజాతపుచెట్టునకును, జిల్లేడుచెట్టునకును, కల్పవృక్షమునకును నామము.

గాంధారః-౹౹పు౹౹ ఇది స్వరభేదమునకును, రాగవిశేషమునకును, దేశభేదమునకును, సిందూరమునకును నామము.

ముకురః - ౹౹పు౹౹ ఇది కుమ్మరసానం ద్రిప్పుదండమునకును, వణిదర్పణమునకును, అద్దమునకును నామము.

ఆధారః-౹౹పు౹౹ ఇది పాదులయందు కట్టకట్టి నీళ్లునిలుపఁగల ప్రదేశమునకును, ఒకవస్తువునుంచెడు స్థలము మొదలైనయాధా ములకును పేరు.

ఆసారః - ౹౹పు౹౹ ఇది స్నేహితబలమునకును, వేగమునకును వర్షధారాపతనమునకును పేరు.

కేదారః-౹౹పు౹౹ ఇది శివక్షేత్రమునకును, పర్వతవిశేషమునకును, మడికాలువకును పేరు.

మయూరః-౹౹పు౹౹ ఇది నెమలి శిరస్సునకును, ఉత్తరేణిచెట్టునకును, నెమలికిని పేరు. [తికిని పేరు

నరేంద్రః-౹౹పు౹౹ ఇది విషవైద్యునికిని, అపిశబ్దమువలన భూ

మహేంద్రః-౹౹పు౹౹ ఇది ప్రభువునకును, ఇంద్రునికిని పేరు.

ఆశిరః-౹౹పు౹౹ ఇది క్షీరవికారమునకును, భోజనమునకును, గ్నికిని, సూర్యునికిని పేరు. [పేరు

వికిరః-౹౹పు౹౹ ఇది ఇసుకకును, చకారమువలన చల్లుటకును

విహారః-౹౹పు౹౹ ఇది బౌద్ధాలయమునకును, క్రీడకును పేరు.

సంస్కారః-౹౹పు౹౹ ఇది సంకల్పమునకును, స్వభావముగనున

ప్రతియత్నయోః,
శర్కరా తు గుడే రోగ
భేదే శర్కరిలస్థలే. ౩౪౭.
శిలాభేదే సితాయాం చ శ
కలాల్పకపాలయోః,
గాయత్రీ ఖదిర శ్ఛన్దః
కృపాణ్యా మపి కర్తరీ.
సా సైరన్ధ్రీ యాఽన్యగృ
హే స్వాయత్తా శిల్పకారి
ణీ, వర్ణసఙ్కరజాయా చ
కాఞ్చ్యాం ఛన్దసి శక్వరీ.
ఛత్రప్రాన్తాలమ్బి వస్త్రే
కేశే వాద్యే చ ఝుల్లరీ,
ఉర్వరా సర్వసస్యాఢ్య
భూమౌ భూమాత్ర కేఽపిచ.
శైలవృక్షాగ్రయోః కో
ట్యాం కక్ష్యాయాం శిఖ
రం మతమ్,
కుహరం గహ్వరే ఛిద్రే
మన్దిరం నగరే గృహే.
ధ్వాన్తేఽక్షిరోగే తిమిర
మమ్బరం వ్యోమ్ని వాససి
ఔశీర శ్చామరే దణ్డే
కటిత్రం కటివాససి. ౩౫౧
మేఖలాయాం
గుహాదమ్భ గహనేషు తు
గహ్వరమ్,
కటీరం కన్దరే కట్యాం
విషయే ఽఙ్గే ఽఙ్గణే
ఽజిరమ్. ౩౫౩
పుష్కర మమ్బుని ఖే భే

వస్తువులో గుణోత్కర్షము కలుగఁజేయుంటకును పేరు.
శర్కరా - ॥స్త్రీ॥ ఇది బెల్లమునకును, రోగవిశేషమునకు
మొరముగలభూమికిని, పాషాణభేదమునకును, చక్కెరకును,
నుకకును, చిల్లపెంకునకును పేరు.
[ను పే
గాయత్రీ-॥స్త్రీ॥ ఇది చండ్రచెట్టునకును, ఛందోభేదము
కర్తరీ-॥స్త్రీ॥ ఇది పెద్దకత్తికిని, అపశబ్దమువలనకత్తెరకును పే
సైరంధ్రీ-॥స్త్రీ॥ ఇది ఏస్త్రీ యన్యులగృహమునందు వసించు
స్వతంత్రురాలై స్త్రీల నలంకరించుచున్నదో యా స్త్రీకిని, బసిక
నున్న స్త్రీకిని పేరు.
శక్వరీ-॥స్త్రీ॥ ఇది మొలనూలికిని, ఛందోభేదమునకును పే
ఝుల్లరీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది గొడుగుచుట్టువ్రేలవేసిన వస్త్రవిశేషమ
కును, వెండ్రుకలకును, వాద్యవిశేషమునకును పేరు.
ఉర్వరా-॥స్త్రీ॥ ఇది సకలమైన పైర్లతోఁగూడిన భూమికి
భూమాత్రమునకును పేరు.
శిఖరమ్-॥న॥ ఇది పర్వతముయొక్క తుదకును, వృక్షాగ్ర
నకును, అంచునకును, మేడలతొట్టికట్టుటకును పేరు.
కుహరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, రంధ్రమునకును పేరు.
మందిరమ్-॥న॥ ఇది పత్తనమునకును గృహమునకును పే
తిమిరమ్-॥న॥ ఇది గాఢాంధకారమునకును, నేత్రరోగమ
కును పేరు.
అంబరమ్-॥న॥ ఇది ఆకాశమునకును, వస్త్రమునకును పేరు
ఔశీరః-॥పు॥ ఇది చామరమునకును, కఱ్ఱకును పేరు.
కటిత్రమ్-॥న॥ ఇది మొలయందలి వస్త్రములకును, మొలను
లికిని పేరు.
గహ్వరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, కపటమునకును, చొరఁగు
డనిదానికిని పేరు.
కటీరమ్-॥న॥ ఇది గుహకును, పిఱుఁదులకును పేరు.
అజిరమ్-॥న॥ ఇది శబ్దాదివిషయములకును, శరీరమునకును
ముంగిలికిని పేరు.
పుష్కరమ్-॥న॥ ఇది ఉదకమునకును, ఆకాశమునకును,నక్ష

యుంధి వాద్యముఖే మదే
ఽపి ధారాయామ్, ద్వీపే
భేషజభేదే సారసతీర్థాహి
కరికరాగ్రేషు. ౩౬౮

దధికలశ గోమయామ్బుషు
కుశతామ్ర బ్రహ్మసూత్ర మ
న్త్రేషు, హేమ్న్యర్థే చ
పవిత్రం త్రిషు పూతే పుం
సి శమ్భుపావకయోః. ౩౬౯

కర్బురం హేమ్ని వ్యఘే
తోయే దైత్యే నా శబలే
త్రిషు,

జర్ఝరో నాపి తే శక్రధ్వ
జేఽక్షీర్ణే తు వాచ్యవత్.
౩౬౬

దర్దురో నావి భేకే చ త్రి
ష్వీషద్భుగ్నవస్తుని,

కఞ్జరం కనకే క్లీబం పీతే
త్రిషు హయే పుమాన్.

గ్రీవాయాం కన్ధరా మే
ఘే పుమాన్

దేవేఽపి నిర్జరాః,

శార్వరం తమసి క్లీబం
హింస్రే త్రిష్వేషనా విధా.

నిశిథిన్యాం హారిద్రాయాం
సన్ధ్యాయాం చాఽపి శర్వరీ,

స్థణ్డిలాఙ్గణయోః క్లీబం చ
త్వరం నా చతుష్పథే.
౩౬౭

క్రియాకారప్రతిజ్ఞాపద్యు
ద్ధార్థే పుంసి సఙ్గరః,

త్రమునకును, యుద్ధమునకును, మద్దెల మొదలైన వాద్యములముఖమునకును, మదమునకును, కత్తివాదరకును, ద్వీపభేదమునకును, ఔషధవిశేషమునకును, కమలమునకును, తీర్థవిశేషమునకును, సర్పమునకును, ఏనుఁగుతొండముయొక్క కొనకును పేరు.

పవిత్రమ్-ఇది పెరుగుకడవకును, గోమయమునకును, ఉదకమునకును, దర్భకును, రాగికిని, బ్రహ్మసూత్రమునకును, మంత్రమునకును, బంగారమునకును, ధనమునకును, పేరగునపుడు ॥న॥ పరిశుద్ధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికిని, అగ్నికిని పేరగునపుడు ॥పు॥

కర్బురమ్-ఇది బంగారమునకును, ఉదకమునకును, పాపమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ రాక్షసునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ చిత్రవర్ణముకలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

జర్ఝరః - ఇది ముంగలవానికిని, ఇంద్రధ్వజమునకు పేరగనపుడు ॥పు॥ ఒకటితోనొకటి కలియనిదానికి పేరగునపుడ ॥విశేష్యలింగము॥

దర్దురః-ఇది తెప్పకును, కప్పకును పేరగునపుడు ॥పు॥ ఇచుకవంగినదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కంజరమ్-ఇది బంగారమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ పచ్చనిదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ గుఱ్ఱమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

కంధరా-ఇది కంఠమునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ మేఘమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

నిర్జరః-ఇది దేవతలకు పేరగునపుడు ॥పు॥ అపిశబ్దమువలన ముసలితనములేనివారికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శార్వరమ్-ఇది చీఁకటికి పేరగునపుడు ॥న॥ ఘాతుకునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ చంద్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

శర్వరీ-ఇది రాత్రికిని, పసుపునకును, సంధ్యాకాలమునకును పేరు.

చత్వరమ్-ఇది అగ్నిహోత్రము నుంచుటకొఱకు సంస్కారము చేయఁబడినస్థలమునకును, ముంగిలికిని పేరగునపుడు॥న॥ నలుగుతెరువులుగూడిన ప్రదేశమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

సంగరః-ఇది క్రియానిశ్చయమునకును, ప్రతిజ్ఞకును, ఆపదకును, యుద్ధమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ జమ్మిపండునకు

క్లీబే శమీఫలే
పాన్థ స్త్విత్వరః కుల
టేత్వరీ. ౩౭౦
శాక్వరో నా వృషే క్లీ
బం ఛన్దోభేదే౽
థ నాగరమ్, ముస్తాశుం
ఠ్యో స్త్రీషు త్వేష విదగ్ధ
నగరోద్భవే. ౩౭౧
ప్రభౌ త్రి ష్వీశ్వర శ్శ
మ్భౌ నా
గౌర్యా మీశ్వ రేశ్వరీ,
కాంతారో౽స్త్రీ వనేదు
ర్వర్త్మ న్యఙ్ఘ్రా న్తరే తు నా.
కుమారో మాసుతే స్క-
న్దే యువరాజే౽శ్వవాచ
కే, బాలే వరణవృక్షే చ నా
రూపే తు నపుంసకమ్ ౩౭౩
కుమారీ తు సహా గౌరీ క
న్యకా నవమాలికా,
ఓష్ఠే పుం స్యధరో౽ధ
హీనే చ త్రిష్వ
మరా. ౩౭౪. స్థూణా
మా చీన్ద్రపురీ దూర్వా
స్త్రీ సురే పుమాన్,
న్తరః పరిధానీయ స్త్వే
బాహ్యేషు వాచ్యవ
౩౭౫. అన్తరాత్మని
స్త్యేష వినార్థే౽వ్యయ
రా, అన్తరం వివరా
భేదే ష్వవధి మధ్య
ః. ౩౭౬. అవకాశా
మో స్తాదర్థ్యే న్యా

గునపుడు ॥న॥

ఇత్వరః-ఇది మార్గమునడుచువానికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రం కులాడికి పేరగునపుడు-ఇత్వరీ ॥స్త్రీ॥

శాక్వరః-ఇది వృషభమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఛందస్సునకు పేరగునపుడు ॥న॥

నాగరమ్-ఇది భద్రముస్తలకును, శొంఠికిని పేరగునపుడు ॥న॥ చాతుర్యవంతునికిని, పట్టణమునం బుట్టినదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఈశ్వరః-ఇది నిగ్రహానుగ్రహాసమర్థులకును, మఱియుం ప్రభువునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ శివునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

ఈశ్వరా-ఈశ్వరీ ॥స్త్రీ॥ ఈరెండును గౌరికి పేళ్లు.

కాంతారః-ఇది అడవికిని, చొరగూడనిమార్గమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ బండికంటినడుమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

కుమారః-ఇది మన్మథునికిని, కుమారస్వామికిని, యువరాజునకును, గుఱ్ఱమునకును, బాలునికిని, ఉలిమిరిచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ కుమారద్వీపమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కుమారీ ॥స్త్రీ॥ ఇది పిన్నగోరింటకును, గౌరికిని, కన్యకకును, విరజాజికిని పేరు.

అధరః-ఇది పెదవికి పేరగునపుడు ॥పు॥ దిగువనున్నవస్తువునకును, హీనునికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

అమరా-ఇది స్తంభమునకును, తిప్పతీంగెకును, ఇంద్రుని పురమునకును గరికెకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ దేవతలకు పేరగునపుడు ॥పు॥

అంతరః-ఇది కట్టుకోకకును, తనసంబంధమైన దానికిని, వెలుపలికిని పేరగునపుడు విశేష్యలింగము. పరమాత్మకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆది పెలిగా నను వినార్థమునందు అంతరా అని యవ్యయము, రంధ్రమునకును, మఱుగుపుటకును, విశేషమునకును, మర్యాదకును, మధ్యప్రదేశమునకును, ఎడమునకును, అవసరమునకును, దానికొఱకనునర్థమునకును, మఱియొకటి యనునర్థమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

యోరపి,
ప్రతివా చ్యుత్తరం నా
। విరాటతనయే త్రిషు.
౨౭. కాలో దీ చ్యుత్త
యూర్ధ్వేషు తారాభేదే దిశి
్త్రియాం,
అక్షరం ప్రణవే ధర్మే ప్ర
్రతౌ తపసి క్రతౌ. ౩౭౦
ర్ణే మోక్షే చ నా త్వేష
వవిష్ణువిరిఞ్చిషు,
మృగ దానవ శాద్ధేషు శ
బర శ్శమ్బరీ వృషా. ౩౭౯
జే వ్రతామ్బువిత్తేషు

సుషిర స్త్వనలే పుమాన్,
్రషు రంధ్రాన్వితే క్లీబే
ద్రవంశాది వాద్యయోః.
క్లీబం లోహే పుమాన్
ోమే కవాటార్థే ఽరరం
నా,
కరీరో నా ఘటే వృక్షే
స్త్రియాం వైణవాఙ్కురే.
మత్సరో ఽన్యోదయద్వే
్ష తద్వ త్కృపణయో
్త్రషు.
అసృక్కుఙ్కుమయోః క్లీ
ంరుధిరంభూసుతేపుమాన్.
మధురో నా రసే తద్వ
్వన్తరసాస్వాదుషు త్రిషు,
ధురా శతపుష్పా చ

ఉత్తరమ్ - ఇది ప్రత్యుత్తరమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ విరాటుని పుత్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ కాలవిశేషమునకును, ఉత్తర దేశము మొదలైనదానికిని, శ్రేష్ఠునికిని, మీఁదనున్న దానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ నక్షత్రమునకును, ఉత్తరదిక్కునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

అక్షరమ్-ఇది ఓంకారమునకును, ప్రకృతికిని, తపస్సునకును, యాగమునకును, అకారాదివర్ణములకును, మోక్షమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ శివునికిని, విష్ణువునకును, బ్రహ్మకును. పేరగునపుడు ॥పు॥

శంబరమ్-ఇది మృగవిశేషమునకును, రాక్షసునికిని, శాద్ధునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఎలికచెవికూరకు పేరగునపుడు, శంబరీ ॥స్త్రీ॥ వ్రతవిశేషమునకును, ఉదకమునకును, ధనమునకును పేరగునపుడు ॥న॥

సుషిరః - ఇది అగ్నికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రంధ్రముగల దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ రంధ్రమునకును, పిల్లనగ్రోవి మొదలైనవాద్యములకును పేరగునపుడు ॥న॥

అరరమ్ - ఇది లోహమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ చంద్రునికి పేరగునపుడు ॥పు॥ తలుపునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కరీరః - ఇది ఘటమునకును, వెణుతురుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ వెదురుమొలకకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

మత్సరః - ఇది పరుల సంపదయందలి ద్వేషమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆద్వేషముగల వానికిని, ఇంచుక లాభమునకై సకలావమానములను సహించువానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

రుధిరమ్-ఇది నెత్తురునకును, కుంకుమకును బేరగునపుడు ॥న॥ అంగారకునికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

మధురః - ఇది రసభేదమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ మధురరసముగల దానికిని, ఒప్పిదమైన దానికిని, రుచిగలదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ అడవిసదాపకును, చకారమువలన మధురాపురమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

ఋతే నా
జఠరం క్లీబ ముదరే కఠినే త్రిషు,
ధూసరో వర్ణఖరయో రీషత్పాణ్డౌ తు వాచ్యవత్.
సింహాశ్వయోశ్చ కేశేషు కిఞ్జల్కే కేసరోఽస్త్రియాం,
నాగకేసర పున్నాగ వకుళేషు పుమా నయమ్. 3౮౫

మునకుఁ జేరగునపుడు ॥పు॥

జఠరమ్ - ఇది ఉదరమునకుఁ జేరగునపుడు ॥న॥ కఠినమై దానికిఁ జేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధూసరః - ఇది వర్ణవిశేషమునకును, గాడిదెకును జేరినపు ॥పు॥ కొంచెము తెల్పుగలదానికిఁ జేరినపుడు విశేష్యలింగమ

కేసరః - ఇది సింహము, గుఱ్ఱము వీనియొక్క మెడవెండ్ర కలకును, ఆకరుపువ్వులకును జేరినపుడు ॥పు॥ నాగకేస మునకును, సురపొన్నకును, అశోకవృక్షమునకును జేరగునపు ॥పు॥

సాముద్రం లవణాదౌ త్రిష్వయం క్లీబేఽఙ్గలక్షణే,
ధ్వాన్తరాత్రౌ చ రాత్రౌ చ తమిస్రాతిమిరే నసా.
చికురోఽహౌ గేహబభ్రౌ కేశే త్రిషు తు చఞ్చలే,
హిమశీకరయోః పుంసి తుషార శ్శీతలే త్రిషు. 3౮౬
చమరో నా మృగే క్లీబం చామరేఽ
థ త్రిషూత్తరే,

సాముద్రమ్-ఇది సముద్రమునఁబుట్టిన యుప్పు మొదలయి వానికిఁ జేరినపుడు ॥త్రి॥ అంగలక్షణములకుఁ జేరినపుడు ॥

తమిస్రా - ఇది చీఁకటిగల రాత్రికిని, సామాన్యరాత్రికి జేరినపుడు ॥స్త్రీ॥ చీఁకటికిఁ జేరగునపుడు ॥న॥

చికురః - ఇది సర్పమునకును, బల్లికిని, తలవెండ్రుకలకు జేరినపుడు ॥పు॥ చంచలమైనదానికిఁ జేరినపుడు ॥త్రి॥

తుషారః - ఇది మంచునకును, తుంపరలకును జేరగునపు ॥పు॥ చల్లనిదానికిఁ జేరగునపుడు ॥త్రి॥

చమరః - ఇది సవరపు మృగమునకుఁ జేరగునపుడు ॥పు॥ వింజామరకుఁ జేరగునపుడు ॥న॥

అథ = ఈశబ్దమునకుఁ బిమ్మట, ఉత్తరే = మీఁదజెప్పఁగ శబ్దములన్నియుం, అనఁగా నుదారశబ్దము మొదలుకొని యిత శబ్దమువఱకుగల యేనిమిదిశబ్దములు, త్రిషు = మూఁడులిం ములయందును వర్తించును.

ఉదారో దక్షిణే ఖ్యాతే దానశౌణ్డే మహత్యపి.
కాలేఽప్యశృఙ్గో గౌశ్శ్మశ్రురహితో నా చ తూబరః,
ధీరైకతానా వేకాగ్రౌ భఙ్గురా వక్రనశ్వరౌ.
3౮౭
విధురౌ కష్టవిశ్లిష్టౌ వఙ్కనీచౌ తు పామరౌ,

ఉదారః - ॥పు॥ ఇది నేర్పరికిని, ప్రసిద్ధికిని, దానశీలునికిని దొడ్డవానికిని జేరు.

తూబరః - ॥పు॥ ఇది కాలమున గొమ్ములురాని యెద్దునకును గడ్డము మీసములు రాని బేడివానికిని జేరు.

ఏకాగ్రః - ॥పు॥ ఇది ధీరునికిని, ఏకాగ్రచిత్తునకును జేరు

భంగురః - ॥పు॥ ఇది వక్రమైనదానికిని, నశించు స్వభావము గలదానికిని జేరు. [కును జేరు

విధురః-॥పు॥ ఇది కష్టమును బొందినవానికిని, యోగవంతు

పామరః-॥పు॥ ఇది మూఢునికిని, నీచునకును జేరు.

చతురౌ దక్షధీమన్తౌ
ఇతరౌ వన్యపామరౌ.

ఇతి రేఫాన్తాః.

ఉల్లోలహర్షౌ కల్లోలౌ
దేహాత్మానౌ తు ముద్గలౌ,
కున్తలౌ దేశచికురౌ
సృగాలౌ దైత్యజమ్బుకౌ.
కోకిలౌ వుల్ముకపికౌ
జమ్బాలౌ పఙ్కశైవలౌ,
సర్పభేదే చ దుత్తూరే మా
తృభ్రాతరి మాతులః. ౩౯౭

జగలః క్షిప్తదుగ్ధే స్యా
త్కితవేఽపి చ మోదకే,
కుమ్భిల స్తస్కరే నక్రే
పథి చ్ఛాయాహరేఽపి సః.
కాకోలస్తు ద్రోణకాకే వి
షభేద కులాలయోః,
శార్దూలౌ దానవే వ్యా
ఘ్రే శ్రేష్ఠేతూత్తరతస్థితః.
వఞ్జుళ స్తిక్తకాశోక వేత
సే ష్వ

థ మేఖలా, కాఞ్చ్యాం
దా మ్న్యద్రికటకే శ్రోణి
స్థానాసిబన్ధయోః, ౩౯౮
శృఙ్ఖలం పుంస్కటీ వస్త్ర
బన్ధేఽపి

కదళీ మృగే, రంభాయాం

చతురః - ॥పు॥ ఇది సమర్థునికిని, బుద్ధిమంతునకును పేరు.

ఇతరః - ॥పు॥ ఇది అన్యునకును, వివేకహీనునకును పేరు.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కల్లోలః-॥పు॥ఇది గొప్పకెరుళ్లకును, సంతోషమునకును పేరు.

ముద్గలః - ॥పు॥ ఇది దేహమునకును, ఆత్మకును పేరు.

కుంతలః-॥పు॥ఇది దేశభేదమునకును, తలవెండ్రుకలకును పేరు.

సృగాలః - ॥పు॥ ఇది దైత్యునికిని, నక్కకును పేరు.

కోకిలః - ॥పు॥ ఇది కొఱవికిని, కోకిలపక్షికిని పేరు.

జంబాలః - ॥పు॥ ఇది అడుసునకును, పాచికిని పేరు.

మాతులః - ॥పు॥ ఇది పొడమైనదేహమును, తోకయందు గలిగి నాలుగుపాదములతో నుమ్మెత్తలతో సంచరించు ముజ్జి పామునకును, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును, మేనమామకును, చకారమువలన మాదీఫలపు చెట్టునకును పేరు.

జగలః - ఇది పిండిపాలకును, జూదగానికిని, మోదకమను భక్ష్యవిశేషమునకును పేరు.

కుంభీలః-ఇది దొంగకును, మొసలికిని, మార్గమున ఛాయను గ్రహించి మార్గస్థుల హింసించు భూతమునకును పేరు.

కాకోలః - ॥పు॥ ఇది మాలకాకికిని, విషవిశేషమునకును కుమ్మరవానికిని పేరు.

శార్దూలః - ॥పు॥ ఇది రాక్షసునికిని, పెద్దపులికిని, ఉత్తరపదమయినపుడు శ్రేష్ఠునకును పేరు.

వంజుళః-॥పు॥ ఇది గుమ్మిచెట్టునకును, అశోకవృక్షమునకును ప్రబ్బలిచెట్టునకును పేరు.

మేఖలా - ॥స్త్రీ॥ ఇది మొలనూలికిని, పలుపునకును, కొండనడుమునకును, పిఱుదుల ప్రదేశమునకును, కత్తి చిలకట్రాకిని పేరు.

శృంఖలమ్-॥త్రి॥ ఇది మొగవాని కట్టువస్త్రమును బిగించెత్రాడు మొదలయినవానికిని, అపిశబ్దమువలన బంధసాధనమైన గొలుసులు మొదలైనవానికిని పేరు.

కదళీ-॥స్త్రీ॥ఇదిబొల్లిచాయ మెడచాఱలుగలిగినబిలములోనుం

మహిళా భీరుగన్ద్ర్యోః ౩౯౬
మహిళా - ॥స్త్రీ॥ ఇది భయముగల స్త్రీకిని, ప్రేంకణపు చె
నకును పేరు.

వృషల్యృతుమతీ వంధ్యా శూద్రాకన్యా మృతప్రజా,
వృషలీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది అంటువీడిన స్త్రీకిని, గొడ్రాలికిని, శూ
కన్యకును, చచ్చినబిడ్డలగన్న స్త్రీకిని పేరు.

శకలం వల్కలే ఖణ్డే
శకలమ్ - ॥న॥ ఇది నారచీరకును, తునుకకును పేరు.

పలలం మాంసపంకయోః. ౩౯౭ తిలచూర్ణే
పలలమ్ - ॥న॥ ఇది మాంసమునకును, అడుసునకును, నువ
పిండికిని పేరు.

థ పటలం బృన్దే ఛదిషి నృగ్గుజే,
పటలమ్-ఇది సమూహమునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ ఇ
కప్పునకును, నేత్రరోగమునకును పేరైనపుడు ॥న॥

కువలం బదరే ముక్తాఫలే కువలయేఽపి చ. ౩౯౮
కువలమ్-॥న॥ ఇది రేగుబండునకును, ముత్యమునకును, క
వకును పేరు.

నాబిలం నాభిఖణ్డే చ వంశణే చోత్తమస్త్రియామ్,
నాబిలమ్ - ఇది కస్తూరిఖండమునకును, గజ్జకును, ఉత్త
స్త్రీకిని పేరు. [...]లోకమునకును పే

పాతాళం బాడబాగ్నౌ చ
పాతాళమ్ - ॥న॥ ఇది బడబాగ్నికిని, చకారమువలన నా

కీలాల మసృగమ్బునోః. ౩౯౯. ఫణభాగే
కీలాలమ్ - ॥న॥ ఇది నెత్తురునకును, ఉదకమునకును, పా
పడిగెయొక్క భాగమునకును పేరు.

దుకూలం తు క్షౌమే సూక్ష్మాంశుకేచ తత్,
దుకూలమ్ - ॥న॥ ఇది వెలిపట్టుచీరకును, సన్నపు వలువకు
పేరు.

లాఙ్గూలం మేహనే పుచ్ఛే
లాంగూలమ్ - ॥న॥ శిశ్నమునకును, తోకకును పేరు.

శమలం శకృ జ్జేనసోః.
శమలమ్-॥న॥ ఇది అమేధ్యమునకును, పాపమునకును పే

కమలం ఛురికాదీనాం హేమాద్యై శ్చిత్రితాజినే, [...] మ్నా వృషధేఽరుణాబ్దే [...]పి కమలా శ్రీ వరస్త్రియోః. ౪౦౦
కమలమ్-ఇది చురకత్తి మొదలైనవానికిని, బంగారుచిత్త
పుతోఁ జేయఁబడిన తోలుఒరకును, కడుపులోని నీరుతిత్తికి
ఔషధవిశేషమునకును, ఎఱ్ఱదామరపువ్వునకును పేరగునపు
॥న॥ లక్ష్మీదేవికిని, ఉత్తమస్త్రీకిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

కుకూలం శఙ్కు సంకీర్ణే [...]భ్రే పుంసి తుషానలే,
కుకూలమ్ - ఇది మేకులునాటిన గుంటకు పేరగునపుడు ॥
కుమ్మునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

వాతూలః [...] మసి వాతూ స్సతు వాతాసహే త్రి[...]. ౪౦౧
వాతూలః - ఇది వాయుసమూహమునకును, అపిశబ్దమువల
వాతూలాగమునకును, ఉన్మత్తునికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ వాయ
వును సహింపనివానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

చపలః పారదే కీశే పు
చపలః - ఇది పాదరసమునకును, కోతికిని పేరగునపుడ

పర్వినీతే ధ్రుతే నీచే చప
ౕ తటితి స్త్రియామ్.
తరళో హారమధ్యస్థమణౌ
గా చఞ్చలే త్రిషు,
పర్యాప్తౌ సుకృతే క్షే
మే కుశలం నిపుణే త్రిషు.
త్రిషు శ్రేష్ఠే సితే ర
మ్యే ధవళో నా గుణే భ
వేత్, ధవళా గవ్య
థాశ్వత్థే పక్షిభేదేఽపి పి
ప్పలః. ౪౦౫. క్లీబం వస్త్ర
చ్ఛేదభేదే సలిలే పిప్పలీ క
ణా,
బహులోఽగ్నౌ కృష్ణప
క్షే పుమాం స్త్రీ ష్వసితే
బహూ. ౪౦౬. ఏలా భూ
కృత్తికా గోషు బహులా
స్యా ద
థోపలా, శర్కరాయాం
దృషత్పుత్రే స్త్రీన త్ర్యో
శ్శని నా మణౌ. ౪౦౭
పిఙ్గళోఽగ్నౌ మణౌ కీ
శే చణ్డాంశోః పారిపార్శ్వ
కే, త్రిష్వయం కపిలే యా
మ్యాదిక్కరిణ్యాం తు పిఙ్గళా.
కమ్బళోఽహిః క్రిమిస్సా
స్నా ప్రావారః కమ్బళం
జలమ్,
జాఙ్గలం నిర్జనస్థానే త్రిషు
మాంసే నపుంసకమ్. ౪౦౮
కన్దళీ మృగభేదే స్యా

దానికిని, నీచమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మెఱుపునకును, లక్ష్మికిని పేరగునపుడు ॥సీ॥

తరళః-ఇది హారమధ్యమునను౦డు నాయకమణికి పేరగునపుడు ॥పు॥ చంచలమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కుశలం-ఇది సామర్థ్యమునకును, పుణ్యమునకును, లబ్ధసిద్ధికరణ మునకును పేరగునపుడు ॥న॥ నేర్పరికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ధవళః-ఇది శ్రేష్ఠమైనదానికిని, తెల్లనిదానికిని, ఒప్పిదమైన దానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ తెలుపునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ తెల్లనిగోవునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥

పిప్పలః-ఇది రావిమ్రానికిని, పక్షివిశేషమునకును పేరగ నపుడు ॥పు॥ వస్త్రమునకును, ఖండభేదమునకును, ఉదకమునకున పేరగునపుడు ॥న॥ పిప్పలికి పేరగునపుడు ॥సీ॥ పిప్పలీ.

బహులః-ఇది అగ్నికిని, కృష్ణపక్షమునకును పేరగునపుడ ॥పు॥ నల్లనిదానికిని, విస్తారమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ద్దయేలకులకును, భూమికిని, కృత్తికానక్షత్రమునకును, ఆవునకున పేరైనపుడు ॥సీ॥ ఇచ్చట కృత్తికానక్షత్రమునకు పేరైనపుడ స్త్రీలింగమును,బహువచనమునని యమరసింహుఁడు చెప్పెను.

ఉపలా - ఇది మొరమంటికిని, నూఱుఁబాలికిని పేర నపుడు ॥సీ॥ సామాన్యముగా ఱాతికి పేరగునపుడు ॥పు॥ మణి పేరగునపుడు ॥పు॥

పింగళః-ఇది అగ్నికిని, కోఁతికిని, సూర్యునికిని, పార్శ్వ మునను౦డు విఘ్నదేవతకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పచ్చవన్నెగ దానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ దక్షిణదిగ్గజముయొక్క భార్య పేరగునపుడు ॥సీ॥

కంబళః-ఇది సర్పవిశేషమునకును, కంబళిపురుగునకును, గడోలునకును, ఉత్తరీయమునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉ మునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జాంగలమ్-ఇది జనరహితస్థలమునకు పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మ సమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

కందళీ - ॥సీ॥ఇది దొడ్డకడుపును నల్లనిముందరకాళ్లును మృగవిశేషమునకును పేరు.

...న్దళం తు నవాఙ్కురే,	కందళమ్-॥న॥ ఇది క్రొ త్తమొలకకు పేరు.
...ణ్డలం వర్తులం పాశః ...భూషాఽ	కుండలమ్-॥న॥ ఇది వట్రువకును, త్రాటికిని, కర్ణభూష నకును పేరు.
... కుణ్డలీ. ౪౧౦. భుజఙ్గే ...క్రకమృగే నా కుణ్డలవతి ...షు,	కుండలీ-॥న్-పు॥ ఇది సర్పమునకును, పెద్దపులికిని పేర డు ॥పు॥ కుండలములుగలవానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
...ణ్డలీ నా రాజ్ఞి సూర్యేశ ...ఽపశాశ్వబిడాలయోః.	మండలీ-॥న్-పు॥ఇది రాజునకును, సూర్యునికిని, ఇంద్ర సర్పమునకును, కుక్కకును, పిల్లికిని పేరు.
...ణ్డలం న ద్వయోః కు ...వ్యప సూర్యక భేకయోః, ...శ్చ ద్వాదశరాజౌఘేనికు ...శ్చాఽ	మండలమ్-॥న॥ ఎఱ్ఱపులుము అను రోగమునకును, పరివే నకును, కప్పకును, బింబమునకును, యుద్ధకాలమున రా ముందు వెనుకలుండు ౧౨ రాజులగుంపునకును, సమూహ కును పేరు.
ఫేనిలః. ౪౧౨. పు నరిష్టే బదరేక్లీబే ఫేన త్రిషు,	ఫేనిలః-ఇది కుంకుడుచెట్టుకు పేరగునపుడు ॥పు॥ రే డునకు పేరగునపుడు॥న॥నురుఁగుగలదానికి పేరగునపుడు
...పుష్పీ పాటలో నా ...బల్యాం గవి పాటలా. ...ంతు పాటలీపుష్పే శ్వేత ...త్వయం త్రిషు,	పాటలః-ఇది ఎఱ్ఱనివడ్లకు పేరగునపుడు ॥పు॥ కలిగొ ట్టునకును, ఎఱ్ఱనియావునకును పేరగునపుడు ॥సీ॥ కలిగొట్టు ష్పమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ తెలుపు నెఱుపుగూడిన వర్ణ పేరగునపుడు ॥త్రి॥
...ఙ్గారే నా వికసితే స్వ దీప్తే త్రిషూజ్జ్వలః. ౪౧౪	ఉజ్జ్వలః-ఇది శృంగారమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ ... చినదానికిని, స్వచ్ఛమైనదానికిని, ప్రకాశమైనదానికిని ... నపుడు ॥త్రి॥
...శాదణ్డే ప్రవాళోఽ విద్రుమే నవపల్లవే,	ప్రవాళః ॥పు॥ ఇది వీణాదండమునకును, పవడమున లేఁతచిగురునకును పేరు.
...వారు ణ్యుజ్జయిన్యో ...లా పృథులే త్రిషు.	విశాలా-ఇది పెద్దపాపరఁతీఁగెకును, ఉజ్జయినీపురమున పేరైనపుడు ॥సీ॥ విశాలమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥
...చలోఽద్రౌ భువ్యచలా	అచలః-ఇది పర్వతమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ భూ పేరగునపుడు ॥సీ॥
...పిలాఽఽగ్నేయధేనుకా ...పా రేణుకా గౌశ్చ ...నా పిఙ్గళే త్రిషు. ౪౧౬	కపిలా-ఇది ఆగ్నేయదిక్కునందుండు నాఁడయేనుఁగున కంపుగల యిరుగుడుమ్రానికిని, తకోలమునకును, కపిల నకును బేరైనపుడు ॥సీ॥ మునికిఁ బేరైనపుడు ॥పు॥ గోరోచ వంటి వన్నెగలదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

రసాలా మార్జికా దూ
ర్వా జిహ్వా నా త్విక్షు
చూతయోః,
నిర్ణీతే కేవలం క్లీబం త్రి
షు స్యా దేకకృత్స్నయోః,
సీలీ ధాత్ర్యో శ్శ్రీఫలీ
స్త్రీ బిల్వే పుంస్య
థ చఞ్చలా, తటిల్లక్ష్మ్యో
స్త్రీలిఙ్గోఽయం చపలే
థ త్రిషూత్తరే. ౪౧౦

కరాళం ద న్తురే తుఙ్గే భీ
షణే చా
థసంకులం, పరస్పరాహతవ
చస్యక్లిష్టేవ్యాకులేఽపిచ.
పేశలా చారు చతురా
పూర్ణశ్రేష్ఠాతు పుష్కలా,
ఉత్తాలా వుత్కటశ్రేష్ఠా
వాభీలా కృచ్ఛ్రభీషణౌ.
అఖిలా గర్హ్యాని శ్శేషా
బహులౌసాన్ద్రపుష్కలౌ,
ఇతి లాన్తాః.

మన్త్రీ సహాయ స్సచివౌ
వృషశ్రేష్ఠౌ తు పుఙ్గవౌ. ౪౨౧
పల్లవౌ సూర్యగోపాలౌ
మునిలోధ్రౌతు గాలవౌ,
కితవౌ ధూర్తదుత్తూరౌ
వాహవౌ యాగసఙ్గరౌ.
ప్రసవౌ స్యాతి వీణాఙ్గే
ప్రభావౌ శక్తితేజసీ,

రసాలా - ఇది దధిశర్కరాదులచేతఁ జేయఁబడినలేహ్యము నకును, దూర్వకును, నాలుకకును పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ చెఱకుయొక్క భేదమునకును, తియ్యమామిడిచెట్టునకును పేరైనపుడు ॥పు॥

కేవలమ్-ఇదినిర్ణయింపఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥న॥ ఒకటికిని, అంతటికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శ్రీఫలీ-ఇది నీలిచెట్టునకును, ఉసిరికచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ బిల్వచెట్టునకుఁ బేరగునపుడు-శ్రీఫలః ॥పు॥

చఞ్చలా-ఇది మెఱుపునకును, లక్ష్మికిని పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ చపలమైనదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

అథ=ఇది మొదలు, ఉత్తరే=మీఁదఁ జెప్పఁగలబహుళ శబ్దమువఱకు, త్రిషు=మూఁడులింగములయందువర్తించును.

కరాళమ్-॥న॥ ఇది మిట్టపండ్లవానికిని, ఉన్నతమైనదానికిని భయంకరమైనదానికిని పేరు.

సఙ్కులమ్-॥న॥ ఇది పరస్పరము కొట్టువడినవాక్కునకును మఱియొకదానితోఁ గలిసినదానికిని, ఆకులమైనదానికిని పేరు

పేశలః-॥పు॥ ఇది ఒప్పిదమైనదానికిని, నేర్పరికిని పేరు.

పుష్కలః-॥పు॥ ఇది నిండినదానికిని, శ్రేష్ఠునికిని పేరు. [పేర

ఉత్తాలః-॥పు॥ఇదిఅతిశయమైనదానికిని, శ్రేష్ఠమైనదానికి

ఆభీలః-॥పు॥ఇదికష్టమైనదానికిని,భయంకరమైనదానికిని పేర

అఖిలః-॥పు॥ఇది నింద్యమైనదానికిని, మిగతలేనిదానికిని పేరు

బహులః-॥పు॥ ఇది దట్టమైనదానికిని, నిండినదానికిని పేరు

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సచివః-॥పు॥ ఇది మంత్రికిని, తోడైనవానికిని పేరు.

పుంగవః-॥పు॥ ఇది ఎద్దునకును, ఉత్తరపదమైనప్పుడు శ్రేష్ఠునికిని పేరు.

పల్లవః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, గోవులమేపరికిని పేరు.

గాలవః-॥పు॥ఇదిఒకానొకమునికిని,లొద్దుగచెట్టునకును పేరు

కితవః-॥పు॥ఇది జూదగానికిని, ఉమ్మెత్తచెట్టునకును పేరు.

ఆహవః-॥పు॥ ఇది యాగమునకును, యుద్ధమునకును పే

ప్రసవః-॥పు॥ఇదిప్రసవమునకును, వీణయొక్కకరివెకును పే

ప్రభావః-॥పు॥ ఇది సామర్థ్యమునకును, తేజస్సునకును పే

త్రిదివౌ గగనస్వర్గౌ
సుహృద్బన్ధూచ బాన్ధవౌ.
ప్రభవో విక్రమేఽబ్దే చ
మూలే జననకారణే, ఆద్యో
పలబ్ధయే స్థానే
వివస్వాంస్తు సురే రవౌ.
ప్రసవః పుష్పఫలయోః ర్జ
ననానుజ్ఞయోస్సుతే, పా
రంపర్యప్రసఙ్గే చ ప్రాణి
గర్భవిమోచనే. ౪౭౫
ఉత్సవః కోపమహయో
రుత్సేకేచ్ఛాప్రసారయోః,
అవిశ్వాసాపహ్నవయోర్ని
కృతౌ చాపి నిహ్నవః.
గజస్కన్ధేఽపి పణవో

గన్ధర్వో గాయకే మృగే,
న్తరాభవసత్వేఽశ్వేఽ
థాశ్రవో వచనస్థితే. ౪౭౬
ప్రతిజ్ఞానే
చోద్ధవస్తు స్యాన్మహోక్ర
మన్త్రిణి,
సుషవీ స్త్రీ కారవేల్లే జీర
కృష్ణజీరకే. ౪౭౭
భైరవో నా క్షేత్రపాల
యోః భీషణే త్రిషు,
మాధవో వసన్తే వైశాఖే మా
ధవే
మాధవీ లతా. ౪౭౮. ౧
యా మప శోభాయాం
మసమ్బన్ధిని త్రిషు,
సైన్ధవో లవణే న స్త్రీ

త్రిదివః-॥పు॥ ఇది ఆకాశమునకును, స్వర్గమునకును పే
బాంధవః-॥పు॥ ఇది స్నేహితునకును, బంధువునకును పే
ప్రభవః-॥పు॥ ఇది పరాక్రమమునకును, సంవత్సరమున
మొదటిదానికిని, జననకారణమైనదానికిని, మొదట నెల
టకు స్థానమైనదానికిని పేరు.
వివస్వాన్-॥త్-పు॥ ఇది దేవతకును, సూర్యునికిని పేరు.
ప్రసవః-॥పు॥ఇది పుష్పమునకును, ఫలమునకును, పుట్టుక
అనుజ్ఞకును, కుమారునికిని, పారంపర్యప్రసంగమునకును, ప్ర
తికిని పేరు.

ఉత్సవః-॥పు॥ ఇది కోపమునకును, పండుగకును, ఉప్పొ
గుటకును, ఇచ్ఛపుట్టుటకును పేరు.
నిహ్నవః-॥పు॥ ఇది అవిశ్వాసమునకును, దాచుటకును,
స్కరించుటకును, అపశబ్దముపలన కపటమునకును పేరు.
పణవః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగు మూఁపునకును, అపశబ్దముః
నుడుక యను వాద్యవిశేషమునకును పేరు.
గంధర్వః-॥పు॥ ఇది గాయకునికిని, మృగవిశేషమునక
అంతరపిశాచమునకును, గుఱ్ఱమునకును పేరు.
ఆశ్రవః-॥పు॥ ఇది చెప్పినట్లు వినువానికిని, అంగీకారః
కును పేరు.
ఉద్ధవః-॥పు॥ ఇది పండుగకును, కృష్ణునిమంత్రికిని పేరు

సుషవీ-॥స్త్రీ॥ ఇది కాకరతీఁగెకును, జీలకఱ్ఱకును, నల్లజీలః
కును పేరు.
భైరవః-ఇది క్షేత్రపాలకునికిని,శివునికిని పేరగునపుడు ॥
భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥
మాధవః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, వసంతర్తువునకును, వైశా
మాసమునకును పేరు.
మాధవీ-॥స్త్రీ॥ ఇది బండిగురివిందతీఁగెకును, లక్ష్మికిని, కా
కిని పేరు. వసంతకాలసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు 'మ
వః, మాధవీ, మాధవమ్' అని ముల్లింగములుం గలవు.
సైన్ధవః-ఇది ఉప్పునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ గుఱ్ఱమునః

హాయే నా సిన్ధుజే త్రిషు.

పేరగునపుడు ॥పు॥ సముద్రమునఁబుట్టినదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఆర్తవం స్త్రీరజః పుష్ప
మృతుసమ్బన్ధిని త్రిషు,

ఆర్తవమ్-ఇది స్త్రీలయొక్క ముట్టునెత్తురునకును, పుష్పమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ ఋతుసంబంధమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

శత్రుత్వే శాత్రవం నా
ఽరౌ

శాత్రవమ్-ఇది శత్రుభావమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ శత్రువునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

భార్గవీ స్యాదుమా రమా.
౪౩౧. దూర్వాఽ

భార్గవీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది పార్వతికిని, లక్ష్మికిని, గరికెకును పేరు.

థ భార్గవః పుంసి రేణు
కాసురశుక్రయోః,

భార్గవః - ॥పు॥ ఇది పరశురామునకును, శుక్రునికిని పేరు.

గాణ్డీవ గాణ్డివౌ పార్థ
చాపే చాపే చ న స్త్రి
యామ్. ౪౩౨

గాండీవః-గాండివః - ॥పు॥ ఈ రెండును అర్జునుని వింటికిని, సామాన్యముగా వింటికిని పేళ్లు.

ప్రగ్రీవ మస్త్రీ గ్రీవా
యాం ప్రసాదేకలశేఽపిచ,

ప్రగ్రీవమ్ - ॥పు॥ ఇది మెడకును, స్వచ్ఛమునకును, కడవకును పేరు.

తపస్వీ తాపసే శోచ్యే

తపస్వీ-॥న్-పు॥ ఇది మునికిని, దీనునికిని పేరు.

ద్విజిహ్వో భుజగే ఖలే.

ద్విజిహ్వః-॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, దుర్జనునికిని పేరు.

పార్థివో భూపతౌ భూత్థే

పార్థివః - ॥పు॥ ఇది భూమిని బాలించువానికిని, భూమినిఁ బుట్టినదానికిని పేరు.

క్రమాత్పుంసి త్రిషు
త్రయః,

త్రయః = క్రిందచెప్పిన, తపస్వి - ద్విజిహ్వ - పార్థివశబ్దములు మూఁడును, క్రమాత్=వరుసగా, పుంసి = పుంలింగమందును, త్రిషు=ముల్లింగములయందును వర్తించును. అనగా మునికిని, పామునకును, భూమినేలు రాజునకును పేరగునపుడు పుంలింగములును, దీనులకును, దుర్జనులకును, భూమినిఁ బుట్టినవానికిని పేరగునపుడు త్రిలింగములనుట.

రాజీవ మబ్జే రాజీవో
మృగే మత్స్యేఽ

రాజీవమ్ - ఇది తామరపుష్పమునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ మృగవిశేషమునకును, గుంపును వెంటద్రిప్పుకొను మత్స్యభేదమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

థ పల్లవః. ౪౩౪. అస్త్రీ
ప్రవాళే నా షిద్గే

పల్లవః - ఇది చిగురునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ విటునికి పేరగునపుడు ॥పు॥

కైతవం ద్యూతదమ్భయోః,
ఇతి వాన్తాః.

కైతవమ్ - ॥న॥ ఇది ద్యూతమునకును, డంబమునకును పేరు.

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

రహః ప్రకాశౌ వీకాశౌ
రక్షో వృక్షౌ పలాశినౌ.
నివేశౌ శిబిరోద్వాహౌ
గిరీశౌ శఙ్కరాద్రిపౌ,
ఆదర్శౌ దర్పణేషీకే

నిదేశః కథనాజ్ఞయోః.
నిర్వేశ స్స్వమ్మూర్ఛనే స్యా
త్కర్మభృత్యుపభోగయోః,

ప్రకాశః కిరణేభాసి నా
తుల్యస్ఫుటయో స్త్రిషు.
యమే రక్షసి కీనాశః క
ర్షకే కృపణే త్రిషు,
పత్రే పలాశం హరితే రా
క్షసే కింశుకే పుమాన్.
నిస్త్రింశోఽసౌ త్రిషు
క్రూరే మత్స్యే వా
కులిశం పవౌ,
అథ త్రి ష్వవశం త్రాత్మా
వశోఽరిష్టదుష్టధీః.
కర్కశో నిర్దయః క్రూరః
పరస్పర్శశ్చ సాహసీ,
బాలిశౌ మూర్ఖపృథుకౌ
సదృశౌ తు సమోచితౌ.
ఇతి శాంతాః.

నిమేష నిమిషౌ సూక్ష్మ
కాలే పక్ష్మణి పావనే,
పురుషో ధాతృపున్నాగ
రాత్మపరమాత్మసు. ౪౪౧

వీకాశః-॥పు॥ఇవి కాంతస్థలమునకును, స్ఫుటమైనదానికిని పేర
పలాశీ - ॥న్-పు॥ ఇది రాక్షసునకును, వృక్షమునకును పేర
నివేశః-॥పు॥ఇది దండుదిగిన తావునకును, వివాహమునకుఁ బేర
గిరీశః - ॥పు॥ ఇది శివునికిని, పర్వతశ్రేష్ఠమునకును పేరు.
ఆదర్శః-॥పు॥ ఇది అద్దమునకును, తృణాదులయొక్క దుబ్బ
కును పేరు.
నిదేశః-॥పు॥ ఇది చెప్పుటకును, ఆజ్ఞకును పేరు.
నిర్వేశః - ॥పు॥ ఇది అంతట వ్యాపించుటకును, కార్యము
కిచ్చు కూలికిని, భోగమునకును పేరు.

ప్రకాశః-ఇది కిరణమునకును, కాంతికిని పేరగునపుడు ॥పు
సమానమైనదానికిని, స్ఫుటమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥
కీనాశః - ఇది యమునికిని, రాక్షసునకును పేరగునపుడు
॥పు॥ కృషి చేయువానికిని, కృపణునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥
పలాశమ్-ఇది ఆకునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥ పచ్చనీరుల్లికి
రాక్షసునికిని, మోదుగుచెట్టునకును పేరగునపుడు ॥పు॥
నిస్త్రింశః - ఇది ఖడ్గమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥ క్రూరుని
పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మత్స్యమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥
కులిశమ్ - ॥న॥ ఇది వజ్రాయుధమునకుఁ పేరు.
వివశః-॥త్రి॥ ఇది స్వాధీనబుద్ధిలేనివానికిని, ఆసన్నమరణవ
చేత దూషితమైన బుద్ధిగలవానికిని పేరు.
కర్కశః-॥త్రి॥ ఇది దయలేనివానికిని, క్రూరునికిని, వేఁడి
యగు స్పర్శగలదానికిని, సాహసవంతునికిని పేరు.
బాలిశః - ॥త్రి॥ ఇది మూర్ఖునికిని, బాలునికిని పేరు. [పేరు
సదృశః-॥త్రి॥ఇది సమానమైనదానికిని, యోగ్యమైనదానికి
శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నిమేషః-నిమిషః-॥పు॥ ఈరెండును, సూక్ష్మకాలభేదమున
కును, ఱెప్పకును, పరిశుద్ధమునకును పేళ్లు.
పురుషః - ॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, సురపొన్నచెట్టునకును
మనుష్యునికిని, జీవునకును, పరమాత్మకును పేరు.

...్యాత ఇన్ద్రియే,
...విశేషోఽవయవే వ్యక్తౌ
...కేఽత్యన్తభేదకే. ౪౪౩
ప్రదోషో దోషరాత్ర్యం

...వభీషూ రశ్మిదీధితీ,
సజ్ఘర్షౌ ఘర్షణ స్పర్ధే
శైలూషో బిల్వ నర్తకౌ.
ఆమిషం త్వ స్త్రియాం
...ాంస ఉత్కోచే భోగ్య
...స్తుని,
దిధిషూః స్త్రీ ద్విరూఢా
...యాం తత్పతౌ దిధిషుః
...మాన్. ౪౪౪
రోహిషం రక్తకతృణే క్లీ
...దే మత్స్యే మృగే చ నా,
పౌరుషం విక్రమే భావ
...ర్మణోః పురుషస్య చ. ఉ
...న్నాహు విస్తృత కరనరమా
...నే తు వాచ్యవత్,
పరిచర్యాఽపి శుశ్రూషా

మంజూషా పేటికా పురీ.
నృపాగ్రపత్నీ సైరిభ్యోర్మ
హిషీ
కిల్బిషం త్వఘే, అపరా
ధేఽప్య
థోష్ణీష శ్శిరోవేష్ట కిరీట
యోః. ౪౪౫
నవసూతగవీదుగ్ధే పీయూ
ష మమృతేఽపి చ,
వానా దివ్యవిషే నాఽబ్ధౌ

...జాదమునకును, చక్షురాదీంద్రియములకుఁ బేరు.

విశేషః - ॥పు॥ ఇది అవయవమునకును, ప్రకాశమునకును, నుదుటబెట్టు తిలకమునకును, భేదమునకును బేరు.

ప్రదోషః-॥పు॥ఇది దోషమునకును, రాత్రియం దొకయంశమునకును పేరు.

అభీషుః - ॥పు॥ ఇది పగ్గమునకును, కిరణమునకును పేరు.

సంఘర్షః-॥పు॥ ఇది ఒరిసికొనుటకును, కలహమునకును పేరు.

శైలూషః-॥పు॥ఇది మారేడుచెట్టునకును, నట్టువవానికిని పేరు.

ఆమిషమ్ - ॥న॥ఇది మాంసమునకును, కానుకకును, భోగ్యవస్తువునకును పేరు.

దిధిషూః - ఇది మాఱుమనువుమాడిన స్త్రీకి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆస్త్రీని పెండ్లాడిన పురుషునికి పేరగునపుడు-దిధిషుః ॥పు॥

రోహిషమ్ - ఇది ఎఱ్ఱకామంచికసవునకు పేరైనపుడు ॥న॥ ఎఱ్ఱమీనునకును, కొండగొఱ్ఱెకును పేరైనపుడు ॥పు॥

పౌరుషమ్ - ఇది పరాక్రమమునకును, పురుషుని భావమునకును, వాని కార్యమునకును బేరైనపుడు ॥న॥ మనుష్యుఁ చెయ్యెత్తుపొడవునకును పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

శుశ్రూషా - ॥స్త్రీ॥ ఇది శుశ్రూషకును, ఆశబ్దమువలన పి... వలయుంనను నిచ్ఛకును పేరు.

మంజూషా - ॥స్త్రీ॥ ఇది పెట్టెకును, పురమునకును పేరు.

మహిషీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది రాజుయొక్క పట్టపుదేవికిని, గే... కును పేరు.

కిల్బిషమ్-॥న॥ ఇది పాపమునకును, అపరాధమునకును బేర...

ఉష్ణీషః-॥పు॥ ఇది తలకుఁబెట్టెడు పాగా మొదలైనవానికి... కిరీటమునకును బేరు.

పీయూషః - ॥న॥ఇది ఈనిన యేడుదినములలోని యా... పాలకును, అనఁగా:-జున్నునకును, అమృతమునకును పేరు.

ఆవిషః - ఇది దివ్యవిషమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ సము...

వవిషో నిర్విషే త్రిషు. ౪౪౮
గణ్డూషస్తు ద్వయో రాస్య
పూతౌ ద్విరద పుష్కరే,
ప్రసృతౌ చా
థ కలుషంక్లీబేఽంహస్యా
విలే త్రిషు. ౪౪౯
నికష శ్శాణఫలకే నారక్షో
మాతరి స్త్రియామ్,
నికషాఽవ్యయ మభ్యాశే
కల్మాషః కృష్ణపాణ్డరే. కృ
ష్ణే చ త్రిషు పుంస్యేవ దా
నవే యూపకే గుణే,
పరుషో నిష్ఠురే రూక్షే
కర్బురే చ త్రిలిఙ్గకః. ౪౫౧
ఇతి షాన్తాః.

శ్రీవాసో వృక్షధూపేఽబ్జే
రభసో వేగహర్షయోః,
నభః ఖే శ్రావణే పుంసి
విలాసో భావలీలయోః.
వాహసోఽగ్నా వజగరే
భీభత్సో రస పార్థయోః,
సాయక క్షేపక ద్రోణ్యా
మిష్వాసః కార్ముకేఽప్య
థ. ౪౫౩. ఆఖ్యాయికా
పరిచ్ఛేదేఽప్యాశ్వాసో ని
ర్వృతౌ
వథ, శ్రేయసీ గజపిప్ప
ల్యా మభయా రాస్నయో
రపి. ౪౫౪

మునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ విషము లేనిదానికి పేరగునపుడు ॥

గండూషః-॥పు॥ ఇది పుక్కిటినీళ్లకును, ఏనుఁగుతొండ గొనకును, చేరకును పేరు.

కలుషమ్ - ఇది పాపమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ కలి దానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

నికషః - ఇది సానరాతికి పేరగునపుడు ॥పు॥ రాక్షః తల్లికి పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నికషా - ఇది సమీపమునకుఁ బేరగునపు డవ్యయము.

కల్మాషః - ఇది చిత్రవర్ణముగల దానికిని, నల్లని దాని బేరగునపుడు ॥త్రి॥ రాక్షసునకును, అలచందలకును, ఛత్ర మునకును బేరగునపుడు ॥పు॥

పరుషః -॥త్రి॥ ఇది కఠినమైనదానికిని, పరుసనిదాని చిత్రవర్ణముగలదానికిని పేరు.

షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్రీవాసః - ॥పు॥ ఇది దేవదారుబంకకును, కమలమునకు మఱియుం విష్ణుదేవునకును బేరు.

రభసః - ॥పు॥ ఇది వేగమునకును, సంతసమునకును బేరు

నభః - ॥న-న॥ ఇది ఆకాశమునకు పేరు. శ్రావణమ మునకు పేరగునపుడు-నభాః ॥పు॥

విలాసః-॥పు॥ ఇది శృంగారభావమునకును, లీలలకును పే

వాహసః - ॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, కొండచెలగకును బేరు.

భీభత్సః - ॥పు॥ ఇది రసభేదమునకును, అర్జునునకును బే

ఇష్వాసః - ॥పు॥ ఇది బాణముంచు దొనకును, వింటికిని బే

ఆశ్వాసః - ॥పు॥ ఇది సత్యమైన యర్థముగల హర్షచరి మొదలైన కృతియొక్క భాగమునకును, ఊరడింపునకుఁ బే

శ్రేయసీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది గజపిప్పలికిని, కరకచెట్టునకును, స రాస్నకును బేరు.

జుగుప్సా తు ఘృణానిన్దా
చిత్తే సరసి మానసమ్,
సాహసం తు బలాత్కార
కృతకర్మ దమోఽపి తత్.
అలసో సా పాదరోగే
వృక్షే మన్దే త్వయం త్రిషు,
లాలసః ప్రార్థనౌత్సుక్యే
దౌహృదాత్యభిలాషయోః.
పాయసం పరమాన్నే స్యా
చ్ఛ్రీవాసే నాఽ
థ సారసమ్, పద్మేనా తు
ఖగే చన్ద్రే
కీకసం త్వస్థి సా స్త్రియామ్.
ఇతి సాంతాః.

నివహో వాయుభేదేఽపి
కలహో ద్వన్ద్వయుద్ధయోః,
నిర్వ్యూహ శ్శేఖరే ద్వారే
నిర్వ్యాసే నాగదన్తకే. కషా
క్వాథే రసేఽ
థ దాత్యూహ శ్చాతకే
కాలకణ్ఠకే,
ప్రవాహః పాథసాం వేగే
ప్రకృష్టాశ్వే ప్రవర్తనే.
ప్రవహ స్స్యా ద్వాయు
భేదే వాయుమాత్రే బహి
ర్గతౌ,
స్వీకారోచ్ఛ్రాయసంక్షేప
మహోద్యోగేషు సఙ్గ్రహః.
అగ్రహోఽనుగ్రహే సక్తి
నిర్బన్ధ గ్రహణేష్వ

జుగుప్సా - ॥స్త్రీ॥ ఇది దయకును, నిందకును పేరు.

మానసమ్ - ॥న॥ ఇది చిత్తమునకును, సరస్సునకును పేరు.

సాహసమ్ - ॥న॥ ఇది బలాత్కారమునఁ జేసిన కార్యమునకును, దండమునకును పేరు.

అలసః - ఇది పాదరోగమునకును, వృక్షమునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ మందునికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

లాలసః-॥ప్స॥ ఇది వేఁడుకొనుటకును, ఇష్టవస్తువెపుడుకలుగనను ననురాగవిశేషమునకును, వేవిళ్లకును, అత్యాశకును పేరు.

పాయసమ్ - ఇది పరమాన్నమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ దేవదారుబంకకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

సారసమ్ - ఇది పద్మమునకుఁ బేరగునపుడు ॥న॥ బెగ్గురుపక్షికిని, చంద్రునికిని బేరగునపుడు ॥పు॥

కీకసమ్ - ఇది ఎముకకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥ పురుగునకుఁ బేరై [నపుడు ॥పు

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నివహః - ॥పు॥ ఇది వాయుభేదమునకును, అపిశబ్దమువలఁ గుంపునకును పేరు.

కలహః - ఇది మిథునమునకును, యుద్ధమునకును పేరు.

నిర్వ్యూహః - ॥పు॥ ఇది సిగనుజుట్టిన పూలదండకును, ద్వారమునకును, బంకకును, కొణిగెను నాధారముగా గోడయందు నాటిన కొయ్యకును, కషాయమునకును, గంధమునకును పేరు.

దాత్యూహః-॥పు॥ ఇది చాతకపక్షికిని, భరతపక్షికిని పేరు

ప్రవాహః - ॥పు॥ ఇది ఉదకవేగమునకును, శ్రేష్ఠాశ్వమునకును, ప్రవర్తించుటకును పేరు.

ప్రవహః - ॥పు॥ ఇది వాయువిశేషమునకును, వాయుమాత్రమునకును, బయలువెడలుటకును పేరు.

సంగ్రహః - ॥పు॥ ఇది గ్రహించుటకును, పర్వతాదపొడవునకును, సంక్షేపమునకును, అతిప్రయత్నమునకును పే

అగ్రహః - ॥పు॥ ఇది అనుగ్రహమునకును, ఆసక్తి నిర్బంధమునకును, గ్రహించుటకును పేరు.

ష, క్రోడ్యా మారోహణే
దైర్ఘ్యే సముచ్ఛ్రాయే నిషా
దిని. ౪౬౧ ఆరోహ స్స్య
త్కటాహస్తు హర్మ్యస్య
ష్టేచ కర్పరే, తైలాదిపాక
పాత్రేఽథ నిగ్రహస్సీమ్ని
భర్త్సనే. ౪౬౨.
వరాహ స్సూకరే విష్ణౌ
నాణకే శైల ముస్తయోః,
తులా సూత్రేఽశ్వాదిరశ్మౌ
ప్రగ్రాహ ప్రగ్రహౌ వుభౌ.
విగ్రహ స్సఙ్గరే దేహే
విస్తరేఽప్య
థ నిర్దహః, భేద్యవ త్పర
దోషో క్తిపరే నిష్ఠురభాషిణి.
సువహా సల్లకీ గోధాపదీ
శేఫాలికాసు చ,
వైదేహీ స్యా ద్వణిగ్యోషి
త్పిప్పలీ జనకాత్మజా. ౪౬౩
ఇతి హాన్తాః.

ప్రత్యక్షే ఽధికృతేఽ
ధ్యక్ష స్త్రీ
ష్వారక్ష స్తు రక్షణే, అథ
శ్చ దన్తికుమ్భస్య
హర్యక్ష శ్శ్రీదసింహయోః.
రక్తాక్షో మహిషే దైత్యే
పారావత చకోరయోః,
గోధుంబాయాం గవాక్షీ స్త్రీ
గవాక్షో జాలకే పుమాన్.
ఇతి క్షాన్తాః.

ఆరోహః-॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క పిఱుందునకును, ఎక్కుటకును, దీర్ఘభావమునకును, పర్వతాదుల పొడవునకును, మావటివానికిని పేరు.

కటాహః - ఇది మేడయొక్క పైచదరమునకును, తొట్టికిని, తైలాదులఁ గాచు పాత్రకును పేరు.

నిగ్రహః - ॥పు॥ ఇది మర్యాదకును, బెదరించుటకును పేరు.

వరాహః - ॥పు॥ ఇది అడవిపందికిని, విష్ణువునకును, వరహాకును, పర్వతమునకును, తుంగముస్తలకును పేరు.

ప్రగ్రాహః-ప్రగ్రహః-॥పు॥ ఈరెండును త్రాసుకోల మొదలైనవానిత్రాటికిని,గుఱ్ఱము మొదలైనవానిగట్టు పగ్గమునకుఁ బేళ్లు.

విగ్రహః- ॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, దేహమునకును, శబ్దముల విరివికిని పేరు.

నిర్దహః - ఇది పరులదోషములఁ జెప్ప నిచ్ఛగలవానికిని, కఠినోక్తులఁ జెప్పువానికిని పేరైనపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

సువహా - ॥స్త్రీ॥ ఇది చిల్లచెట్టునకును, చెప్పుతట్టయాకునకును, నల్లపువ్వుల వావిలిచెట్టునకును పేరు.

వైదేహీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది వర్తకునిభార్యకును, పిప్పలికిని, సీతకును నామము.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అధ్యక్షః - ॥త్రి॥ ఇది ప్రత్యక్షమునకును, అధికారముగలవానికిని పేరు.

ఆరక్షః - ॥పు॥ ఇది రక్షించుటకును, ఏనుఁగు కుంభస్థలముయొక్క దిగువకును పేరు.

హర్యక్షః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, సింహమునకును పేరు

రక్తాక్షః - ॥పు॥ ఇది మహిషమునకును, దైత్యునకును, పావురమునకును, చకోరపక్షికిని పేరు.

గవాక్షీ - ॥స్త్రీ॥ బుడమతీఁగెకుఁ బేరు.

గవాక్షః - ॥పు॥ ఇది సూరణగంతకు పేరు.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
త్ర్యక్షరపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్. ౪౬౪

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్ = ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథుని చేత, రచితాయామ్=చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, త్ర్యక్షరపదకాణ్డః - త్ర్యక్షర = మూఁడక్షరములుగల, పద = శబ్దములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, ఇతి = ఈ పూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః = ముగిసెను.

త్ర్యక్షర కాండము

సంపూర్ణము.

చతురక్షరకాండము.

పిక భృఙ్గా వళిపికౌ
పిక భేకౌ వలాసకౌ,
భృఙ్గాలకౌ భ్రమరకౌ
శ్రీవత్సాఙ్కౌ వృషాచ్యుతౌ. ౧

ఆఖుక్రోడా వాఖనకౌ గిరి
మేఘౌ వలాహకౌ,
కర్కోటకౌ బిల్వసర్పౌ
దన్దశూకోఽహి రక్షసోః.
స్థూలరజ్జౌ బీజకోశే వరా
టే చ వరాటకః,
భట్టారకో భూమిపాలే
దివౌకసి తపోధనే. ౩

అఙ్గారక స్తూల్ముకస్య ఖణ్డే
భౌమే కురణ్టకే,
సాలావృక స్సారమేయే
వృకే క్రోష్టరి మర్కటే. ౪

వినాయక స్తు సుగతే గరు
త్మతి గణాధిపే,
హారభేదే మాణవకో బా
లే కుపురుషే చ సః. ౫

పుణ్డరీకం సితచ్ఛత్త్రే కుష్ఠ
భేదే సితామ్బుజే, నా త్వా
మ్రే రజతే వ్యాఘ్రే దిగ్గజే
కుఞ్జరే స్వరే. ౬

నియామకః పోతవాహే నా
నియన్తరి తు త్రిషు,
భయానక స్తు శార్దూలే

అళిపికః - ॥పు॥ ఇది కోకిలకును, తుమ్మెదకును పేరు.

వలాసకః - ॥పు॥ ఇది కోకిలకును, కప్పకును పేరు.

భ్రమరకః - ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, ముంగురులకును పేర

శ్రీవత్సాంకః - ॥పు॥ ఇది వృషభమునకును, విష్ణువునకు పేరు.

ఆఖనకః - ॥పు॥ ఇది పందికొక్కునకును, అడవిపందికిని పేర

వలాహకః - ॥పు॥ ఇది పర్వతమునకును, మేఘమునకును పేర

కర్కోటకః - ॥పు॥ ఇది బిల్వవృక్షమునకును, సర్పమునకును పేర

దందశూకః - ॥పు॥ ఇది సర్పమునకును, రాక్షసునికిని పేర

వరాటకః - ॥పు॥ ఇది లావైనత్రాటికిని, తామరకాయకున గవ్వకును పేరు.

భట్టారకః - ॥పు॥ ఇది భూమిని బాలించు రాజునకును, దేవ కును, తపస్వికిని పేరు.

అంగారకః - ॥పు॥ ఇది కొఱవితునుకకును, అంగారకునకు పచ్చపువ్వుల గోరింటకును పేరు.

సాలావృకః - ॥పు॥ ఇది రేజుక్కకును, తోడేటికి నక్కకును, కోతికిని పేరు.

వినాయకః - ॥పు॥ ఇది బుద్ధదేవునికిని, గరుత్మంతునకు గణపతికిని పేరు.

మాణవకః - ॥పు॥ ఇది ఇరువదిసరముల ముత్యాలహారము కును, బాలునకును, కుత్సితపురుషునికిని పేరు.

పుండరీకం - ఇది తెల్లగొడుగునకును, తెల్లపులుమునకును, తె తామరపువ్వునకును పేరగునపుడు ॥న॥ మామిడిచెట్టునకును, వెం కిని, పెద్దపులికిని, ఆగ్నేయభాగమునసున్న దిగ్గజమునకును, మాన్యమైనయేనుగునకును, స్వరభేదమునకును పేరగునపుడు ॥

నియామకః - ఇది ఓడకంబముమీఁదనుండి యుపాయ చెప్పువానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ నియామకునకు పేరైనపుడు ॥త్రి

భయానకః - ఇది పెద్దపులికిని, రాహువునకును పేరైనపు

...హసా నా భీషణే త్రిషు.
పుమాన్ బృన్దారకో దేవే
త్రిషు శ్రేష్ఠమనోజ్ఞయోః,
కాలేయక స్స్వరమేయే
రా కులిసే తు వాచ్యవత్.
వక్త్రయో మయూరసరట
సకుక్కుటాః కృకవాకవః.
స్యాత్సోమవల్కః ధవళ
ఖదిరే కట్ఫలేఽపి చ. ౯
పాఞ్చాలికా పుత్త్రికా
యాం ద్రౌపదీరీతిభేదయోః,
కనీనికాఽక్షితారాయాం
స్యాత్కనిష్ఠాంగుళావపి.
వాద్యానాం లగుడే వా
ద్యభేదే ఘుర్ఘురికా భవేత్.
జీవన్తికా తు జీవాయాం
గుడూచీవన్దయో రపి. ౧౧
ఉత్కణ్ఠాయా ముత్కలి
కా సైవ హేలా తరఙ్గ
యోః,
కోశాతకీజ్యోత్స్నికాయా
మపామార్గే చ సా భవేత్.
సౌగన్ధికం తు కహ్లారే ప
ద్మరాగే చ కత్తృణే,

రక్తర్ధికం సుఖే స్థానే
దివసే మఙ్గళేఽప్య
థ. ౧౩. త్రిఫలాయాం
త్రికటుకే త్రిగన్ధే చ త్రివ
ర్ణకమ్,
స్తనవృత్తే పిప్పలక మపి
సేవనసూత్రకే. ౧౪

॥పు॥ భయంకరమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

బృందారకః—ఇది దేవతకు పేరైనపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠునికిని, ఒప్పిదమైనదానికిని పేరైనపుడు ॥త్రి॥

కాలేయకః—ఇది కుక్కకు పేరైనపుడు ॥పు॥ కులశ్రేష్ఠునికి పేరైనపుడు విశేష్యలింగము.

కృకవాకుః — ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, ఊసరవెల్లికిని, కోడికిని పేరు.

సోమవల్కః — ॥పు॥ ఇది తెల్లచంద్రచెట్టునకును, గుమ్మడిచెట్టునకును పేరు.

పాంచాలికా॥స్త్రీ॥ ఇది పుత్తలికకును, ద్రౌపదికిని, రీతివిశేషమునకును పేరు.

కనీనికా — ॥స్త్రీ॥ ఇది కంటినల్లగుడ్డునకును, చిటికెనవ్రేలికిని పేరు.

ఘుర్ఘురికా—॥స్త్రీ॥ ఇది వాద్యములవాయించుకోలకును, వాద్యభేదమునకును పేరు.

జీవంతికా — ॥స్త్రీ॥ ఇది పాలకూరకును, తిప్పతీఁగెకును, బదనికకును పేరు.

ఉత్కలికా — ॥స్త్రీ॥ ఇష్టవస్తుప్రాప్తియందలి కాలవిళంబము నోర్వఁజాలక తహాతహపడుటకును, విలాసమునకును, అలకును పేరు.

కోశాతకీ — ॥స్త్రీ॥ ఇది పొళ్లచెట్టునకును, ఉత్తరేణికిని పేరు. చకారమువలన అవడచెట్టునకును పేరు.

సౌగంధికమ్ ॥న॥ ఇది ఇంచుకయెఱుపును మిక్కిలి పరిమళమును గలకలువకును, పద్మరాగమణికిని, కామంచికసవునకును పేరు. చకారమువలన సుగంధముగలదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

రక్తర్ధికమ్—॥న॥ ఇది సుఖమునకును, స్థానమునకును, పగటికిని, శుభమునకును పేరు.

త్రివర్ణకమ్—॥న॥ ఇది కరక తాడి ఉసిరికాయలకును, శొంఠి పిప్పలి మిరియాలకును, కస్తూరి గోరోచన కుంకుమపువ్వులకును పేరు.

పిప్పలకమ్—॥న॥ ఇది స్త్రీస్తనాగ్రమునకును, కుట్టుడుదారమునకును పేరు.

తిన్త్రిణీకం ఫాదపామ్లే చింతాయా మప్య

తింత్రిణీకమ్—॥న॥ ఇది చింతపండునకును, చింతకును పే

థాస్త్రియాం, విశేషకం స్యాత్తిలకే విశేషాదాయకే త్రిషు. ౧౫

విశేషకమ్—ఇది నుదుటఁబెట్టుబొట్టునకుఁ బేరైనపుడు విశేషాదాయముగలదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

శూద్రా ద్వైదేహకో వైశ్యాసుతే నా వణిజి త్రిషు,

వైదేహకః—ఇది శూద్రునివలనఁ గోఁవటిస్త్రీకిఁబుట్టిన పేరగునపుడు ॥పు॥ వర్తకునికి పేరగునపుడు॥త్రి॥

మయూరక స్త్వపామార్గే పుమాన్ క్లీబే తు తుత్థకే

మయూరకః - ఇది ఉత్తరేణిచెట్టునకు పేరగునపుడు మైలతుత్తమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

సుప్రతీకో భేద్యలిఙ్గ శ్శుభాఙ్గే దిగ్గజే పుమాన్,

సుప్రతీకః—ఇది అందమైన మేనుగలవానికి పేరైనపుడు ష్యలింగము॥ ఈశాన్యదిశనున్న దిగ్గజమునకు బేరగునపుడు

పలమానే షోడశికా సదా న స్త్రీ పలద్వయే. ౧౬

షోడశికా—ఇది ఒకపలమెత్తునకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ డుపలములయెత్తునకు పేరగునపుడు ॥న॥

జైవాతృకః కర్షకేన్ద్వో ర్వైద్యే నాఽఽయుష్మతి త్రిషు,

జైవాతృకః—ఇది దున్నువానికిని, చంద్రునికిని, వైద పేరగునపుడు ॥పు॥ ఆయుష్మంతునికిని పేరగునపుడు ॥త్రి

త్రిషు వృద్ధే శతానీకో. మునౌ పుంస్య

శతానీకః—ఇది వృద్ధునికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ మునికి నపుడు ॥పు॥

థ వాచ్యవత్. ౧౭. కార్యాక్షమః ప్రభోర్భావవర్థీ లాలాటికః పుమాన్.

లాలాటికః—ఇది కార్యమును జేయ శక్తిలేనివానికిని, ప్ర యొక్కభావమును దెలిసికొనువానికిని పేరగునపుడు ॥ లింగము.

అదూరేరితదృగ్దమ్భయుక్తః కౌక్కుటికః పుమాన్.

కౌక్కుటికః - ఇది సమీపమును చూచుచుంబోవు వ దంభముగలవానికిని పేరు.

ఇతి కాంతాః.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గజకూర్మౌ పఞ్చనఖౌ భృఙ్గబాణౌ శిలీముఖౌ,

పంచనఖః—॥పు॥ ఇది ఏనుఁగునకును, తాఁబేటికిని పే

శిలీముఖః—॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, అమ్ములకును పేరు

మహాశఙ్ఖో నిధౌ సఙ్ఖ్యాప్రభేదే మానుషాస్థిని.

మహాశంఖః—॥పు॥ ఇది నిధికిని, సంఖ్యావిశేషమునకున ష్యుల నొసటియెముకకును, మఱియుఁ శంఖమునకును పే

ద్విజదేవా వగ్నిముఖౌ భల్లాతేఽగ్నిముఖీ స్త్రియాం,

అగ్నిముఖః—॥పు॥ ఇది దేవతలకును, బ్రాహ్మణులకు గునపుడు ॥పు॥ జీడిమ్రానికి పేరగునపుడు, అగ్నిముఖీ ॥స్త్రీ

విశాల్యా లాఙ్గలీ చాగ్నిశిఖా క్లీబే తు కుఙ్కుమే.

అగ్నిశిఖా - ఇది వెన్నెదురుకూరకును, తరిగొప్పి నకును పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ కుంకుమకు పేరగునపుడు ॥న॥

ఇతి ఖాంతాః.

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపవర్గః క్రియాముక్త్యోః
క్రియాసాధ్యఫలాగమే,
ఉపరాగః పరీవాదే సో
మసూర్యగ్రహేఽపిచ.
శాపాఽఽక్రోశ తిరస్కారే
ష్వభిషఙ్గో
థ రూపకే, వృకేఽపీహా
మృగస్స్యాత్తు
సంప్రయోగః కృతేఽన్వయే
ఇతి గాన్తాః

మలిమ్లుచో వాయుంచోరౌ
ఇతి చాన్తాః.

గ్రహరాజోఽర్క చన్ద్ర
యోః,
భరద్వాజో మునౌ ద్రో
ణే వ్యాఘ్రాటేఽ
థ యుంధిష్ఠిరే. ౨౮. య
మే బుద్ధే ధర్మరాజోఽ
నుజశూద్రౌ జఘన్యజౌ,
రాజరాజః కుబేరేఽపి
ద్విజరాజః ఖగేశ్వరే. ౨౯.
చన్ద్రేఽపి
భృఙ్గరాజ స్స్యా ద్భృ
ఙ్గధూమ్యాటమార్కవాః,
ఇతి జాన్తాః.

ప్రత్యాఖ్యాతే ప్రేషితే చ
ప్రతిసృష్ట స్త్రిలిఙ్గకః. ౩౦.
శిపివిష్టో మహాదేవే ఖలతౌ

అపవర్గః - ॥పు॥ ఇది క్రియకును, ముక్తికిని, క్రియాసాధ్యమైన ఫలప్రాప్తికిని పేరు.

ఉపరాగః - ॥పు॥ ఇది అపవాదమునకును, చంద్రసూర్యగ్రహణములకును పేరు.

అభిషంగః-॥పు॥ ఇది శాపమునకును, తిట్టుటకును, తిరస్కారమునకును పేరు.

ఈహామృగః ॥పు॥ ఇది నాటకభేదమునకును, తోఁడేటికిని పేరు.

సంప్రయోగః-॥పు॥ఇది క్రియకును, అన్వయమునకును పేరు.

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

మలిమ్లుచః - ॥పు॥ ఇది వాయువునకును, దొంగకును పేరు.

చాంతపదవర్గము ముగిసెను.

గ్రహరాజః - ॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

భరద్వాజః - ॥పు॥ ఇది భరద్వాజమునికిని, ద్రోణాచార్యునకును, ఏట్రింతకును పేరు.

ధర్మరాజః - ॥పు॥ ఇది యుంధిష్ఠిరునకును, యమునికిని, బుద్ధదేవునికిని పేరు.

జఘన్యజః - ॥పు॥ ఇది తమ్మునికిని, శూద్రునికిని పేరు.

రాజరాజః - ॥పు॥ ఇది కుబేరునకుు, అపిశబ్దమువలన సార్వభౌమునకును పేరు.

ద్విజరాజః - ॥పు॥ గరుత్మంతునకును, చంద్రునకును, అపిశబ్దమువలన బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠునకును పేరు.

భృంగరాజః - ॥పు॥ ఇది తుమ్మెదకును, గూఁకటిమూఁగకును, పక్షికిని, గుంటగలగరకును పేరు.

జాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రతిసృష్టః - ॥త్రి॥ ఇది తిరస్కరింపఁబడినవానికిని, పంపఁబడినవానికిని పేరు.

శిపివిష్టః-॥పు॥ ఇది ఈశ్వరునికిని, బట్టతలవానికిని, కుష్ఠరోగ

దుష్టచర్మణి,
కరహాటః పద్మకన్దే పు
ష్పభేదే ద్రుమాన్తరే. ౨౭
ఖఞ్జరీటః ఖఞ్జనే స్యా
దసిధారావ్రతస్థితే,
బలిపుష్టౌ బకధ్వాంక్షౌ
ఇతి టాన్తాః.

కలకణ్ఠస్తు కోకిలే. ౨౮
హంసే పారావతే చాపి
త్రిషు త్వేష కలస్వరే,
స్యాజ్జమ్బీరే కపిత్థే చ
రసే దన్తశఠః పుమాన్.
ఆమ్లే త్రి ష్వామ్లలోణ్యాం
స్త్రీ
నీలకంఠౌ శిఖీశ్వరౌ,
ఇతి ఠాంతాః.

సమారూఢా త్యధికయో
రత్యారూఢ స్త్రీలిఙ్గకః.
ఇతి ఢాంతాః.

కౌస్తుభేఽశ్వగళావర్తే శివే
దేవమణిః పుమాన్,
శఙ్కుకర్ణో గర్దభే స్యా
దుష్ట్రేఽప్య
థ సమీరణః. ౩౧. ఫణి
ర్జకే మారుతే స్యా
దథ నీలీవిశల్యయోః, మధు
పర్ణీ
సాలపర్ణీ స్థిరాఖ్యాం శ్వేత
చన్దనే. ౩౮

పువానికిని పేరు.

కరహాటః - ॥పు॥ ఇది తామరదుంపకును, పుష్పము
వృక్షభేదమునకును పేరు.

ఖంజరీటః - ॥పు॥ ఇది కాటుకపిట్టకును, కత్తివాద
యుగ్రవ్రతశీలునకును పేరు.

బలిపుష్టః - ॥పు॥ ఇది కొంగకును, కాకికిని పేరు.

టాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కలకంఠః - ఇది కోకిలకును, హంసకును, పావురమునకును
గునపుడు ॥పు॥ ఇంపైన కంఠధ్వనిగలవానికి పేరగునపుడు

దంతశఠః - ఇది నిమ్మచెట్టునకును, వెలగచెట్టునకును
సునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ పులుపైనదానికి పేరగు
॥త్రి॥ పులిచింతకు పేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥

నీలకంఠః - ॥పు॥ ఇది నెమలికిని, శివునికిని పేరు.

ఠాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అత్యారూఢః - ॥త్రి॥ ఇది ఎక్కినదానికిని, మిక్కి
క్కువైనవానికిని పేరు.

ఢాంతపదవర్గము ముగిసెను.

దేవమణిః ॥పు॥ ఇది కౌస్తుభమణికిని, గుఱ్ఱము మెడ
సుడికిని, శివునికిని పేరు.

శంకుకర్ణః - ॥పు॥ ఇది గాడిదకును, ఒంటెకును, అపి
చేత నొకరాక్షసునకును పేరు.

సమీరణః - ॥పు॥ ఇది మరువమునకును, గాలికిని పే

మధుపర్ణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది నీలిచెట్టునకును, వెన్నవెదురుకూరకును

సాలపర్ణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది ముయ్యాకుపొన్నకును, తెల్లగంధ
కును పేరు.

దాక్షాయణీ భవానీ భూ
రశ్విన్యాద్యాశ్చ తారకాః,
అసమ్బాధచమూగత్యాం
సంసారే పురనిర్గమే. 33
ఘణ్టాపథే సంసరణ
మథోద్ధరణ ముద్ధృతౌ,
భుక్తోజ్ఝితే నిస్సరణ ము
పాయే నిర్గమేఽపి చ. 34
పారాయణం పారగతా
వంకుశస్య చ బన్ధనే,
శబ్దశాస్త్రే వ్యాకరణం జ్యా
టంకారే స్ఫుటీకృతౌ. 35
స్యాదస్త్రియాం వారవా
ణం కూర్పాసే కవచేఽపి చ,
నారాయణీ రమాగౌర్యో
శ్శతావర్యాం హరౌ తు నా.
నిరూపణం తు న పుమాన్
విలోచనవికారయోః,
పరాయణం క్లీబ మిష్టాశ్ర
యయో స్తత్పరే త్రిషు.
కార్త్స్న్యేఽప్య
ర్థో కామ్యదానే నిషేధే
చ ప్రదారణమ్,
విదారణం స్యా త్సమరే
ద్వైధీభావే విడమ్బనే. 36
ఇతి ణాన్తాః.

ఉదాస్థిత శ్చరే ద్వాఃస్థే
సమాఘాతో వధే రణే,
పరివర్తో వినిమయే స్యా
త్కల్పాన్తే పరిభ్రమే. 37
నంద్యావర్తస్తు భవనభేదే

దాక్షాయణీ - ॥స్త్రీ॥ ఇది శివునిభార్యకును, భూమికిని, అశ్విని మొదలైన యిరువదియేడునక్షత్రములకును పేరు.

సంసరణమ్-॥న॥ ఇది సంకటములేనట్టులు సేన నడచుటకును సంసారమునకును, పట్టణము వెడలుటకును, పదియిండ్లపట్టుగల రాజమార్గమునకును పేరు.

ఉద్ధరణమ్-॥న॥ ఇది ఎత్తుటకు పేరు.

నిస్సరణమ్-॥న॥ ఇది అనుభవించి విడిచినదానికిని, ఉపాయమునకును, బయలువెడలుటకును పేరు.

పారాయణమ్-॥న॥ ఇది తుదను పొందుటకును, అంకుశము జారకుండునట్టులు కట్టుత్రాటికిని పేరు.

వ్యాకరణమ్-॥న॥ ఇది శబ్దశాస్త్రమునకును, నారిమ్రోతకును, ప్రకాశపఱచుటకును పేరు.

వారవాణమ్-॥పున॥ ఇది రవికెకును, జోడునకును పేరు.

నారాయణీ-॥స్త్రీ॥ ఇది లక్ష్మికిని, గౌరికిని, చల్లగడ్డకును పేరు. విష్ణువునకు పేరైనపుడు నారాయణః ॥పు॥

నిరూపణమ్-॥పున॥ఇది నేత్రమునకును, వికారమునకును పేరు.

పరాయణమ్-ఇది యిష్టమునకును, ఆశ్రయమునకును పేరైనపుడు॥న॥ ఒకయర్థమునందుఁ దగిలిన మనస్సుగలవానికిని, అంతయు ననునర్థమునకును పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ప్రదారణమ్-॥న॥ ఇది యాచకుఁడు కోరినవస్తువును తానొక్క ఫలము నపేక్షించి యిచ్చుటకును, నిషేధమునకును పేరు.

విదారణమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, పగుల్చుటకును, అనుకరించుటకును పేరు.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఉదాస్థితః-॥పు॥ఇది వేగులవానికిని,ద్వారపాలకునకును పేరు.

సమాఘాతః-॥పు॥ ఇది వధకును, యుద్ధమునకును పేరు.

పరివర్తః- ॥పు॥ ఇది ఒక వస్తువు నిచ్చి మఱియొకవస్తువును మార్చుటకును, ప్రళయకాలమునకును, తిరుగుటకును పేరు.

నంద్యావర్తః-॥పు॥ ఇది రచనాభేదమువలనఁ జేయఁబడిన

తగరపాదపే,
నాగదన్తో ద్విపరదే గృహ
నిర్గమదారుణి. ౪౦
నదీకాన్తస్తు నిచులే సిన్ధు
వారసముద్రయోః,
త్వష్టృరాజాగ్ని జామాతృ
బ్రహ్మార్కేషు ప్రజాపతిః.
అపుష్పఫలవద్వృక్షే వృక్ష
మాత్రే వనస్పతిః,
అపి శర్వాభ్ద పశుపతి
రపి లక్ష్మీపతిర్నృపే. ౪౧
అపి శ్రీదే ధనపతి
రపి సేనాపతి ర్గుహే,
ఉత్పాతేఽగ్నౌ ధూమకేతు
ర్విశ్వగోప్తాహరీన్ద్రయోః.
చోరోలూకౌ దివాభీతౌ
హాసంత్యాం తినిశద్రుమే,
అతిముక్తః
పారిజాతో పారిభద్ర సుర
ద్రుమాః. ౪౪
స్త్రియా మపచితిః పూజా
నిష్కృత్యో స్సంఙ్ఘ యేఽ
వ్యయే,
అథ హైమవతీ గఙ్గా
పథ్యా శుక్లవచాఽభ్యమాః.
ప్రతిమాయాం ప్రతికృతిః
పూజన ప్రతికారయోః,
ప్రత్యాప్తి ర్గౌరవం బుద్ధిః
ప్రాగల్భ్యం ప్రతిపత్తయః.
అనుజ్ఞా స్యా దనుమతిః

రాజగృహావిశేషమునకును, నందివర్ధనపుచెట్టునకును పేరు.

నాగదన్తః-॥పు॥ ఇది ఏనుఁగుదంతమునకును, గృహద్వా సాధనమైన దారుభేదమునకును పేరు.

నదీకాన్తః-॥పు॥ ఇది పనసచెట్టునకును, వావిలిచెట్టునకును సముద్రమునకును పేరు.

ప్రజాపతిః-॥పు॥ ఇది వడ్లవానికిని, రాజునకును, అగ్నికిని అల్లునికిని, బ్రహ్మకును, సూర్యునికిని పేరు.

వనస్పతిః- ॥పు॥ ఇది పుష్పఫలములు లేనివృక్షమునకును వృక్షసామాన్యమునకును పేరు. [రికిని పేరు

పశుపతిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, అపిశబ్దముచేత పశువుల మే

లక్ష్మీపతిః-॥పు॥ ఇది రాజునకును, అపిశబ్దముచేత విష్ణువు కును పేరు. [పేరు

ధనపతిః-॥పు॥ ఇది కుబేరునకును, అపిశబ్దముచేత ధనికునకు

సేనాపతిః-॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికిని, అపిశబ్దముచేత సేన నాయకునకును పేరు.

ధూమకేతుః-॥పు॥ ఇది ఉత్పాతమునకును, అగ్నికిని పేరు

విశ్వగోప్తా-॥ఋ-పు॥ ఇది విష్ణువునకును, ఇంద్రునకును పేరు

దివాభీతః-॥పు॥ ఇది చోరునకును, గుడ్లగూబకును పేరు.

అతిముక్తః-॥పు॥ఇది బండిగురివిందకును, నెమ్మిచెట్టునకును పేరు

పారిజాతః-॥పు॥ ఇది పారిజాతవృక్షమునకును, కల్పవృక్షమ నకును పేరు.

అపచితిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పూజకును, ప్రాయశ్చిత్తమునకును, ఇయించుటకును, వ్యయమునకును పేరు.

హైమవతీ- ॥స్త్రీ॥ ఇది గంగకును, ఉసిరికచెట్టునకును, తె వసకును, పార్వతికిని పేరు.

ప్రతికృతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది ప్రతిమకును, పూజించుటకును, ప్ర క్రియ చేయుటకును పేరు.

ప్రతిపత్తిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పోయినదాని మరలఁ బొందుటకును గౌరవమునకును, బుద్ధికిని, ప్రౌఢమకును పేరు.

అనుమతిః-॥స్త్రీ॥ ఇది అనుజ్ఞకును, ఒకకళ తక్కువైనచంద్రు

కేన్దుపూర్ణిమా,
మ్ఖ్యం శతావర్యా
ప్రోక్తాఽ
షణే. ౪౭. ప్రార్థనే
స్సాస్త్రి
ద్రాన్తా దురాలభా,

ృంతా తు పాటలా
ల్యపి. ౪౮
హ్యాతం యుద్ధమాత్రే
ంద్ధేఽపి తద్భవేత్,
హితం త్వతిభయం
నపేక్షి చ. ౪౯
హితోఽగ్నావుత్పా
త్రిష్వాపనివేశితే,

వతోఽభ్రమా తజ్జే
నాగరఙ్గకే. ౫౦.
ర్ఘే న్ద్రచాపే తు క్లీబ
ావతీ తటిత్,
ౌతం రూప్యహే
క్లీబం త్రిషు కల
౫౧

యన్తో ధ్వజే శక్రప్రా
షణ్ముఖే చ నా,
యన్తీ పతాకాయాం
ీ కేశవస్రజోః. ౫౨
కృతి ర్నిరాసే స్త్రీ
్యయరహితే త్రిషు,
రే త్రిష్వవ
సమాప్తేనిశ్చితేఽపిచ.

తోఁగూడిన పున్నమకును పేరు.

ఋశ్యప్రోక్తా - ॥సీ॥ ఇది దురదగొండికిని, చల్లగడ్డకును పేరు.

అభిశస్తిః-॥సీ॥ ఇది దూషణకును, యాచనకును పేరు.

సముద్రాంతా-॥సీ॥ ఇది తీఁటకసిందకును, ప్రత్తిచెట్టునకును పేరు.

కృష్ణవృంతా-॥సీ॥ ఇది కలిగొట్టుచెట్టునకును, కారుమినుమునకును పేరు.

ప్రాణిద్యూతమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధసామాన్యమునకును, కోడిపందెము మొదలైనవానికిని పేరు.

అత్యాహితమ్-॥న॥ ఇది మిక్కిలిభయమునకును, ప్రాణాశలేని సాహకర్మకును పేరు.

ఉపాహితః-ఇది అగ్నికిని, ఉత్పాతమునకును పేరగునపుడు, ॥పు॥ మఱియొకపదార్థముతోఁ గూర్పఁబడినదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఐరావతః-ఇది ఇంద్రవాహనమైన యేనుఁగునకును, నిమ్మచెట్టునకును, కాకినేరేడునకును పేరైనపుడు ॥పు॥ వంకరలేక దీర్ఘమైన యింద్రధనుస్సునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఐరావతీ-॥సీ॥ ఇది మెఱుపునకు పేరు.

కలధౌతమ్-ఇది వెండికిని, బంగారమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ మధురధ్వనిగలదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

వైజయంతః-॥పు॥ ఇది ధ్వజమునకును, ఇంద్రుని మేడకును, కుమారస్వామికిని పేరు.

వైజయంతీ-॥సీ॥ ఇగి టెక్కెమునకును, తక్కిలిచెట్టునకును, విష్ణుపుయొక్క పుష్పమాలికకును పేరు.

నిరాకృతిః-ఇది తిరస్కారమునకుఁ బేరగునపుడు ॥సీ॥ వేదము చదువనివానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఉత్తరే=ఇది మొదలు చెప్పఁగల తాంతశబ్దము లన్నియుం త్రిషు=మూఁడులింగములయందు వర్తించును.

అవసితమ్-॥త్రి॥ ఇది సమాప్తిని పొందినదానికిని, నిశ్చయింప

అవదాత స్సితే పీతే శ్రవ
శుద్ధిమత్యపి,
అన్తర్గతం మధ్యగతే వి
ృతేఽప్య
థ గర్హితే. ౫౮. ముహు
ష్టేఽపగీతం స్యా
త్పరిక్షిప్తం చ ధిక్కృతే,
ేషితే చా
భిజాతస్తు కులీనన్యాయ్య
ణ్డితాః. ౫౯
అభినీత స్సంస్కృతే చ
న్యాయ్యామర్షవతో రపి,
అధిక్షిప్తస్తు నిహితే భర్త్సి
ప్రేషితేఽపి చ. ౬౦
అపధ్వస్తాః పరిత్యక్త పరి
ూర్ణితనిన్దితాః,
ప్రతిజ్ఞాతే వినిహితే సమా
స్థే సమాహితః. ౬౧
పురస్కృతో రిపుగ్రస్తే
ాకృతేఽగ్రీకృతేఽర్చితే,
ఉపరక్తస్తు దుఃఖార్తేరా
హుగ్రస్తేన్దుసూర్యయోః.
పరిప్రాప్తే పరివృతే జ్ఞాతే
రిగతం భవేత్,
ఉద్గ్రాహిత ముపన్యస్తే
బద్ధే గ్రాహితేఽపిచ. ౬౨
దిగ్ధవృద్ధా వుపచితౌ
నిర్గతేఽపి సముద్గతః,
ఉత్కీర్ణ తనూకృతయో

బడినదానికిని పేరు.

అవదాతః-॥త్రి॥ ఇది తెల్లనివస్తువునకును, పచ్చనివస్తువు కును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని పరిశుద్ధిగలదానికిని పేరు.

అంతర్గతమ్-॥త్రి॥ ఇది మధ్యమును పొందినదానికిని మఱః బడినదానికిని పేరు.

అపగీతమ్-॥త్రి॥ ఇది పలుమాఱుఁజూడఁబడినదానికిని, నింద పఁబడినదానికిని పేరు.

పరిక్షిప్తమ్-॥త్రి॥ ఇది ధిక్కరింపఁబడినదానికిని, పంపఁబడి దానికిని పేరు.

అభిజాతః-॥త్రి॥ ఇది కులముగలవానికిని, న్యాయవంతునికి పండితునకును పేరు.

అభినీతః-॥త్రి॥ లెస్సగాఁజేయఁబడినదానికిని, యోగ్యమై దానికిని, కోపముగలవానికిని పేరు.

అధిక్షిప్తః-॥త్రి॥ ఇది ఉంచఁబడినదానికిని, బెదరింపఁబ వానికిని, పంపఁబడినవానికిని పేరు.

అపధ్వస్తః-॥త్రి॥ ఇది విడువఁబడినదానికిని, పొడిచేం బడినదానికిని, నిందింపఁబడినదానికిని పేరు.

సమాహితః-॥త్రి॥ ఇది ప్రతిజ్ఞచేయఁబడినదానికిని, లెస్స నుంచఁబడినదానికిని, సమాధియందున్నదానికిని పేరు.

పురస్కృతః-॥త్రి॥ ఇది శత్రువుచేతపట్టువడినదానికిని, సీ రింపఁబడినదానికిని, ఎదురుగానుంచఁబడినదానికిని, పూజిం బడినదానికిని పేరు.

ఉపరక్తః-॥త్రి॥ ఇది దుఃఖముచేత పీడింపఁబడినదాని రాహువుచేత పట్టుపడిన చంద్రసూర్యులకును పేరు.

పరిగతమ్-॥త్రి॥ఇది అంతటపొందఁబడినదానికిని, చుట్టఁబ దానికిని, తెలియఁబడినదానికిని పేరు.

ఉద్గ్రాహితమ్-॥త్రి॥ ఇది ఉపన్యసింపఁబడినదానికిని, క బడినదానికిని, గ్రహింపఁజేయఁబడినదానికిని పేరు.

ఉపచితః-॥త్రి॥ ఇది పూయఁబడినదానికిని, వృద్ధునికిని జే

సముద్గతః-త్రి ఇది బయలువెడలినవానికిని, అపిశబ్దమున లేచినవానికిని పేరు.

ఉల్లిఖితమ్-॥త్రి॥ఇది గీఱఁబడినదానికిని, సూక్ష్మముగాఁజే

ణితం
ణిహితంతు విన్యస్తే,
తేఽ
పరిస్ఖలితే ప్రతిరుద్ధే
తిహతం ద్విషే.
ఇతి తాన్తాః.

బడినదానికిని పేరు.

ప్రణిహితమ్-॥త్రి॥ ఇది ఉంచఁబడినదానికిని, ధ్యానము చేయఁబడినదానికిని పేరు.

ప్రతిహతమ్-॥త్రి॥ ఇది జాఱినవానికిని, అడ్డగింపఁబడిన దానికిని, ద్వేషింపఁబడినదానికిని పేరు.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

నప్రస్థో మధుష్ఠీలే తృ
యాశ్రమవర్తిని. ౬౧.
సకే
ాణనాథ స్తు యమే
ణేశ్వరేఽపి చ,
ానీకస్థో రాజరక్షీ గజ
ణదక్షిణః. ౬౨
చతుష్పథం చతుర్మార్గ
మే బ్రాహ్మణే తు నా,
దశమీస్థో నష్టబీజే స్థవి
చ త్రిలిఙ్గకః. ౬౩
ఇతి థాంతాః.

వానప్రస్థః-॥పు॥ ఇది నీరిప్పమ్రానికిని, తృతీయాశ్రమమున నున్నవానికిని, మోదుగుచెట్టునకును పేరు.

ప్రాణనాథః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, ప్రాణేశ్వరునికిని పేరు.

అనీకస్థః-॥పు॥ ఇది రాజుయొక్క యంగరక్షకునికిని, ఏనుఁగుల రక్షింప సమర్థునికిని పేరు.

చతుష్పథమ్-ఇది నాలుగు త్రోవలుగూడు స్థలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥ బ్రాహ్మణునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

దశమీస్థః-॥త్రి॥ ఇది వీర్యమునశించినవానికిని, వృద్ధునికిని పేరు.

థాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చక్రపాదౌ రథగజౌ
వహ్ని న్ద్వర్కా స్తమో
దః,
కురువిందాః పద్మరాగ హి
ళాదర్శముస్తకాః. ౬౪
జనే గ్రామే జనపదోఽ
పవాదో గర్హణాజ్ఞయోః,
పరీవాద స్తు నిర్వాదే వీ
ావాదనసాధనే. ౬౫
అభిష్యన్దో నేత్రరోగేఽ

ష్యభిమర్దో రణేఽపి చ,

చక్రపాదః-॥పు॥ ఇది రథమునకును, గజమునకును పేరు.

తమోనుత్-॥ద్-పు॥ ఇది అగ్నికిని, చంద్రునికిని, సూర్యునికిని పేరు.

కురువిందః-॥పు॥ ఇది కెంపునకును, ఇంగువకును, అద్దమునకును, తుంగగడ్డకును పేరు.

జనపదః-॥పు॥ ఇది జనమునకును, గ్రామమునకును పేరు.

అపవాదః-॥పు॥ ఇది నిందకును, ఆజ్ఞకును నామము.

పరీవాదః-॥పు॥ ఇది నిందకును, వీణనువాయించుకోడుకునకును నామము.

అభిష్యందః-॥పు॥ ఇది నేత్రరోగమునకును, అధికశబ్దమువలన నంతటజాఱుటకును నామము. [చుటకును నామము.

అభిమర్దః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, అధికశబ్దముచేత మర్దిం

అజమోదా తూగ్రగన్ధా
నిర్యాస శ్శాల్మలేఽపి చ.
భవే త్కోకనదం రక్త
పద్మే రక్తోత్పలేఽప్య
థ, శరభే నా హేమ్ని
శారిఫలకేఽష్టాపదోఽస్త్రి
యామ్. ౬౭

గఙ్గా విష్ణుపదీ క్లీబే త్వ
యం వ్యోమ సముద్రయోః,
అథ ప్రగల్భవిదుషో ర్వా
చ్యలిఙ్గో విశారదః. ౬౮

ఇతి దాన్తాః.

దోషోత్పాదేఽనుబన్ధ
స్స్యా త్ప్రకృత స్యానువ
ర్తనే, ప్రకృత్యాదే ర్నశ్వ
రాంశే శిశౌ ముఖ్యాను
యాయిని. ౬౯

అవరోధో రాజగృహే
శుద్ధాన్తేఽప్యవరోధనే,
భవే దతివిషా శుణ్ఠీ లశు
నేషు మహౌషధమ్. ౭౦

అనిరుద్ధ ఉషానాథే చరే
నాఽనర్గళే త్రిషు,
వసాజమోదయో రుగ్ర
గన్ధా స్త్రీ లశునే తు నా.
ఉపలబ్ధి స్త్రియాం ప్రా
ప్తౌ మనీషాయా
మథ త్రిషు, అవష్టబ్ధం
స్యా దదూరే సమాక్రాన్తే
ఽవలమ్బనే. ౭౧

సమున్నద్ధా స్సముద్బుద్ధ

అజమోదా-॥స్త్రీ॥ ఇది ఓమమునకును, బూరుగుచెట్టుజ కును నామము.

కోకనదమ్-॥న॥ ఇది ఎఱ్ఱకమలములకును, ఎఱ్ఱకలువక నామము.

అష్టాపదః-॥ప్న్న॥ ఇది శరభమృగమునకును, బంగారము ను, జూదమాడుపలకకును నామము.

విష్ణుపదీ-ఇది గంగకుఁ బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ ఆకాశమునకు సముద్రమునకును బేరగునపుడు-విష్ణుపదమ్ ॥న॥

విశారదః-ఇది ప్రౌఢునకును, విద్వాంసునికిని పేరగునపు విశేష్యలింగము.

దాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అనుబంధః-॥పు॥ ఇది దోషమును సంపాదించుటకును, ప్రకృతమైనది యొడలెగక యనువర్తించుటకును, ప్రకృతిప్రత్యయ దులయందు నశించిపోవు నక్షరమునకును, శిశువునకును, ముఖ లైన తండ్రి మొదలైనవారి ననుసరించినవానికిని నామము.

అవరోధః-॥పు॥ ఇది రాజగృహమునకును, అంతఃపురమ కును, నిరోధించుటకును నామము.

మహౌషధమ్-॥న॥ ఇది అతివసకును, శొంఠికిని, వెల్లు గడ్డకును నామము.

అనిరుద్ధః-ఇది అనిరుద్ధునికిని, వేగులవానికిని బేరగునపు ॥పు॥ అడ్డములేనిదానికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఉగ్రగంధా-ఇది వసకును, ఓమమునకును బేరగునపుడు ॥స్త్రీ॥ వెల్లుల్లికిఁ బేరగునపుడు ॥పు॥

ఉపలబ్ధిః-॥స్త్రీ॥ ఇది పొందుటకును, బుద్ధికిని నామము.

అవష్టబ్ధమ్-॥త్రి॥ ఇది సమీపమైనదానికిని, ఆక్రమింప బడినదానికిని, పట్టునకును నామము.

సమున్నద్ధః॥త్రి॥ ఇది పుట్టినదానికిని, పండితుండు కాక

పణ్డితంమన్య గర్వితౌ,

తాను పండితుఁడని తలఁచువానికిని, గర్వముగలవానికిని పేరు.

ఇతి ధాంతాః.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

స్యా ద్వర్ధమాన పీరణ్డే శరావే భూషణేఽపిచ. ౭౩

వర్ధమానః-॥పు॥ ఇది ఆముదపుచెట్టునకును, మూఁకుడునకును, భూషణవిశేషమునకును నామము.

అభిమానో గర్వబుద్ధ్యో ర్హింసా ప్రణయయోరపి,

అభిమానః -॥పు॥ ఇది ధనాదులచేతఁ గలిగినగర్వమునకును, బుద్ధికిని, హింసకును, ప్రార్థనకును నామము.

ప్రతియత్నస్తు సంస్కార ఉపగ్రహణలిప్సయోః ౭౪

ప్రతియత్నః-॥పు॥ ఇది సంస్కరించుటకును, చెఱపట్టుటకును, అభిలాషకును నామము.

పారావతే మయూరేచ కోకిలే చ కలధ్వనిః,

కలధ్వనిః-॥పు॥ ఇది పావురమునకును, నెమలికిని, కోకిలకును నామము.

ధాతృస్మరా దాత్మయోనీ

ఆత్మయోనిః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, మన్మథునికిని పేరు.

మూర్ఖనీచౌ పృథగ్జనౌ.

పృథగ్జనః ॥పు॥ ఇది మూర్ఖునకును, నీచునకును నామము.

జన్మభూమా వభిజనో విఖ్యాతా వన్వయే చ సః,

అభిజనః-॥పు॥ ఇది జన్మభూమికిని, ప్రసిద్ధికిని, కులమునకును చకారమువలన కులాగతములైన ధ్వజాదులకును నామము.

వహ్నౌ భానౌ చిత్రభానూ

చిత్రభానుః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునకును నామము.

వహ్నీన్ద్వర్కా విరోచనాః. ౭౫

విరోచనః -॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, చంద్రునకును, సూర్యునకును నామము.

పుణ్యజన స్సుజనే స్యా ద్రక్షసి యక్షేఽథ

పుణ్యజనః -॥పు॥ ఇది సుజనునికిని, రాక్షసునకును, యక్షునకును నామము.

గర్జితే మేఘే, స్తనయిత్ను

స్తనయిత్నుః -॥పు॥ ఇది గర్జనమునకును, మేఘమునకును నామము.

రనూచాన స్స్వవినీతే సాఙ్గవేదజ్ఞే. ౭౬

అనూచానః-॥పు॥ ఇది మిక్కిలి వినయవంతునికిని, వ్యాకరణాదిషడంగములతోడ వేదములఁ జదివినవానికిని నామము.

గుఞ్జాయామాఢ్యా శిఖండిన్యా

శిఖండినీ -॥స్త్రీ॥ ఇది గురిగింజకును, అడవిమొల్లకును పేరు.

సౌదామ న్యప్సరస్యపి,

[కును నామము
సౌదామనీ-॥స్త్రీ॥ ఇది అప్సరసకును, అపిశబ్దముచేత మెఱుపు

ఆతఞ్చనం ప్రతీవాప జవనాప్యాయనార్థకమ్ ౭౭

ఆతంచనమ్-॥న॥ ఇది పాలు తోడుపెట్టుటకును, వేగమునకును, తృప్తిని గలుగఁజేయుటకును పేరు.

సాధనే తోషణే ప్రాప్తా వారాధన

ఆరాధనమ్ -॥న॥ ఇది సాధనమునకును, సంతోషపెట్టుటకును, పొందుటకును పేరు.

మ థాంశుకే, పిధానేఽ
ప్యాచ్ఛాదనం స్యా
త్కార్య హేత్వోః ప్ర
యోజనమ్. ౭౯

ఆస్కన్దనం తిరస్కారే
సంశోషణయో ర్యుధి,
ప్రతిమానం ప్రతిచ్ఛాయా
గజదంతాన్తరాళయోః.
౮౦

అనుష్ఠానం పుః ప్రభావ
క్రే ష్వధ్యాసనేఽపి చ,
జన్మోద్గత్యో రుత్పతన
మథాభివ్యాప్తి మూర్ఛ
నాః. ౮౧ సమ్మూర్ఛనం
సముత్థాన ముద్యమే రోగ
యే,
నిర్యాతనం వైరశుద్ధౌ దా
న్యాసధనార్పణే. ౮౨
కాంక్షాయా మాకలనం
నా జ్ఞాన బన్ధయోః, స
హే చా

దానం తు వృత్తకర్మణి
నే. ౮౩
ర్భ_ర్త్సన మలక్ష్మేఽపి
తిదృష్ట్యోర్నిశామనమ్,
పాసనం శరాభ్యాసే
సా సేవనయో రపి. ౮౪
తే కంపే నిధువనమ్
శ్యై దుద్వర్తన ముద్గమే,
పనే
థ వధే సమాప్తౌ చ స
నమ్. ౮౫

ఆచ్ఛాదనమ్.॥న॥ ఇది వస్త్రమునకును, కప్పుటకును

ప్రయోజనమ్.॥న॥ఇది కార్యమునకును, హేతువునకు

ఆస్కందనమ్ - ॥న॥ ఇది తిరస్కారమునకును, గః
కును, ఎండుటకును, యుద్ధమునకును పేరు.

ప్రతిమానమ్ - ॥న॥ ఇది దేవతామూర్తులకు సమము
దులచేఁ జేయఁబడిన విగ్రహాదులకును, ఏనుఁగుదంతము
దేశమునకును పేరు.

అనుష్ఠానమ్.॥న॥ ఇది పట్టణమునకును, ప్రభావము
బండికంటికిని, ఆక్రమించుటకును పేరు.

ఉత్పతనమ్.॥న॥ ఇది పుట్టుటకును, ఎగురుటకును పే

సమ్మూర్ఛనమ్.॥న॥ ఇది అంతట వ్యాపించుటకును,
మఱచుటకును పేరు.

సముత్థానమ్.॥న॥ ఇది ఉద్యోగమునకును, రోగనిశ్చ
నకును పేరు.

నిర్యాతనమ్.॥న॥ ఇది పగసాధించుటకును, దానము
దాఁచిపెట్టినధనమును మరలనిచ్చుటకును పేరు.

ఆకలనమ్.॥న॥ ఇది ఆక్షేపమునకును, లెక్కపెట్టు
నకును, కట్టుటకును, కూటమికిని పేరు.

అపదానమ్.॥న॥ ఇది పూర్వము నడిచిన సద్వ్యా
నకును, ఖండించుటకును పేరు. [టకును

నిర్భర్త్సనమ్.॥న॥ ఇది లక్కకును, అపశబ్దముచే బె

నిశామనమ్.॥న॥ ఇది వినుటకును, చూచుటకును పేరు

ఉపాసనమ్ - ॥న॥ ఇది విలువిద్య నేర్చుకొనుటకును,
పుటకును, సేవచేయుటకును పేరు.

నిధువనమ్.॥న॥ ఇది రతికిని, వణఁకుటకును పేరు.

ఉద్వర్తనమ్ - ॥న॥ ఇది తెచ్చుటకును, నలుగుపెట్టు
పేరు.

సమాపనమ్.॥న॥ ఇది వధకును, సమాప్తికిని పేరు.

ఆమ్నాయేఽపి ప్రవచనం
స్యా దాయోధన మాహవే, వధే చ
ప్రణిధానం తు సమాధి ప్రతియత్నయోః. ౧౬
యోన్యుత్పత్త్యోః ప్రజనన మథ ప్రేషణదానయోః, విసర్జనం
విహననం వధవీజనవాచకమ్. ౧౭
అభ్యాధాన మభిన్యాసే వహ్న్యర్థం చేధ్మసఙ్గ్రహే,
నిర్వాసనంతుహింసాయాం నగరాదే ర్బహిష్కృతౌ.
నిష్ఠ్యూతౌ చ నిరసనం
సంవాహన మఙ్గమర్దనేఽపి స్యాత్,
శిల్పిగృహే ష్వావేశన ముద్వాపనమపి చ హింసనే ప్రోక్తమ్. ౧౮
కాత్యాయనో వరరుచౌ మునౌ కాత్యాయనీత్యుమా, యా చార్ధవృద్ధా కాషాయ వసనా గత భర్తృకా. ౧౯
త్రిష్వవలగ్నం లగ్నే మధ్యే క్లీబం
ఘనాఘన స్త్రీవ్రన్ద్రే, వర్షుకమేఘే ఘాతుకమత్తేభేచ త్రిషు త్వయం సాన్ద్రే). ౨౦

ప్రవచనమ్-॥న॥ ఇది పలుమాఱు చదువుటకును, అపిశబ్దము చేత శ్రేష్ఠవాక్యమునకును పేరు.

ఆయోధనమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, చంపుటకును పేరు.

ప్రణిధానమ్-॥న॥ ఇది సమాధికిని, అభిలాషకును పేరు.

ప్రజననమ్-॥న॥ ఇది యోనికిని, ఉత్పత్తికిని పేరు.

విసర్జనమ్-॥న॥ ఇది పంపుటకును, దానమునకును పేరు.

విహననమ్-॥న॥ ఇది వధకును, విసరుటకును పేరు.

అభ్యాధానమ్-॥న॥ ఇది ఉంచుటకును, అగ్నికొఱకు సమిత్తుల సంపాదించుటకును పేరు.

నిర్వాసనమ్-॥న॥ ఇది హింసకును, పట్టణము మొదలైనవాని నుండి వెడలఁగొట్టుటకును పేరు.

నిరసనమ్-॥న॥ ఇది ఉమియుంటకును, చకారముచేత ధిక్కరించుటకును పేరు.

సంవాహనమ్-॥న॥ ఇది దేహమును పిసుకుటకును, అపిశబ్దవ చేత మోయుంటకును పేరు. [గుడిసెకును పేరు

ఆవేశనమ్-॥న॥ ఇది కంసాలకొట్టునకును, అపిశబ్దముచే

ఉద్వాపనమ్ - ॥న॥ ఇది హింసించుటకును, అపిశబ్దముచే నొకబింబమున నావాహనముచేసిన దేవతను మరల స్వస్థానమునకు మంత్రముచేత పంపుటకును పేరు.

కాత్యాయనః-॥పు॥ ఇది వరరుచికిని, కాత్యాయనముని పేరు. కాత్యాయనీ ॥స్త్రీ॥ పార్వతికిని, సగముముదిసి కావిచీరగ యున్న విధవస్త్రీకిని పేరు.

అవలగ్నమ్-ఇది చిక్కువడినదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ నడుమునకుఁ బేరైనపుడు ॥న॥

ఘనాఘనః-ఇది ఇంద్రునకును, వర్షించుమేఘమునకు చంపుస్వభావముగల మదపుటేనుఁగునకును బేరైనపుడు దట్టమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

శాశ్వతే త్రిషు నా బ్రహ్మ
-రీశేషు సనాతనః,
దీప్తా ప్రద్యోతనం నార్కే
మహాసేనో గుహోఽపిచ. ౯౨
ఆత్మనీన స్సుతే స్యాలే
మా నాత్మహితే త్రిషు,
విష్వక్సేనా గన్ధఫల్యాం
-తు విష్ణౌ
పథ త్రిషు. ౯౩. అభిప
న్నే ధృతే గ్రస్తేఽపరాద్ధే
క్షీణార్తయోః, విపన్నే
ప్రతిపన్నస్తు విజ్ఞాతేఽఙ్గీ
తా వపి. ౯౪
అవాచీనం విపర్యస్తం య
దక్షిణదిగ్భవమ్,
ఇతి నాన్తాః.

ప్రలమ్భే విరోధోక్తావ
ర్థకవచస్యపి. ౯౫. వి
లాపోఽ
లేపస్తు దూషణే గర్వ
యోః,
రివాదస్తు పర్యస్తా వాల
రే పరిచ్ఛదే. ౯౬
రిక్షేపః పరివృతౌ పాద
ర్శ్వే చ దన్తినామ్,
పతాపౌ రోగతాపౌ
వవిష్ణూ వృషాకపీ. ౯౭
ఇతి పాంతాః.

సనాతనః-ఇది నాశములేనిదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ బ్రహ్మకును, విష్ణువునకును, శివునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

ప్రద్యోతనమ్-ఇది ప్రకాశమునకు పేరైనపుడు ॥న॥ సూర్యునికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

మహాసేనః - ॥పు॥ ఇది కుమారస్వామికి పేరు. అపిచ కాములవలన సేనావిస్తారముగలవానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥

ఆత్మనీనః - ఇది కుమారునికిని, భార్యతోడఁబుట్టినవానికిని బేరైనపుడు ॥పు॥ ఆత్మహితమైనదానికిని బేరైనపుడు ॥త్రి॥

విష్వక్సేనా-॥న॥ ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకుఁ బేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥ విష్ణువునకుఁ బేరైనపుడు ॥పు॥

అభిపన్నః-॥త్రి॥ ఇది ధరింపఁబడినదానికిని, పట్టువడినదానికిని, అపరాధము చేసినవానికిని, సమర్థునికిని, ఆర్తునికిని, ఆపద పొందినవానికిని పేరు.

ప్రతిపన్నః-॥త్రి॥ ఇది శిల్పశాస్త్రాదులయందలి జ్ఞానమునకును, అంగీకారమునకును పేరు.

అవాచీనమ్-॥త్రి॥ ఇది విపర్యాసమైనదానికిని, దక్షిణదిక్కునఁ బుట్టినదానికిని పేరు.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

విప్రలాపః-॥పు॥ ఇది మోసపుచ్చుటకును, విరోధవాక్కునకును, వ్యర్థవాక్కునకును పేరు.

అవలేపః-॥పు॥ ఇది దూషించుటకును, గర్వమునకును, పూయుటకును పేరు.

పరివాదః-॥పు॥ ఇది వ్యథపెట్టుటకును, నీళ్లనిలుచు పాదికిని, పరివారమునకును పేరు.

పరిక్షేపః-॥పు॥ ఇది వెలుగునకును, ఏనుఁగులయొక్క పాదపార్శ్వమునకును పేరు.

ఉపతాపః-॥పు॥ ఇది రోగమునకును, సంతాపమునకును [పేరు.

వృషాకపిః-॥పు॥ ఇది శివునికిని, విష్ణువునకును పేరు.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ష్వాభేదే రాజజమ్బూః
ర్జూరకేఽపి సా,
ఇతి బాన్తాః.

రాజజంబూః-సీ॥ ఇది నేరేడుయొక్క భేదమునకును, ముద్ద ఖర్జూరమునకును పేరు.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

వష్టమ్భ స్త్వస్తబ్ధతాయాం
మ్నిగర్వేఽవలేపనే.
ఇతి భాన్తాః.

అవష్టంభః-పు॥ ఇది స్తబ్ధభావమునకును, బంగారమునకును, గర్వమునకును, పూయుటకును పేరు.

భాంతపదవర్గము ముగిసెను.

భ్యాగ మోభ్యాగమనే
త్సఙ్గర సమీపయోః,
ార్వభౌమ స్సర్వపృథ్వీ
ంకే దిగ్గజాన్తరే. ౯౯
పక్రమ స్స్యా దుపధా
త్సారమ్భవాచకః,
హాపద్మో నాగభేదే నిధి
ఖ్యావిశేషయోః. ౧౦౦
శ్వకర్మా సహస్రాంశౌ దేవ
ని వేధసి,
ాతప్రమీర్మృగేఽశ్వేఽ
శార్యోద్యోగే పరాక్ర
. ౧౦౧
ంగీకృతా వుపగమస్సమీ
మనేఽపి చ,
జ్యేష్ఠభ్రాత ర్యగ్రజన్మా
హ్మణే చాప్యథ త్రిషు.
యాతయామం గతరసే
ైభుక్తోజ్ఝితేఽపి చ,
ఇతి మాన్తాః.

అభ్యాగమః-పు॥ ఇది వచ్చుటకును, యుద్ధమునకును, సమీపమునకును పేరు.

సార్వభౌమః-పు॥ ఇది సమస్తభూమ్యాధిపతికిని, ఉత్తర దిక్కుననుండు దిగ్గజమునకును పేరు.

ఉపక్రమః-పు॥ ఇది అమాత్యాదులం బరీక్షించుటకును, వైద్యమునకును, ఆరంభమునకును పేరు.

మహాపద్మః-పు॥ ఇది సర్పభేదమునకును, నిధివిశేషమునకును, సంఖ్యాభేదమునకును పేరు.

విశ్వకర్మా-న్-పు॥ ఇది సూర్యునకును, దేవతలశిల్పికిని బ్రహ్మకును పేరు.

వాతప్రమీః-పు॥ ఇది పొడలయిఱ్ఱికిని, గుఱ్ఱమునకును పేరు

పరాక్రమః-పు॥ ఇది భయకారణముగలిగినను భయపడక నుండుటకును, కార్యారంభమునకును పేరు.

ఉపగమః-పు॥ ఇది అంగీకారమునకును, దాపును జెందుటకును బేరు.

అగ్రజన్మా-న్-పు॥ ఇది అన్నకును, బ్రాహ్మణునికిని పేరు.

యాతయామమ్-త్రి॥ ఇది పోయినరుచిగలదానికిని, చివికినదానికిని, అనుభవించి విడువంబడినదానికిని పేరు.

మాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హలీన్దుజౌ రౌహిణేయౌ
భల్లసింహౌ గుహాశయౌ. ౧౦౩

రౌహిణేయః-పు॥ ఇది బలరామునికిని, బుధునకును పేరు.

గుహాశయః-పు॥ ఇది యెలుంగుబంటికిని, సింహమునకును పేరు.

దీర్ఘద్వేషేఽప్యనుశయః పశ్చాత్తాపానుబన్ధయోః,

అనుశయః-॥పు॥ ఇది దీర్ఘద్వేషమునకును, పశ్చాత్తాపమునకును, అనువర్తించుటకును పేరు.

సముదాయ స్సముదయో ద్వావిమౌ వృద్ధియుద్ధయోః.

సముదాయః-సముదయః ॥పు॥ ఈరెండును వృద్ధికిని, గదనకును పేళ్లు.

బాహులేయో వృషే స్కన్దే

బాహులేయః - ॥పు॥ ఇది ఎద్దునకును, కుమారస్వామి పేరు.

బాడబేయో ద్విజాశ్వయోః,

బాడబేయః-॥పు॥ ఇది బ్రాహ్మణునికిని, గుఱ్ఱమునకును పే

సమాహ్వయో నామ్ని యుద్ధే ద్యూతే చ పశుపక్షిభిః. ౧౦౫

సమాహ్వయః-॥పు॥ ఇది నామధేయమునకును, యుద్ధమునకును, పొట్టేలు, కోడి మొదలైన వానిచే నాడు జూదమునకును పేరు.

స్థూలోచ్చయ స్త్వసాకల్యే దన్తినాంమధ్యమేగతౌ,

స్థూలోచ్చయః-॥పు॥ ఇది సంపూర్ణముగాకయుండుటకు యేనుగులయొక్క తీవ్రము మందముగానినడకకును పేరు.

ధనఞ్జయోఽర్జునేశక్రే దహనే దేహమారుతే. ౧౦౬

ధనంజయః-॥పు॥ఇది అర్జునునకును,ఇంద్రునకును, అగ్నికిని, ముపోయినతర్వాతగూడ దేహమునువదలనివాయువునకును పే

సముచ్ఛ్రియ స్స్యాదుత్సేధే విరోధేఽపి

సముచ్ఛ్రియః - ॥పు॥ ఇది పొడవునకును, విరోధమునకు పేరు.

ప్రతిశ్రయః, సభాయాం చాశ్రయే చా

ప్రతిశ్రయః-॥పు॥ ఇది సభకును, ఆశ్రయమునకును పేరు

అవశ్యాయో హిమగర్వయోః. ౧౦౭

అవశ్యాయః-॥పు॥ ఇది మంచునకును, గర్వమునకును పేరు

సామ్పరాయ స్తు సమరే విపదాగామికాలయోః,

సాంపరాయః-॥పు॥ ఇది యుద్ధమునకును, ఆపదకును, భవ్యత్కాలమునకును పేరు.

అన్తశయ్యా శ్మశానే చ సా శయ్యాయాం మృతావపి. ౧౦౮

అంతశయ్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది శ్మశానమునకును, మంచముమీద మరణమునకును పేరు.

గౌర్యశ్విన్యౌ దక్షకన్యే మదిరాఽపి హలిప్రియా,

దక్షకన్యా-॥స్త్రీ॥ ఇది గౌరికిని, అశ్వినీనక్షత్రమునకును పేరు.

హలిప్రియా-॥స్త్రీ॥ ఇది మద్యమునకును, ఆపిశబ్దముచేత రేవతీదేవికిని పేరు.

అన్వాహార్యం భవే న్మాసశ్రాద్ధమిష్టేశ్చ దక్షిణా.

అన్వాహార్యమ్-॥న॥ ఇది మాసశ్రాద్ధమునకును, ఇష్టియందుంచుదక్షిణకును పేరు.

భాగే భాగ్యే భాగధేయం దాయాదే తు పుమా

భాగధేయమ్-ఇది భాగమునకును, పూర్వకృతమైనశుభకర్మఫలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ ఇది భాగార్హుడైన దాయాదు

యమ్,
గోధాయాం స్త్రీ పుమా
న్ఖౌ నకులేఽవశా బిలే
యః. ౧౧౦
ఉశీరే న ద్వయోః పుంసి
లాధారే జలాశయః,
భయఙ్కరే ప్రతిభయస్త్రి
షు భీతౌ నపుంసకమ్.౧౧౧
అపసవ్యం భేద్యలిఙ్గం ద
క్షిణప్రతికూలయోః,
ఇతి యాంతాః.

ధారాధరౌ ఖడ్గ మేఘౌ
నృపశైలౌ ధరాధరౌ.
౧౧౨
విష్ణుసర్పౌ చక్రధరౌ
స్త్రీస్తనాబ్దౌ పయోధరౌ,
యమభూపౌ దణ్డధరౌ
వీతిహోత్రౌ వినానలౌ.
ద్వారద్వాఃస్థౌ ప్రతీహారౌ
కర్మపఙ్క్తౌ నిషద్వరౌ,
అవతారస్తు తీర్థేఽపి
ధన్వన్తరి దినేఽపి చ.
౧౧౪
ఖడ్గేఽపి కరవీర స్స్యా
దుపహారోఽప్యుపాయనే,
గరళేఽపి బ్రహ్మపుత్రో

లకు పేరగునపుడు ॥పు॥

బిలేశయా-ఇది ఊడుమునకు పేరగునపుడు ॥సీ॥ పందికొక్కునకును, ముంగిసకును, పాములకును పేరగునపుడు ॥పు॥

జలాశయమ్-ఇది వట్టివేరునకు పేరగునపుడు ॥న॥ మడుఁగునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రతిభయః-ఇది భయంకరమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥ భయమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

అపసవ్యమ్-ఇదికుడిపార్శ్వమునకును, ప్రతికూలమైనవానికిని పేరగునపుడు ॥విశేష్యలింగము॥

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధారాధరః-॥పు॥ ఇది ఖడ్గమునకును, మేఘమునకును పేరు

ధరాధరః-॥పు॥ ఇది భూమినేలురాజునకును, పర్వతమునకున పేరు.

చక్రధరః-॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, సర్పమునకును పేరు.

పయోధరః-॥పు॥ ఇది స్త్రీలయొక్క స్తనములకును, మేఘమునకును పేరు.

దండధరః-॥పు॥ ఇది యమునికిని, భూపతికిని పేరు.

వీతిహోత్రః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, అగ్నికిని పేరు.

ప్రతీహారః-॥పు॥ ఇది ద్వారమునకును, ద్వారపాలకునకును పేరు.

నిషద్వరః-॥పు॥ కర్మబంధమునకును, అదుసునకును పేరు.

అవతారః-॥పు॥ ఇది పుణ్యతీర్థమునకును, అపిశబ్దమువల పుట్టుటకును పేరు.

ధన్వంతరిః-॥న॥ ఇది సూర్యునకును, అపిశబ్దముచేత క్షీ సముద్రమున నవతరించిన భగవంతునికిని పేరు. [కును పే

కరవీరః-॥పు॥ ఇది కత్తికిని, అపిశబ్దమువలన గన్నేరుచెట్టు

ఉపహారః-॥పు॥ ఇది రాజదర్శనార్థమై తెచ్చు కానుకకును అపిశబ్దముచేత హారముపైన ధరించుచిఱుదండకును పేరు.

బ్రహ్మపుత్రః-॥పు॥ ఇది విషభేదమునకును, అపిశబ్దముచే నారదాదులకును పేరు.

ఽలఙ్కారో ప్యుపమాది
షు. ౧౧౪
లోహేఽపి గిరిసారో
ర్ధచన్ద్రోఽపి గళహస్తకే
పరివారోఽసికోశే చా
వస్కారో గూఢగుహ్య
యోః. ౧౧౫
నభశ్చరా స్సురాంభోద
పక్షివిద్యాధరగ్రహాః,
యూథభ్రష్టగజే పక్షచర
ఏకచరద్విపే. ౧౧౬. ఖగే
చా
థ వ్యతికరో వ్యసనవ్యతి
షఙ్గయోః,
రథకార స్తక్షణి స్యాన్మా
హిష్యా త్కరణీభవే. ౧౧౭
సంక్షేపే తు సమాహార
ఏకప్రకరణేఽపి సః,
జలగ్రహే శింశుమార స్తా
రారూపాచ్యుతే చ సః.
పరివారే పరికరః పర్యఙ్క
నికురమ్బయోః,
ప్రగాఢే గాత్రికాబన్ధే
వివేకారమ్భయోరపి. ౧౨౦
అవహారో భవే చ్చోరే
ద్యూతే గ్రాహాఖ్యయాదసి,
నిమన్త్రణోపనేతవ్య ద్రవ్యే
యుద్ధాదివిశ్రమే. ౧౨౧

అలంకారః-పు॥ ఇది ఉపమ మొదలైన యలంకారము
ను, అపిశబ్దమువలన నాభరణములకును పేరు. [దులకును పే

గిరిసారః-పు॥ ఇది లోహమునకును, అపిశబ్దముచేత గంధ

అర్ధచంద్రః-పు॥ ఇది మెడను చేయివైచి గెంటుటకు
అపిశబ్దమువలన నర్ధచంద్రబింబమునకును పేరు.

పరివారః-పు॥ ఇది కత్తియొఱకును, చకారమువలనం బ
నమునకును పేరు.

అవస్కరః-పు॥ ఇది రహస్యమునకును, స్త్రీపురుషులయొక
గుహ్యదేశమునకును పేరు.

నభశ్చరః-పు॥ ఇది తేవతలకును, మేఘమునకును, పక్షికి
విద్యాధరులకును, సూర్యాదిగ్రహములకును పేరు.

పక్షచరః-పు॥ ఇది గుంపునవదలిన యేనుఁగునకును, ఒంటి
తిరుగు యేనుఁగునకును, పక్షికిని పేరు.

వ్యతికరః-పు॥ ఇది వ్యసనమునకును, సంబంధమువదలు
కును పేరు.

రథకారః-పు॥ ఇది వడ్లవానికిని, కోమటిస్త్రీయందు క్షత్రి
యపురుషునకుపుట్టిన పురుషునివల్ల కరణజాతి స్త్రీగర్భమున
బుట్టినవానికిని పేరు. కరణజాతియనఁగా శూద్రస్త్రీకిని కోమటి
పురుషునకును పుట్టిన సంకరజాతి.

సమాహారః-పు॥ ఇది సంక్షేపమునకును, సమానప్రకరణమున
కును పేరు.

శింశుమారః-పు॥ ఇది మొసలికిని, నక్షత్రరూపమైన మహా
విష్ణువునకును పేరు.

పరికరః-పు॥ ఇది సంక్షేపమునకును, మంచమునకును, సమూ
హమునకును పేరు.

అవహారః-పు॥ ఇది చోరదానిదానికిని, శరీరబంధమునకును,
వివేకమునకును, ఉద్యోగమునకును, చోరునికిని, జూదమునకును
లతాకారమైన మహామత్స్యమునకును,నిమంత్రణమును పొందిం
పయోగ్యమైనగంధపుష్పాదులకును, యుద్ధాదులుచాలించి యూ
అట నొందుటకును పేరు.

వ్యవహారో వాక్యభియోగే ద్యూతే సమ్బన్ధదణ్డయోః,
అభిహారస్తు సన్నాహే తస్కరత్వాభియోగయోః.
ద్వైమాతురో జరాసన్ధే హేరమ్బేఽథ పరంపరా, సంతానే పరిపాట్యాం చ
రహో న్తిక ముపహ్వరే.
అరుష్కరో నా భల్లాతే వ్రణకారిణి వాచ్యవత్,
పుణ్డ్రేక్షౌ నా త్రిషు మృదౌ సుకుమారో
నిశాచరః. ౧౨౮. ఫేరూలూకాహిరక్షస్సు పుంస్యసత్యాం నిశాచరీ,
మహావీరో యజ్ఞపాత్రే వజ్రే శ్వేతహయే హరౌ. సింహేఽగ్నౌ గరుడే పుంసి త్రిషు ప్రవరశూరయోః,
ఆడమ్బరోఽస్త్రీ సంరమ్భే గర్జితే తూర్యనిస్వనే. ౧౨౯.
మహామాత్రో హస్తిపకే సచివేత్రిషు తూన్నతే,
శిరీషోత్పలయోః కర్ణపూరం నా త్వవతంసకే. ౧౩౦
పుంసి ప్రతిసరస్సేనాపృష్ఠే మణ్డలమాల్యయోః, ఆరక్షేవ్రణశుద్ధౌ చ హస్తసూత్రే చ నస్త్రియామ్.
శ్రేష్ఠేఽనుదీచి ప్రతివాగీ నే చ త్రిష్వనుత్తరమ్,

వ్యవహారః - ॥పు॥ ఇది మాట్లాడుటకును, ద్యూతమునకును, సంబంధమునకును, శిక్షకును - పేరు.

అభిహారః-॥పు॥ ఇది ఆయత్తపడుటకును,దొంగిలించుటకును, అపకారముచేయుటకొఱకు నెదిరించి యాక్రమించుటకును పేరు.

ద్వైమాతురః-॥పు॥ ఇది జరాసంధునకును, వినాయకునకును పేరు.

పరంపరా-॥సీ॥ ఇది సంతానమునకును, అనుక్రమమునకును పేరు.

ఉపహ్వరమ్-॥న॥ఇదిసమీపమునకును,ఏకాంతమునకును పేరు.

అరుష్కరః-॥పు॥ ఇది జీడిమ్రానికి పేరైనపుడు ॥పు॥ వ్రణమును జేయుదానికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥

సుకుమారః-॥పు॥ ఇది నామాలచెఱకునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ మృదువైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

నిశాచరః-ఇది నక్కకును, గుడ్లగూబకును, పామునకును, రాక్షసునకును బేరైనపుడు ॥పు॥ అంకులాడికిఁ బేరగునపుడు నిశాచరీ ॥సీ॥

మహావీరః-ఇది యజ్ఞపాత్రమునకును, తెల్లనిగుఱ్ఱమునకును, విష్ణువునకును, సింహమునకును, అగ్నికిని, గరుత్మంతునకును పేరగునపుడు ॥పు॥ శ్రేష్ఠునకును, శూరునకును పేరగునపుడు ॥త్రి॥

ఆడంబరః-॥పు॥ ఇది సంరంభమునకును, ఏనుఁగుగర్జించుటకును, వాద్యధ్వనికిని పేరు.

మహామాత్రః-ఇది మావటివానికిని, మంత్రికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ ఉన్నతమైనదానికి పేరగునపుడు ॥త్రి॥

కర్ణపూరమ్-ఇది దిరిసెనపూవునకును, ఉత్పలపుష్పమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ కర్ణభూషణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

ప్రతిసరః-ఇది సేనయొక్క వెనుకప్రక్కకును, సమూహమునకును పుష్పమాలికకును, ఏనుఁగుకుంభస్థలముయొక్క ప్రక్కకును వ్రణశుద్ధికిని పేరగునపుడు ॥పు॥ వివాహాదులయందు హస్తమునఁ గట్టుకంకణమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

అనుత్తరమ్-॥త్రి॥ శ్రేష్ఠమైనదానికిని, ఉత్తరముకానిదానికిని, ప్రత్యుత్తరములేని సిద్ధాంతమునకును పేరు.

శతపత్రో రాజకీరే దార్వాఘాటే శిఖావళే. ౧౨౯. క్లీబే చ కమలే

శతపత్రః-ఇది శ్రేష్ఠమైనచిలుకకును, వడ్రంగిపిట్టకును నె కిని పేరగునపుడు ॥పు॥ కమలమునకు పేరగునపుడు ॥న॥

విశ్వమ్భరా భూమౌ హరౌ పుమాన్,

విశ్వమ్భరా-ఇది భూమికి పేరగునపుడు ॥సీ॥ విష్ణువు పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి రేఫాంతాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హేరంబైరావతౌ హస్తిమల్లౌ

హస్తిమల్లః-॥పు॥ ఇది వినాయకునకును, ఐరావతమునకు పేరు.

పరిమళః పునః. ౧౩౦. విమర్దనే విమర్దోత్థ సుమనోహార సౌరభే,

పరిమళః-॥పు॥ ఇది ఒఱయుటకును, నానాసుగంధద్రవ్యములమెదుపుటచేత పుట్టినదై జనమనోహరమైన గంధమునకు పేరు.

మహాకాళస్తు కింపాకే శివే ప్రమథనాయకే. ౧౩౧

మహాకాళః- ॥పు॥ ఇది కింపాకమను వృక్షవిశేషమునకు శివునికిని, ప్రమథగణాధిపతికిని పేరు.

గణ్డశైలస్స్యాల్లలాటే గిరేశ్చ్యుతమహోపలే,

గండశైలః ॥పు॥ ఇది నొసలికిని, కొండనుండిజాఱిన గొబండకును పేరు.

ఝషకాశనళాః పోటగళాః

పోటగళః-॥పు॥ ఇది మత్స్యమునకును, ఱెల్లునకును కిక్కసపునకును పేరు.

కలకలః పునః. ౧౩౨. అపి సర్జరసే

కలకలః-॥పు॥ ఇది సర్జరసమునకును, ఆపిశబ్దమువలన గుం నఁబుట్టిన పెనురొదకును పేరు.

లోకపాలస్త్విన్ద్రాది భూపయోః,

లోకపాలః-॥పు॥ ఇది ఇంద్రుఁడు మొదలైనదిక్పాలకులను, భూమినిబాలించు రాజునకును పేరు.

ఉమా దృష్టేన్ద్వమావాస్యా సినీవాల్యావుభే ఇమే. ౧౩౩

సినీవాలీ-॥సీ॥ ఇది పార్వతికిని, చంద్రకళతోఁగూడినయమావాస్యకును పేరు.

అకమ్పాళిర్దారికాయాం కోటా వాలిఙ్గనేఽపి సా,

అకమ్పాళిః-॥సీ॥ ఇది స్త్రీశిశువునకును, పఙ్క్తికిని, ఆలింగనమునకును పేరు.

ఫలినీ స్యాద్గన్ధఫలీ కలికా చమ్పకస్య చ. ౧౩౪

గంధఫలీ-॥సీ॥ ఇది ప్రేంకణపుచెట్టునకును, సంపెంగమొ కును పేరు.

లోకాలోకగిరౌ చక్రవాళః క్లీబం తు మణ్డలే,

చక్రవాళః-ఇది లోకాలోకపర్వతమునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ మండలాకారమునకు పేరైనపుడు ॥న॥

మణిమాలా తు హారేస్యాత్కాంతాదన్తక్షతాన్తరే

మణిమాలా-॥సీ॥ ఇది హారమునకును, స్త్రీలయొక్క దంతక్షతముల మధ్యభాగమునకును పేరు.

అతిబల మహాబలా ద్వౌ
త్రిషు బలి నీమా స్త్రియాం
ంలాయాం హి,
అవ్యక్తవాచిమధురే త్రిషు
మత్తగజేతు మదకలః పుంసి.
ఇతి లాంతాః.

అతిబలః-మహాబలః-ఈరెండునుబలవంతునకు పేళ్లగునపుడు ॥త్రి॥ చిట్టాముదపు చెట్టునకు పేళ్లగునపుడు ॥స్త్రీ॥

మదకలః-ఇది అవ్యక్తమధురమైనదానికి పేరైనపుడు ॥త్రి॥ మదగజమునకు పేరగునపుడు ॥పు॥

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

సవనే మధ్యసన్నానేఽ
భిషవ స్స్నానయజ్ఞయోః,

అభిషవః - ॥పు॥ ఇది యాగమునం జేయుం ప్రాతస్సవనాదులకు మూఁడింటికిని, విరోధులకు పరస్పరము సంధిచేయుటకును, స్నానమునకును, యజ్ఞమునకును పేరు.

కుశీలవ స్తు వాల్మీకి నట
యాచకవాచకః. ౧౩౭

కుశీలవః-॥పు॥ ఇది వాల్మీకికిని, నట్టువవానికిని, యాచకునకును పేరు.

అపహ్నవోఽపలాపే చ
స్నేహే చా

అపహ్నవః-॥పు॥ ఇది మోసపుచ్చుమాటకును, స్నేహమునకును పేరు.

థ పరాభవః, తిరస్కారే
ప్రణాశే చ

పరాభవః - ॥పు॥ ఇది తిరస్కారమునకును, నాశమునకును పేరు.

రాహూత్పాతావుపప్లవౌ.

ఉపప్లవః-॥పు॥ ఇది రాహువునకును, ఉత్పాతమునకును పేరు

శస్త్రే పారశవో విప్రా
చ్ఛూద్రాజే మార్త్తికాయ
సోః,

పారశవః - ॥పు॥ ఇది ఆయుంధమునకును, శూద్రస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టినవానికిని, మృత్తియమునకును, ఇనుమునకును పేరు.

స న్నిశ్చయే ఽనుభావ
స్స్యా త్ప్రభావే భావ
సూచకే. ౧౩౯

అనుభావః - ॥పు॥ ఇది పెద్దలబుద్ధినిశ్చయమునకును, ప్రభవమునకును, సాత్త్వికాదిభావములదెలుపు భ్రూవిక్షేపాదులకును పేరు.

స్త్రీ శతపర్వా దూర్వా
వసయో ర్వేణౌ పుమాన్
బిసే క్లీబమ్,

శతపర్వా - ఇది దూర్వకును, వసకును పేరగునపుడు॥స్త్రీ॥ ఆకారాంతము. వెదురునకు పేరగునపుడు ॥పు॥ తామరతూఁటికి పేరగునపుడు ॥న॥ నకారాంతము.

పారిప్లవః పరిప్లవ ఇత్యే
తౌ వాచ్యవ చ్చలాకుల
యోః. ౧౪౦

పారిప్లవః - పరిప్లవః-ఈరెండును కదలుదానికిని, వ్యాకులమైనదానికిని పేళ్లు. విశేష్యలింగములు.

ఆదీనవః పుమాన్ దోషే
త్రిషు క్లిష్టదురన్తయోః,
ఇతి వాంతాః.

ఆదీనవః - ఇది దోషమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ క్లిష్టపైదానికిని, ప్రతిక్రియలేనిదానికిని బేరగునపుడు ॥త్రి॥

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపదేశః పదే లక్ష్యే నిమిత్తవ్యాజయో రపి. ౧౪౧

అపదేశః - ॥పు॥ ఇది స్థానమునకును, గురికిని, నిమిత్తమునకును, వ్యాజమునకును పేరు.

ఉపస్పర్శ స్త్వాచమనే స్నానస్పర్శనయో శ్చ సః,

ఉపస్పర్శః - ॥పు॥ ఇది ఆచమనమునకును, స్నానము తాఁకుటకును పేరు.

అపభ్రంశో నిపతనే భాషాభేదాపశబ్దయోః. ౧౪౨

అపభ్రంశః - ॥పు॥ ఇది పడుటకును, భాషాభేదము అపశబ్దమునకును పేరు.

భవే త్ప్రియే జీవితేశో నా యమేఽ

జీవితేశః - ॥పు॥ ఇది భర్తకును, యమునికిని పేరు.

ప్రతిస్పశః, ద్యూతే నా త్రి ష్వగ్రగే స్యాద్వార్తాహారసహాయయోః.

ప్రతిస్పశః - ఇది ద్యూతమునకుఁ బేరగునపుడు ॥పు॥ నడుచువానికిని, వేగులవానికిని, తోడుగాఁబోవువానికిని నపుడు ॥త్రి॥

ఇతి శాన్తాః.

శాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అనిమేష శ్చానిమిషో ప్యేతౌ ద్వౌ సురమత్స్యయోః,

అనిమేషః-అనిమిషః ॥పు॥ ఈ రెండును దేవతలకును, మత్స్యమునకును పేళ్లు.

అనుతర్ష స్సురాపానపాత్రే తృష్ణాభిలాషయోః.

అనుతర్షః-॥పు॥ ఇది కల్లుద్రాఁగెడుగిన్నెకును, దప్పికిని, ...కును పేరు.

అనుకర్షో రథ స్యాధస్స్థితే దారుణి కర్షణే,

అనుకర్షః - ॥పు॥ ఇది రథముయొక్క క్రిందనుండు కొయ్యకును, ఈడ్చుటకును పేరు.

స్త్రియా ముపనిషద్ధర్మే నిగమాన్తరహస్యయోః.

ఉపనిషత్ - ॥ద_సీ॥ ఇది ధర్మమునకును, వేదాంత బ్రహ్మప్రతిపాదవాక్యములకును, రహస్యమునకును పేరు.

అమ్బరీషం తృణే వర్షే రణే భ్రాష్ట్రే నపుంసకమ్, నా కిశోరే భూపభేదే శమ్భౌ వాఽమ్రాతకే రవౌ.

అంబరీషమ్-ఇది తృణభేదమునకును, వర్షభేదమునకును, యుద్ధమునకును, వేఁపుడుమంగలమునకును పేరగునపుడు ॥న॥ బాలునకును, అంబరీషుఁడను రాజునకును, శివునకును, అంబాళ్లమ్రానికిని, సూర్యునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఇతి షాన్తాః.

షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అధివాసో నివసనే గన్ధధూపాదిసంస్కృతౌ,

అధివాసః-॥పు॥ ఇది ఉనికికిని, గంధధూపాదులచేఁ జేయబడిన సంస్కారమునకును పేరు.

రాజహంసో నృపశ్రేష్ఠే

రాజహంసః - ॥పు॥ ఇది రాజశ్రేష్ఠునకును, అపిశబ్దమువలన హంసకును పేరు.

వ్యగ్నావర్కే విభావసుః.
చన్ద్రహాసః ఖడ్గమాత్రే
ఖడ్గే దశముఖస్య చ,
ద్రాక్షా మూర్వా మధు
రసా భవే
త్సామరసా పునః. ౧౪౮
ద్రాక్షాయాం మదిరా
యాం చ
తత స్స్వశ్శ్రేయసం సు
ఖే, భద్రే స్య
త్తా తామరసం తామ్రే
స్వర్ణే సరోరుహే. ౧౪౯
త్రిషు సాన్ద్రే ఘనరసః
క్లీబేఽమ్బున్యేవ మోరటే,
కర్పూరనిర్యాసయోశ్చ స
మ్యక్సిద్ధరసే తు నా. ౧౫౦
మలీమసం తు మలినే త్రి
షు లోహే నపుంసకమ్,
ఇతి సాన్తాః.

ప్రతిగ్రహ స్సైన్యపృష్ఠే
దానద్రవ్యే పరిగ్రహే
౧౫౧. స్వీకారే చా
థాబ్జయోనౌ పితృతాతే
పితామహః,
ఉపనాహో వ్రణే లేపే
వీణాయాశ్చ నిబన్ధనే. ౧౫౨
అవగ్రహో వృష్టిరోధే
ప్రతిబన్ధే గజాళికే,
పరిబర్హో రాజయోగ్యవస్తు
న్యగ్నౌ పరిచ్ఛదే. ౧౫౩

విభావసుః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, సూర్యునకును పేరు.

చంద్రహాసః - ॥పు॥ ఇది ఖడ్గసామాన్యమునకును, రావణుని ఖడ్గమునకును, చకారమువలన వెన్నెలకును పేరు.

మధురసా-॥స్త్రీ॥ ఇది ద్రాక్షకును, చాఁగకును పేరు.

సామరసా-॥స్త్రీ॥ ఇది ద్రాక్షకును, మద్యమునకును పేరు.

స్వశ్శ్రేయసమ్-॥న॥ ఇది సుఖమునకును, శుభమునకును పేరు

తామరసమ్ - ॥న॥ ఇది రాగికిని, బంగారమునకును, తామ పూవునకును పేరు.

ఘనరసః - ఇది దట్టమైనదానికిని పేరగునపుడు ॥త్రి॥ ఉ కమునకును, చెఱుకువేరునకును, కర్పూరమునకును, బంకకు పేరగునపుడు ॥న॥ సిద్ధరసమునకుఁ పేరగునపుడు ॥పు॥

మలీమసః-॥పు॥ ఇది మలినమైనదానికిఁ పేరగునపుడు ॥త్రి లోహమునకుఁ పేరగునపుడు ॥న॥

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ప్రతిగ్రహః-॥పు॥ ఇది సేనకు వెనుకప్రక్క నిన్నూ వెండ్లపట్టుననున్న ప్రత్యేకపు సేనకును, దానద్రవ్యమునకు భార్యకును, గ్రహించుటకును పేరు.

పితామహః-॥పు॥ ఇది బ్రహ్మకును, తండ్రికిని పేరు.

ఉపనాహః - ॥పు॥ ఇది వ్రణమునకును, పూయుంటకును, యొక్క బిరడకును పేరు.

అవగ్రహః-॥పు॥ ఇది వర్షప్రతిబంధమునకును, ప్రతిబంధ నకును, ఏనుఁగునొసటికిని పేరు.

పరిబర్హః-॥పు॥ ఇది రాజయోగ్యమైన ఛత్రచామరాది వులకును, అగ్నికిని, పరివారమునకును పేరు.

నే క్షితిభుగ్భోగ్యవస్తుని,
అవరోహోఽవతరణం లతాచాగ్రం గతాఙ్ఘ్రితః.
అభిగ్రహోఽభియోగేచ

చంద్రాగ్న్యర్కా- స్తమోపహాః,
ఉపగ్రహస్తుగ్రహణేస్యాద్బంద్యా మనుకూలనే. ౧౫౫
వరారోహా నితంబిన్యాం కట్యాం
గన్ధవహః పునః, వాయౌనా నాసికాయాం స్త్రీ
గరుల్లోమ్ని స్తనూరుహామ్. ౧౫౬

ఇతి హాన్తాః.

దగిన ఛత్రచామరాది వస్తువునకును పేరు.

అవరోహః-॥పు॥ ఇది దిగుటకును, చెట్టుమొదటనుండి తుదవఱకు నల్లినతీఁగెకును పేరు.

అభిగ్రహః-॥పు॥ ఇది యుద్ధాదులయందు నెదురుగా నుద్యోగించుటకును పేరు.

తమోపహః-॥పు॥ ఇది చంద్రునికిని, అగ్నికిని, సూర్యునికిని పేరు.

ఉపగ్రహః-॥పు॥ ఇది గ్రహించుటకును, చెఱబట్టుటకును, అనుకూలపఱచుటకును పేరు.

వరారోహా-॥స్త్రీ॥ ఇది స్త్రీకిని, పిఱుఁదునకును పేరు.

గంధవహః - ఇది వాయువునకు పేరైనపుడు ॥పు॥ ముక్కునకు పేరైనపుడు ॥స్త్రీ॥

తనూరుహామ్-॥న॥ ఇది ఱెక్కలకును, రోమములకును పేరు.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

దేవవృక్ష స్సప్తపర్ణే కల్పభూరుహగుగ్గులౌ,

ఇతి క్షాన్తాః.

దేవవృక్షః-॥పు॥ ఇది ఏడాకుల అరఁటిచెట్టునకును, గుగ్గిలపుమ్రానికిని పేరు.

క్షాంతపదవర్గము ముగిసెను.

శ్లో. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
చతురక్షరకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైనదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేత, రచితాయామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, చతురక్షరకాణ్డః - చతురక్షర = నాలుగక్షరములుగల పదములయొక్క, కాణ్డః = సమూహము, ఇతి = ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః = ముగిసెను.

చతురక్షరకాండము.

సంపూర్ణము.

సంకీర్ణకాండము.

శ్లో. అస్మి౯ సమ్భవత శ్శబ్దా౯ పఞ్చ షట్సప్త వర్ణకా౯,
విషమాక్షరపర్యాయా న్నానార్థా నభివర్ణయే.

అవ. గ్రంథకర్త యిదివఱకు ఏకాక్షరద్వ్యక్షరత్ర్యక్షరచతురక్షర నానార్థశబ్దములం జెప్పి యింక నీ సంకీర్ణకాండమందుఁ బంచాక్షర షడక్షర సప్తాక్షర నానార్థశబ్దములను విషమాక్షరములు గలిగి యొకయర్థమున వర్తించు ననేకపర్యాయపదములను సంభవించినవఱకును జెప్పుచున్నాఁడు.—

అవకరకో గేహాజ్యే చిత్రాభ్రే
అవకరకః-॥పు॥ ఇది చీఁపురుకట్టచేత తుడువఁబడిన ధూళి మొదలైనవానికిని, చిత్రవర్ణమైన మేఘమునకును పేరు.

నాగవారకో గరుడే చ,
నాగవారకః-॥పు॥ ఇది గరుత్మంతునికిని, చకారమువలన పాములవానికిని పేరు.

జలకరకస్తు పయోధా ఫలేఽవ్యయం నారికేళస్య. ౨
జలకరకః-॥పు॥ ఇది సముద్రమునకును, టెంకాయకును బేరు.

గోక్షురక వికఙ్కతయోః కాళ్యాం చ స్వాదుకణ్టకో జ్ఞేయః,
స్వాదుకణ్టకః-॥పు॥ ఇది పల్లేరునకును, పుల్లవెలఁగ చెట్టునకును, నూతనమేఘపంక్తికిని పేరు.

చిలిమిలికా స్యాత్తటితి చ ఖద్యోతే కణ్ఠభూషాయాం
చిలిమిలికా-॥సీ॥ మెఱుపునకును, మిడుగురుపురుగునకును, కంఠభూషణమునకును పేరు.

ఉపకారి కోపకర్త్ర్యాం రాజగృహే పిష్టభేదే చ,
ఉపకారికా-॥సీ॥ ఇది ఉపకారముచేసినదానికిని, రాజగృహమునకును, పిష్టవిశేషమునకును పేరు.

అస్ఫురితకం తు హాసే స్త్రీణాం నఖరక్షతాన్తరే చాపి.
ఆస్ఫురితకమ్-॥న॥ ఇది నవ్వునకును, స్త్రీలయొక్క నఖక్షతమధ్యమునకును పేరు.

ఇతి కాన్తాః.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కుటిలముఖస్తు కృశానౌ గోలాఙ్గూలే ఖలే ప్రేతే,
కుటిలముఖః-॥పు॥ ఇది అగ్నికిని, కొండముచ్చునకును, దుష్టాత్మునకును, పీనుఁగునకును పేరు.

ఖేఽమ్బుని చ సర్వతోము
సర్వతోముఖమ్-ఇది ఆకాశమునకును, ఉదకమునకును పేరై

ఖమీశాన బ్రహ్మణోశ్చ పుం
స్యేషః. ౫

ఇతి ఖాన్తాః.

వాతవ్యాధిక్లిష్టే విషవైద్యే
త్రిషు కథాప్రసఙ్గః,

ఇతి గాన్తాః

దశనోచ్ఛిష్టే సూర్యే వ
హ్నావప్యాశుశుక్షణిః పుంసి.
మత్తేభే సౌధానాం వరద
ణ్డకే మత్తవారణః ప్రోక్తః,
యుద్ధేఽపి ప్రవిదారణ

మవతారణం త్వంచలేఽపి
వసనస్య. ౭
పరిభాషణ మాలాపే నియ
మే నిన్దోపలమ్భే చ,

ఇతి ణాన్తాః.

అపరాజితౌ హరీశౌ
పృథివీపతి రన్తకే మహీ
శేఽపి. ౮
సూతే వసన్తదూతః పఞ్చ
మనినదేచ కోకిలేఽపిస్యాత్
మూర్ధాభిషిక్తశబ్దః స్త్రిషు
ప్రభౌ క్షత్రభూపయోః
పుంసి. ౯
తౌ జ్యోతిషాంపతీ ద్వా
వశీతభానుశ్చ శీతభానుశ్చ,

ఇతి తాన్తాః.

నపుడు ॥న॥ శివునకును, బ్రహ్మకును పేరగునపుడు ॥పు॥

ఖాంతపదవర్గము ముగిసెను.

కథాప్రసఙ్గః-॥త్రి॥ ఇది వాతరోగబాధగలవానికిని, విష వైద్యునికిని పేరు.

గాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆశుశుక్షణిః-॥పు॥ ఇది దంతములయెంగిటికిని,సూర్యునకును, అగ్నికిని పేరు.

మత్తవారణః-॥పు॥ ఇది మదపుటేనుఁగునకును, మేడలయొక్క కొణిగెకాధారంబుగ గోడయందు నాటినకొయ్యకును పేరు.

ప్రవిదారణమ్-॥న॥ ఇది యుద్ధమునకును, అపిశబ్దమువలన చీల్చుటకును పేరు.

అవతారణమ్-॥న॥ ఇది వస్త్రముయొక్క చెంగునకును, అపి శబ్దమువలనఁ దించుటకును పేరు.

పరిభాషణమ్॥న॥ ఇది మాట్లాడుటకును, నియమమునకును, నిందతోఁగూడిన దుర్వార్తకును పేరు.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అపరాజితః॥పు॥ ఇది విష్ణువునకును, శివునకును పేరు.

పృథివీపతిః-॥పు॥ ఇది యమునకును, భూమిని పాలించు రాజునకును పేరు.

వసన్తదూతః-॥పు॥ ఇది సారథికిని, పంచమస్వరమునకును, కోకిలకును పేరు.

మూర్ధాభిషిక్తః-ఇది నిగ్రహానుగ్రహసమర్థునికిఁ బేరైనపుడు ॥త్రి॥ క్షత్రజాతియందుఁ బుట్టినవానికిని, భూమినిపాలించువానికిని పేరైనపుడు ॥పు॥

జ్యోతిషాంపతిః-॥పు॥ ఇది సూర్యునికిని, చంద్రునికిని పేరు.

తాంతపదవర్గము ముగిసెను.

యోజనగంధా సీతా కస్తూరీ వ్యాసమాతా చ. ౧౦

యోజనగంధా_॥సీ॥ ఇది సీతాదేవికిని, కస్తూరికిని, వ్యాసమునితల్లియయిన సత్యవతికిని పేరు.

ఇతి ధాన్తాః.

ధాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అథ షాష్టిహాయనా స్స్యుర్మత్తజగ్జా ధాన్యభేదాశ్చ,

షాష్టిహాయనః-॥పు॥ ఇది యేనుఁగునకును, ధాన్యవిశేషమునకును పేరు. ఇచ్చట మతంగజాతిశబ్దమునకు మాదిగది యని కొందఱు అర్థము చెప్పుదురు.

మధుసూదనా వళిహారీ

మధుసూదనః-॥పు॥ ఇది తుమ్మెదలకును, విష్ణువునకును పేరు.

కుసుంభకనకే మహారజనే.

మహారజనమ్_॥న॥ ఇది కుసుమపువ్వుకును, బంగారమునకును పేరు.

హరిచన్దనం తు కుఙ్కుమచన్దన మందార భూరుహేష్వస్త్రీ,

హరిచందనమ్_॥స్న॥ ఇది కుంకుమపువ్వునకును, ఎఱ్ఱనిగంధమునకును, మందారవృక్షమునకును పేరు.

వరవర్ణినీ హరిద్రా వరనారీ రోచనా చ లాక్షా చ. ౧౨

వరవర్ణినీ - ॥సీ॥ ఇది పసుపునకును, ఉత్తమస్త్రీకిని, గోరోచనమునకును, లత్తుకకును పేరు.

ఇతి నాన్తాః.

నాంతపదవర్గము ముగిసెను.

చామరపుష్పః కాశే సహకారే కేతకే చాపి,

చామరపుష్పః - ॥పు॥ ఇది రెల్లునకును, తీయమామిడికిని, మొగలిచెట్టునకును పేరు.

ఇతి పాన్తాః.

పాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ధూళికదమ్బో నిమ్బే నీపే కరణద్రుమే తినిశే. ౧౩

ధూళికదంబః-॥పు॥ ఇది వేఁపచెట్టునకును, కడపచెట్టునకును, ఉలిమిరిచెట్టునకును, నెమ్మిచెట్టునకును పేరు.

ఇతి బాన్తాః.

బాంతపదవర్గము ముగిసెను.

త్రిషుతు ప్రవక్తుమర్హే ప్రవక్తరి ప్రవచనీయః స్యాత్,

ప్రవచనీయః-॥త్రి॥ ఇది చెప్పుటకుఁదగినదానికిని, మిక్కిలి వాచాలకునికి పేరు.

ఇతి యాన్తాః.

యాంతపదవర్గము ముగిసెను.

క్షేత్రాగారవిశేషే కావ్యవిశేషే చ సర్వతోభద్రః. ౧౪

సర్వతోభద్రః - ॥పు॥ ఇది ద్వారభేదరచనాభేదములచేత ప్రకాశించుచున్న రాజగృహదేవతాగృహవిశేషములకును, కావ్యభేదమునకును పేరు.

అలకా చ మహేన్ద్రస్య నగరీ వస్వోకసారా స్యాత్,

వస్వోకసారా-॥సీ॥ ఇది అలకాపురమునకును, అమరావతికిని పేరు.

తిలకే తమాలపత్రం పత్రకతాపిఞ్ఛయో రపి తత్. ౧౫

తమాలపత్రమ్-॥న॥ ఇది నొసటిబొట్టునకును, పరిమళద్రవ్యముల మెదిపి స్త్రీల ముఖస్తనాదులయందు వ్రాయుంచిత్తరువునకును సముద్రతీరమునందు నల్లనియాకులుగలచీఁకటిమ్రానికిని పేరు.

ఇతి రేఫాన్తాః.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

బలభద్రో వైశ్రవణ శ్శేషా
హిర్మణికుణ్డలః,
యజ్వా చ శౌణ్డికశ్చద్వా
వేతా వాసుతీవలౌ జ్ఞేయౌ.

ఇతి లాన్తాః.

తృప్తౌ చే త్పుంసి స్యా ద
న్నాదౌ వాశితంభవం క్లీబే,

ఇతి వాన్తాః.

హిఙ్గుద్రుమస్య చ రసే ని
ష్పేఽపిచహిఙ్గునిర్యాసః.

ఇతి సాన్తాః.

ఫీతో హిరణ్యబాహుః స
న్తతధనదశ్చచన్ద్రమౌళిశ్చ,

ఇతి హాన్తాః.

ఇతి పఞ్చాక్షర
నానార్థపదాని.

మాతులస్య సుతే ధూర్తఫ
లే మాతులపుత్రకః. ౧౮

ఇతి కాన్తాః.

లావణ్యే చ స్తనే చ స్యా
ల్లిఙ్గే యౌవనలక్షణమ్,

ఇతి ణాన్తాః.

ఇతి షడక్షర
నానార్థపదాని

క్రియాసమభిహార స్స్యాదతి
శ్యే పౌనః పున్య భృశార్థయోః.

ఇతి రేఫాన్తాః.

ఇతి సప్తాక్షర
నానార్థపదమ్.

నిదాఘఘర్మౌ స్వేదోష్మ

మణికుండలః-॥పు॥ ఇది బలరామునికిని, కుబేరునికిని, శేషునకును పేరు.

ఆసుతీవలః-॥పు॥ ఇది సోమయాజికిని, కల్లువిక్రయిం వానికిని పేరు.

లాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆశితంభవమ్-॥న॥ ఇది తృప్తికిం బేరగునపుడు ॥పు॥ అన్నాలకు పేరగునపుడు ॥న॥

వాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హింగునిర్యాసః - ॥పు॥ ఇది ఇంగువకును, వేపచెట్టునకుం బేరు.

సాంతపదవర్గము ముగిసెను.

హిరణ్యబాహుః-॥పు॥ ఇది ఎడతెగక ధనమునిచ్చు దాతకు శివునకును బేరు.

హాంతపదవర్గము ముగిసెను.

అయిదక్షరములుగల యనేకార్థములు ముగిసెను.

మాతులపుత్రకః ॥పు॥ ఇది మేనమామకొడుకునకును, ఉమ్మెత్త పండునకును బేరు.

కాంతపదవర్గము ముగిసెను.

యౌవనలక్షణమ్-॥న॥ ఇది నిగ్గునకును, స్త్రీలయొక్క స్తనములకును పేరు.

ణాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఆఱక్షరములుగల యనేకార్థములు ముగిసెను.

క్రియాసమభిహారః-॥పు॥ ఇది పలుమాఱు చేయుటకును, అతిశయమునకును బేరు.

రేఫాంతపదవర్గము ముగిసెను.

ఏడక్షరములుగల యనేకార్థపదము ముగిసెను.

నిదాఘః-ఘర్మః-॥పు॥ ఈరెండును, చెమటకును, వేడిమికిని

గ్రీష్మే ష్మాతపవాసరే, ఆతపే చా

గ్రీష్మకాలములకును, ఎండదినమునకును, ఎండకును పేళ్లు.

థ వరుణ స్స ముద్రో యాదసాంపతిః. ౧౦. యాదస్పతిశ్చ

యాదసాంపతిః - యాదస్పతిః - ॥పు॥ ఈ రెండును వరుణునికిని, సముద్రునికిని పేళ్లు.

వృక్షేఽద్రౌ శిఖర్యగనగాగమాః,

శిఖరీ-॥న్ - పు॥ అగః - నగః-అగమః - ॥పు॥ ఈ ౪-ను వృక్షమునకును, పర్వతమునకును పేళ్లు.

వతంసోత్తంసావతంసాః కర్ణపూరేఽపి శేఖరే. ౧౧

వతంసః-ఉత్తంసః - అవతంసః ॥పు॥ ఈ 3-ను కర్ణభూషణమునకును, కిరీటాదులకును పేళ్లు.

ఇతి పుంలిఙ్గవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

పుంలింగమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

దర్శనేఽభినయే సూచౌ సూచనా స్యా ద థ చ్ఛలే, మాతంగ్యుగ్రేఽప్యుమాయాం చ సౌమ్యార్జున్యౌ తు నిశ్యపి. ౧౨

సూచనా - ॥స్త్రీ॥ ఇది చూచుటకును, అభినయమునకును, సూదికిని పేరు.

మాతంగీ-ఉగ్రా ॥స్త్రీ॥ ఈ ౨-ను ఒకదానిందలంచి కపటమున మఱియొకటి చేయుటకును, పార్వతికిని పేళ్లు.

సౌమ్యా - అర్జునీ ॥స్త్రీ॥ ఈ ౨-ను రాత్రికిని, అపిశబ్దముచేత సాత్త్వికగుణవంతురాలికిని, ఆవునకును పేళ్లు.

ఇతి స్త్రీలిఙ్గవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

స్త్రీలింగమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

పవిత్రం యజ్ఞోపవీతే బ్రహ్మసూత్రోత్తరీయయోః, శకునం చ నిమిత్తం చ శుభాదే స్సూచకే ఉభే. ౧౩

పవిత్రమ్ - యజ్ఞోపవీతమ్ ॥న॥ ఈ ౨-ను బ్రహ్మసూత్రమునకును, ఉత్తరీయమునకును పేళ్లు.

శకునమ్-నిమిత్తమ్- ॥న॥ ఈ౨-ను శుభకార్యసూచకమునకును పేళ్లు.

వారుణం ధరణం రత్నం గమ్భీరం గహనం పునః, సేవ్యం దివ్యం స్వాదు శుద్ధం పాతాళం చ జలేఽప్యమీ. ౧౪

వారుణమ్-ధరణమ్-రత్నమ్ - గంభీరమ్-గహనమ్-సేవ్యమ్ - దివ్యమ్-స్వాదు-శుద్ధమ్-పాతాళమ్॥న॥ ఈ ౧౦-న్ని ఉదకమునకును, అపిశబ్దముచేత వరుసగా వరుణసంబంధమైనదానికిని, ధరించుటకును, శ్రేష్ఠమైనదానికిని, లోఁతైనదానికిని, చొరఁగూడనిదానికిని సేవింపఁదగినదానికిని, ఆకాశమునఁబుట్టినదానికిని, రుచికరమైనదానికిని, పరిశుద్ధమైనదానికిని, పాతాళమునకును పేళ్లు

ఇతి క్లీబవిషమవర్ణ పర్యాయపదాని.

నపుంసకమందలి విషమాక్షరపర్యాయపదములు ముగిసెను.

భగవాన్ బుద్ధ విష్ణ్వీశ

భగవాన్-॥త్-పు॥ ఇది బుద్ధదేవునకును, విష్ణువునకును, శివు

పూజ్యేషు
భగవత్యుమా,
మహాం స్త్రి ష్వధికే పూ
జ్యే మహతీ కాఽపి వల్లకీ.
భోగీ గ్రామా ద్యధికృతే
త్రిషు నా భూపసర్పయోః,
భోగిన్య స్స్య ర్నృప
స్యాన్యాః కామిన్యో మ
హిషీం వినా. ౨౯

సరస్వతీ నదీభేదనద్యోః స్త్రీ
దేవతాగిరోః గోభూగఙ్గాసు
మత్స్యాత్ర్యాం
సరస్వాంస్తు నదేఽమ్బుధౌ.
భవేయు రణిమాదౌ చ
భూత్యైశ్వర్యవిభూతయః,
కకుదోఽస్త్రీ కకుత్ క్లీ
బే ద్వా వేతౌ నృపలక్ష్మ
ణి. వృషభాఙ్గే ప్రధానే చ
భేద్యలిఙ్గా ఇతః పరే,

ఇతి నానాలిఙ్గ విషమవర్ణ
పర్యాయపదాని.

ప్రాప్తరూప సురూపా
భిరూపాః పండిత సౌమ్య
యోః. ౨౯

ప్రా చ్యోదీచ్య ప్రతీచ్యా
ర్థాః ప్రా గుద క్ప్రత్య
గిత్యపి, త్రిషు పూర్వాది
దిగ్దేశకాలార్థేష్వవ్యలిఙ్గకాః
30

ఇతి వాచ్యలిఙ్గవిషమ
వర్ణ పర్యాయపదాని.

కును, పూజ్యునకును పేరు.

భగవతీ-॥సీ॥ ఇది పార్వతికిఁ బేరు.

మహాన్-॥త్-త్రి॥ ఇది అధికునకును, పూజ్యునకును పేరు

మహతీ - ॥సీ॥ఇది నారదునివీణకును, అధికమైనదానికిఁ బేరు

భోగీ-॥న్॥ ఇది గ్రామాధికారికిఁ బేరగునపుడు ॥త్రి॥ రాజు
కును, పామునకును పేరగునపుడు ॥పు॥

భోగినీ - ॥సీ॥ ఇది రాజుయొక్క పట్టపుదేవిగాక యిత
భార్యలకుఁ బేరు.

సరస్వతీ- ॥సీ॥ ఇది సరస్వతీనదికిని, సామాన్యముగా నదికిని
సరస్వతీదేవికిని, వాక్కునకును, గోవునకును, భూమికిని, గం
కును, పొన్నగంటియాకులకును పేరు.

సర్వస్వాన్-॥త్-పు॥ఇదిపురుషనదికిని,సముద్రమునకును పేరు.

భూతిః-॥సీ॥ ఐశ్వర్యమ్-॥న॥ విభూతిః ॥సీ॥ ఈ 3-ను అణి
మాద్యష్టసిద్ధులకును, చకారమువలన సంపదకును పేరు.

కకుదః-॥పు॥ కకుత్ - ॥న॥ ఈ ౨-ను రాజచిహ్నములైన
ఛత్రచామరాదులకును,ఎద్దుమూఁపురమునకును, ప్రధానమునకును
పేరు.

ఇతః = ఈచెప్పినశబ్దములుగాక, పరే = ముందుచెప్పఁగల
శబ్దములు, భేద్యలిఙ్గాః=విశేష్యలింగములు.

అన్నిలింగములయందు వర్తించు విషమాక్షరపర్యాయ
పదములు ముగిసెను.

ప్రాప్తరూపః - సురూపః - అభిరూపః ॥త్రి॥ ఈ 3-ను
విద్వాంసునికిని, ఒప్పిదమైనదానికిని పేళ్లు.

ప్రాక్-ఉదక్-ప్రత్యక్ ॥చ॥ ఈ 3 - ను తూర్పు, ఉత్త
రము,పడమర ఈమూఁడుదిక్కులయందుఁ బుట్టినవానికిఁ బేరగు
నపుడు ॥త్రి॥ తూర్పు మొదలైన దిక్కులకును, దేశములకును,
కాలమునకును పేరగునపుడు ॥అవ్యయము॥

విశేష్యలింగవిషమాక్షరపదములు
ముగిసెను.

స్కన్దస్య శమ్భో ర్ధాతుశ్చ పర్యాయా స్సకలాః క్రమాత్, రుద్రాక్షే షణ్ముఖే పఞ్చముఖే చాపి చతుర్ముఖే. ౩౧

స్కన్దస్య=కుమారస్వామికిని, శమ్భోః = శివునకును, ధాతుశ్చ=బ్రహ్మకును, పర్యాయాః=పర్యాయపదములైన షణ్ముఖపంచముఖచతుర్ముఖశబ్దములు, షణ్ముఖే=ఆఱుముఖములుగలదియుం, పఞ్చముఖే=అయిదుముఖములుగలదియుం, చతుర్ముఖే=నాలుగుముఖములుగలదియును నగు, రుద్రాక్షేచాపి = రుద్రాక్షల యందును వర్తించును.

(పైశబ్దములకును నిట్లే యర్థమెఱుంగునది)

నిశాయాస్తు హారిద్రాయాం

రాత్రికి పర్యాయమైననిశాశబ్దము పసుపునందునువర్తించును.

మేఘస్యాభ్రకముస్తయోః,

మేఘవాచకమైన మేఘశబ్దము అభ్రకమునందును, తుంగముస్తలయందును వర్తించును.

ఇన్ద్రస్య గుగ్గులూలూకకుటజేష్వ

ఇంద్రపర్యాయములైనకౌశికశక్రశబ్దములు, రెంటిలో కౌశికశబ్దము గుగ్గిలపుచెట్టునకును, గుడ్లగూబకును, శక్రశబ్దము కొడిసెచెట్టునకును పర్యాయములగును.

థ చిత్రకే. ౩౨ భల్లాతకేఽపి వహ్నే స్స్యా దర్కస్యార్కతరావపి,

అగ్నిపర్యాయమైనవహ్నిశబ్దము, చిత్రమూలమునందు జీడిమ్రానియందును వర్తించును.

సూర్యపర్యాయమైన యర్కశబ్దము, జిల్లేడుచెట్టునందును వర్తించును.

గౌర్యా స్త్వతస్యా

గౌరీపర్యాయమైన యుమాశబ్దము నల్లయగిసెచెట్టునందును వర్తించును.

మిన్దో స్తు కామ్పిల్యఘనసారయోః. ౩౩

చంద్రపర్యాయమైనచంద్రశబ్దము రోచనీ యనునౌషధవనందును, పచ్చకర్పూరమునందును వర్తించును.

వజ్రస్య హీరకే

వజ్రాయుధపర్యాయమైన వజ్రశబ్దము వజ్రమణియందును వర్తించును.

ఖస్యత్వభ్రకే పరమాత్మని,

ఆకాశపర్యాయమైన ఖశబ్దము మేఘమునందును, పరమాత్మయందును వర్తించును.

దృషదోఽద్రేశ్చ శైలేయే

ఱాతికిని పర్వతమునకును పర్యాయమైనశైలేయశబ్దము ॥ జాతిపువ్వునందు వర్తించునపుడు ॥న॥

కార్పాసే వాససో నరః. ౩౪

వస్త్రపర్యాయకార్పాసశబ్దము ॥పు॥ ప్రత్తియందువర్తింనపుడు ॥పు॥

కనకస్య తు దుత్తూరనాగకేసరయో ర్నరః,

బంగారమునకు పర్యాయమైనకనకశబ్దము ॥న॥ ఉమ్మెచెట్టునందును, నాగకేసరమునందును వర్తించునపుడు ॥పు॥

శిరస శ్శిఖరే చా

శిరస్సునకు పర్యాయమైన శిరశ్శబ్దము ॥న॥ శిఖరమునందు వర్తించును.

థ నరః పద్మస్య సారసే. ౩౬౫

పద్మపర్యాయసారసశబ్దము ॥న॥ బెగ్గురుపక్షియందు వర్తించునపుడు ॥పు॥

వ్యాధేః కుష్ఠా ఖ్యౌషధే స్యా

వ్యాధికి పర్యాయమైనకుష్ఠశబ్దము, చెంగల్వకోష్ఠునందు వర్తించును.

చ్ఛోణితస్య తు కుఙ్కుమే,

నెత్తురునకు పర్యాయమైనరక్తశబ్దము ॥న॥ కుంకుమయందు వర్తించును.

బిన్దో స్సిధ్మాదిశారీర వికారే౭

బిందుపర్యాయమైన బిందుశబ్దము ॥పు॥ సిబ్బెమునంబుట్టి శరీరవికారమునందును వర్తించును.

థ నిధావపి. ౩౬౬. కూర్మస్య మకర స్యాథ

కూర్మస్య=తాఁబేటికిని, మకరస్య=మొసలికిని, పర్యాయవలైన కచ్ఛపమకరశబ్దములు రెండును ॥పు॥ నిధావపి=నిధియందును వర్తించును.

శఙ్ఖస్య నిధిసంఖ్యయోః,

శంఖస్య=శంఖపర్యాయశంఖశబ్దము, నిధిసంఖ్యయోః=నిధియందు, సంఖ్యయందును వర్తించును.

మూ. ఇతి జగదుపకారిణ్యా మిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,
కాణ్డో౽యం సంకీర్ణః పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్ - జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్=ఉపకారకమైదియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనాథునిచేఁ రచితాయామ్ = చేయఁబడినదియునగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్ = నానార్థరత్నమాలయను గ్రంథమునందు, అయమ్ = ఈ, సంకీర్ణః=సంకీర్ణకాండము, ఇతి = ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః=ముగిసెను.

సంకీర్ణకాండము

సంపూర్ణము.

అవ్యయకాండము

ఏకాక్షరనానార్థావ్యయములు.

అస్యాన్నిషేధే త్వల్పార్థే
ప్యాస్తు సన్తాపకోపయోః,
ఆజ్ జీవదర్థాభివ్యాప్త్యోః
క్రియాయోగిని సీమ్ని చ. ౧

ఆ–ఇది నిషేధమునందును, అల్పార్థమునందును వర్తిం
ఆః–ఇది సంతాపమునందును, కోపమునందును వర్తిం
ఆజ్–ఇది ఇంచుకయనునర్థమునందును, ఒకక్రియకున
రును జెప్పునెడల దానితోడ ననునర్థమునందును, ఆమేరను
నెడల నందాక యనునర్థమునందును, క్రియాయోగమున
నక్రియార్థద్యోతకత్వమునందును వర్తించును.

ఆ ప్రగృహ్యా స్మృతౌ
వాక్యే చాక్షేపేఽద్భుత
హర్షయోః,
ఇ స్యాద్విచిత్రక భేదో
క్త్యో
రీః కోపే దుఃఖభావనే. ౨

ఆ–ఇది తలంపునందును, వాక్యపూరణమునందును,
మునందును, ఆశ్చర్యమునందును, సంతోషమునందును
చును. దీనికి ప్రగృహ్యామనుటచేత సంధిలేదు.
ఇః – ఇది ఆశ్చర్యమునందును, భేదవాక్యమున
వర్తించును. [వర్తిం
ఈః – ఇది కోపమునందును, దుఃఖముభావించుటయ

ఋకారశ్చాపి ఋూకా
రో ద్వావేతౌ వాక్యకృ
త్స్నయోః,
ఏ దుఃఖభావనే కోపే
ప్రత్యక్షే సన్నిధావపి. ౩

ఋ–ౠ–ఈరెండును వాక్యమునందును, సమస్త
యందును వర్తించును.

ఏ – ఇది దుఃఖమును భావించుటయందును, కోప
దును, ప్రత్యక్షమునందును, సమీపమునందును వర్తించు

స్మృత్యాహ్వానా మన్త్ర
ణార్థే ష్వైతు స్మృత్యాది
షు త్రిషు,

ఐ – ఇది స్మరించుటకును, పిలుచుటకును, నిమంత్ర
కును పేరగునపుడు ॥ఆ॥ ముల్లింగములుంగలవు.

ఓంకారస్స్యాదనుమతౌ
పరమాత్మన్యుపక్రమే. ౪
ఓ ఔ శబ్దావుభౌ స్యాతాం
సమ్బుద్ధ్యాహ్వానయో రపి,
చాన్వాచయసమాహారే మి
థోయోగే సముచ్చయే. ౫

ఓమ్–ఇది అంగీకారమునకును, పరమాత్మకును, అరం
కును పేరు.
ఓ–ఔ యీరెండును సంబోధనకును. దూరముననున్న
బిలుచుటకును పేరు.
చ–ఇది రెండుక్రియలలో నొకటిప్రధానమై యొ
ప్రధానమయియుండుట యనునన్వాచయమునను, ఒకక్రి
నవయవవస్తువులకును ప్రాధాన్యములేక సముదాయమే
నమైయుండుట యను సమాహారమునను, పరస్పర

ములయిన అవయవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధముగల
గుటయను నితరేతరయోగమునను, పరస్పరనిరపేక్షములైన అ
యవవస్తువులకు నొకక్రియతో సంబంధము గలుగుటయను
సముచ్చయమునను వర్తించును.

భేదేఽవధారణే తు స్యా
ద్దుర శోభనదుఃఖయోః,
నిర్భర్త్సనే మత్సరే చ ని
న్యగ్భావనికామయోః. ౯

తు-ఇది భేదమునకును, నిశ్చయమునకును పేరు.

దుర్-ఇది అమంగళమునకును, దుఃఖమునకును పేరు.

ని-ఇది బెదరించుటయందును, పరులసంపదకోర్వలేకపోవుట యందును, వంగుటయందును, మిక్కిలి యనునర్థమునందును వర్తించును.
[వర్తించును.

ప్రశ్నేఽనుకల్పే నుస్విచ్చ
నిషేధే నిశ్చయే చ నిః,

నుస్విత్-ఈరెండును ప్రశ్నయందును, వికల్పమునందును

నిర్-ఇది నిషేధమునందును,నిశ్చయమునందును వర్తించును.

ప్ర ప్రాధాన్యాతిశయ
యోః

ప్ర-ఇది ప్రాధాన్యమునందును, అతిశయమునందును వర్తించును.

స్మ నిషేధే స్మృతావపి.

స్మ-ఇది నిషేధమునందును, స్మరణమునందును వర్తించును.

వి నిషేధే పృథగ్భావే

వి-ఇది నిషేధమునందును, వేఱగుటయందును వర్తించును.

వా వికల్పోపమానయోః,

వాః-ఇదివికల్పార్థమునందును,ఉపమానార్థమునందునువర్తించును

స్వర్నాకే పరలోకే చ

స్వర్-ఇది స్వర్గమునందును, పరలోకమునందునువర్తించును.

శం కల్యాణే సుఖేపిచ. ౧

శమ్-ఇది శుభమునందును, సుఖమునందును వర్తించును.

హా సంబుద్ధౌ ప్రసిద్ధౌచ

హ-ఇది సంబోధనమునందును,ప్రసిద్ధియందును వర్తించును.

హా విషాదశుగార్తిషు,

హా-ఇది వ్యథపడుటయందును, శోకమునందును, పీడయందును వర్తించును.

హి విస్మయే విషాదే చ

హి-ఇదిఆశ్చర్యమునందును,వ్యథపడుటయందును వర్తించును.

హింసంప్రశ్నవితర్కయోః.

హిమ్-ఇది ప్రశ్నయందును, ఊహాయందును వర్తించును.

హుం భర్త్సనామంత్రణ
యోః

హుమ్-ఇది బెదరించుటయందును, పిలుచుటయందును వర్తించును.
[చును.

హూస్స్యాద్విస్మయహర్ష
యోః, హే హై వ్యస్తౌ
సమస్తౌ చ హూతిసమ్బోధ
నార్థకౌ. ౧౦

హూః-ఇది ఆశ్చర్యమునందును, సంతోషమునందును వర్తించును.

హే-హై-ఈరెండును వేఱువేఱుగాఁగాని, హేహై అని యేకపదముగాఁగాని, యొకనామధేయమున నొకరిని పిలుచుటయందును, సంబోధనమునందును వర్తించును.

ఇత్యేకాక్షరనానా
ర్థావ్యయాని.

ఒకవర్ణముగల నానార్థావ్యయములు ముగిసెను.

స హైకవారే చ సకృ

దఙ్గ సమ్బుద్ధిహర్షయోః,
కచ్చిత్ప్రశ్నే కామవాదే
వార్తాసంభావనార్థయోః.
పశ్చాత్ప్రతీచ్యాం చరమే
కిం చారమ్భవిశేషయోః,
సుష్ఠు ప్రశంసనార్థే చ
గాఢం త్వనుమతే దృఢే.
హంత హర్షే విషాదేచ వా
క్యారమ్భానుకమ్పయోః,
స్వస్త్యాశీః క్షేమనిష్పాప
పుణ్యమఙ్గళవాచకమ్. ౧౩
బ తానుకంపా సన్తోష
ఖేదామంత్రణవిస్మయే,
ఆనన్తర్యే పరిప్రశ్నే పఞ్చ
మ్యర్థే భవేత్తతః. ౧౪
కుతస్తు స్యాత్పరిప్రశ్నే
పఞ్చమ్యర్థాపలాపయోః,
ఆదిప్రకారసంపూర్తి హే
తు ప్రకరణే ష్వితి. ౧౫
అతి స్యాదధికార్థోక్తౌ
ప్రశంసాయామతిక్రమే,
ప్రతి ప్రతినిధౌ విత్థంభూ
తాఖ్యా నాభిముఖ్యయోః.
౧౬. వీప్సాయాం లక్షణే
భాగే ప్రతిదానే ఉపధా
రణే,

అథో అథే త్యథే ప్రశ్న
వికల్పారమ్భమఙ్గళే. ౧౭.
అనన్తరే చ కార్త్స్న్యే చ

సకృత్-ఇది కూడా అనునర్థమునందును, ఒకతూరి య
నర్థమునందును వర్తించును. [చున

అంగ-ఇది సంబోధనమునందును, సంతసమునందును వ[ర్తి]

కచ్చిత్-ఇది ప్రశ్నయందును, ఇష్టార్థప్రశ్నయందును, వార్త
యందును, ఇది సంభవించునా యనునర్థమునందును వర్తించును.

పశ్చాత్-ఇది పడమరకును, వెనుకప్రక్కకును పేరు.

కించ-ఇది ఆరంభమునకును, మఱియుంగలదనుటకును పే

సుష్ఠు-ఇది బాగనుటకును, మెచ్చుటకును పేరు.

గాఢమ్-ఇది అంగీకారమునకును, దృఢమునకును పేరు.

హంత-ఇది సంతోషమునకును, దుఃఖించుటకును, వాక్యా
రంభమునకును, దయకును పేరు.

స్వస్తి-ఇది ఆశీర్వచనమునకును, క్షేమమునకును, పాప
లేక యుండుటకును, పుణ్యమునకును, శుభమునకును పేరు.

బత-ఇది దయకును, సంతోషమునకును, దుఃఖమునకు
పిలుచుటకును, ఆశ్చర్యమునకును పేరు.

తతః-ఇది తర్వాతననుటకును, అవలనేమి యని ప్రశ్నచేయ
టకును, అందువల్లనను పంచమీవిభక్త్యర్థమునకును పేరు.

కుతః-ఇది ఎక్కడిదను ప్రశ్నకును, ఎందువల్లననుపంచమీవి
భక్త్యర్థమునకును, అది యెక్కడియను నపలాపార్థమునకును పే

ఇతి-ఇది మొదలనునర్థమునకును, ప్రకారమునకును, మ
యుంటకును, కారణమునకును, ప్రకరణమునకును పేరు.

అతి-ఇది మొదలగునర్థమునకును, మెచ్చుటకును, అతిక్రమి
చుటకును పేరు.

ప్రతి-ఇది సదృశార్థమునకును, ఒకప్రకారమును బొంది
వానిగాఁ జేయుంట యను నిత్థంభూతాఖ్యానమునకును, ముఖము
మళ్లించియుండుటకును, గుణక్రియలచేతనన్ని వస్తువులను ప్రత్యే
ముగా వ్యాపించి నిశ్చయించుటయనెడి వీప్సకును, చిహ్నమునకు
భాగమునకును, ఒకదానినిచ్చి యొకదానిం బుచ్చుకొనుటకు
అదియ యనుసేవకారార్థమునకును పేరు

అథో-అథ-ఈరెండును ప్రశ్నకును, అదియూ ఇదియూ అ
వికల్పార్థమునకును, ఆరంభమునకును, మంగళార్థమునకు
తర్వాతనెడియర్థమునకును, అంతయుంనెడియర్థమునకును పే

మిథో ఽన్యోన్యం రహ
స్యపి,
సముచ్చయే ప్యనుజ్ఞాయాం
సౌమ్య నిశ్చయయో స్త
థా. ౧౯
వృథా నిరర్థకావిధ్యోః
ప్రాదుర్జన్మప్రకాశయోః,
సామి త్వర్థే జుగుప్సాయా
మమా ఽన్తికసహార్థయోః.
నామ ప్రకాశ్యే కుత్సా
యాం సమ్భావ్యే ఽఙ్గీకృతౌ
క్రుధి,
కామం ప్రకామే ఽనుమ
తౌ ప్రశ్నానునయయో రపి.
అయే విషాదస్మరణక్రోధ
సమ్భ్రమవాచకః,
వరం నహీనే నావృత్తౌ
పురో ఽగ్రే ప్రథమే ఽపిచ.
౨౦
పురా ప్రబన్ధే ప్రతనే నిక
టాగామ్యతీతయోః,
పరి స్యా త్సర్వతోభావ
లక్షణాదిషు భూషణే. ౨౨
ఆలిఙ్గనే వఞ్చనేచా
ప్యారాద్దూరసమీపయోః,
తిరో ఽన్తర్ధా తిరశ్చనే
పృథగర్థే ఽన్తికే హిరుక్.
౨౩
ఊరర్యురీ చోరరీ చ విస్తా
రే ఽఙ్గీకృతౌ త్రయమ్,
సమ్భావనాయాం వార్తా

మిథస్-ఇది తమలోతామనెడియర్థమునకును, ఏకాంతము
కును పేరు.

తథా-ఇది ఇదియును మఱియొకటియును ననెడి సముచ్చయ
ర్థమునకును, ప్రార్థనార్థకమునకును, అనుజ్ఞ చేయుటకును, సౌమ్య
భావమునకును, అలాగేయనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

వృథా-ఇది వ్యర్థమనుటకును, విధిలేక సేయుటకును పేరు.

ప్రాదుర్-ఇది పుట్టుటకును, ప్రకాశించుటకును పేరు.

సామి-ఇది సగమనుటకును, నిందకును పేరు.

అమా-ఇది సమీపమునకును, కూడాయనునర్థమునకును పే[రు]

నామ-ఇది ఎఱిఁగింపఁదగినయర్థమునకును, నిందకును, ఇట్
వలెసంభవించుననునర్థమునకును, అంగీకారమునకును, కోపము
కును పేరు.

కామమ్-ఇది మిక్కిలి యనునర్థమునకును, అంగీకరించు
కును, ప్రశ్నకును, ఊరడించుటకును పేరు.

అయే-ఇది దుఃఖమునకును, స్మరించుటకును, కోపమునకున
తొట్రుపాటునకును పేరు.

వరమ్-ఇది శ్రేష్ఠునికిని, అవృత్తిలేకపోవుటకును పేరు.

పురస్-ఇది ముందనుటకును, మొదటిదానికిని పేరు.

ఈపురశ్శబ్దము అపిచకారములవలన పురవాచకమయినపుడు
అకారాంతనపుంసకలింగముగలదు.

పురా-ఇది వాక్యరచనకును, బహుకాలమునకును, సమీపమ
నకును, లాఁగలదానికిని, కడచినదానికిని పేరు.

పరి-ఇది అంతయనునర్థమునకును, వృక్షం వృక్షం-వన
వనమ్, ఇత్యాద్యర్థములఁ జెప్పుభావలక్షణములకును, భూషణమ
నకును, ఆలింగనమునకును, మోసపుచ్చుటకును పేరు.

ఆరాత్-ఇది దూరమునకును, సమీపమునకును పేరు.

తిరస్-ఇదితప్పుటకును,అడ్డముగాననెడియర్థమునకును పేరు

హిరుక్-ఇది యీయదిదప్ప మఱియొకటియనెడి యర్థమ
నకును, సమీపమునకును పేరు.

ఊరరీ-ఉరీ-ఉరరీ-ఈమూఁడును విస్తారమునకును, అంగీకా
రమునకును పేళ్లు.

కిల-ఇది ఈరీతి గలుగునా యనెడి సంభావనకును, లోకవ

యాం స్మృతావనునయే కిల.

నిషేధవాక్యాలఙ్కార జిజ్ఞాసానునయే ఖలు,

శక్తిభూషణ పర్యాప్తి వారణానర్థకే ష్వలమ్. ౨౭

యావ త్తావచ్చ సాకల్యావధి మానావధారణే,

యద్వా ప్రశ్నే వితర్కేచ

ప్రాధ్వంనమ్రానుకూలయోః.

భూయస్సదార్థయోశ్శశ్వ త్ప్రకర్షాత్యర్థయోర్భృశమ్,

సహ సాకల్యసాదృశ్యయౌగపద్యసమృద్ధిషు. ౨౮

అహో ధిగర్థ ఆశ్చర్యే విషాద కరుణార్థయోః

తర్హి ప్రశ్నే చోత్తరే చ క్షణానుక్షణయో ర్ముహుః.

ఆహో ఉతాహో ఇత్యేతే వికారప్రశ్నయో రపి,

హాహా స్యాదద్భుతే ఖేదే

హీహీ విస్మయహర్షయోః.

తుల్యప్రత్యక్షయోస్సాక్షా న్మఙ్క్షు శీఘ్రభృశార్థయోః,

ఇతి ద్వ్యక్షర నానార్థావ్యయాని.

అభీక్ష్ణ మనిశే శీఘ్రే ముహురర్థ ప్రకర్షయోః. 30

పురస్తా త్ప్రథమేఽగ్రే చ

వాడుకకును,గడచినదానినిస్మరించుటకును,ఊఱడించుటకును పేరు.

ఖలు-ఇది నిషేధమునకును, వాక్యాలంకారమునకును, తెలియ నిచ్ఛయించుటకును, ఊఱడించుటకును పేరు.

అలమ్-ఇది సమర్థుఁడనెడియర్థమునకును, భూషణమునకును, సంపూర్ణమనునర్థమునకును, చాలింపుమనునర్థమునకును, అనర్థమునకును పేరు.

యావత్-తావత్ - ఈరెండును అంతయుననెడియర్థమునకును, మేరకును, పరిమాణమునకును, అదియ యనెడినిశ్చయార్థమునకును పేరు.

యద్వా-ఇది ప్రశ్నకును, ఇటుగాకపోయినను నీరీతియని చెప్పుటకును పేరు.

ప్రాధ్వమ్-ఇది వంగుటకును, అనుకూలమునకును పేరు.

శశ్వత్-ఇది పలుమాఱనుటకును, ఎల్లప్పుడనుటకును పేరు.

భృశమ్-ఇది అతిశయమునకును, మిక్కిలియనుటకును పేరు.

సహ-ఇది సమస్తమనెడి యర్థమునకును, సాదృశ్యార్థమునకును, సమానకాలమునఁ బుట్టుటకును, సమృద్ధికిని పేరు.

అహో-ఇది నిందార్థమునకును, ఆశ్చర్యమునకును, దుఃఖించుటకును, కరుణించుటకును పేరు.

తర్హి-ఇది ప్రశ్నకును, ఉత్తరము చెప్పుటకును పేరు.

ముహుః-ఇది క్షణకాలమునకును, పలుమాఱనునర్థమునకును [పేరు.

ఆహో-ఉతాహో-ఈరెండును వికారమునకును, ప్రశ్నకును పేరు.

హాహా-ఇది ఆశ్చర్యమునకును, దుఃఖించుటకును పేరు.

హీహీ-ఇది ఆశ్చర్యమునకును, సంతోషమునకును పేరు.

సాక్షాత్-ఇది సమానార్థమునకును, ప్రత్యక్షమునకును పేరు.

మఙ్క్షు-ఇది శీఘ్రమనునర్థమునకును,మిక్కిలి యనుటకును పేరు.

రెండక్షరముల నానార్థావ్యయములు ముగిసెను.

అభీక్ష్ణమ్-ఇది ఎల్లప్పుడనుటకును, శీఘ్రమనుటకును, పలుమాఱనుటకును, మిక్కిలియనుటకును పేరు.

పురస్తాత్-ఇది మొదట ననుటకును, ముందల ననుటకును,

పురార్థే పూర్వదిశ్యపి,

తొల్లియనుటకును, తూర్పుదిక్కునకును పేరు.

కిము తాతిశయప్రశ్న వికల్పే

కిముత:- ఇది అతిశయమునందును, ప్రశ్నయందును, ...మందును వర్తించును.

ష్వథ సామ్ప్రతమ్. 30

యుక్తార్థే చాధునార్థే

సామ్ప్రతమ్-ఇది యోగ్యమను నర్థమందును, ఇప్పు... నర్థమునందును వర్తించును.

చాప్యన్తతో ఽవయవాన్తయోః,

అన్తతస్-ఇది అవయవమునందును, తుదయనునర్థమున... వర్తించును.

అగ్రతః పురతశ్చేతి ద్వావేతౌ ప్రథమాగ్రయోః.

అగ్రతస్-పురతస్-ఈరెండును మొదటియందును ...నుటయందును వర్తించును.

సమీపోభయత శ్శీఘ్ర సాకల్యాభిముఖేఽభితః,

అభితస్ - ఇది సమీపమునందును, ఇరుప్రక్కలయ... శీఘ్రమునందును, అంతయనునర్థమునందును, ఎదుటయను... నందును వర్తించును.

సమ్ప్రత్యర్థే చ సమయా శపథేఽన్తికమధ్యయోః. 33

సమయా-ఇది ఇప్పుడనునర్థమునందును, శపథమున... సమీపమునందును, నడిమియందును వర్తించును.

ప్రాతః పూర్వేఽహ్ని పూర్వేద్యు

పూర్వేద్యుస్-ఇది ప్రాతఃకాలమునందును, పూర్వది... దును వర్తించును.

రన్తరాఽన్తికమధ్యయోః,

అంతరా-ఇది సమీపమునందును,మధ్యమునందునువ...

శ్లో.ఇతి జగదుపకారిణ్యామిరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్,

అవ్యయపదకాణ్డోఽయం పూర్ణో నానార్థరత్నమాలాయామ్.

టీక. జగదుపకారిణ్యామ్-జగత్ = లోకమునకు, ఉపకారిణ్యామ్ = ఉపకా...దియు, ఇరుగపదణ్డాధినాథరచితాయామ్ - ఇరుగపదణ్డాధినాథ = ఇరుగపదండనా... రచితాయామ్=చేయఁబడినదియుఁ నగు, నానార్థరత్నమాలాయామ్=నానార్థరత్నమా... గ్రంథమునందు, అయమ్=ఈ, అవ్యయపదకాణ్డః-అవ్యయపద = అవ్యయపదముల... కాణ్డః=సమూహము, ఇతి=ఈపూర్వోక్తప్రకారముగా, పూర్ణః=ముగిసెను.

నానార్థరత్నమాల - అవ్యయకాండము.

సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1933.

వి ష య సూ చి క.

విషయము.	ఫుట.
ప్రతిజ్ఞాదికము	3
ఏకాక్షరకాండము	7
ద్వ్యక్షరకాండము	19
త్ర్యక్షరకాండము	99
చతురక్షరకాండము	172

సంకీర్ణకాండము.

పంచాక్షరనానార్థపదములు	197
షడక్షరనానార్థపదములు	200
సప్తాక్షరనానార్థపదములు	,,
విషమవర్ణపర్యాయపదములు	201

అవ్యయకాండము.

ఏకాక్షరావ్యయపదములు	205
ద్వ్యక్షరావ్యయపదములు	207
త్ర్యక్షరావ్యయపదములు	209

సంకేతాక్షరములు.

పుంలింగమునకు	॥పు॥	స్త్రీలింగమునకు	॥స్త్రీ॥
నపుంసకలింగమునకు	॥న॥	పుంస్త్రీలింగములకు	॥పు॥
పున్నపుంసకలింగములకు	॥పు॥	స్త్రీనపుంసకలింగములకు	॥స్న॥
త్రిలింగములకు	॥త్రి॥	అవ్యయమునకు	॥అ॥
మూలమునకు	॥మూ॥	టీకకు	॥టీ॥

నకారాద్యంతములకు.— ... ... ॥న్॥ఇత్యాదులు

సంస్కృతగ్రంథములు

		ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఋతుసంహారము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	0	8
కాదంబరి	...	1	8
కుమారసంభవము, సవ్యాఖ్యానము, మేలుప్రతి	...	0	14
,, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	8
కవిరాక్షసీయము, ద్వ్యర్థికావ్యము, సంస్కృతాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము		0	12
గీతగోవిందము, (అష్టపది) ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసహితము	...	1	4
దశకుమారచరిత్రము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
నైషధము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు	...	1	0
బిల్హణచరిత్ర, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	0	8
భర్తృహరిసుభాషితము, సాంధ్రపద్యతాత్పర్యము	...	0	14
,, కాలికోబైండు	...	1	
భర్తృహరిసుభాషితము, సవ్యాఖ్యానాంధ్రటీకాతాత్పర్యము, ఏనుగు లక్ష్మణకవి, ఎలకూచి బాలసరస్వతి, పుష్పగిరితిమ్మన-ఈముగ్గురి ఆంధ్రపద్యములుకూడ నిందు చేర్పఁబడినవి	...	2	
భారవి, సవ్యాఖ్యానము, 9 సర్గలు, చక్కనికూర్పు	...	0	1
భోజచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	
మణిమంజరీభేదిని, రామయోగీంద్రవిరచితము	...	0	
మాఘము, సవ్యాఖ్యానము, 6 సర్గలు చక్కనికూర్పు	...	1	
,, ,, 7-12 సర్గలు పాతప్రతి	...	0	
,, 3 సర్గలు, సమాసతాత్పర్యసంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము		2	
మేఘసందేశము, సవ్యాఖ్యానము	...	0	
,, సంస్కృతాంధ్రవ్యాఖ్యానసహితము, చిన్నసైజు	...	0	
రఘువంశము 6 సర్గలు, పదచ్ఛేద అర్థ ఆకాంక్ష శబ్దసమాస తాత్పర్యవ్యాఖ్యానసహితము	...	5	
రఘువంశము, 10 సర్గలు, సవ్యాఖ్యానము	...	1	
విక్రమార్కచరిత్ర, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము	...	1	
హంససందేశము, సవ్యాఖ్యానము	...	0	
హితోపదేశము, చక్కనికూర్పు	...	0	
ఉత్తరరామచరిత్రము, సవ్యాఖ్యానము	...	1	
వేణీసంహారము, సవ్యాఖ్యానము, క్రొత్తకూర్పు	...	1	

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి

త్రికాండశేషము, సటీకము

ఈ గ్రంథమునకు "అమరశేషము" అనియు నామాంతరముగలదు. ఈనిఘంటువునం దమరకోశమునఁ జేరని పర్యాయపదములెన్నియో యున్నవి. గ్రంథాంతమున అకారాది శబ్దానుక్రమణికయుం జేర్పఁబడి యున్నది. చక్కఁగా ముద్రితమై మంచిబైండు చేయఁబడియున్నది. ప్రతి 1-కి రూ 1-12-0

విశ్వకోశము, సటీకము

ఇయ్యది మహేశ్వరసూరవిరచితము. మూలగ్రంథమును బరిశోధించి, సరళమగు తెనుఁగుటీకను వ్రాయించి శుద్ధముగా బ్రచురించితిమి. ఈనిఘంటువునందుఁ బదములెల్లను అంత్యాక్షర నియమమునుసరించి అకారాదిగా వ్రాయఁబడియుండుటవలన, ఆవశ్యకములగుపదములను సులభముగాఁ గనుఁగొనుట కెంతయు ననుకూలించియున్నది

ప్రతి 1-కి రూ 2-8-0

మేదినీకోశము, సటీకము

మేదినీకరునిచే విరచితమైనది. ఇయ్యది శ్లోకరూపమగునిఘంటువైనను పదములెల్ల నంత్యాక్షరనియమముఁ బాటించి అకారాదిగా వ్రాయఁబడియున్నందునఁ గోరిన పదము నుత్తర క్షణమున నేకనుఁగొనుట కుపకరించుచున్నది. గ్రంథము చక్కఁగా ముద్రింపఁబడి మంచిబైండు కట్టఁబడియున్నది. ప్రతి 1-కి రూ 4-0-0

హారావళి, సటీకము

ఇయ్యది ౨౨౮ శ్లోకములలోఁ రచించిన యొకచిన్న సంస్కృతనిఘంటువు. ఈ శ్లోకములు కంఠస్థమైయుండినఁ బర్యాయపదములకుఁ దడువుకొనవలసినపని యుండదు. ఇందేకాక్షరీకోశముగూడ సటీకముగా ననుబంధింపఁబడియున్నది.

ప్రతి 1-కి రూ 0-8-0

ఆంధ్రీకృతలఘుకౌముది	..	2	0	0
ఆంధ్రీకృత న్యాయదర్శనము, ప్రథమభాగము	...	1	0	0

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.